

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CAHİT ZARİFOĞLU'NUN NESİRLERİNDE
İNSAN**

ELVAN SARI

110101029

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. ZEYNEP KEVSER ŞEREFÖĞLU**

İSTANBUL 2013

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CAHİT ZARİFOĞLU'NUN NESİRLERİNDE
İNSAN

ELVAN SARI

110101029

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı

Bu tez 26/11.../2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği /Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Fatih Andı
Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Zeynep K. Zeynep K.
Jüri Üyesi

Yar. Doç. Nagihan Haliloğlu
Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Elvan SARI

30 Kasım 2013

CAHİT ZARİFOĞLU’NUN NESİRLERİNDE İNSAN

Elvan SARI

ÖZ

Bu çalışma Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde ortaya koyduğu “insan” ile ilgili olarak hazırlanmıştır. Çalışmamızda araştırılan sorun, Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde ortaya koyduğu insanın genel görüntüsüdür. Bu sayede Cahit Zarifoğlu’nun edebiyat eserlerinde insana bakışı, onu ele alışı da ortaya çıkacaktır.

Giriş haricinde dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde insanın inanç unsurları üzerinde durulmuş, bu unsurların insanı şekillendirmedeki etkileri ortaya konmuştur. İkinci bölümde Cahit Zarifoğlu’nun insan kurgusu farklı yönleriyle ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, insanın varlık karşısındaki konumu araştırılmış; insanın zaman, mekân, tabiat ve eşya içerisindeki yeri ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde ise gelenek ve modernizmin insan üzerine etkisi araştırılmıştır.

Çalışmamızda Cahit Zarifoğlu’nun nesirleri, bir bütün olarak ele alınmış, bu eserlerden yola çıkarak Cahit Zarifoğlu’nun “insan”ı ortaya konmuştur.

Sonuç olarak Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerindeki insan bütün veçheleriyle ele alınmış; onun eserlerindeki insanın Allah’ın emir ve yasaklarına riayet eden, peygamberin sünnetine uyan, dini hayatın içinde pratiğe dökmüş, kısacası fitratına uygun davranan bir insan olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında hayatın gerçekliğinin de unutulmadığı, fitrata ters davranışlı insanların da onun eserlerinde yer aldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Cahit Zarifoğlu, nesir, insan.

HUMAN IN THE PROSE WRITINGS OF CAHIT ZARIFOĞLU

Elvan SARI

ABSTRACT

This study is about the “human” explained in the prose writings of Cahit Zarifoğlu. The topic being investigated in this study is general human conception in the prose writings of Cahit Zarifoğlu. By this Cahit Zarifoğlu’s view and approach to human in his writings could be revealed.

Except from the beginning this study consists of 4 parts. In the first chapter the faith elements of the “human” is studied and the role of these elements were researched. In the second chapter the human conception of Cahit Zarifoğlu explored with its different aspects. In the third chapter the situation of the human across time, place, property and nature are researched and the place of the human amongst these things is explained. In the fourth chapter the effects of the tradition and the modernism above people are investigated.

In our work all of the prose writings of Cahit Zarifoğlu are handled as a whole and through all of these writings the human conception of Cahit Zarifoğlu is described.

Finally “the Human” is inspected in depth in prose writings of Cahit Zarifoğlu. In his writings the Human is obeying Allah's orders, following Prophet's sunnah, melded religion into its life, shortly it is living accordingly to its creation. However, it can be seen that he is well aware of realities of life and some people contrary to his human conception made their way to his writings.

Key Words: Cahit Zarifoğlu, prose, human.

ÖNSÖZ

Cahit Zarifoğlu edebiyatın hemen her türünde eser ele alıp, genel anlamda şiiirleriyle ön plana çıkmış bir isimdir. Gerek yaşadığı dönemde, gerekse ölümünden sonra daha ziyade şiiirleri vesilesiyle taninsa da nesirleri de en az şiiirleri kadar dikkate değerdir. Hikâyeleri, romanları, çocuk hikâyeleri, *Yaşamak* isimli günlüğü, tiyatrosu, denemeleri ve diğer yazıları ile mensur olarak birçok türde eser kaleme almış olan Cahit Zarifoğlu, bu eserlerin hemen hepsinde başarılı bir grafik çizmiştir.

El attığı bütün türlerde iyi eserler verebilmiş bir yazar olma özelliğiyle karşımıza çıkan Cahit Zarifoğlu, kaleme aldığı eserlerinde bir “insan” figürü ortaya koymuştur. Edebiyat eserinde insanı anlatmanın önemini vurgulayan bir yazar olarak, insanı ve insanla ilgili olan birçok şeyi eserlerine taşıyan Zarifoğlu; nesirlerinde insana, çeşitli yönlerini hesaba katarak yer vermiştir. Özellikle inanç unsurunun üzerinde duran yazar; insanın ilişkilerine, rollerine, tezahürlerine, isimlerine, temel ihtiyaçlarına, duygu dünyasına; zaman, mekân, tabiat ve eşya karşısındaki konumuna; gelenek ve modernizm arasında gidip gelişlerine de bu eserlerde yer vermeyi ihmâl etmemiştir. Biz de çalışmamızın “Giriş” bölümünden sonra dört bölümünü oluşturan; “İnsan ve İnanç”, “Cahit Zarifoğlu’nun İnsan Kurgusu”, “Varlık Karşısında İnsan”, “Gelenek ve Modernizm Ekseninde İnsan” başlıklarında bu mevzuları ele alıp ortaya koymaya çalıştık.

Sonuç bölümünde elimizdeki malzemedan yola çıkarak bir değerlendirme yapıp, Kaynakça kısmında çalışmamızda yararlandığımız kaynaklara yer verdik.

Gerek bu çalışma esnasında, gerek bütün hayatım boyunca arkamda duran, destekleyen, yüreklendiren annem **Serpil SARI** ve babam **Davut SARI**’ya; çocukluğumdan itibaren her anımda yanımda olup, her ihtiyacım olduğunda elini uzatan ağabeyim **Tunahan SARI**’ya; Üniversite ve Master öğrenimim boyunca eğitimimi her türlü destekleyen, bu çalışmanın da her safhasından haberdar olan teyzem **Hasibe ÇELİK**, eniştem **Ramazan ÇELİK** ile ablam **Ayşe Emine Sultan ÇELİK**’e teşekkürlerimi iletme isterim. Çalışmama konu seçmemde bana yardımcı olan sevgili hocam **Prof. Dr. M. Fatih ANDI**’ya teşekkür ederim. Çalışmamda bana gerekli uyarıları yapıp, çalışmayı şekillendirmemde bana yardımcı olan, beraber

Çalıştığım ve en az benim kadar bu tezde emeği olan, danışman hocam **Yrd. Doç.**
Dr. Zeynep Kevser ŐEREFOĐLU'na, ilgisinden ve emeklerinden ötürü
teşekkürlerimi sunmak isterim.

Elvan SARI

30 Kasım 2013

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT).....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: İNSAN VE İNANÇ.....	7
1.1. İnsanın Varlık Problemi.....	7
1.1.1. İnsanın Kendini Anlama İhtiyacı.....	7
1.1.2. İnsanın Evreni ve Yaratıcısını Anlama İhtiyacı.....	14
1.2. İnsanın Yaratıcı ile Kurduğu İlişki.....	19
1.2.1. İman.....	19
1.2.1.1. Allah'a İman.....	19
1.2.1.2. Kader ve Kadere İman.....	24
1.2.2. İmanın Tezahürü Olarak İbadet.....	29
1.2.2.1. Ezan, Abdest ve Namaz.....	30
1.2.2.2. İnsanın Yaratıcı ile Kurduğu Mahrem Bir İlişki Olarak Dua.....	43
1. 3. Hayat Dini Olarak İslâm.....	53
1.3.1. Dinin Sosyal Yaşamdaki Yol Göstericileri: Peygamberler.....	53
1.3.2. Sosyal Dayanışmayı Sağlayan Eylemler	65
1.3.3. Sosyal Yaşam İçerisinde Müslüman Kimliği.....	69
1.3.4. Din ve Eğitim.....	71

1.3.5. İnsanın Onurlu Mücadelesi: Cihad.....	75
1.4. Metafizik Varlık Âlemi ve İnsan.....	79
1.4.1. İnsanın Koruyucu Varlıkları: Melekler.....	80
1.4.2. İnsanın Şeytan ve Nefisle Mücadelesi.....	82
1.4.3. Ölüm ve Ahiret İnancı.....	89
1.5. Dini Yaşantının Bir Veçhesi Olarak Tasavvuf.....	103
2. BÖLÜM: CAHİT ZARİFOĞLU’NUN İNSAN KURGUSU.....	110
2.1. İlişkilerine Göre İnsan.....	110
2.1.1. Aile İçi İlişkiler	111
2.1.1.1. Dede-Nine Çocuk	112
2.1.1.2. Anne-Çocuk.....	115
2.1.1.3. Baba-Çocuk.....	124
2.1.1.4. Eş İlişkileri.....	134
2.1.1.5. Kardeşlik.....	139
2.1.2. Komşuluk.....	140
2.1.3. Arkadaşlık.....	142
2.1.4. Genç-Yaşlı İlişkileri.....	146
2.1.5. Karşı Cinsle Kurulan Duygusal İlişki.....	147
2.1.6. Yönetici-Halk İlişkisi.....	150
2.1.7. Düşmanla Olan İlişki.....	155
2.2. Rollerine Göre İnsan.....	158

2.2.1. Yaşlı.....	158
2.2.2. Kadın.....	163
2.2.3. Erkek.....	168
2.2.4. Çocuk.....	171
2.2.5. Meslekî Roller.....	177
2.3. Tezahürlerine Göre İnsan.....	183
2.3.1. İnsanın Müspet Tezahürleri.....	183
2.3.2. İnsanın Menfi Tezahürleri.....	222
2.4. İsimlerine Göre İnsan.....	235
2.4.1.Şahıs Kadrosu ve İsimler.....	235
2.4.2.Özel İsimler.....	238
2.5. Duygu Dünyası İçinde İnsan.....	244
2.6. İnsanın Temel İhtiyaçları.....	258
3. BÖLÜM: VARLIK KARŞISINDA İNSAN.....	265
3.1. Zaman Karşısında İnsan.....	265
3.2. Mekân Karşısında İnsan.....	273
3.2.1. Dış Mekânlar.....	273
3.2.2. İç Mekânlar.....	283
3.3. Tabiat Karşısında İnsan.....	292
3.4. Eşya Karşısında İnsan.....	297

4. BÖLÜM: GELENEK VE MODERNİZM EKSENİNDE İNSAN.....	306
4.1. Gelenek ve Modernizmin İnsan Yaşamına Etkisi.....	306
4.2. Modernizmin Sonuçları Karşısında İnsan.....	317
SONUÇ.....	320
KAYNAKÇA.....	327
1. Cahit Zarifoğlu'nun Eserleri.....	327
2. Diğer Eserler.....	327
2. 1. Kitaplar.....	327
2. 2. Ansiklopedi Maddeleri, Süreli Yayın ve Makaleler.....	331
2. 3. Elektronik Kaynaklar.....	333

KISALTMALAR LİSTESİ

- A.e. : Aynı eser.
- A.m : Aynı madde veya makale.
- A.y. : Aynı yazı.
- Bkz. : Bakınız.
- Bs. : Basım.
- Bsk. : Baskı.
- C. : Cilt.
- Çev. : Çeviren.
- D.İ.B. : Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Ed. : Editör.
- Haz. : Hazırlayan.
- s. : Sayfa/Sayfalar.
- t.y. : Yayın Tarihi yok.
- vb. : Ve bunun gibi.
- vs. : Ve sair.
- Yay. : Yayın.
- Yön. : Yönetmen.

GİRİŞ

Cahit Zarifoğlu, Niyazi Bey ile Şerife Hanım'ın ikinci çocuğu olarak 1940 yılında Ankara'nın Hacıbayram semtinde doğmuştur.¹ Aslında Zarifoğlu Kahramanmaraşlı bir ailenin çocuğudur. Onun hayatında Kahramanmaraş'ın ayrı bir yeri vardır. Edebî yaşantısına da burada başladığını söylemek mümkündür. Lise dönemindeki çevresi, onun edebiyat serüveninde önemli yere sahiptir.

Lise dönemlerinde arkadaşlarının arasına fazla karışmamıştır. Kendi hâlinde, bir köşede kendi iç yaşantısında gezinen bir isimdir. “O zamandan bende Cahit'ten kalan izlek dalgın ve bir gölge gibi dolaşan bir insan hali”² diyen Rasim Özdenören, arkadaşlarının ona “Aristo” lakabını taktıklarını dile getirmektedir.³ Buna rağmen lise yılları onun hayatının önemli bir “dönüm noktasını” oluşturur. Alâeddin ve Rasim Özdenören kardeşler ile Erdem Beyazıt, Akif İnan gibi isimlerle kurduğu dostluk yıllarca sürmüş; ileride beraber yürütecekleri edebiyat faaliyetlerinin de tohumları lise yıllarında atılmıştır.⁴

Daha ileriki yaşlarında Cahit Zarifoğlu'nun insanlardan kaçma, uzaklaşma ve tefekküre dalıp kendi iç yaşantısında bir süre kaybolup sonra ortaya çıkma hâli, devam edecektir. Nazif Gürdoğan onun bu özelliğine şu satırlarla değinmektedir: “Uyurken değil, uyanırken rüya görür ve gönlünün deriliklerine uzun yolculuklar yapardı.”⁵

Diğer birçok arkadaşından ve Nazif Gürdoğan'dan öğrendiğimiz kadarıyla kalabalıktan sürekli kaçan bir isimdir. Onun yeni dünyalar kurabilmesi, kalabalıkta bile yalnız yaşamıyla doğrudan ilişkilidir.⁶ Edebiyat sahasının her alanında ayaklarının üzerinde durabilen, sağlam eserler vermesi; onun bu düşünce dünyasıyla ilgilidir. Kalabalıklar içerisinde böylesine ortaya çıkmayan, yalnız kalmayı seven

¹ Rasim Özdenören, “Kuşbakışı”, **Hece: Yedi Güzel Adamdan Biri: CAHİT ZARİFOĞLU**, Yıl: 11, Sayı:126-127-128, Haziran-Temmuz-Ağustos, 2007, s.9.

² Âlim Kahraman, Ali Haydar Haksal, “Rasim Özdenören’le Cahit Zarifoğlu Üzerine Bir Konuşma” **Yedi İklim: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı**, Yıl:1, Sayı:5-6, Temmuz-Ağustos 1987, s.5.

³ Özdenören, “Kuşbakışı”, **Hece: Yedi Güzel Adamdan Biri: CAHİT ZARİFOĞLU**, s.16.

⁴ Yılmaz Taşçıoğlu, **Kader Hep Erken Zaman Hep Geç**, İstanbul, 3F Yayınevi, 2008, s.21.

⁵ Nazif Gürdoğan, “Güzelin Sanatı Güzel Olur”, **Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003, s.215.

⁶ A.y.

Zarifoğlu, kalabalık topluluklara hitap etmeyi de seven bir isim değildir. *Yaşamak* isimli kitabında, yalnızca bir sempozyumda konuşma yaptığını anlatmaktadır.⁷ Ama onun (diyebiliriz ki) kendisi oluşturduğu ve tek tek hepsiyle itinayla ilgilendiği bir kalabalığı vardır: Maver'a yazılarını gönderen okuyucular. Birçok kişi Maver'a'nın bünyesinde yayınlanan "Okuyucularla" adlı bölüme yazılarını, hikâyelerini, şiirlerini göndermiştir ve Zarifoğlu hepsiyle tek tek ilgilenip eleştirilerde bulunmuş; ayrıca kendilerini nasıl geliştirebileceklerine dair de dersler vermiştir. Okuyucularının birçoğu onun eleştirileriyle şair, yazar olmuştur. "Birçok yeteneği edebiyat dünyasına kazandırırken nice hevesli ve sabırsıza da bu işi bıraktırır."⁸ Okuyucularına örnek bir hikâye bile yazmıştır Maver'a sayfalarında.⁹ Kemal Kahraman'a göre o, bu kalabalığı tek tek ilgilenerek oluşturmuştur. Ormanla değil, ağaçlarla ilgilenmiştir.¹⁰

Fakülteye kaydını Erdem Beyazıt ve Rasim Özdenören yapmıştır. Kendisinden gelen fakülteye kaydettirilme isteği sonucunda ikisi düşünüp, Zarifoğlu'nu Alman Filolojisi'ne kaydettirmişlerdir.¹¹ Fakülte'deki tezini Rilke üzerine yapmıştır. İlk "bilimsel olmadığı" gerekçesiyle kabul görmeyen tezi, Zarifoğlu arkadaşlarının ısrarı sonucu düzenleyip tekrardan sunmuştur ve kabul almıştır. Alman Filoloji'sinde bir arkadaşı, "Rilke'vari" yazdığını söylemiştir.¹² Fakat o şiirini daha önce inşa etmiştir ve Rilke ile tanışması daha sonraki yıllara tekabül etmektedir.

Cahit Zarifoğlu için yaşamak ve yazmak birbirinden ayrılmaz iki olgudur. Bunun içindir ki yaşamı ile sanatını birbirinden ayırmak doğru değildir. *Yaşamak* adlı eserinde kendi yaşamından söz eden kısımların iz düşümlerini eserlerinde görmek mümkündür. Mesela Sarıkamış'ta askerlik yapmış ve bu, onun Afgan romanı olan *Savaş Ritimleri*'ndeki dağ tasvirlerine yansımıştır.¹³ Yaşamını adeta zamanı

⁷ Cahit Zarifoğlu, **Yaşamak**, 6.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.192.

⁸ Siddık Akbayır, "Otuz İki Kısım Tekmili Birden: A. Cahit Zarifoğlu", **Edebiyat Karın Doyurmaz Çay İçirir**, Samsun, Yolcu Dergisi Yayınları, 2006, s.71.

⁹ Cahit Zarifoğlu, **Okuyucularla**, Yay. Haz. Ahmet Zarifoğlu, Selçuk Azmanoğlu, İstanbul, Beyan Yayınları, 2009, s.329.

¹⁰ Kemal Kahraman, "Cahit Zarifoğlu'nu Hatırlamak, **Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003, s.227.

¹¹ Özdenören, "Kuşbakışı", **Hece: Yedi Güzel Adamdan Biri: CAHİT ZARİFOĞLU**, s.29.

¹² Cahit Zarifoğu, **Konuşmalar**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006, s.28.

¹³ Âlim Kahraman, "Zarififoğlu'nun Anlatımı", **Yedi İklim: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı**, Yıl:1, sayı:5-6, Temmuz-Ağustos 1987, s.41.

israf etmeden, her detayını değerlendirebilecek şekilde geçirmiştir. Bizim görebildiğimiz ya da eserlerinde eşleştirebildiğimiz sadece fiziki yaşamda yaptığı geziler ve eserlerine yansımalarıdır. İç âlemine yaptığı yolculukları eserlerinde görmekle beraber, hayatının neresine tekabül ettiğini tam manasıyla elbette bilemeyiz.

Yazmak için özel zamanlar kollamadığını, hayatının her anında yazabildiğini, yazmayı bir yaşam biçimi hâline getirdiğini eşinden ve arkadaşlarından öğrenmekteyiz. Eşi Berat Hanım bu konuyu; “Daktilosunun başında yazarken, kalkar çocuklarıyla oynar, onları sever, çay içer, sonra tekrar daktiloya geçip yazmaya başlardı.”¹⁴ diyerek dile getirmiştir. Sürekli yazan, ama yaşamayı da ihmal etmeden yazan bir adamdır. İsmail Kılıoğlu da yazmak için özel bir mekân, zaman aramadığını şöyle ifade eder: “Gerçi yazmak için özel bit zamanı kollama, özel bir mekânı arama alışkanlığı yoktu. O bakımdan görevi dolayısıyla bulunduğu resmi mekânlar Cahit Zarifoğlu için tuhaftır ama özel olarak sırf kendisi için hazırlanmış birer ‘fildişi kuleleri’ gibidir”.¹⁵

Yaşamak ve yazmayı hayatının ortasına yerleştirmiştir Cahit Zarifoğlu. “Ben yaşarım. Hareketli, canlı, kıvıl kıvıl yaşarım”¹⁶ diyen Zarifoğlu’nun eserlerinde de bu hareketi görmekteyiz. Her ne kadar şiirleriyle tanınmış ve esas ağırlığı şair tarafında yoğunlaşmış olsa da sadece bu türde sabit kalmamış, nesirleriyle de kendisini göstermiştir. Nesir, “düz yazı”¹⁷ anlamına gelir. Zarifoğlu söz konusu olduğundan diyebiliriz ki şiiri ve nesirleri arasında bir bütünlük vardır. Öykülerinde izini sürdüğümüz bir hareketin, bir duygunun karşılığını şiirlerinde de bulabiliriz.¹⁸ Yazdıklarını farklı türlerle ortaya koyması, belki bir anlamda desteklemesini, herkesin sevdiği ve anladığı türün farklı olmasıyla da ilişkilendirebiliriz. Herkes dünyaya şiirle bakmaz, kimi insanlar da hikâyeye gözüyle yahut roman gözüyle

¹⁴ Konuşan: Yusuf Ziya Güleç, “Berat Zarifoğlu’yla” **Okuntu: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı**, Yıl:3, Sayı:10, 2003, s.139.

¹⁵ İsmail Kılıoğlu, “Sanat ve Hayat”, **Mavera**, Yıl:11, Sayı:129, Eylül, 1987, s.2.

¹⁶ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.31.

¹⁷ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 3 Eylül 2013.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lekesiz, “İns ve Yedi İns”, **Mavera**, Yıl: 11, Sayı:129, Eylül 1987, s.39-42.

bakmak ister.¹⁹ Dolayısıyla herkese ulaşacağımız tür farklıdır. Zarifoğlu'nun gezdiği ortamlar, gördüğü insanlar belki de bu çeşitliliğin alt yapısını hazırlamıştır.

Yazma eylemini gerçekleştirmek isteyen her insanın olduğu gibi Cahit Zarifoğlu'nun da bir yazma amacı yahut amaçları vardır. Ve bunu gerçekleştirmek için her türlü edebiyat aracını kullanmıştır Zarifoğlu. Şiir, hikâye, roman, çocuk hikâyeleri, radyo oyunları, tiyatro, deneme, köşe yazısı vs... Farklı türlerde yazmasıyla ilgili: “Değişik konularda çalışmak benim için yenileyici bir tesir yapıyor. Bir dalda çalışırken diğer bir dal için birikim devresi yaşıyorum. Bu da bence verimlilik açısından önemli”²⁰ demiştir. Biz burada bizim çalışmamızı ilgilendiren nesirlerinden yola çıkarak, Cahit Zarifoğlu'nun yazma amaçlarından birini inceleyeceğiz: “İnsan”.

İnsan, “toplum hâlinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlı”dır.²¹ Cahit Zarifoğlu nesirlerinde insanı birçok yönüyle ele almış, eserlerinin özellikle insana değmesine özen göstermiştir. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde bize anlattığı insanı bu çalışmayla beraber ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Cahit Zarifoğlu insanı her eserinde bize yansıtmıştır. Nesirlerinde bu insan daha net bir şekilde karşımızda durur. Nesrin insana sağladığı bütün imkânları sonuna kadar kullanmış, hemen hemen her türde yazmış, insanı bütün eserlerinde birbirini tamamlayacak şekilde ortaya koymuştur. Bununla beraber Cahit Zarifoğlu'nun bazı nesirlerinde insanı ele alış biçiminde farklılık görülmektedir. Edebî eserleri ile Ahmet Sağlam, Vedat Can, Abdurrahman Cem takma isimleriyle çeşitli gazetelerde kaleme aldığı yazılarında insanı ortaya koyma biçimi farklıdır. Şöyle ki; edebî eserlerinde edebî metnin düzenine hâlel getirmeyecek şekilde, kimseye vaaz vermeden, insana müdahale etmeden, onun ruhuna inmeye çalışarak yazarken; diğer yazılarında vaaz verir bir tonda okuyucusuna seslenir ve bir anlamda

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., M. Fatih Andı, **Hayata Edebiyatla Bakmak**, 3. bs., İstanbul, 3F Yayınevi, 2006.

²⁰ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.92.

²¹ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 3 Eylül 2013.

doğru bildiğini açık ve net bir şekilde insanlara ulaştırmaya uğraşır. Bunun içindir ki bizim çalışmamızda onun edebî nesirleri²² merkez olmakla beraber, çalışmayı beslemesi açısından diğer yazılardan da faydalanılacaktır.²³

Zarifoğlu eserlerinde insanın özünü anlatmayı amaçlamıştır. Ona göre “Dışı, kabuğu anlatmak kolay, zor olan insanın var oluşundaki öze eğilmek, ruhu verebilmektir.”²⁴ Bunu öyle yapmıştır ki; Zarifoğlu’nun herhangi bir nesrindeki insanı, mesela *Savaş Ritimleri* adlı romanında anlattığı Afgan çocukları, alıp başka bir yere yerleştirsenez de, savaş karşısında, yurtlarından göç etmek zorunda kalışları sonucunda verecekleri tepki aynı olur. O romanda bir çocuk olan Seyyid Amad’ın ilk defa hissettiği “aşk” duygusunun tezahürü, diğer kahramanlarında da aynıdır. Gerek fiziki, gerekse iç yolculukları olsun; Zarifoğlu’nun insanın özüne inmesine yardımcı olmuştur ve bu yolculuklardan sonra bulduğu özü yine insanların önüne en berrak hâliyle nesirlerinde koymuştur. Onun amacı insanı anlatmaktır. “Yani insanın olduğu; özellikle acı çeken insanın; acı çeken müslümanın olduğu her yer onun için yazılması, gidilmesi gereken yerlerdir”.²⁵

İnsanı önemsemiştir Zarifoğlu. Yaşamak’ta “Diyorum ki herşeye rağmen insan mühimdir”²⁶ sözleriyle bunu açıkça ortaya koyar. Birçok okuyucusuna verdiği, yazılarında **insanın eksik olmaması**²⁷ tavsiyesi tamamen bununla ilgilidir. Zarifoğlu’nun nesirlerindeki insanı bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız. Elbette insan farklı yönlere sahip bir varlıktır. Hatta varlıklar içerisinde tanınması ve tanımlanması en zor olanıdır. Çünkü insan, sadece biyolojik özelliklerinden ve temel ihtiyaçlarından oluşan bir varlık değildir. Bunun yanında insanın bir de ruhu vardır. Ayrıca iradesi, idrak gücü, inançları, sosyal yaşamı, psikolojik durumları ve daha birçoğunun birleşmesiyle oluşan bir yapıdır. Cahit

²² Bundan kasıt onun romanları, hikâyeleri, çocuk hikâyeleri, tiyatrosu, radyo oyunları, **Yaşamak** isimli günlüğüdür.

²³ Cahit Zarifoğlu’nun müstear isimlerle yazdığı yazılar **Bir Değirmendir Bu Dünya** ve **Zengin Hayaller Peşinde** isimli kitaplarda toplanmıştır. Bunların dışında, kendisiyle yapılan röportajlar **Konuşmalar**, Mavera sayfalarında okuyuculardan gelen yazılara bir nevi eleştirmenlik yaptığı yazılar **Okuyucularla**, mektupları ise **Mektuplar** ismiyle ölümünden sonra kitaplaşmıştır.

²⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.195.

²⁵ Atif Bedir, “Cahit Zarifoğlu’nda Maraş”, **Okuntu: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı**, Yıl:3, Sayı:10, 2003, s.37.

²⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.66.

²⁷ Zarifoğlu, **Okuyucularla**, s.64.

Zarifoğlu “Ey insanoğlu ne kadar karışık bir yumaksın sen”²⁸ diyerek bu durumu dile getirmiştir.

İnsan kendisini bu karmaşık yapı içerisinde bulur ve anlamaya çalışır. Hatta kendinden önce etrafıyla muhatap olur. Yaşadığı dünya içerisinde en son anlamaya çalıştığı şey kendisidir. Özellikle çağımızda ötekiler etrafını çevirmiştir ve insan onları tehlike olarak görmektedir. Bunun için de ilkin onları çözmeye çalışır, sonra kendini anlama işine döner.²⁹ Birçok insan buraya kadar gelemeyebilir. Cahit Zarifoğlu dış dünyadaki insanları tanıdığı kadar kendini de tanıyan bir yazardır. Yazdıklarından yola çıkarak, bunun için çabaladığını, öze inmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Cahit Zarifoğlu insanı anlamaya çalışmıştır. Bununla beraber onun nesirlerinde belirli özellikleriyle ön plana çıkan bir insan da göze çarpmaktadır. Bu insanı anlayabilmek için, onu şekillendiren etkenleri ayrıntılı olarak ele almanın daha iyi olacağı kanaatini taşıdığımızdan dolayı bu çalışmada bu konulara ayrı ayrı değinmeyi uygun görüyoruz. Bu şekilde Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerindeki insanı ortaya koyabileceğimizi ümit ve murad etmekteyiz.

²⁸ A.e., s.149.

²⁹ Ortega y Gasset, **İnsan ve “Herkes”**, 4.bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011, s.38.

1.BÖLÜM: İNSAN VE İNANÇ

1.1. İnsanın Varlık Problemi

İnsanın varlık problemi, soyut düşünme yeteneğinin başladığı yaşlardan itibaren başlar. Varlığı sorgulama; varlığın başlangıcını, kendinin bu varlığın neresinde olduğunu, evrenin yaratılışını sorgulamayla devam eder. Hepimiz küçük yaşlardan başlayarak -özellikle kırsal kesimde büyüyenler- çimenlerin üzerine uzanıp gökyüzünü seyretmiş, kırlardaki rengarenk çiçeklerden toplamış, bir derenin akışında çıkardığı enstrümantal müziği dinlemiş, yıldızları saymış ve bütün bu güzellikler karşısında düşünmeye başlamışızdır: Gördüğümüz, dokunduğumuz, duyduğumuz, tattığımız, hissettiğimiz, algıladığımız bu varlıklar nasıl oluşmuştur? Biz nasıl oluyor da bu kadar varlığın içinde kusursuz bir şekilde yerimizi alabiliyoruz? Yahut bir ağaç nasıl önce çiçeğe durup, ardından yemişlerini önümüze seriyor ve bizi lezzetten lezzete sürüklüyor?

Kafamızı kurcalayan bu sorulara verilen cevaplar kişiden kişiye değişiklik gösterebilir. Kimisi bilim çerçevesinde algılamaya çalışır ve ancak bir yere kadar gelip, gerisinin ‘tesadüfi’ olduğunu söyler; kimisi bütün kâinatın bir Yaratıcı¹ tarafından yaratılıp sonra kendi hâlinde bırakıldığını iddia eder; ilâhî dinler ise bir Yaratıcı olduğunu ve onun tarafından yaratılıp, her daim gözetim altında tutulduğumuz inancını bildirir. Bu görüşler elbette ki daha da arttırılabilir. Biz Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerindeki insanın varlık problemini irdelleyeceğimiz için büyük sıklıkla üçüncü anlayışın çerçevesinden bakacağız varlık problemine. Çünkü ileriki bölümlerde de görüleceği üzere Zarifoğlu’nun insanları varlığı sorgulamaları sonucunda bir Yaratıcıya, ki Zarifoğlu’nun insanların inandığı İslâm dini çerçevesinde bu Yaratıcı Allah’tır, ulaşırlar.

1.1.1. İnsanın Kendini Anlama İhtiyacı

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde karşımıza çıkan varlık problemlerinden ilki kendini anlama ihtiyacıdır. Varlık’ı kendisine sorun edinmiş ve bu alanda çalışan

¹ Burada “Yaratıcı” kelimesinden murat “Allah” olduğu için, çalışma içerisinde bu minvalde kullanıldığı vakit büyük harfle yazılacaktır.

filozoflara göre, felsefe araştırmalarının en yüksek ereğidir “kendini-bilme”.² Geçmişten bugüne düşünürler insanın kendini bilme isteği olduğunu dile getirmişlerdir. Evrenin ilk mitolojik açıklamalarında “ilkel bir kozmolojinin” yanında “ilkel bir insanbilim” de bulunur. Bunlarda dünyanın başlangıcı sorunu ile insanın başlangıcı sorunu birbirine karışmıştır. Din, bu mitolojik açıklamaları ortadan kaldırmaz, aksine onları destekler ve onlara bir derinlik kazandırır. “Kendini-bilme” bundan böyle bir yükümlülük haline gelir.³

Bu bölümde incelediğimiz insanın kendini anlama ihtiyacı, Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde farklı biçimlerde çıkar karşımıza. Bunlar; insanın kendini sorgulaması, var olup olmadığından emin olmaya çalışması ve varlığını anlamlandırmak istemesi şeklindedir. Bu ya doğrudan kendine “Var mıyım?” sorusunu sorarak; yahut da çevresindeki varlıklar üzerinden kendi varlığını sorgulama yoluyla olur. Bazen de yalnız kalınan bir zaman dilimi yahut bir ölüm buna vasıta olabilmektedir. Kendini anlama ihtiyacı bu eserlerde çocukluktan itibaren başlar. Daha bu yaşlarda insan kendisine ya da etrafındakilere “Var mıyım?” sorusunu sorar.

Ağaçkakanlar adlı hikâyede bir çocuk babasına var olup olmadığını tam olarak anlamadığından bahseder. Babası ona bir hikâyeye anlatmaktadır ve hikâyede ‘rüya içinde rüya’ gören bir baba ağaçkakan vardır. Çocuk buradan yola çıkarak babasına, kendilerinin de rüyada olup olmadıklarını sorar. Kendisinin gerçekten var ve onların çocuğu olduğundan tam anlamıyla emin olamaz.

“-Dedim ya başından beri masalımdakileri kendi ailemiz için düşünmekten kendimi alamıyorum. Sanki ben doğmadan olanlar bunlar. Hatta belki sen şu anda o ağaçkakanın gördüğu rüyayı görüyorsun. Belki hâlâ bir çocuğunuz yok. Belki şu anda o hayalinin rüyasını görüyorsun.”⁴

Burada çocuğun aklını karıştıran soru önemlidir. Baba ağaçkakanın rüya içinde rüya görmesiyle beraber yorumladığımız zaman; dünya hayatının esasında

² Ernst Cassirer, **İnsan Üstüne Bir Deneme**, Çev. Necla Arat, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997, s.15.

³ **A.e.**, s.17.

⁴ Cahit Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.193.

geçici olduğu ve bir gün başka bir hayata uyanacağımızı çıkarmış oluruz. Bu da bizi ahiret inancına ve Allah'a ulaştırır.

Serçekuş isimli çocuk hikâyesinde bir kuş avcılarını görüp, ölümle baş başa kaldığı bir sırada kendi varlığını sorgulamaya başlar. Bu hikâyede Serçekuş, bir çocuk gibi tasavvur edilmiştir.⁵ Diyebiliriz ki çocuk, kendi varlığı ile ilgili problem yaşamaktadır. Burada çocuk kendi varlığını etrafıyla birlikte algılamakta ve diğerlerinin onsuz nasıl devam edeceğini düşünmektedir. Bir an bütün yaratılanların onunla birlikte var olduğunu, o öldüğünde hepsinin de öleceğini düşünür. Fakat bu düşüncesinden çabucak vazgeçer. Niçin doğduğuna, neden var olduğunu bir türlü anlam veremez:

“O halde neydi önemli olan. Anlayamadığım ne. Niçin doğdum, ağaçları ve yapraklarını, kuşları gölü ve köyleri, insanları bu kadar zaman niçin gördüm, niçin onlarla beraber oldum.”⁶

Serçekuş'un bu sorgulaması kitap boyunca devam edecektir. Bu sorgulamalar sırasında, özellikle tabiatın işleyişini sorguladığı sıralarda, bir Yaratıcının olduğunu düşünecektir.⁷ Fakat bir konuşma sırasında bilmesi gerekenden fazlasını duyduğu için kendisini, “sihirli dillerle yazan filozofları okumaya başlayıp, kapları dar geldiği için çatlayan bazı insanlar”⁸ a benzeter ve “**haddini bil**” der.⁹

Zarifoglu'nun varlıkla ilgili problemleri çocuk hikâyelerinde vermesi bilhassa önemlidir. Başta da belirttiğimiz gibi o, varlığı İslâm dini çerçevesinde algılar ve bir Yaratıcının olduğunu kabul eder. Çocuk eserlerinde de bu minval üzere yürür varlık problemi. Çocuklara yazdığı eserlerde varlığı sorgulaması ve Yaratıcıyla yahut İslâm diniyle ilişkilendirmesi, hem çocukların bu tür sorularının belli bir yaştan sonra

⁵ **Serçekuş, Kuşların Dili, Ağaçkakanlar** gibi çocuk hikâyelerinde hayvanların çoğu yerde birer sembol oldukları; insanları ve insanlara ait özellikleri temsil ettiklerini tez boyunca bir kereye mahsus olmak üzere burada belirtip geçmeyi yeterli buluyoruz.

⁶ Cahit Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.72.

⁷ Bkz. “İnsanın Evreni ve Yaratıcısını Anlama İhtiyacı”.

⁸ **A.e.**, s.54.

⁹ **A.e.**

başlamasıyla hem de insana İslâmî eğitimin daha çocuk küçükken verilmesi gerektiğine inanmasıyla ilgilidir.¹⁰

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde varlık, elbette sadece çocuklukta üzerine eğilip, sonradan bir kenara itilen bir sorun değildir. Kimi insan bunu daha erken yaşlarında düşünmeye başlarken, kimisi de hiç fırsat bulamayıp ya da sürekli öteleyip, daha geç dönemlerinde düşünür.

Yaşamak'ta, bir bölümde karşı karşıya oturmuş iki kişiden bahsedilmektedir. Bunlardan biri Zarifoğlu olmakla beraber, muhtemeldir ki diğeriyle aralarında bir tür sevgi bağı vardır. Önce varlığı kendinden ibaret bilen adam, karşısında oturan bu insanla beraber iki benliği birden fark eder.¹¹ Bu aynı Serçekuş'un varlığı sadece kendinden ibaret zannedip, o ölünce yok olacağını düşünmesi gibidir. Burada da varlığı öncelikle kendi dolayısıyla bilme vardır. Fakat karşısında gördüğü kişi ile beraber bunun böyle olmadığı, kendinden başka yaratılmışların da varlığı taşıdıklarını fark eder.

Kendi varlığını başka varlıklar üzerinden sorgulayıp anlama, bazen bir bozuk para aracılığıyla bile olabilir. Zarifoğlu bir gün Marmara Kıraathanesi'nden, Karaköy'e gidecektir ve cebinde on kuruşu vardır. Oysaki otobüs yirmi beş kuruştur. Geriye kalan on beş kuruşu bulamazsa, mecburen bu mesafeyi yürüyecektir. On beş kuruş o anda hayatının anlamı haline gelmiştir. "Bu kadar küçük ve net bir hedefe hayatın bütün amacıymış gibi yönelmem ben'i basit hatlarla şekillendiriyor. Bütün hatıralarım ve aşklarım kıymetten düşüyor."¹² diyerek bu durumu dile getirir ve insanın böyle anlarda, çaresiz ve kendisiyle baş başa olduğu zamanlarda, kim olduğunu daha iyi anladığını bizlere gösterir.

"Zal Tepesine Doğru" adlı hikâyede, bir dağa tırmanmaya çalışan arkadaşları görürüz. Bunlardan Kaf, Sad'a kafasında beliren bir soruyu sorar. Tepeye tırmandıklarında neyle karşılaşacaklarını bilmemektedirler ve Kaf oraya

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Din ve Eğitim".

¹¹ Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*, 6.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.123.

¹² *A.e.*, s.76.

vardıklarında, insanlarla karşılaşmaları hâlinde var olup olamayacaklarını merak etmektedir:

“...tam tepede, ya da oralarda bir yerde dinlenen çay ve sigara içen birilerini görürsek buna dayanabilir miyiz... yani Sad o zaman da var olabilir miyiz...”¹³

Başkalarının varlığı onların var olmasını etkiler mi? Esasında başka varlıkların kendi varlığı üzerindeki etkisini merak etmekte ve onlar üzerinden kendi varlığını sorgulamaktadır.

Bir başka hikâyede ise “**telaşla kendini arayan**”¹⁴ bir adamla karşı karşıyayızdır. Bu adam eşyaların içerisinde kaybolmuştur. Kendi varlığı adeta eşya ile bütünleşmiştir. Bir süre sonra hayatının öyle bir yerine gelir ki bu eşyalar, artık kendisinin var olduğunu anlayabilmesi için eşyaların var olması gerektiği inancını taşır. O eşyalara dokundukça varlığını pekiştirir. Bu eşyanın modern zamanlarda insan üzerinde kurduğu hâkimiyeti anlattığı gibi, insanın varlığını kendine ispat etme çabasını da bize göstermektedir. Buna benzer bir bölümü “Zal Tepesine Doğru”da da görmekteyiz. Fakat buradaki kişi etrafında böcek sesleri duymasına rağmen, kendi varlığından şüpheye düşer. Çünkü arkadaşına seslendiğinde kendi sesinin yankısı geri gelmez. Bunun üzerine varlığından şüpheye düşüp bedenini yoklamaya başlar.¹⁵

Başka varlıklar üzerinden kendini anlamaya çalışmanın en güzel örneklerinden birine, *Yaşamak*'taki **Yalnız Ardıç**¹⁶ sayesinde rastlamaktayız. İnsan ona baktıkça derin düşüncelere gark olur ve kendini anlama konusunda mesafe kat eder. Tabii ki geçilecek bu mesafeler herkesin nasibine göredir. Kabı geniş olanlar daha ileriye gidebilirken, dar olanlar daha azıyla yetineceklerdir.

Kalabalık içerisinde yalnız kalınan anlar da kendini sorgulamaya itebilmektedir bir insanı. Bunun örneğine “Karşı Çıkış” adlı hikâyede rastlamaktayız. Büyük bir kalabalığın ortasında bir an kendiyle baş başa kalır adam ve bütün bu

¹³ Cahit Zarifoğlu, “Zal Tepesine Doğru”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.104.

¹⁴ Cahit Zarifoğlu, “Savunma”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.53.

¹⁵ Zarifoğlu, “Zal Tepesine Doğru”, **Hikâyeler**, s.116.

¹⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.47.

kalabalığın kendisinden haberdar olup olmadığını merak eder. Herkes öylesine kendi hâlinde ve derdindedir ki, adam bir an için “Var mıyım?” diye düşünür.¹⁷

Zarifoglu'nun Hikâyeler adlı kitabında okuyucu kendini “Kentin Ortasında Bir An”da bulmaktadır. Bu an toplumun ölüm karşısında verdiği tepki açısından önemlidir. Ölen insan karşısında herkes meraklı kalabalık hâlinde ortamda bulunur, bir polis ise öldüğü için adama kızmaktadır. Bütün bu sahnenin kenarında bize olayı aktaran adam ise kalabalığın hissettiklerini aktarır. Ölüm karşısında bütün yaşam önemini kaybetmiştir artık. Kalabalık, hayatın içindeki ayrıntılardan sıyrılmıştır. O an düşündükleri ve cevap aradıkları şey “Biz var mıyız?” sorusudur:

“Yerdeki can çekişiyor hâlâ dayanıyoruz can çekişmesine, soğuk, saçlarımızı dikleştiren esinti geçiyor durmadan içimizden, yemek anlamsız şimdi, uyumak ve yorgunluk ve politika, ve sevgi, sanat, yolculuk ve sevgili, - “biz var mıyız” bir ses kimin belli olmadan “hayır ve elbette” yanımdaki isteksiz cevaplıyor onu...”¹⁸

Ele aldığımız nesirlerde, insanın kendini anlama çabalarının bir kısmı da, her gün yaptığı ve alışılmış eylemlerinin kaynağının ne olduğunu düşünme şeklinde gerçekleşir. Sayısız kere uyuyup uyanabilmesine şaşırır.¹⁹ İnsan için böylesine alışılmış bir eylem normal şartlar altında pek dikkate değer, düşünülmesi gereken bir şey değildir gibi görünür. Ancak tefekkür edildiğinde nasıl bir mucizeyle karşı karşıya olduğunu anlar ve hayret eder insanoğlu.

Zarifoglu'nun nesirlerinde, varlığından şüpheye düşen, kendi varlığını sorgulayan insan yer yer ‘ben’ini fark eder. **Bir eve yürüme anında**²⁰ yahut da **ayna ile karşı karşıya dururken**²¹ kendi benliğini farkına varır ve onu ya da yaptıklarını dışarıdan bir izleyiciymişçesine seyre dalar. Bazen de insana **karşı karşıya kaldığı kendisi ağır gelir.**²²

Kendini sorgulama nereye kadar devam eder? Peki varlığını anlama nasıl olur da başarılı? Cahit Zarifoglu nesirlerinde sadece sorgulama ile kalmamış, kendini ve

¹⁷ Cahit Zarifoglu, “Karşı Çıkış”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.157.

¹⁸ Cahit Zarifoglu, “Kentin Ortasında Bir An”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.63.

¹⁹ Zarifoglu, **Yaşamak**, s.74.

²⁰ Cahit Zarifoglu, “Yabancılık”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.130.

²¹ Cahit Zarifoglu, “Bir Şey Var Belirliyor”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.135.

²² Zarifoglu, **Yaşamak**, s.78.

varlığını anlamanın yolunu da vermiştir okuyucusuna: “Bir kalbiniz vardır onu tanıyınız.”²³ İnsanın kendi ile ilgili olan varlık problemini çözmesi kalbini tanımasıyla “içine dönmesi”²⁴ ile ilgilidir. İnsanın kendi varlığının anlamını bulduğu zamanlar; yalnız kaldığı, içine döndüğü zamanlardır ve bu, kalbinden aldığı ilham vasıtasıyla olur. *Yaşamak*’ta asker olduğu bir dönemi anlattığı kısımda bunu görürüz. Kendine bakar, kalbini dinler ve şu sonuca varır:

“Anladım ki kalbimi kendi gövdemde taşıyorum, tersine onun ağır ağır ürperen suları üzerinde, dışardan düşmüş, nerdeyse bir felaketten arta kalmış, bir çöp parçası gibiyim. Dizlerim o yüzden titriyor ki, ben de su olmalıyım. Her şeyin bu sudan ibaret olduğu bir alemde neden bir çöp olarak kalayım. Ve anladım ki çaba gösterip ıslanmak gerek O suda ıslanmak ve yanmak gerek. Bize içinde o çöp eriyip görünmez olan su gerek.”²⁵

Kendini anlama ihtiyacını gidermek için kalbine dönünce orada bulacağı şey ilâhî kaynaklıdır. Cahit Zarifoğlu “maymundan türeme” gibi iddialara sert bir şekilde karşı çıkar ve bunu reddeder.²⁶ İnsanın yaratılışının ilâhî kaynaklı olduğunu, Simurg’u arayan kuşlar vasıtasıyla açık bir şekilde bize göstermektedir: “Simurg'a bakınca kendilerini gördüler, kendilerine bakınca da baktılar ki kendileri yok sadece Simurg var.”²⁷ Simurg, burada Yaratıcıyı temsil etmektedir, kuşlar ise ona varmaya çalışan sûfilerdir. Bu yolda çeşitli zorlukları aşmış, nefisleriyle mücadele etmiş ve sonunda oraya varabilmiş olanların gördükleri, kendileridir. Buradan kasıt insanın Allah tarafından yaratıldığı ve kendini bilmenin, esasında Allah’ı bilmek olduğu, O’nu bilmenin de kendini bilmek olduğudur.

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde insan, kendi varlığını çeşitli sebepler vasıtasıyla sorgulamaktadır. Bazen sadece yalnız kalıp düşündüğünde bunu sorgularken, bazen de başka varlıkların etrafını kuşatması bu sorgulamayı başlatır. Kimi insan, küçük bir çocukken kendi varlığını fark eder ve onun kaynağı hakkında sorgulamaya başlarken; bazı insanlar daha ileriki yaşlarında bu sorgulamayı yapabilmektedir.

²³ A.e., s.58.

²⁴ A.e. s.157.

²⁵ A.e., s.117.

²⁶ A.e., s.32.

²⁷ Cahit Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.92.

Kendini arayan insanın, bulmak konusunda başarılı olması için “kalbine dönmesini”, “kalbini tanımasını” öneren yazar; kendi varlığını sorgulayan insanın sonunda Allah’a varacağını belirtmektedir.

1.1.2. İnsanın Evreni ve Yarattıcısını Anlama İhtiyacı

*“Güneşi ayı ve yeryüzünü bütün şekilleriyle
Bir kutlu çehrenin emrine kul bildim
Bilesiniz
Ona döndürüleceksiniz”²⁸*

İnsan evrende var olduğunu bildiği bir sürü şeyle beraber yaşar. Çocukluğundan itibaren yaşadığı çevreyi tanımaya başlar. Zamanla tanıdığı ve bütün hayatının içerisinde şekillendiği evrenin nasıl oluştuğuna dair sorular belirir kafasında. Her şeyin olduğu gibi evrenin de bir başlangıcı vardır elbette ve Aristo’ya göre bir kimsenin sorabileceği en derin soru “**evrenin kökeniyle**” ilgilidir.²⁹

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde de insanlar evrenin oluşumuyla ilgili bir takım sualler sormuşlardır. İlk olarak insanın çocukluk döneminde karşılaştığımız bu sorularla. *Savaş Ritimleri*’nde henüz yeni yürümeye başlamış Seyyid Amad, evreni “birkaç odalık bir ev” ve bir avludan ibaret³⁰ bilmektedir. Çünkü diğer kısımları henüz görmemiştir ve oralardan haberdar değildir. Biraz daha büyüdükçe köyün diğer kısımlarını, caminin arkasına doğru giden kısımları³¹ merak etmeye başlar ve keşfe çıkar. Evin hemen yanındaki boşluğun nasıl olur da kendilerine karışmadıklarını merak eder.³² Yine “İns” adlı hikâyede İns(an), karanlık bir gecede sessizce doğar ve gündüzü, geceyi, kısacası evreni tanımak için atını ve kadını hazırlayarak keşfe çıkar.³³

İnsanın içerisine doğduğu koskoca evreni tanınması elbette zaman alacaktır. Bununla beraber, hayatı boyunca sadece küçük bir kısmında yaşayacak ve karşılıklı ilişkide bulunacak olan insanın, evren hakkında soru sorabilmesi için bir tek ağaç

²⁸ Cahit Zarifoğlu, “Ve Çocuğun Uyanışı Böyle Başladı”, **Şiirler**, 8.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.194.

²⁹ Aktaran, William Lane Craig, “Kelam Kozmolojik Kanıtı”, **Allah Felsefe ve Bilim**, ed. Caner Taslaman- Enis Doko, İstanbul, İstanbul Yayınevi t.y., s.145.

³⁰ Cahit Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, 3.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.37.

³¹ **A.e.**, s.65.

³² **A.e.**, s.40.

³³ Cahit Zarifoğlu, “İns”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.11.

bile yeterlidir. **Yalnız Ardıç** bunlardan biri olarak çıkar karşımıza *Yaşamak*'ta. İnsanlar bu ağacın gölgesine oturduklarında onu “anlamaya çalışırlar. Yorumlarlar.”³⁴ Bir tek ağaçtan yola çıkan insan, o ağacın içinden sonsuzluğa gidip, tekrar oradan ağaca geri dönecektir. “İns”te buna benzer bir örneği İns’in kurtları anlamlandırmaya çalışmasıyla görürüz. Burada İns kurtların “**özünü**” anlamaya çalışır:

“En sona kadar, düşünceyi, postların içinde tutuşmuş başına getirince, sanki olanların nedeniyle birden yüzyüze gelecek, onunla hiç peşinde değişmiş gibi birden karşılaşacak, artık iki tarafın da hiçbir kaçması kalmadan belki de aniden, mecburen anlayacaktı...”³⁵

Evreni tanıması ve sayısız diyebileceğimiz mucizesiyle karşılaşması, Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanı bunlar etrafında düşünmeye sevk eder. Evreni düşünür ve “mesafe zihnini deli divane” eder.³⁶ Evrenin sonsuz olduğunu tasavvur eder, sonra bunu yeterli görmeyip tekrar bir sonsuza daha uzatır mesafeyi ancak bir türlü ucunu bucağını aklıyla çözemez. Bu sonsuzluklar içerisinde varacağı nokta Yaratıcıdır ve tekrar ondan kendi varlığına doğru iner.³⁷

Radyo Oyunları'ndan “Cırcır Böceği ile Kaplumbağa”da, Cırcır Böceği anlamlandıramadığı bir sürü şey olduğunu söyler. Bunlardan bir kaçı etrafında olup bitenlerle ilgilidir: kaplumbağaların suda yüzmesi, ağaçların büyümesi bunlardan bazılarıdır.³⁸ Cırcır Böceği evreni anlamaya çalışmaktadır.

William Lane Cragge, var olan her şeyin bir nedeni olduğunu ve buradan yola çıkarak insanın, evrenin varlığının da bir nedeni olması gerektiğini düşündüğünü³⁹ söyler. Thomas Reid ise “Ne varlık ne de varlığın herhangi bir kipi etkin bir nedenden bağımsız bir şekilde var olamaz bu çok önceden beri insan zihninde belirmiş ve evrensellik kazanmış bir ilkedir”⁴⁰ diyerek insanların varlığın başlangıcıyla ilgili düşüncelerine yer vermiştir.

³⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.49.

³⁵ Zarifoğlu, “İns”, **Hikâyeler**, s.26.

³⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.103.

³⁷ **A.e.**, s.103-104.

³⁸ Cahit Zarifoğlu, **Radyo Oyunları**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2013, s.18.

³⁹ Aktaran, Brian Davies, **Din Felsefesine Giriş**, İstanbul, Paradigma, 2011, s.94.

⁴⁰ Aktaran, **A.e.**, s.95.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde de insan, evrenle ilgili düşünceye dalar. “İns”te bu düşünceyi sayfalarca anlatır bize Zarifoğlu.⁴¹ “Dağların, başıboş hayvanların, suların, tabiatın, bir nedeni var mı?” diye sorar İns. Etrafında gördüklerinin sonunda, “ne olduğunu bilmediğinin başka şekilleri”⁴² olduğuna kanaat getirir. “Eğer âlemin varlığının bir başlangıcı varsa ve bir şey âleme neden olmuşsa bu nedenin dünyayı yaratmayı özgürce seçen bir zat olması gerektiğinin”⁴³ farkına varır. Yeryüzündekilerin de onun bir zuhuru olduğunu anlar. Bundan sonra önümüze evreni ve insanları var eden Yaratan’ı anlama ihtiyacı çıkar karşımıza.

İnsan evrenin oluşumunu merak edip, anlamlandırmaya çalıştığı andan itibaren karşısına diğerlerinden üstün bir varlık, bir Yaratıcı çıkar. Her şeyin bir başlangıcı, bir nedeni, bir Yaratıcısı olduğuna göre; pek tabii ki evren de böyle olacaktır. Zarifoğlu'nun nesirlerinde bu Yaratıcının varlığı kendini hissettirmektedir. Zarifoğlu İslâm inancın mensup biri olarak varlığa din cephesinden bir yanıt vermektedir. Bu bağlamda dine göre;

“Tanrı, yaratıcıdır; ve evren, Tanrı yarattığı veya var olmasına izin verdiği için var olmuştur. Tanrı var olan her şeyin varlığının başlangıcını meydana getirir (oluşturur veya oluşmasına izin verir). Tanrı'nın fiili (veya izni) varlıkların sadece var olmaya başlaması için değil, varlık halinde kalmaya devam etmeleri için de gereklidir.”⁴⁴

Gerek geçmiş filozoflar, gerek günümüz din felsefesi âlimleri, Tanrı'nın varlığıyla ilgili çeşitli görüşler ortaya atmışlardır. Bizi burada ilgilendiren Tanrı'nın varlığına dair getirilen “deliller”dir. Bunlardan biri ontolojik delildir. Buna göre; “Tanrı, kendisinden daha mükemmeli tasavvur edilemeyen varlıktır. İnsanda böyle bir **mükemmel varlık** fikri (idesi) mevcuttur. Hatta kalbinde **Tanrı yoktur** diyen bir aptalda dahi bu fikir vardır”⁴⁵ denir ve bunu ispatlamak için çeşitli yollara başvurulur. Anselm'in delili şu şekildedir:

“Birinci önerme: “Tanrı” ile “en yüksek derecede kemâle sahip bir varlık” kastetmekteyiz.

İkinci önerme: “Varlık” bir kemâldir.

⁴¹ Zarifoğlu, “İns”, **Hikâyeler**, s.19-20.

⁴² **A.e.**, s.20.

⁴³ Aktaran, Davies, **Din Felsefesine Giriş**, s.94.

⁴⁴ Cafer Sadık Yaran, **Din Felsefesine Giriş**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2010, s.106.

⁴⁵ Mehmet Aydın, **Din Felsefesi**, İzmir, T.C. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1990, s.22-23.

O halde: Tanrı vardır.”⁴⁶

Tanrı'nın varlığına bir diğer delil ise kozmoloji delilidir⁴⁷ ki Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkmasından dolayı, bizim bu bölümde değineceğimiz esas mevzulardan biri bu delildir. Bu konudaki kaynaklara baktığımızda, evrenden yola çıkarak Tanrı'nın varlığının ispatlanmaya çalışıldığını görürüz. Evren bir şekilde var olmuştur ve onu var eden bir Yaratıcı olması zorunludur. Cahit Zarifoğlu'nun insanları da evrene bakarak, onu yaratan gücü tefekkür etmeye çalışırlar. *Ağaçkakanlar* hikâyesinde kuşların gagalarıyla delip bıraktıkları bademleri inceleyip hayretle onun arkasındaki yüceliği görmeye çalışan insanlar buna bir örnektir:

“...hatta bir köşesi delinerek, tarafımızdan içi boşaltılmış bir bademi ellerine alarak hayret ve ibret nazarlarıyla onu inceler, bu yeteneğimizin arkasındaki ulu kudreti tefekkür ederek yücelirler.”⁴⁸

Yaşamak'ta karşımıza çıkan bahçıvan görünümlü filozof, sürekli iç içe bulunduğu toprak, ağaçlar, çiçekler vasıtasıyla evrenin yaratılışını, hayatın kaynağını anlamaya çalışır.⁴⁹ Yine *Yaşamak*'ta Cahit Zarifoğlu okuyucuya okyanusu görünce hissettiklerini anlatmaktadır. Evrenin güzelliği karşısında kıldığı namazları tekrarlamak istediğini aktarır ve ekler: “Çünkü zannın güzelleşmiş ve büyümüştür.”⁵⁰ Çünkü evren ve etrafımızda gördüğümüz bütün güzellikler Allah'ın eseridir ve bu delili gören Cahit Zarifoğlu tekrar iman etmekte, tekrar secde etmekte ve tekrar şükretmektedir.

Tanrı'nın varlığına ispat olarak kozmoloji deliliyle kol kola yürüyen bir delil daha vardır ki o da nizam ve gaye delilidir. Bu delil de Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde evreni ve Yaratıcısını anlama ihtiyacıyla beraber karşımıza çıkmaktadır. Mehmet Aydın bu delili kısaca şöyle tarif eder: Evrende, âlemde bir düzen vardır. Her şey bir diğer şeyin tamamlayıcısı, devamı niteliğindedir. Bütün bu düzeni sağlayan bir varlık olmalıdır ki bu varlık Tanrı'dır.⁵¹ Kur'an-ı Kerim'de geçen;

⁴⁶ Aktaran, **A.e.**, s.23.

⁴⁷ **A.e.**, s.31.

⁴⁸ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.175-176.

⁴⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s. 215-216.

⁵⁰ **A.e.**, s.65.

⁵¹ Aydın, **Din Felsefesi**, s.48-49.

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler”⁵²

ayeti, bize insanın evreni anlama ihtiyacını ve bunun sonucunda varacağı yeri açıkça vermektedir.

Cahit Zarifoğlu da İslâm dinine mensup ve inancını eserlerine yansıttığını açıkça zikreden bir insan olarak⁵³ insanın evreni anlama ihtiyacına dinin öğrettiği açıdan bakmıştır. *Serçekuş*'ta küçük bir çocuk gibi düşünen Serçekuş, tabiatın bir patronu olması gerektiğini tefekkür eder ve “olsa olsa güneşti(r)” diye düşünür. Çünkü ağaçlar onun sayesinde büyümektedir, bütün tabiat onunla canlanmaktadır. Bir anlamda düzeni ve devamlılığı sağlayan şey güneştir Serçekuş'a göre. Sonra biraz daha düşününce **güneşin de kendi gibi evren içinde bir varlık olduğunu ve onun da üstünde birinin olması gerektiğine karar verir.**⁵⁴ İns de tabiattaki düzeni görür. Her şey bir diğerinin yanına gelip onu bütünlemektedir. Aslında “her şey bir tek şeyin parçası”⁵⁵dir. İns etrafında birçok şeyi göremez fakat “**görünmeyenler yok değildir**”⁵⁶ diyerek aslında onun varlığını kabul ettiğini okuyucuya hissettirir. Ağaca, toprağa tutunması varlığı hissetmek istemesiyle ilgilidir. Çünkü onları bütünü parçaları olarak görmektedir ve onların var olduğunu bilirse O'nun da var olduğunu bilecek ve rahatlayacaktır.

Kuşların Dili'nde Hüthüt âlemin varlığının Allah'la mümkün olduğunu, düzeni sağlayanın o olduğunu ve o dilemedikçe bunların hiç birinin var olamayacağını söyler.⁵⁷ Kâinattaki bütün varlığı O yaratmıştır ve “O'nu kâinattaki bütün zerrelere istese de istemese de anar”⁵⁸. Kur'an-ı Kerim'de de her varlığın onu tespah etmesine rastlamaktayız:

⁵²Kur'an-ı Kerim Meâli, **Diyanet İşleri Başkanlığı**, Haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş, Dr. Muzaffer Şahin, 8. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005, Al-i İmran 3/190-191, Ayrıca bkz. Yunus 10, Ra'd 3-4, Gaşıye 17-20.

⁵³ Cahit Zarifoğlu, **Konuşmalar**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006, s.117.

⁵⁴ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.47-48.

⁵⁵ Zarifoğlu, “İns”, **Hikâyeler**, s.15.

⁵⁶ **A.e.**, s.16-17.

⁵⁷ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.63.

⁵⁸ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.122.

“Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır.”⁵⁹

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insan, evreni anlama ihtiyacını hissedip onu sorgulamaya başladığı anadan itibaren, evrenin ilk oluşumuna kadar inip, onun özünü anlamak istemektedir. Bunun sonucunda ise vardığı yer, evreni yaratan, her şeyin üstünde bir Varlık olduğudur.

1.2. İnsanın Yaratıcı ile Kurduğu İlişki

İnsan bütün âlemin ve varlığın özünde bir Yaratıcı olduğunu düşünmeye başladığında, onunla bir takım ilişkiler kurmaktadır. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, Yaratıcı ile kurulan ilişki İslâm dini çerçevesindedir. Buna göre O'nunla kurulan ilk ilişki ona inanmak, yani “iman”dır.

1.2.1. İman

İman, inanmayı içermektedir. İnsanın Allah'la ilişki kurabilmesi için iman etmesi gerekir. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerini dikkate aldığımızda, iman meselesini, “Allah'a İman” ve “Kader ve Kadere İman” olarak bölümlere ayırmayı uygun görmekteyiz.

1.2.1.1 Allah'a İman

İnsanın Yaratıcı ile kurduğu ilk ilişki, O'na inanması ve iman etmesi şeklindedir. İnsanın inanmadığı, varlığını kabul etmediği biriyle ilişki içinde olmasını düşünmek, biraz zorlama bir tefekkür olur. Özellikle de bahsi geçen Zat, somut bir şekilde insanın karşısında durmayan; ya etrafındaki olayları, durumları tefekkür ederek yahut da vahiy yoluyla haberdar olduğu Varlık ise. İnsanın duyu organlarıyla algılayamadığı ya da aklının almadığı şeyleri inkâr etme ihtimali vardır. Fakat biraz derinleşince, insan, âlemi ve insanları var eden bir Yaratıcı olması gerektiğini fark eder. Daha sonra onunla nasıl bir diyalog geliştireceği kısmı gelir. Bunun içindir ki insanın Yaratıcıyla bir ilişki kurabilmesi için, öncelikle iman şarttır.

⁵⁹ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, İsra 17/44.

Hayati Hökelekli, İslâmî gelenekte iman kelimesinin, sözlük anlamına uygun olarak, “tasdik etmek, güvenmek, boyun eğmek” gibi anlamlar ihtiva ettiğini söyler. Bunların hepsi itmi'nân kelimesine indirgenebilir ki, bu da; “güvenip dayanmak ve kalben huzur ve tatmin içerisinde bulunmak” demektir.⁶⁰ İnanç karşılığı olan itikâd kelimesi ise, “birşeye bağlanmak, düğümlenip kalmak, doğrulamak” anlamlarına gelir.⁶¹ Bu iki kelimenin çoğunlukla biri diğerinin yerine kullanılabilse de, ikincisinin anlam sahasının daha geniş olduğunu söyleyen Hayati Hökelekli,⁶² “Dinin öngördüğü inanmanın rastgele bir inanma değil, seçilen ve yöneltlen bir iman”⁶³ olduğunu dile getirir.

İmanın doğasında “akıl ve duyuları aşan bir taraf” vardır. İnsan Allah'ın varlığını bunlarla ispat edemese dahi, iman eder. İspat edememesi, inancın kuvvetini azaltmaz. “Aksine, tam bir güven duygusu içerisinde, aklının ve duygularının ötesinde, dünyayı aşan Zât'a razı olarak, O'nu açık ve kesin bir şekilde kabul eder.”⁶⁴ İnsanda oluşan bu güven duygusu Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde geçer:

“O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁶⁵

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların birçoğunun “iman” sahibi olduğu görülmektedir. Fakat bundan önce “iman deyip geçtiğimiz şeyin kadar büyük olduğu”⁶⁶na dair düşüncelerini görürüz bu eserlerde. Cahit Zarifoğlu'na göre iman, dinin ve Yaratıcı ile kurulan ilişkinin başlangıcını oluşturur. Ankara'da evlerin altında bulunan mescitlerden birinde Süleyman Dede ile namaz kılarken, onun mekâna aldırış etmeden (Cahit Zarifoğlu yerin altındaki camiler ve mescitleri sevimsiz bulmaktadır ve Süleyman Dedeyi buraya getirdiğinden dolayı utanmıştır.) huşu içinde namaz kılmasının ardından; “ve gördük ki mekân değildir zamandır önemli olan ve lakin o da değildir eylemdir önemli olan ve o dahi değildir kalp

⁶⁰ Mû'cemu eflâz el-Kur'ani'l-Kerîm'den aktaran, Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar, 1993, s.156.

⁶¹ Aktaran, **A.e.**

⁶² **A.e.**, s.156.

⁶³ **A.e.**, s.155.

⁶⁴ **A.e.**, s.156-157.

⁶⁵ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Fetih 48/4.

⁶⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.104

olmadıkça”⁶⁷ diyerek, esas önemli olanın iman olduğunu ve mekânın, zamanın, eylemin ondan sonra geldiğini söyler. Kalple iman önemlidir.

Daha önceden de belirtildiği üzere insanın iman etmesi için her şeyi anlamlandırması gerekmez. Zaten insanların akli “hepsini anlamaya yetseydi başka varlıklar” olurdular.⁶⁸ *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede kuşlar üzerinden sembolik olarak önümüze çıkar bu durum. Buna ilave olarak, iman denilen şeyin, insan için adeta bir ihtiyaç olduğuna vurgu yapar Cahit Zarifoğlu. İnsan bunun nasıl olduğunu, nasıl başladığını bilemez; çünkü “**bilgiyle**” başlamamıştır⁶⁹. Bununla ilgili bir bölüme “Şeyhana” adlı hikâyede rastlamaktayız:

“Allah, bütün bunlar olmadan önce bilinip seviliyor ve insanlar onun mutlak hakimiyeti içinde olayların, kendi küçük iradelerinin meyillerine uyarak, uçurumların insan eli dokunmamış duvarlarından, ev aralarındaki çocukların oyunlarına kadar bütün mesafeleri tutarak akışının önünde yürüyor ve kuvvetle sahip çıktıkları hayat, tanıdıkları yeryüzünün üzerine boşluk bırakmadan oturuyordu.”⁷⁰

Cahit Zarifoğlu’nun insanı dünya üzerinde Yaratıcısına iman ederek yaşar. Dünyadaki yolculuğunda esas amacı Yaratıcıya ulaşmaktır. Dünyayı bir yol ve hayatı O’na ulaşmakta geçilmesi gereken bir yolculuk olarak görür. İnsan bu dünyada O’na çektiği hasretle cebelleşmektedir⁷¹ ve bütün derdi; “**O’na, eşyanın ve mananın tek mirasçısına**” varmaktır.⁷² “Yıldızlar bu nedenle, içine yüzlerce dünya sığacak kadar büyük, saatler bunun için çalışıyor, ay bu yolculuk içinde ikiye yarıldı.”⁷³

Nesirlerinde imanın mahiyeti ve şeklini belirten Cahit Zarifoğlu, bunu tasavvur ettiği insana da tatbik ettirerek bire nevi teoriyi pratiğe dökmüştür. İman eden insan dünyadaki bütün malın mülkün Allah’a ait olduğunu, kendisinin sadece gelip geçici bir misafir olduğunun farkındadır.⁷⁴ Kur’an-ı Kerim’de bu durum belli ayetlerle belirtilmiştir:

⁶⁷ **A.e.**, s.166.

⁶⁸ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.181.

⁶⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.163.

⁷⁰ Cahit Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.264.

⁷¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.122.

⁷² **A.e.**, s.101.

⁷³ **A.e.**

⁷⁴ Cahit Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.260.

“Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de ancak Allah'adır.”⁷⁵

“Onlar; başlarına bir musibet gelince, “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz” derler.”⁷⁶

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki, Allah'a iman edip, teslimiyet içerisinde yaşayan insanlar zorluk çekmezler. Hayatlarında düzen, nizam vardır. İbadet konusunda da Allah yardımcıları olur. Cahit Zarifoğlu, Duran Hatuna yönelttiği “Mevsimden mevsime güneşin doğuş zamanı değişiyor, çalar saatin da yok, sabah namazlarına nasıl uyanıyorsun?”⁷⁷ sorusuna; “İman kuvvetiyle.”⁷⁸ cevabını alır. Yine Sütçü İmam melaike gibi adamdır; namaz kıldırır, süt satar, ibadet eder. Bunların kaynağı sorulup kalbinde ne var dendiğinde “İmandan başka hiçbir şey.”⁷⁹ cevabını verir.

Çoğu yerde imanın akılla, bilgiyle ilgisi olmadığını vurgular Cahit Zarifoğlu. Bununla beraber insanın etrafını biraz gözlemlediğinde Yaratıcının varlığını kavrayabileceğine de işaret eder. “İns” adlı hikâyede, Allah'ın varlığından haberdar olmayan İns'in, yer sarsıntısına şahit olması sonucunda secde etmek suretiyle iman ettiğine şahit oluruz.⁸⁰ Zaten Cahit Zarifoğlu'na göre; “Sinek vızıltılarını rahatlıkla duyan ve bunu beslenmesinin ve hayata devamının başlangıcı yapan kurbağa bir iki metre ilerisinde gürleyen sahra topunu duymaz, Hayatta bunu bilmekten başka bilgi edinememiş biri bile Allahı hemen tasdik mevkiindedir.”⁸¹

İman etmiş insanların, kötü günde tek bir sığınakları vardır: Allah. İnsanın özellikle korkularından onu koruyan bir varlık olarak çıkar karşımıza. Cahit Zarifoğlu bu korkuyu varlıkla ilgili olarak yorumlar ve kaynağına gitmekten de korkar. Çünkü bu, insanlardan gizlenmiştir ve eğer böyle ise bir nedeni muhakkak vardır. İnsanların bilmemesi gereken, bildiği takdirde kaldıramayacağı şeyler vardır. Bunlar bilindiğinde insanda korku yaratır. İnsanın varlığı, bu gerçekleri taşıyacak güce sahip değildir. Allah kendi varlığını da insanlardan gizlemiştir. O insanları

⁷⁵ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Nur 24/42.

⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Bakara 2/156.

⁷⁷ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.129.

⁷⁸ **A.e.**

⁷⁹ Cahit Zarifoğlu, **Sütçü İmam**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006, s.88-89.

⁸⁰ Zarifoğlu, “İns”, **Hikâyeler**, s.23.

⁸¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.100.

görür fakat insanlar onu göremez. Sadece varlığına iman eder. Hz. Musa Allah'ı görmek istemiştir. Allah kendisini ilk dağa göstermiştir, dağ paramparça olmuştur. Bunun üzerine Hz. Musa tövbe eder. Araf suresinde bu hadise şu şekilde geçer:

“Mûsa, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım” dedi. Allah da, “Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.” dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, “Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim” dedi.”⁸²

İnsan korkularının kaynağında bilinmeyen varlıkları, taşıyamayacağı yükleri, ve onları bizden saklayan Yaratan'ı düşündükçe kimi zaman secdelerine secde eklemek ister⁸³ kimi zaman da hamd ü senalarda bulunur:

“hamdolsun evrendeki dehşetten korkulardan
koruyana ki
çekip dizimizi karnımıza
toprağın geldiğimiz noktasına eğilerek yumuşaklıkla eserimizin içine bakarak
cennet hediyen cehennem benim eserim
hamdolsun hamdolsun dünyadaki dehşetten
koruyana ki
bize gizli kendisine açık nedeni
bir hüznle korur parçalanıp giden özümüzü”⁸⁴

İman eden insan için tapılacak varlık sadece Allah'tır.⁸⁵ Her türlü zorluk anında sığınılacak yer de ancak O'nun yanıdır. Hatta insan, inandığı bir harekette, “yanındakilerin kararlılığını kritik anlarda anlamaktan” dahi Allaha sığınmalıdır.⁸⁶ Zaten “İman dindar insanın bir dönüşümünü içerir ve ancak bir kopma vasıtasıyla şekillenir.”⁸⁷ Sıkıntılı anlarında Allah'a sığınan, ondan sırt çevirmeyen, isyan etmeyen insan imanını tamamlamıştır diyebiliriz.

İnsanın Allah'la kurduğu ilişkinin başını çeken iman, Cahit Zarifoğlu'na göre, bilgiyle olacak bir durum değildir. Ona göre insan, sadece kendisine bildirilen kadarını bilebilir. Daha fazlası ondan gizlenmiştir ve o, bu gizlilikte insan adına bir hayır olduğunu düşünmektedir. Sonuçta Fethi Gemuhluoğlu'nun düşüncesine

⁸² Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Araf 7/143.

⁸³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.100-101.

⁸⁴ **A.e.**, s. 80.

⁸⁵ **A.e.**, s.81-82.

⁸⁶ **A.e.**, s.64.

⁸⁷ Antoine Vegote, **Din İnanç ve İnançsızlık**, Çev. Veysel Uysal, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999, s.177.

bağlanır: “Akıl, sofrada yemek yerken üzerinize yemek dökmek içindir, maneviyatta teslimiyet esastır.”⁸⁸

1.2.1.2. Kader ve Kadere İman

İman dediğimiz olgu; İslâm dininde **Allah’a İman**’ın yanında başka şartları da gerektirir. Bunlardan biri de **Kadere İman**’dır. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde **kader**, farklı boyutları ve özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Kaderin ilk karşılaştığımız boyutu, **kaderi Allah’ın yaratması** şeklindedir. Evet, insanın bir kaderi vardır ve her şeyi olduğu gibi onu da Allah yaratır. İnsanın ise bu kaderi bilmesinin imkânı yoktur: “Kaderleri yaratan Allah’ın kimi kiminle karşılaştıracığını, daha açık söyleyelim bize ne yazdıracağını da bilemeyiz.”⁸⁹ Kur’an-ı Kerim’de kaderin Allah tarafından yaratılması ve insanın her adımını bildiği konusu şu şekilde geçmektedir:

“Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır.”⁹⁰

Kaderi Allah yarattığı gibi aynı zamanda ona hükmeden de odur. İnsanın bu konuda eli kolu bağlı olduğunu da görmekteyiz Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde. Bunun en güzel örneğini *Yaşamak*’ta, bir sempozyum sonrasında İsmet Özel ve başka bir kişi ile Cahit Zarifoğlu arasında geçen diyalogda görürüz:

“Toplantıyı izlemek için Ankaradan gelen İsmet Özel yanımızda. Birileri tanıştırdı. İsmet tebrik etti bizi. “Toplantının yıldızıydınız” dedi. Birkaç cümleden sonra “Bizim safımızda olmanızı isterdim dedi. “Allah korusun” dedim. İsmet Özel’in yanında nursuz bir yüz belirdi. Haşa “Ne karışır” dedi. Ve ben “Yalnız O karışır” dedim.”⁹¹

İnsanın yapıp yapacaklarını kesin olarak bilen tek bir isim vardır; o da Allah’tır, Cahit Zarifoğlu’na göre. Bağlantılı olduğu konuyla beraber aldığımızda, yani kendisinin inançlı insanların tarafında olmasıyla birlikte düşündüğümüzde, aklımıza hemen şu ayetler gelmektedir:

⁸⁸ Fethi Gemuhluoğlu, **Dostluk Üzerine (Önce Selâm Sonra Kelâm)**, Haz. Sadık Yalsızuçanlar, 2.bsk., İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s.17.

⁸⁹ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.32.

⁹⁰ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Hadid 57/22.

⁹¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.194.

“Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola erdirtir. O doğru yola gelecekları daha iyi bilir.”⁹²

“Andolsun, biz açıklayıcı âyetler indirdik. Allah dilediği kimseyi doğru yola iletir.”⁹³

İnsanın yaptıklarını ve yapacaklarını bilen kaderi yaratan Allah, elbette insanın başına gelen olayların sonuçlarını da önceden bilmektedir. Etrafımızda olan olayların, buna savaşlar ve zulümler de dâhil, makul bir sebebi olduğu muhakkaktır. Cahit Zarifoğlu bunu, “**kalbimin ilhamlarıyla biliyorum**” der ve dünyada olan zalimliklerin sebebinin “insan” olduğunu söyler.⁹⁴ İnsanoğlu bazı şeyleri sadece kalbinin ve aklının hudutları ölçüsünde bilebilir. Allah’ın elçisi olan, insanları mucizeleriyle şaşırtan peygamberler dahi Allah’ın izin verdiği ölçüde hareket ederler. Onlara bildirilmediği sürece onlar da birer insandır:

“Peygamberleri onlara dedi ki: “Biz ancak sizin gibi birer insanız. Fakat Allah kullarından dilediğine (peygamberlik) nimetini bahşeder. Allah’ın izni olmadıkça bizim size bir delil getirmemiz haddimize değil. Müminler ancak Allah’a tevekkül etsinler.”⁹⁵

Kendi yaşamını böylesine etkilediğini bildiği bir olguyu, elbette anlamlandırmaya çalışacaktır insan. Cahit Zarifoğlu’nun insanı da varlığına iman ettiği; Allah’ın yarattığını ve ona hükmettiğini bildiği kadere akıl yettirmeye, delil aramaya çıkmıştır. Her ne kadar iman etse de insanın içinde hep bir “**Acaba...?**” olur ve bunun üzerine düşünmeye başlar. Bu insana doğuştan verilen tefekkür yeteneği ile ilgilidir. Kader hakkında düşünen insanın ona bulduğu delillerden en önemlisi niyet edilen işlerin bir türlü yapılamaması ve onun yerine farklı işlerle meşgul olunmasıdır. Bunu “Küçük Şehzade” adlı hikâyede, **Allah’ın varlığına** delil olarak gösteren Cahit Zarifoğlu’nun buradaki muradı elbette ki Allah’ın var ettiği **kaderdir**. Kader, bir anlamda Allah’ın varlığına da en kesin delil olarak gösterilir:

“Ne demiş Hazreti Ebubekir efendimiz:

-Allah’ın varlığına en kesin delilim şu ki, bir şeye niyet ederim ama yapamam, yaptıklarım ise aklımda olmayan işler..”⁹⁶

İnsanın aklında olup da yapamadıkları işlerin üzerinde çok durmuştur Cahit Zarifoğlu ve bunu kadere bir delil olarak göstermiştir. Farklı nesirlerinde bu konunun

⁹² Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Kasas 28/56.

⁹³ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Nur 24/46.

⁹⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.94.

⁹⁵ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, İbrahim 14/11.

⁹⁶ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.256.

üzerine eğilmiştir. Kimi zaman nedenini bilmediği “gizli bir korku”dan dolayı **kendisini dağlara atan ve kaderden kaçabileceğini düşünenler**,⁹⁷ kimi zaman elinde olmayıp “**kaderin söyletmesi” ile konuşanlar**⁹⁸ vasıtasıyla bunu okuyucuya sezdirir. “Ben değilim konuşan, benim içimden konuşuyorlar.”⁹⁹ diyen insanlara rastlamamız da hep bu sebeptir. Kader öyle bir şeydir ki; çok akıl, irfan sahibi bir padişahı bile olayların işleyişi bozulmasın diye vezirinin söylediği yalanlara inandırabilmektedir.¹⁰⁰ Yahut bir yönetici tam zulümle kurduğu iktidarını kutlamaktayken, her şey tersine dönüp halkı onun yok oluşuna bizzat şahit olduğu esnada, kendileri de bu tepetaklak oluşa katkıda bulunabilir.¹⁰¹ Bazen de bir baba çocuğuna hikâye anlatırken, o hikâyeye hükmedemediğini dile getirmektedir:

“-Bir türlü uyandıramıyorum baba ağaçkakanı.
-Babacığım sen çok tuhaf bir adamsın.
-Tuhaf mı?
-Evet. Nasıl oluyor da hem anlattığın masalları uydurduğunu söylüyor, hem de onu dilediğin şekilde anlatamıyorsun. Uyandıramıyorum ne demek?”¹⁰²

Son örnekle beraber bizce kendisini de işin içine katmıştır yazar. Kendisi de bütün yazdıklarını adeta **kader öyle olduğu, Allah öyle istediği** için yazmıştır. Cahit Zarifoğlu mutlaka bir kaderin olduğuna ve insanın yaşamında yapıp ettiği birçok şeyin daha önceden bu kaderde belli olduğuna inanmaktadır.

İnsanın başına ne geleceğini bilmemesi kaderin bir boyutudur ve Allah’ın ve kaderin varlığına da en büyük delil olarak getirilmiştir. Bir de insanın bazı şeyleri sonuçlarını bile bile yapması vardır ki bizce bu da kaderin varlığını ispat için Cahit Zarifoğlu tarafından öne çıkarılmış bir durumdur. Serçekuş’un bir gün sapan ya da taşlar aracılığıyla vurularak yere düşeceğini düşünmesi ama yine de insanların bulunduğu yerlerde dolaşması,¹⁰³ buna bir örnektir. Yazar bunu daha da pekiştirmek için hikâyeye şu şekilde devam eder:

⁹⁷ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.64.

⁹⁸ **A.e.**, s.77.

⁹⁹ Cahit Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, 3.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.317.

¹⁰⁰ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.289.

¹⁰¹ Cahit Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.342.

¹⁰² Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.192.

¹⁰³ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.64.

“Tıpkı insanların akla gelebilecek her yerde, her bir şekilde ölebileceklerini bilmelerine rağmen, evlerinden çıkmaya korkmadan bütün o yerlerde bulunabildikleri gibi. Kaderdi bu.”¹⁰⁴

Kadere inanan insanlar özellikle zor zamanlarında ve musibet anlarında onu daha sık hatırlar. Ölümle burun buruna geldikleri anlar, böyle anlardandır. Hele ki işleri gereği ölümün vızıltılar hâlinde etraflarında dolaştığı insanlar için kader bambaşka bir boyut kazanır. Anlık hatalar hayatlarını kaybettirebilir yahut son anda ölümün kıyısından dönebilirler. Bunu belirlemek onların elinde değildir ve diyebiliriz ki en açık şekilde yaşamları kaderin elindedir. “Sürekli olarak unutmadığı tek şeydi(r) kader.”¹⁰⁵

Yalnızca yaptığı iş dolayısıyla değil yaşadığı yer dolayısıyla da hatırlar insan kaderini ve bazen yaşadığı yerle paralel bir kaderi olduğunu düşünür. Bazen bir dağ, bazen bir vadi, bazen de bir nehirle beraber akar bu paralellik. Tıpkı *Anne* romanındaki Nil nehri gibi. **Nil nehrinin kader oluşunu**¹⁰⁶ ve “**atalarına doğru yürüdükçe**” kıyıların ve bu kıyıların yanı sıra kaderlerin değiştiğini¹⁰⁷ söyler Cahit Zarifoğlu.

İnsanın kaderi her daim insana saadet veren, mutluluk dolu dakikalarla örülü değildir elbette. Yaşamı boyunca; olumsuz olaylar, çıkmazlar, savaşlar, afetler, felaketlerle de karşılaşabilmektedir insanoğlu. Cahit Zarifoğlu, kaderin büyüklüğünün insana ağır geldiği, insanın onu taşımakta zorlandığı zamanlar olduğunu söyler.¹⁰⁸ Böyle zamanlarda bir anda kötümserliğe kapılıp kadere küsme durumu olabilir. Fakat Cahit Zarifoğlu’nun insanı, kadere küser gibi olsa da hemen öfkelerini ve kendini yatıştırarak yine kaderin Yaratıcısına sığınır. *Anne* romanında bahsi geçen kadere kızma durumunu görürüz ve yazar “haşa” diyerek, bunun yanlışlığını okuyucuya gösterir:

“Disiplin ve gerginlik, biraz öfkeye varan bir genel teessür, genel bir kırgınlık vardı onda. Genel, politik, çok değişik bir kırgınlıktı bu. Fakat, haşa, korkarım, kadere karşı bir

¹⁰⁴ A.e.

¹⁰⁵ Cahit Zarifoğlu, “Şeyhana” **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.166.

¹⁰⁶ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.295.

¹⁰⁷ A.e., s.260.

¹⁰⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.234.

kırgınlık gibi miydi yoksa aman Allah'ım neler söylüyorum. Tuhaf bir kibri vardı. Sanki kader ona karşı suç işliyordu.”¹⁰⁹

Yaşamak'ta kaderin ortaya çıkardığı bir kaza anında Cahit Zarifoğlu “**La havle vela kuvvete illa billahil aliyyil azîm**” diyerek Allah'a sığınır.¹¹⁰

Zaman zaman da insan kaderinin yönünün değiştiğini hisseder. Hayatındaki bir olay insanı öylesine derinden etkiler ki, o andan sonra kaderinin daha başka akacağını hissedebilir. “Şeyhana” adlı hikâyede oğlu olan bir adam böyle hissetmektedir. Ataerkil toplumlarda hem soyu devam ettirmesi hem de ocağı açık tutması bakımından erkek çocuğun ayrı bir önemi olduğu muhakkaktır. “Türk ailesinde evlenen hisselerini alıp yeni aile kurmak üzere çıkarlar, baba evi ise en küçük oğula kalırdı”.¹¹¹ Bizim toplumumuzda da bu önemsenmiştir. “Şeyhana”da erkek çocuğunun olacağı müjdesini alan baba da **kaderinin o andan itibaren farklılaşmaya, başkalarınınkinden ayrılmaya başladığını hissetmiştir.**¹¹²

Bütün bunlar içerisinde insana kaderin ağır gelmediği yer **tabiattır**. Şehrin gürültüsü, beton binalar insana göre değildir. Yahut da insan bunların arasında, şehir koşuşturmacasında kendini unuttur. Kendisiyle ve Tanrısıyla en yakın bağ kurduğu yerdir tabiat. Dolayısıyla burada kader insana ağır gelmez. İnsan burada kaderiyle barışmıştır:

“-İnsan; tabiattaki insan ve dengesine bakarak ve inanç içinde yastığa başını emniyetle koyar. Orada kader rahatsızlık vermez. Tabiata yakın olmakta kabusu dağıtıcı bir güç bulunuyor.”¹¹³

“**Kaderle çakışmamak**” gerektiğini de söylemiş ve bunu önemsemiştir Cahit Zarifoğlu. Onun insanı, yaptıklarının kaderle çelişmemesi, çakışmaması konusunda duyarlıdır. *Savaş Ritimleri*'nde bunu görmek mümkündür. Oradaki insanlar tabiatla baş başa yaşadıkları için kaderleriyle barışıktırlar. Söyledikleri sözlerin, yaptıkları davranışların kaderle çelişmemesi de dikkatlerini çeker. Çocukların etraflarında fizikî

¹⁰⁹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.322.

¹¹⁰ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.15-16.

¹¹¹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, 2.bsk., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1983, s.216.

¹¹² Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, s.165.

¹¹³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.56.

gücün ötesinde melaikelerin olduğu ve onlar tarafından korunduklarını düşünmesi buna bir örnektir.¹¹⁴

Bazen de insanlar zaten kaderin onlara ne getireceğini öngörülerini sayesinde bilir ve ona göre davranırlar. Özellikle yaşlı ilerlemiş, ‘görmüş geçirmiş’ olarak tabir edebileceğimiz insanlarda bu öngörü, diğerlerine oranla daha fazladır.¹¹⁵

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanın kaderle olan bağlantısına rastladığımız bir başka şekil de; insanın dünyada yaşam süresinin ve ölüm anının da kaderinde belirli olmasıdır. Kaderinde yaşayan süresinden fazlasını yaşayamaz insan. Cahit Zarifoğlu Serçekuş'u konuşturarak şöyle dile getirmiştir bu durumu:

“-İyi bil ki sevgili büyük avcı insan, canın çok tatlı ve azizdir. Onu seversin. Ölmek istemezsin. Eğer kaderinde hâlâ bu dünyanın ekmeğini yemek varsa seni kurtaracağım.”¹¹⁶

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde, kaderi Allah'ın yarattığını vurgulamıştır. İnsan buna iman etmelidir. Kaderle ilgili değinilen bir diğer husus ise insanın kaderini hiçbir şekilde bilemeyeceği, onun sadece Allah'ın bilgisi dâhilinde olduğudur. İnsanın aklında olup yapamadığı işlerin bununla ilgili olduğunu belirten yazar, kadere iman ettiğinde huzuru bulacağını söyler.

1.2.2. İmanın Tezahürü Olarak İbadet

Dinin ilk şartı iman olsa da inanan insan sadece inançla yetinmez, bunun yanında ibadetleri ile bu inancı destekler. “İnandığı varlığa bağlılığını söz ve hareketlerle göstermeye çalışır.”¹¹⁷ Allah'a inancı ve bağlılığı simgeleyen bütün hâl ve hareketler ibadet olarak isimlendirilebilir. “İbadet, Allah'la kurulan tabiatüstü ilişkinin görünür varlığı, belli sözler, belli jestler ve davranışlar sistemi şeklindeki tezahürüdür.”¹¹⁸ Namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, dua etmek, Kur'an okumak akla gelen ibadet şekilleridir. “Aslında geniş anlamda bakıldığında İslâm

¹¹⁴ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.99.

¹¹⁵ **A.e.**, s.119.

¹¹⁶ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.86.

¹¹⁷ Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi**, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2011, s.116.

¹¹⁸ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s.233.

dinine göre, Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan her hareket ibadet hükmündedir.”¹¹⁹

Her dinde ibadet olarak belirlenen belli davranışlar vardır. Bunlar Allah ile ilişkileri canlı tutmayı sağlar ve belli aralıklarla tekrarlanır. Mesela İslâm dininde namazın günde beş vakit olmak üzere kılınması, “Allah’la olan bağlantıyı sürekli canlı tutmak” amacıyladır.¹²⁰

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların hayatında ibadet olarak en çok namaz kılmak, dua etmek, ve Kur'an okumaya rastlamaktayız. Belirli zamanlarda tekrarlanarak yapılan bu ibadetler dışında hayatlarının içine de bu bilinci yerleştirmişlerdir ki bu, “Hayat Dini Olarak İslâm” bölümünde ayrıca ele alınacaktır.

1.2.2.1. Ezan, Abdest ve Namaz

Bu başlık içerisinde ele alınacak konulardan **ezan**, esasında bir ibadet olmayıp insanları namaza davet eden bir kutlu sestir. Buna mukabil ezanı sadece namaza davet olarak sınırlandıramayacağımızı, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların ezanla ilgili tavırlarıyla açıklamaya çalışacağız.

Ezan yukarıda da bahsettiğimiz gibi ilk olarak insanları namaza davet eden bir sestir. İslâm coğrafyalarında yaşayan insanların beş vakit duydukları bu ses, onların hazırlanıp namaza doğrulmalarını sağlar. “Şeyhana” adlı hikâyede, sabah ezanının karanlığı delip geçen sesiyle, bu sestem daha önce uyanmış olan insanlar yine de durup ezanın bitmesini beklemektedirler.¹²¹ *Savaş Ritimleri*'nde ise ezan okunduktan sonra hemen namazlarını kılan insanlar vardır.¹²²

Namaza bir çağrı olan ezan, aynı zamanda insan ilk doğduğu andan itibaren ona yoldaş ettirilir. Bu bağlamda karşımıza **kulağa ezan okuma** hadisesi çıkar. *Savaş Ritimleri*'nde doğan çocuğa ezan okunduktan sonra çocuk “Onu kalbimin kapılarından içeri aldım.”¹²³ cümlesini sarf ederek, ezanın insan yaşamındaki aksini

¹¹⁹ Peker, **Din Psikolojisi**, s.117.

¹²⁰ **A.e.**

¹²¹ Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, s.169.

¹²² Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.73.

¹²³ **A.e.**, s.25.

belirtmektedir. Aynı çocuk ileride duyacağı ezanlarla bu ezanı birleştirecek, bütün hayatı bu ezanlarla bir şeride dönüşecektir.¹²⁴ Muhtemeldir ki insanın yaşamının sona erdiğini anlatan son salaya kadar devam edecektir. Bu ezanlarla beraber insanın “yeryüzünde özel olarak ayrılarak ve seçilerek” çağrıldığını anlaması mümkündür.¹²⁵

Namaza çağrı olan ezan okunduktan sonra, namaz için hazırlık yapılması gerekir. Belli aralıklarla tekrarlanan ibadetlerin hemen hepsinin belli şartları vardır. Önce o şartlar yerine getirilerek ibadete hazır hâle gelinir. Müslümanlara günde beş vakit farz kılınmış olan namaz ibadeti de böyledir. Önce uyulması gereken şartlar yerine getirilir, daha sonra namaz kılınır. Bu şartlardan biri de “**abdest**”tir. Müslüman insan namaz kılmadan önce abdest alıp temizlenmelidir. Ayrıca namaz kılacağı yer ve üstünün başının da temiz olması gerekir. Zira İslamiyet temizliği önemsemiş, İslâm peygamberi Hz. Muhammed “Temizlik imanın yarısıdır.”¹²⁶ demiştir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların namaz kıldıklarına birçok yerde şahit olmaktayız. Namaz ibadetini bir bütünlük içerisinde anlatan yahut da insanlarına tatbik ettiren Cahit Zarifoğlu'nun, abdest almayı da bu ibadetin bir uzantısı olarak eserlerinde işlediğini görmekteyiz. Abdest karşımıza; **namazın abdestsiz kılınmayacağı, camiye abdestsiz girilmeyeceği ve abdest alma şekli** olarak çıkmaktadır.

Yürek Dede İle Padişah kitabının içerisinde yer alan bir hikâyede, kış ortasında oduna ihtiyacı olan halka, odun dağıtacağını söyleyen bir imamla karşılaşırız. Fakat bir şartı vardır; o da camiye gelmeleridir. Halk camiye akın edince onlara bir ihtarda bulunur: “Durun, İstedığınız kadar odun var içeride, ancak abdestsiz girmek yok”¹²⁷

Savaş Ritimleri'nde oğluna abdest aldırın bir baba ile karşılaşmaktayız. Oğlan ilk defa bayram namazına gidecektir ve babası onu bu namaz için hazırlar.

¹²⁴ A.e., s.71.

¹²⁵ A.e., s.71-72.

¹²⁶ İmam Nevevî, **Riyâzü's-Sâlihîn**, Yay. Haz. İsmail Lütfi Çakan-Raşit Küçük-Yaşar Kandemir, İstanbul, Erkam Yayınları, 2001, C.V, s.175.

¹²⁷ Cahit Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.404.

Yaklaşık iki sayfa boyunca anlatılan abdest alma şeklini, kademe kademe oğlanın ağzından dinleriz: Bismillahirrahmanirrahim diyerek başlar, önce ellerini yıkar, ağzına burnuna su alır ve onları temizler, yüzünü yıkar, kollarını yıkar, başını mesh eder, kulağının içini ve arkasını temizler ve en sonunda da ayaklarını yıkar. Bütün bu işlemler sırasında babası ona yardım etmektedir sadece ayaklarını yıkarken ibriği artık kendisinin tutması gerektiğini söyler.¹²⁸ Namaz kılmak için abdest almayı öğrenen Seyyid Amad'ın daha sonra da bunu uyguladığını görmekteyiz. Cemaatle yahut da tek başına namaz kılmadan önce abdest almaktadır.¹²⁹

“Yürekdede İle Padişah”ta ise Ayşe Nine'nin Hasan Dede'ye abdest alması için su tutmasına şahit olmaktayız. Ayşe Nine “yavaş yavaş, kutsal bir iş yapar gibi” döker suyu. Hasan Dede ayaklarını yıkarken de gidip havluyu alır ve abdest almayı bitiren Hasan Dede'nin kollarının üzerine bırakır. Burada namaz öncesi alınan abdest kadar eşlerin birbiriyle olan münasebetinin nasıl olması gerektiğini de görürüz.¹³⁰

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde abdestin neden gerekli olduğunu açıklamış, nasıl alındığına dair bilgi vermiştir. Namazın abdestsiz olmayacağı vurgulamış, insanların abdest alışkanlıklarına eserlerinde yer vermiştir.

Başlığımızın bir diğer konusu olan namaz kılmak, İslâm dininde günde beş vakit yapılan bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde insanların namaz kılması gerektiğiyle ilgili ayetlere rastlanmaktadır:

“Namazı kılın, zekatı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.”¹³¹

“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür.”¹³²

“Mûsâ'ya ve kardeşine, "Kavminiz için Mısır'da (sığınak olarak) evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı dosdoğru kılın. Müminleri müjdele" diye vahyettik.”¹³³

Yukarıda saydıklarımızın dışında da Kur'an-ı Kerim'de namazla ilgili ayetler görülecektir. İslâm dini namazı önemsemiş ve kılınmasını emretmiştir. Cahit

¹²⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.50-51.

¹²⁹ **A.e.**, s.143.

¹³⁰ Zarifoğlu, “Yürekdede İle Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.362.

¹³¹ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Bakara 2/43.

¹³² Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Bakara 2/110.

¹³³ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Yunus 10/87.

Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insan için de namaz, hayatın olmazsa olmazıdır. Vakit namazlarını, Cuma namazlarını, bayram namazlarını eserlerin içerisinde görmekteyiz. Eserlerde namaz kılan insanlara rastlamakla beraber aynı zamanda namazın önemine vurgu yapan cümlelerle de karşılaşırız. *Yaşamak*'ta Cahit Zarifoğlu'na mektup yazan babası, onu sürekli "namazlarını kıl, ihmal etme"¹³⁴ diyerek uyarmaktadır. Yine aynı kitapta namazla beraber, ibadetin aslının "**kalp**" olduğunu vurgulayan cümlelere tesadüf etmekteyiz. Evet, namaz kılmak önemlidir ve onu kalp ile kılmak gerekir. "Yeryüzü camilerine alışmış Süleyman Dede" ile birlikte Ankara'da yer altında bir camide namaz kılarlar. Sonrasında Cahit Zarifoğlu mekânın önemsiz olduğu, ibadet konusunda mühim olanın kalp olduğu sonucuna varır:

"Ve gördük ki mekan değildir zamandır önemli olan ve lakin o da değildir eylemdir önemli olan ve o dahi değildir kalb olmadıkça."¹³⁵

Savaş Ritim'lerinde ise düşmanla yüz yüze gelmeye hazırlanan insanların namaz kıldıklarını görmekteyiz. Burada gördüğümüz tabloda insanlar en temel ihtiyaçları olan yemek yemeyi düşünmezler, ihmal ederler; fakat namaz çabuk da olsa kılınır, terk edilmez.¹³⁶ *Serçekuş* isimli hikâyede de "**midelerinden önce Allah'ı düşünen**" insanlara rastlamaktayız. Bu insanlar sabah erkenden kalkıp camiye namaza gitmişlerdir ve geldikleri zamanki hâllerini Cahit Zarifoğlu bize şu şekilde anlatır:

"Midelerinden önce Allah'ı düşünen ve onun huzurunda secdeye gidenler yemek tahtalarının önünde diz çöktüler. Şimdi yine bir huzurdalar. Sanki yine namazdalar. Ekmeği dikkatle koparıyor, yere düşen kırıntılara avuçlarını açıyorlar."¹³⁷

Bu kısımda namazın önemiyle birlikte, insan davranışlarını düzenleme fonksiyonuna da işaret edilmiştir. Namaz, insanın daima Allah'ın huzurunda olduğu bilincini güçlendirir. Zaten, "İslâmî ibadetlerin her biri, kişiliğin belli yönlerinin gelişip olgunlaşmasını hedef alan ve biri diğerini tamamlayan tam bir "eğitim"

¹³⁴ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.110-s.112.

¹³⁵ *A.e.*, s.166.

¹³⁶ Zarifoğlu, "Savaş Ritimleri", *Romanlar*, s.201.

¹³⁷ Zarifoğlu, "Serçekuş", *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.39.

programı olarak anlaşılabilir.”¹³⁸ Bu eğitim programı içerisinde namaza önemli bir yer ayrılmıştır diyebiliriz.

İbadetlerini düzenli olarak yerine getiren Cahit Zarifoğlu'nun insanların sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldıklarını görmekteyiz. Namaz o kadar hayatın içindedir ki, insanlar hayatı ve zamanı namazlara göre ayırmaktadırlar. Çıkacakları bir yolculuğa **sabah namazından sonra**¹³⁹ başlayacaklarını, yapılacak bir işin ertelenme vaktinin **ikindiden sonrası**¹⁴⁰ olduğunu, ya da bir şehzadenin **namaz vakitleri hariç vaktini bir odada geçirdiğini, sadece namaz için dışarı çıktığı** söylenmek suretiyle bu durum eserlerde belirginleştirilmiştir.¹⁴¹

Vakit namazlarını ihmal etmeyen insanlar güneş doğmadan kalkar ve sabah namazını kılarlar. Bunu tek başlarına yaptıkları gibi cemaatle de yapabilirler ki Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanların cemaatle namaz kılmaya –özellikle erkeklerin- özen gösterdiklerini görmekteyiz. Yalnızca camiye gidemeyecek durumda olanlar evde kılar namazlarını:

“Ya erkekler?

Onlar, ortalık iyice karanlıkken, güneşin doğmasına bir saate yakın varken camiye gittiler.

Erkeklerin hepsi mi? Evet.

Yalnız çok yaşlı bir kaç ihtiyar (sayısını da söyleyebiliriz, Kocabağ'da üç ihtiyar) onlar da çok yaşlı ve hasta oldukları için gidemediler. Ama uyanıklar. Evlerindeki seccadelerinin üzerinde diz çökmüş olarak oturuyorlar. Tam döş kemiklerinin altında, yeni doğan bir güneş kadar iri ve sıcak ve güzel o istekle gözlerini kapıyor ve zihinlerinde camiye gidiyor, orada secde ediyor ve dönüyorlar. Böyle yaptıkları için kalkıp gidebilmişler gibi kendilerine de o günkü hazinelerden veriliyor.”¹⁴²

Cemaatle birlikte ibadet etmek, insanları birbirine bağlayan bir durumdur. Camiye gidip omuz omuza namaz kılmak insanları kaynaştırır. “İbadet, âyin ve dinî törenler aynı merkezî tecrübeye dayanan kimseleri birbirine bağlar ve birleştirir.”¹⁴³ “İbâdet, kurban, âyin ve dinî tören, yalnız ona katılanların tecrübelerini anlatmakla kalmaz, aynı zamanda grubun teşkilât ve zihnini tayin etmeğe ve ona şekil vermeye

¹³⁸ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s.249.

¹³⁹ Zarifoğlu, “Yürekdede İle Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.361.

¹⁴⁰ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.244.

¹⁴¹ Günlük hayatta zamanın namaz vakitlerine göre bölünmesi “Zaman Karşısında İnsan” bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

¹⁴² Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.37

¹⁴³ Aktaran, Mehmet Taplamacıoğlu, **Din Sosyolojisi**, 3.bs., Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982, s.199.

de yarar.”¹⁴⁴ Cahit Zarifoğlu'nun insanları da camide cemaatle namazlarını kılar ve başlarına gelen kötü olayların üstesinden hep beraber gelirler. *Savaş Ritimleri*'nde düşmanın, köylerine ulaşacağını sezen cami imamı Cuma namazından önce insanlara bunu hatırlatır. Hepsi birlikte dua ederler.¹⁴⁵ Daha sonra bu imam (İshak Dedemaru) onlara yanlarına kadar sokulan savaş karşısında liderlik edecek ve halkı göç ettirecektir.¹⁴⁶

Vakit namazları evde kılınıyorsa ve sabah namazı saatinde evde misafir varsa **kapısının önüne ibrikle su konmuştur ve sabah ezanıyla birlikte namaza kaldırılabacaklardır.**¹⁴⁷ Yahut camiye gidilemeyecek bir zamandaysa evden biri imam olur (bu muhtemelen evin en yaşlısı yahut ilimde en ileri olanıdır) ve namaz eda edilir. *Savaş Ritimleri*'nde böyle bir durumda babanın imam olduğunu ve oğlunun onun gerisinde sabah namazını kıldığını görmekteyiz.¹⁴⁸ Yürekdede ile Ayşe Nine de etraflarında cami olmadığından ikisi cemaat olup namazlarını kılmaktadırlar. Burada namaz kıldırmanın ve onun arkasında kılanın nasıl durması gerektiği de verilmiştir:

“İki seccade serdiler.
Biri önde, biri bir arşın geride.
Sünnetleri kıldılar iki rekât. Başlarını indirip bir müddet sessiz sessiz durdular.
Sonra Hasan Dede kalktı. Kamet getirdi. Kaim, erkek, mübarek bir sesle.
O imam oldu, Ayşe Nine cemaat.
Bir namaz kıldılar ki bedenleri de ruhları da biz diyelim arşılâda, siz deyin cennet bahçelerinin güllüklerinde.”¹⁴⁹

İmam olan kişi ya bu konuda yetkilidir (yani işi imamlıktır, bunun için eğitilmiştir.), ya yaşça daha büyüktür ya da daha bilgilidir. Bununla ilgili ayrıntılı bilgiyi ise Hz. Muhammed'den öğrenmek mümkündür:

“Cemaata Kur'an'ı en iyi bilen ve okuyanları imam olsun. Kur'an bilgisinde eşit iseler, sünneti en iyi bilen; eğer sünnet bilgisinde de denk olurlarsa, önce hicret etmiş olan; hicret etmekte de aynı iseler, yaşça en büyükleri imam olsun. Hâkim ve yetkili olduğu yerde kişiye, izni olmadıkça bir başkası imam olmaya kalkmasın. Hiç kimse, başkasının evinde, izni olmadıkça ev sahibinin özel yerine oturmasın.”¹⁵⁰

¹⁴⁴ A.e., s.200.

¹⁴⁵ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.73.

¹⁴⁶ Namaz ibadetinin hep beraber yapıldığı bir mekân olan caminin, insanların hayatının merkezine oturması ve yaşamın adeta oradan idare ediliyor oluşu “Mekân Karşısında İnsan” bölümünde ayrıca ele alınacaktır.

¹⁴⁷ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.39-40.

¹⁴⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.143.

¹⁴⁹ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.362.

¹⁵⁰ Nevevî, **Riyâzü's-Sâlihîn**, C.II., s.521

Namaz kıldırın kişiler bir diğer özelliği de seslerinin gür ve etkileyici olmasıdır. Yukarıda gördüğümüz Yürekdede'nin sesi böyledir. "Şeyhana"da namaz kıldırđını gördüğümüz "Fehim Kulun kalın ve gür sesi ılık fakat derinden derine âdetâ zınlıyarak kibleye doğru yayılır ve arkasındaki insanları inilti bir koyuluşla akıtıp götürür."¹⁵¹ Ses o kadar etkileyicidir ki, insanların her biri kendi iç dünyasında bir yolculuğa çıkar. Cemaatle kılınan namaz insanları birleştirdiği gibi, insanın iç yolculuğu çıkması için bir vesiledir. Namazda dış dünya ile irtibat kesilir ve Allah'la baş başa kalma durumu oluşur.¹⁵² Nitekim Fehim Kul'un sesiyle bir yolculuğa çıkan "insanlar, bu akış içinde birbirlerinden değişik yollar" alırlar.¹⁵³

Cemaatle namaza katılanlar elbette sadece büyükler değildir. Hayatın her alanına olduğu gibi caminin içinde de çocuklara yer ayrılmıştır. Çocuklar küçük yaştan itibaren babalarının peşi sıra camiye gider, cami adabını ve cemaatle namaz kılmasını öğrenir:

"Büyüyünce onun gibi yapabilmek için şimdiden, küçükken, yavaş yavaş yapıyoruz ve arkalarda Muhammed İmad, gözleri hep beni arayarak ve insan aralarından görerek duruyor yanımdakilerle birbirlerini taklit ederek namaz kılıyorlar. Böylece güzel bir taklitte başladı."¹⁵⁴

Çocukların cemaatle namaz kılmayı öğrenmesi taklit yoluyla başlar. İlk çocukluk çağında kişi henüz duyguya dayalı, tasarlanan yahut da hayalde canlandırılan bir din kavramına o kadar sahip değildir. Ana baba ve çevresindeki diğer yakınları vasıtasıyla çocuk bazı davranışlar edinir ve bunları tekrarlamaya başlar.¹⁵⁵ Cahit Zarifoğu da kendisiyle yapılan bir röportaj sırasında bu konuyu vurgular:

"Ana baba namaz kılıyorsa, çocuk işte daha en minicik yaşında onu taklit eder. Bu taklit, yakutlar kadar kıymetlidir. Namazı sadece zihnimize kılmayız. Ona kaslarımız da iştirak eder. İşte çocuk güzel bir taklitte daha minicikken kaslarıyla namaza ısınır."¹⁵⁶

İslâm peygamberi Hz. Muhammed de "Çocuğa yedi yaşındayken namaz kılmayı öğretiniz. On yaşına bastığı hâlde kılmazsa, cezalandırınız."¹⁵⁷ diye buyurmuştur.

¹⁵¹ Zarifoğu, "Şeyhana", **Hikâyeler**, s.171

¹⁵² Peker, **Din Psikolojisi**, s.120

¹⁵³ Zarifoğu, "Şeyhana", **Hikâyeler**, s.171

¹⁵⁴ Zarifoğu, "Savaş Ritimleri", **Romanlar**, s.74

¹⁵⁵ Neda Armaner, **Din Psikolojisine Giriş**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1980, C.I, s.82-83.

¹⁵⁶ Zarifoğu, **Konuşmalar**, s.109.

Etrafındaki herkesin ibadet etmesi, çocuğun da bu ibadeti benimsemesini sağlar. Hatta bir süre sonra bu onlar için bir eğlenceye dönüşür. Cami içinde koşturan oynayan çocuklar bunun en güzel göstergesidir. *Savaş Ritimleri*'nde bir namazdan sonra çocukların gürültü çıkarma ihtimaline karşı onları uyaran yaşça daha büyük çocuklar görürüz. Yaşça daha büyük olanlar, buldukları yerde uyulması gereken adabı bilmektedirler. Ayrıca köyle ilgili çocukları da ilgilendiren, önemli bir mevzu konuşulacağını imam İshak Dedemaruf'un ayağa kalkışından anlayıp merak etmektedirler.¹⁵⁸ (İki çocuk kavga etmiş ve biri diğerinin kolunu kırmıştır. Kavgaya karışıp arkadaşının kolunu kıran da imamın torunudur. Arada küslük yahut hasetlik olmaması için imam adaletli bir şekilde olayı değerlendirmek için ayağa kalkar. O gün bu olayı bir sonuca bağlamak üzere konuşulacaktır.)

Namaz kılmayı yeni öğrenen, daha neyin nasıl, ne zaman yapılacağı konusunda bilgileri oturmamış ve bunu bir oyun gibi gören küçük çocuklar, günün her saatinde namaz kılmak isterler. *Savaş Ritimleri*'nde namaz kılmayı yeni yeni öğrenen Seyyid Amad caminin kapısında babasıyla otururken namaz kılmayı istediğini söyler. Babasının verdiği **daha öğlen olmadı** cevabı onu tatmin etmez. **Öğleni** henüz **yemek saati** olarak görmektedir. Çünkü o zamana kadar öğlen saatlerinde karnı acıkmış ve yemek yedirilmiştir. O gün ise öğlenin bir namaz vakti olduğunu ve **vakit girmeden namazın kılınmayacağını** öğrenmiştir.¹⁵⁹ Aynı çocuğu biraz daha büyüdüğünde, babasının arkasında namaz kılarken **gözlerinin önünde Kâbe canlanmış** bir vaziyette görürüz.¹⁶⁰ Burada artık din duygusunu, namazın insanı içine soktuğu durumu idrak edebilecek yaştaadır.

Yukarıda saydıklarımız dışında vakit namazlarına; **Yürekdede** ile Ayşe Ninenin yorulup oturduktan sonra, **ancak namaz için ruhlarına can gelip doğrulması**;¹⁶¹ Selman hasta yatarken, **annesinin hastane odasında namaz kılması**¹⁶² ve Selman'ın onun namaz kılışını izleyip ima ile ona eşlik ederek **ima**

¹⁵⁷ Nevevî, **Riyâzü's-Sâlihîn**, C.II, s.389.

¹⁵⁸ Zarifoğlu, "Savaş Ritimleri", **Romanlar**, s.182.

¹⁵⁹ **A.e.**, s.69-70.

¹⁶⁰ **A.e.**, s.158.

¹⁶¹ Zarifoğlu, "Yürekdede ile Padişah", **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.395.

¹⁶² Zarifoğlu, "Anne", **Romanlar**, s.308.

namazı kılması;¹⁶³ cami avlusunda oturan insanların, **namaz hissiyle camiye girmesi**¹⁶⁴ ve kısa süren bir namazda **İshak Dede'nin okuduğu sureler**¹⁶⁵ vasıtasıyla rastlamaktayız.

Cemaatle kılınan namaz, daha önce de belirttiğimiz gibi insanları bir araya toplayan, insanlar arasında birlik oluşmasını sağlayan bir ibadet şeklidir. İshak Dedemaruf köyde çocukların kavgasıyla birbirine hasım gibi duran insanları, safları sıklaştırarak bir araya getirmiştir:

“Yapacağını yapmış, hasım gibi birbirlerinden kaçan, namazda ve sokakta karşılaşmamaya dikkat edenleri, aynı saflara getirmiş, onları birbirlerine sıkı sıkı yaslanarak namazda birleştirmişti.”¹⁶⁶

Cemaat hâlinde eda edilen namaz, tek tek bireyler hâlinde yaşayan insanların omuz omuza gelerek kendilerini **bütünün bir parçası** gibi hissetmelerini sağlar. Hepsi bütün hâlinde namazı kılar fakat aynı zamanda tek başlarındırlar. Her insan namaz esnasında ayrılır ve **kendi yolculuklarına çıkarlar**: “Geniş, her birimize ayrı bir cami bağışlanmış gibi, her birimize ayrı bir kubbe inşa edilmiş gibi ve tek kubbenin altına yerleştirilmiş gibi.”¹⁶⁷ **Fakat aynı zamanda o bütünün içindedirler**: “Namaz, caminin içine kadar sinen hafif bir sisin, insan silüetlerini birbirine kaynaştıran, kenar çizgilerini ortadan kaldıran bulanıklığıyla, köyü tek parça haline getirerek başlıyor ve bitiyor.”¹⁶⁸

İnsanların bir araya toplandıkları bazı namazlar vardır ki bunların amacı bizatihi insanların birleşmesini, görüşmesini sağlamaktır diyebiliriz. **Bayram namazı** bunlardan biridir. Bayram namazlarında köy, mahalle, ilçe vs. halkı bir araya gelip namaz kılar. Genellikle beş vakit namaz kılmayanların dahi kaçırmadığı bir namazdır. Çünkü çıkışında bütün herkesle bayramlaşma şansı vardır. Hele bayramlıklarını giyip babalarının peşlerine takılan küçükler için tam bir şölendir bayram namazları. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde de bayram namazını bir çocuğun gözünden görmekteyiz:

¹⁶³ A.e., s.309.

¹⁶⁴ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.131.

¹⁶⁵ A.e., s.134.

¹⁶⁶ A.e., s.109.

¹⁶⁷ A.e., s.196-197.

¹⁶⁸ A.e., s.192.

“Bayram namazının ne olduğunu anlamadım bile. Sadece köyde erkek olarak kim var kim yoksa hepsinin buraya dolduğunu, hepsinin aynı şeyi dinlediğini ve düşündüğünü ve bu dinledikleri ve düşündüklerinin etrafında sıkı sıkı birbirlerinin koluna girdiklerini ve bu yapının içinde pişen bir şeyin sırayla onların ağızlarına akıtıldığını görüyordum.”¹⁶⁹

Cahit Zarifoğlu'nun çok önemseydiği ve uzun uzun anlattığı bir namaz daha vardır ki o da **Cuma namazıdır**. *Anne* adlı romanda oğluna dini konular hakkında bilgi veren anne Cuma namazını “**devlet namazı**” olarak tanımlamakta ve **tek başına kılınamayacağını** söylemektedir.¹⁷⁰ “Yürekdede ile Padişah” adlı çocuk hikâyesinde devlet namazını padişahın kıldırıldığına şahit oluruz. Ulu Cami’de namaz kıldırın padişah aynı zamanda hutbe okur, nasihat verir ve halkın ihtiyaçlarını dinler.¹⁷¹ Cuma namazı adeta halk ile yönetici arasındaki uzaklığı gidererek iç içe olmalarını sağlar. Tabii ki aradaki ölçüyü de koruyarak.

Yürekdede ile halk içinde tebdil-i kıyafet dolaşırken karşılaşan ve onun misafirperverliği karşısında ona bir iyilik yapmak isteyen padişah, ona Cuma namazında Ulu Cami’ye gitmesini ve padişahın gönlünden geçenleri dilemesini söylemiştir. Yürekdede de kendilerine misafir olan bu yolcunun söylediklerini dinleyerek padişahın Cuma namazlarını kıldırıldığı Ulu Cami’ye gitmiştir.¹⁷² Burada namazını kılan dede, padişahın bir şey dilemeye lüzum görmemiştir çünkü etrafında kendisinden daha fakir olduklarını düşündüğü insanlar görmüştür. Tekrar geldiği yoldan geri dönüp gitmiştir. Burada tam bir sosyal dayanışma örneği görürüz. Padişah halkın ihtiyaçlarını dinler, Yürekdede’nin bir yük hayvanına ihtiyacı vardır. Çünkü kendi devesini kendisine misafir olan yolcular için kesmiş ve onlara ikram etmiştir. Fakat etrafında gördüğü ihtiyaç sahipleri karşısında geri çekilmeyi uygun görür.

İnsanlar Cuma günleri camiye gider ve kendilerini geçen bir hafta içinde toplu bir değerlendirmeye tâbi tutarlar. Bunu *Savaş Ritimleri*’nde bir çocuğun ağzından “Oraya, geçen bir haftanın çıkınıyla geliyorduk. Onlar tek tek açılıyor ve bakılıyordu. Bakan da bizzat kendimizdik.”¹⁷³ diyerek özetlemiştir Cahit Zarifoğlu. Bu yüzleşme, sonunda affedilme duygusunu da beraberinde getirecektir ki tam bu

¹⁶⁹ A.e., s.53.

¹⁷⁰ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.331.

¹⁷¹ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.383-384.

¹⁷² A.e., s.392-392.

¹⁷³ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.72.

noktada, “Büyük günahlardan kaçınıldığı sürece, beş vakit namaz ile iki Cuma ve iki ramazan, aralarında geçen günahlara kefarete olur.”¹⁷⁴ hadisini hatırlamak kanaatimizce yerindedir.

Namaz kılma insanın gerginlik ve stresten kurtulmasını sağlar. İnsan günlük hayatta problemlerle boğuşurken zaman zaman gerginlikler yaşayabilmektedir. İslâm’da beş vakit kılınması istenilen namaz, insanı günlük hayatındaki streslerden bir süre de olsa uzaklaştırır.¹⁷⁵

“Hintli askerler Amerikan kolejinin bahçesine yerleştirilir. Ezan sesleriyle iliklerine kadar sarsılan bu insanlar, ilerde çabucak ısınıp dost olacakları Maraşlılarla birlikte bu gece kederli bir gece geçirecek, namazlarında meyus çehreleriyle Allah’a sığınacaklar.”¹⁷⁶

Namazın ruh hâline yaptığı tek katkı, stresten ve sıkıntıdan kurtulma değildir elbette. İnsanların Allah’la kurdukları bağın derinleşmesine, ruhun derinliklerine inme becerilerinin artmasına da yardımcı olur. Fehim Kul ve yanındakiler ezan sesini duyduklarında, “Merve ile Safa arasında say’ eder gibi, tarihteki kutsal acılara katılarak bir kere daha akmaya başlar.”¹⁷⁷ Namaz kılarken “başlarını bir kuyuya sarkıtıyor gibi” önlerine eğil¹⁷⁸ ve kendileriyle yüzleşirler. “Derinlerdeki suyun belli belirsiz ışıltısını görmek, serinliğini derilerinde duymak için” gözlerini kapatırlar.¹⁷⁹

Aynı zamanda âlemi kâinatı anlamlandırabilmek için de namaz kılmak gerektiğini “Derken namaz ikmal olmuş. Yüreğe bir ila daha atmış. Göz biraz daha büyümüş, bakışı ıslanmış. Şimdi kâinat biraz daha dolu, hayat biraz daha büyük, öte alem bir ganimet gibi el altında”¹⁸⁰ cümlelerinden rahatlıkla çıkarabilmekteyiz.

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerindeki insanın hem Allah’la yakınlaşmak, hem sosyal yaşamında düzenli bir hayata sahip olmak, hem ruhunun derinliklerine inmek, hem de huzur bulup stresten uzak durmak için namaz kıldığını görmekteyiz:

¹⁷⁴ Nevevî, **Riyâzû’s-Sâlihîn**, C.V, s.367.

¹⁷⁵ Peker, **Din Psikolojisi**, s.119.

¹⁷⁶ Zarifoğlu, **Sütçü İmam**, s.28-29.

¹⁷⁷ Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, s.174.

¹⁷⁸ **A.e.**, s.174

¹⁷⁹ **A.e.**, s.174

¹⁸⁰ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.369

“Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”¹⁸¹

Görmekteyiz ki ezan Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yalnızca namaza çağrı olarak görülmemiş, aynı zamanda doğduğu andan itibaren insana yoldaş ettirilmiştir.

İslâm dininde insanlara kılınması emredilen namaz, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yoğun olarak yer almıştır. Namazı eserlerinde birçok yönüyle anlatmıştır. Namazın şartlarının yerine getirilmesi hususuna özellikle abdest konusuna önem vermiştir. Bunun yanında namazın kalp ile kılınması gerektiğini vurgulayan yazar, namaz kılmanın insanın ruhuna olan olumlu tesirin de üzerinde durmuştur.

Cemaatle kılınan namazlar üzerinde duran yazar, onların insanları birleştirdiğini, toplumun içinde sosyal dayanışmayı sağladığını eserlerinde işlemiştir. Cemaatle kılınan namazlardan Cuma namazına da vurgu yapılmış, onun “devlet namazı” olduğuna işaret edilmiştir.

Bunların yanında bir de Kur'an Okuma ibadeti vardır. Cahit Zarifoğlu'nun mensur eserlerinde çok az yerde karşımıza çıkmakla beraber bu ibadete de “Ezan, Abdest, Namaz” başlığının ardından yer vermeyi uygun görmekteyiz.

Kur'an, dinler tarihindeki dört büyük kitaptan biridir. Son gönderilen kitaptır ve bütün insanlığa gönderilmiştir. İnanan insanlar, Kur'an-ı Kerim'in emir ve yasaklarına uymakla yükümlüdürler. Bundan dolayıdır ki onu okuyup anlamaları gerekir. Kur'an-ı Kerim'de geçen “Andolsun, biz Kur'anı, düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”¹⁸² ayetinde de insanların Kur'an'dan öğüt alması gerektiği, onun insanlar için indirildiği açıkça belirtilmektedir. İnanan insanların dinlerini doğru yaşayabilmeleri için Kur'an-ı Kerim'i ve peygamberin sünnetini bilmeleri gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'deki uyarıları, emir ve yasakları bilerek dikkate almak inanan insanın bir sorumluluğu olduğu gibi; Kur'an'ı yüzünden, yani Arapçasından

¹⁸¹ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Rad 13/28

¹⁸² Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Kamer 54/32

okumanın (anlamı bilinmese dahi) bir ibadet olduğu çeşitli hadislerle inananlara bildirilmiştir:

“Kur’an okuyunuz. Çünkü Kur’an, kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefaathçi olarak gelecektir.”¹⁸³

“Her zaman Kur’an okuyan kimseye şöyle denecektir: Oku ve yüksel, dünyada terfil ile okuduğın gibi burada da terfil ile oku. Şüphesiz senin merteben, okuduğın ayetin son noktasındadır.”¹⁸⁴

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerindeki insanlar; henüz çocukken camiye giderek Kur’an eğitimine başlamaktadırlar.¹⁸⁵ *Savaş Ritimleri*’nde, Seyyid Amad’ı hocasının karşısında Kur’an öğrenirken görmekteyiz.¹⁸⁶ Aynı çocuk ileriki yaşlarında, köylerine düşmanın gelmesini bekledikleri bir sırada yine Kur’an okumakta iken karşımıza çıkacaktır ve bu kez yanındaki babasıdır. Kur’an okumanın ruhunda yarattığı hissi şu şekilde ifade eder:

“Ayeleri bütün anlamlarıyla anlıyor da karşısında unufak oluyorum sanki.

Ve sanki Efendimiz evimize teşrif ediyorlar. Dayanılmaz bir ışık. Hepsi çok, hepsi cüssemın kat kat üstünde. Ter içindeyim. Gece, kar ve uykusuzlukla sarhoş gibiyim. Gücümün arkaya çekildiği bir zamanda geliyor. Bağlanmış, kuşatılmış ve hücrelerime ayrılmış gibiyim. Varlığım parçalanıyor. Dünyadan kopup gidiyorum...

Engeller kalktılar. Duvarların arkasını, dağların arkasını görüyordum. Yalnız gözümle değil, bütün hücrelerimle. Onların her biri bir göz olmuşlardı. Görüyor ve zihinlerden, kalplerden geçenleri okuyordum. Ve okumaya devam ettim. Bu yaşantının çağlayanından babamla birlikte geçtik.”¹⁸⁷

Görüldüğü üzere Kur’an okumak, ibadet olmanın yanı sıra; insanın Allah’la yakınlaşması ve varlığı daha net, berrak görebilmesi açısından da önemli bir eylemdir.

Cahit Zarifoğlu, Kur’an okuma ibadetine mensur eserlerinde yer vermiş, insanların küçük yaştan itibaren Kur’an eğitimi almaya başladıkları görülmüştür. Bununla beraber insanlar zor zamanlarında Kur’an-ı Kerim okumak suretiyle Allah’a sığınmaktadırlar.

¹⁸³ Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihın**, C.V, s.91

¹⁸⁴ **A.e.**, C.V, s.110

¹⁸⁵ Bkz. “Din ve Eğitim”

¹⁸⁶ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.87

¹⁸⁷ **A.e.**, s.144-145

1.2.2.2.İnsanın Yaratıcı ile Kurduğu Mahrem Bir İlişki Olarak Dua

Dua Arapça bir kelimedir ve çağırarak, davet etmek gibi anlamlara gelmektedir. “Terim olarak dua inanan kişinin Allah’a yalvarışı, yakarışıdır.”¹⁸⁸ Hayati Hökelekli, dua için, “İnsanla Allah arasında bir haberleşme ya da iletişimidir” de diyebileceğimizi söyler. Görünüşte bu haberleşme tek yönlü gibi olsa da esasında duanın kabul edileceği, sesin Yaratıcıya ulaşacağı umudu vardır.¹⁸⁹ Alexsis Carel’e göre dua, “Bir şikâyetten, bir ızdırap çılgılığında, bir yardım dilemeden ibarettir.”¹⁹⁰

Dua etmek çeşitli sebeplerden dolayı zuhur etmiş bir sonuç olabilir. Bir şükür vesilesiyle yahut da gerçekleşmesini istediği bir dilek vasıtasıyla ya da başına gelen bir felaketten dolayı sığınacak bir yer aradığından ötürü insanlar dua eder. Fakat bunların hepsinde duanın duyulacağı ve bir şekilde karşılık bulacağına inanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de bu durum insanlara şu şekilde anlatılmıştır:

“Rabbiniz şöyle dedi: "Bana dua edin, duânıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir halde cehenneme gireceklerdir.”¹⁹¹

“Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O halde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.”¹⁹²

Cahit Zarifoğlu’nun mensur eserinde karşılaştığımız insanların yaşamında hemen her an duayı görmek mümkündür. İlk olarak bütün işlere dua ile başlama alışkanlığıyla karşılaşmaktayız. Yumurtalarının üzerine oturacak olan bir kuş bu işe dua ederek başlar ve “Gerisi Allah kerim.” der.¹⁹³ İşe başlarken olduğu kadar bitirirken de dua edilir. Örneğin yemek yerken gördüğümüz bir aile, yemeği bitince dua eder ve besmele ile masada kalan son ekmek kırıntılarını toplar. “Bereket, gözün aydınlığı, zihnin parlaklığı buradadır.”¹⁹⁴

¹⁸⁸ Peker, **Din Psikolojisi**, s.123.

¹⁸⁹ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s.212.

¹⁹⁰ Aktaran, Peker, **Din Psikolojisi**, s.123.

¹⁹¹ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Mümin 40/60.

¹⁹² Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Bakara 2/186.

¹⁹³ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.212.

¹⁹⁴ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.39-40.

Her işine başlarken yahut bitirirken dua eden insan, duanın bir takım etkilerine inanıyor diyebiliriz. Bu etkilerden biri duanın koruyucu gücüdür. Cahit Zarifoğlu bu güce inanmıştır. Öyle ki *Yaşamak*'ta, “Evimizde her türlü musibete ve hastalığa karşı bir tek doktor ve ilaç vardı: dua ve aspirin. Daima şifa bulduk.”¹⁹⁵ diyerek bunu vurgulamıştır. “Şeyhana” adlı hikâyede, çölde geceleyin dua edip insanların üzerine üfürdükten sonra uyuyan Şeyhana da buna bir örnektir.¹⁹⁶ Gecenin şerrinden korunmak, belki daha da önemlisi çöl koşullarında başlarına gelebilecek herhangi bir kötülükten sakınmak için dua edip diğerlerinin üzerine de üfler ve Allah'a sığınır. Yine aynı hikâyenin *Yaşamak* adlı kitapta yer alan taslağında, Fehim Kul'un bilinmedik bir arazide başlarına geleceklere karşı dua edip Allah'a sığındığına şahit olmaktadır.¹⁹⁷

Dua, insanın muhtaç, yalnız hissettiği zamanlarda ayrı bir önem taşır ve böyle anlarda insana verdiği ruh hâli diğerlerinden farklıdır. Cahit Zarifoğlu'nun babasının ölümü üzerine ettiği duayı bize aktarışında bunu görürüz:

“Dua ederken kelimelerin harfler olmadan içinden geçtiği yüreğin göğüs kafesine gelen başım çalkantıya uyanamıyor kaçıyorum renkli camların ışıklarına fakat hayır caminin altındaki ışıklı yollarda koşmaya başlıyorum küçücük sarı çiçekler küçük temiz beyaz atlar küçücük şarkılar elele yokuşlar ve babam tam otuz sekiz yıl sonra şubat ayında aramızdakileri katederek onu tanımaya başlayacağım bir zamanda ölüverecek.”

Babasını onu en çok anladığı zamanlarda kaybetmiştir. Bunun acısını da içinde taşımaktadır ve bu esnada ettiği dua onun ruhunu bulunduğu mekândan çok ötelere taşımıştır.

Dua hiçbir aracı olmaksızın yapılabileceği gibi, bir zatı aracı etmek suretiyle de yapılabilir. Bir aracı vasıtasıyla dua eden kişi, o aracının Allah nezdinde değerli bir zat olduğuna inanmakta ve bununla beraber duasının daha çabuk kabul olacağını düşünmektedir.¹⁹⁸ *Yaşamak*'ta Hacı Bayram Veli'nin türbesine gidip orada dua ederken gördüğümüz insanların muradı da oradaki zat vasıtasıyla dualarının daha çabuk kabul olmasıdır.

¹⁹⁵ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.128.

¹⁹⁶ Zarifoğlu, “Şeyhana”, *Hikâyeler*, s.169.

¹⁹⁷ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.205.

¹⁹⁸ Peker, *Din Psikolojisi*, s.126.

Dua, herhangi bir yerde herhangi bir zamanda yapılabileceği gibi, özel zamanlarda ve bir ibadetten sonra da yapılabilir. Yukarıdaki örnekte gördüğümüz Hacı Bayram Veli türbesi özel mekânlardan birisidir. Bunun yanı sıra Cahit Zarifoğlu'nun insanlarını camide namaz kıldıktan sonra dua ederken de görmekteyiz. *Savaş Ritimleri*'nde düşmanı beklerken kılınan bir namazda tesbihat yapılmadan kısa bir dua edildiğini görürüz.¹⁹⁹ Yine aynı kitapta bir mücahit olarak köye gelen Hüseyin Seyb'in namazdan sonra dua ettiğini ve diğerlerinin de bu duaya katıldığını görmekteyiz:

“Ve Dua.

Ve ayağa kalkıp dev gibi cüssesi ile bize karşı durup cihat ayetlerini okuyan ve sonra kelime kelime kalbimizden geçenleri, ruhumuzun ihtiyaçlarını ortaya serip hepsi için bize dünyalar bağışlayan Hüseyin Seyb.”²⁰⁰

Hayati Hökekleliye göre, duanın esas kıymeti dua fiiliyle teselli bulmadadır; “Böylece insan iradesi Allah'ın iradesine uyar.”²⁰¹ İnsan dua ederek teselli bulur, kendini huzurlu hisseder. İnsanın Allah'a dua etmesi farklı şekillerde olabilir. Bunlardan ilki Allah'a yalvarma yakarma şeklinde karşımıza çıkar. Yakarış duaları çoğu zaman, insanın kendi acizliğinin farkına varmasıyla vuku bulur. Böyle zamanlarda insan kendi acizliğine atıf yaparak, Allah'ın yüceliğini ortaya çıkaracak cümleler sarf eder.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, insanların zaman zaman kendi acizliklerini fark etmelerinden, yahut da Allah'ın yüceliğinin hissedildiği anlardan sonra Allah'a yakardıklarını görmekteyiz. “Yürekdede ile Padişah”ta, Yürekdede'nin kâinatı seyrettikten sonra hayret içerisinde düşüp Allah'a yakardığını görürüz:

“-Hey İlahi dedi Yürekdede, dağların başka, sehillerin başka. Güneşi alıp götürüyorsun, karanlığı çekip getiriyorsun. Göğü yıldızlarınla donatıyorsun. Dünya şu dağların yükünü kaldırıp götürüyor da, bir kul bir günah işleyen olsa, arş-ı azam titriyor, senin gazabın geçinceye kadar melekler korkudan ölüyor. Ey yüce Rabbim, yarattığın bin bir böcek hakkı için, yarattığın binbir koku hakkı için sen beni bağışla, beni benim amellerimle tartma, bin yıl ömür versen, bin yıl senden gayrısını düşünmeden ibadet etsem verdiğin bir tek göz nurunun, bakıp âlemi görebilmenin, şükrünü eda etmiş olamam. Sen beni bağışlamazsan ben ne yaparım. Sen hiç kimseye muhtaç değilsin ama biz hepimiz sana muhtacız. Sen olmasaydın ne yapardık?”²⁰²

¹⁹⁹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.211.

²⁰⁰ **A.e.**, s.197.

²⁰¹ Hökekleli, **Din Psikolojisi**, s.228.

²⁰² Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.367.

Yürekdede'yi Allah'a yakarırken gördüğümüz tek yer burası değildir. Eşi çorba kaynattığı sırada o da Allah'a yakarmaktadır. "Hakim-i mutlak sensin, beni bağışla, anamı babamı bağışla." diyerek Allah'ın yüceliğine vurgu yaparak bağışlanmayı dilemektedir.²⁰³

Kuşların Dili adlı hikâyenin başlangıcında Allah'a yakarıyla karşılaşmaktayız. "Ey alemlerin Rabbi, ben acizim, elimi tut, feryadıma yetiş"²⁰⁴ diye başlayan yakarış benzeri cümlelerle devam etmektedir. Burada hikâyenin içinden herhangi bir kişi değil bizatihi yazarın kendisi Allah'a yalvarıp yakarmakta ondan affını istemektedir. "Allah'ım senin ihsanından kimse ümit kesmez."²⁰⁵ diyerek Allah'ın lütuf ve keremine vurgu yapmaktadır. Allah'tan ümit kesilmeyeceği Kur'an-ı Kerim'de de birkaç yerde insanlara söylenmiştir:

"Ey oğullarım! Gidin Yûsuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez."²⁰⁶

"De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."²⁰⁷

Aynı hikâyenin, son kısmında da Allah'ın övüldüğünü görmekteyiz. Bu sırada kitabı yazar "O yardım etti de kapılar açıldı, bu kitabın yazılıp bitirilmesini nasip etti." diyerek Allah'ı yüceltir ve "Bizim kirliliğimizi, utanmazlığımızı gösterme. Görme. Onları gözümüzün önüne getirip, yüzümüze vurma.." deyip Allah'a yakarır.²⁰⁸

İnsanlar içerisinde buldukları kararsızlıklardan ötürü yol göstermesini istedikleri için de Allah'a yalvarmaktadırlar. Padişah'ın vezirlik teklifinde bulunduğu İzak, padişah'tan dua edip Allah'a yalvarmak için süre ister.²⁰⁹

İnsanları dua etmeye iten en önemli sebeplerden birisi de Allah'tan dilek ve istekte bulunmaktır. İnsanlar gerçekleşmesini istedikleri dileklerini Allah'a ileterek,

²⁰³ A.e., s.363.

²⁰⁴ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.11.

²⁰⁵ A.e., s.13.

²⁰⁶ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Yusuf 12/87.

²⁰⁷ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Zümer 39/53.

²⁰⁸ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.95.

²⁰⁹ Zarifoğlu, "Küçük Şehzade", *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.286-287.

kabul olmasını beklemektedirler. “Yürekdede ile Padişah”ta; kış ortasında odunları biten köylüler, imamın “Camiye gelsinler odun dağıtacağım.” çağrısıyla beraber camiye doluşurlar. İmam köylüleri cemaat hâline getirir, safları düzenler ve namaz kıldırır. En sonunda da;

“Bre akılsızlar, odun olsa da olur olmasa da. Asıl Allah’a olan ihtiyaç ne biter ne eksilir. Artar da eksilmez. Ama yine de madem dileğimiz şu anda en çok odun, başlarımızı eğelim, ellerimizi açalım, bir de yaradandan dileyelim “Her ne kadar, oduna da, ekmeğe de layık değiliz, ama sen Kerem sahibisin” diyelim”²¹⁰

şeklinde dua ederek insanların dilek ve isteklerini iletecekleri merciin Allah olduğunu, bununla beraber her şart ve koşulda ona muhtaç olduklarını vurgular. Bir hadis-i şerifte bu konuya şu şekilde değinilmiştir: “Kim ihtiyaç içine düşer de bunu insanlara açarsa, ihtiyacı kapanmaz. Kim de ihtiyacını Allah’a arzederse, Allah’ın hemen veya ileride o kimseye rızık vermesi umulur.”²¹¹

İnsanların belki de en çaresiz oldukları nokta çocuk sahibi olmak yahut da onun cinsiyetini belirlemektir. Çocuk sahibi olma konusunda son yıllarda çok fazla adım atılmış olsa da hâlâ doktorların sorunlarına çözüm bulamadığı ve evlat sahibi olamayan ailelere rastlamak mümkündür. Bunun yanında cinsiyet belirlemek ise mümkün değildir. Bu tamamen Allah’ın takdiridir. Bu konuda insanlar ona muhtaçtır ve ondan yardım istemektedir. *Savaş Ritimleri*’nde peş peşe beş kızları doğan ve hiç erkek evladı olmayan bir aile ile karşılaşırız. Erkek evlat istemektedirler; çünkü ocağı tüttürecek, soyu devam ettirecek biri lazımdır. Bunun için sürekli dua etmektedirler, fakat bu durumun asla isyana dönüşmediğini özellikle belirtmektedir Cahit Zarifoğlu. Hatta zaman zaman illâ erkek evlat istedikleri için hicap da duymaktadırlar. “Kalkıp abdest alıp iki rekât namaz kılayım. Kız oğlan demeden hayırlısı için yalvarayım” diyerek Allah’a dua ederler ve ondan gelecek olana razı olurlar.²¹²

Çaresizliğin insanı sıkıştırdığı bir diğer nokta da savaş zamanları ve düşmanla karşı karşıya bulunulan zamanlardır. Bu durumlarda da insan kendisini Allah’ın huzurunda dua ederken bulmaktadır. *Yaşamak*’ta bununla ilgili Cahit Zarifoğlu’nun

²¹⁰Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.404-405.

²¹¹ Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, C.III, s.339.

²¹² Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.10.

babasını, Cahit Zarifoğlu askerdeyken ona atığı bir mektupta, dua ederken görürüz: “allahü azimüşşan düşmanlarımızı makhur, mağlup ve perişan eylesin. ordumuzu karada, havada ve denizde galip ve muzaffer kılsın.”²¹³ *Savaş Ritimleri*'nde, düşmanın köye yaklaşmasıyla birlikte erkeklerin hepsi, düşmana karşı uygulanacak planda belirlenen yerlerini alır. Kadınlar ise evlere, bodrumlara saklanır. **Dua edeceklerdir, durmadan.**²¹⁴

İnsanın makamı, rütbesi ne olursa olsun muhakkak ki Allah'a muhtaçtır. Öyle ki saraylarda yaşayan, hiçbir şeye ihtiyacı yok gibi gözüken padişah bile Allah'a dua ederek ondan rızık ve sıhhat istemektedir.²¹⁵ Padişah da olsa Allah'tan dilemektedir ve “sadece Allah'tan dileyince O, bol bol verir.”²¹⁶ Yürekdede'nin eşi Ayşe Nine de bir dileği olduğunda sadece Allah'tan dilemektedir: “O isteğini Allah, Yürekdede'nin yüreğine ilham ederse olur, etmezse de olmazmış. Ona da razı buna da razı Ayşe Nine!”²¹⁷ İnsanın istediklerini Allah'tan istemesi ve bunun dışındaki varlıkların ona hiçbir şekilde rızık ihsan edemeyeceği bahsi, Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir:

“Siz Allah'ı bırakarak ancak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Allah'ı bırakarak taptıklarınızın size hiçbir rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise rızıkı Allah'ın katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz.”²¹⁸

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanlar Allah'tan sadece maddi şeyler istemez. Kendilerini “**kulluk vazifesini ifa edebilen kullarından**” etmesi için,²¹⁹ padişahın kapılarına gelmesinden dolayı **kalplerine gurur gelmemesi için**,²²⁰ yahut da **yoldan çıkmış çocuklarının rücu ettiğini, doğru yola döndüğünü** görebilmek için²²¹ de dua ederler.

İnsan sadece kendisi için dua etmez. Kendisine iyilik yapanlara, sevdiği yahut saygısını kazanmış kişilere, evladına, eşine, dostuna kısacası kendinden başkalarına da dua eder. Cahit Zarifoğlu'nun insanları muhtemeldir ki “Sizden biriniz, kendisi

²¹³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.113.

²¹⁴ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.209.

²¹⁵ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.393.

²¹⁶ **A.e.**, s.396.

²¹⁷ **A.e.**, s.372.

²¹⁸ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Ankebut 29/17.

²¹⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.114.

²²⁰ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.292.

²²¹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.254.

için arzu edip istediği şeyi, din kardeşi için de arzu edip istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz”²²² hadisini bilmekte ve bu minval üzere dualarını Allah’a ulaştırmaktadırlar.

Hikâyede karşımıza mümin bir zat olarak çıkan Yürekedeği abdest aldıktan sonra kendisine havlu tutan eşine dua ederken görürüz. Eşi de ondan geri kalmaz ve o da Yürekdede’ye dua eder.²²³ Yürekdede, kendilerine misafir olarak gelen yolculara da “Yemeği bizimle yeyin. Biz de size dua eder, teşekkür ederiz”²²⁴ der ve dua eder. Yolculara sırf misafir olup, kendileriyle yemek yedikleri için dua eden Yürekdede, kendisine padişah sorulduğunda; onu çok sevdiğini, her gün onun için dua ettiğini ve onun için endişelendiğini söyler. Çünkü padişah bütün ülkeden sorumludur ve bunun hesabını ahirette verecektir. Hesabı kolaylaşsın diye Yürekdede ona dua etmektedir.²²⁵ İnsanlara dua edip, iyiliklerini dileyen Yürekdede, kendisi için de eşinden dua istemektedir: “Hakkını helâl et, gidip gelmemek var; gelip görmemek. Arkamdan dualar et.” Ayşe Nine de onun ardından dua eder ve Allah’tan Yürekdede’yi korumasını diler.²²⁶

Padişaha dua eden sadece Yürekdede değildir. “Küçük Şehzade” isimli hikâyede, kendisini ziyarete gelen padişaha dua eden bir şeyh ile karşılaşırız. Onun duası, padişahın doğru yoldan ayrılmaması, hataya, isyana düşmemesi üzerinedir.²²⁷ Yine aynı hikâyede padişahın halktan dua istediğini görmek mümkündür:

“Ey insanlar diyordu, ülkemiz iyilik ve doğruluk içersin-dedir. Bütün bu iyilikleri bizlere sağlayan Allah’tır. Ben sadece bir vasıtayım. Lütfen hepimiz bana dua edin. Dua edin de ayağım takılmasın. Hatalar yapıp günaha girmeyeyim”

Allah’tan istenilen en önemli şey olan sağlık ve sıhhati de insanlar başkaları için isteyebilmektedirler. *Yaşamak*’ta babasının Cahit Zarifoğlu’na yazdığı mektuplarda; oğlunun **görevini sağlıkla gerçekleştirmesini**,²²⁸ **sıhhatli bir ömrü olmasını**,²²⁹ **hayırlı bir ömür geçirmesini**²³⁰ Allah’tan dilediğini ve dua ettiğini

²²² Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, C.II, s.62.

²²³ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.362.

²²⁴ **A.e.**, s.375.

²²⁵ **A.e.**, s.382.

²²⁶ **A.e.**, s.389.

²²⁷ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.275.

²²⁸ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.113.

²²⁹ **A.e.**, s.111.

görmekteyiz. *Anne* isimli romanda da oğlu hasta bir annenin duasını ve oğluna da dua etmeyi tembihlediğini görürüz. “Dua et yavrurum dua et. Bak ben şimdi dua edeceğim. Allah’tan imdat dileyeceğim”²³¹ diyerek oğluna nasihatte bulunur anne.

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde birinin akasından yapılan dua ve o duanın kabulü ile ilgili karşılaştığımız bir yer de *Serçekuş* adlı hikâyededir. Camiden çıkan ihtiyarlar yanlarından hızlıca geçen gence önce kızarlar, sonra onun neredeyse evin duvarına yapışacak şekilde kenardan ve başı önde yürüyüşü karşısında yürekleri yumuşar ve ardından dua ederler:

“Allah bu duaları hemen kabul ediyor. Çünkü onlar, O’na, karşılığında bir şey beklemeden dua ettiler. Allah böyle duayı seviyor ve kabul ediyor.
O genç insan evine gitti.
Çorbasını içti. Çocuklarına sıcak gözlerle baktı. Karısına güzel sözler söyledi. Desturla çıkıp çalışmaya gitti. Ve bütün gün üzerine rahmet yağdı.”²³²

Duanın bir diğer boyutu da Allah’a şükretme şeklindedir. İnsan başına gelen güzel olaylar, hayatının nizam içerisinde geçmesi, sağlıklı sıhhatli olması ve buna benzer sebeplerle Allah’a hamd ü senalarda bulunur. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde insanların sık sık Allah’ı andıkları ve ona şükürlerini ilettiklerine şahit olmaktadır. “Yürekdede ile Padişah”ta çocukların Yürekdedesi, hâlini hatırlama sorana; “İyiyim Allah’a hamd ü senalar olsun. Seni gördüm de büsbütün iyi oldum, sevinç buldum. Bilmem ki Allah’a bu nimetlerinin şükürünü nasıl eda edeceğim.”²³³ diyerek ahvâlinde haber verir, durumunun iyiliğinden dolayı Allah’a şükreder, bunun yanında ettiği şükürü de yeterli bulmayarak, daha iyi şükretmenin yollarını aradığını belirtir. *Yaşamak*’a Cahit Zarifoğlu’nun babasını da hâline şükrederken görmekteyiz. Hastalığından dolayı endişe eden oğluna “Çok şükür iyiceyim.” der ve merak etmesi gereken bir durumun olmadığını ekler.²³⁴

İnsanın şükretmesi başta da belirttiğimiz üzere çeşitli sebeplerle olabilir. Başkalarının hâlini, acılarını, dertlerini gören Cahit Zarifoğlu’nun insanı; kendi içerisinde bulunduğu şartlara şükreder. Padişahın huzuruna ondan bir binek hayvanı

²³⁰ A.e., s.112.

²³¹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.310.

²³² Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.38-39.

²³³ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.394.

²³⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.112.

alacak kadar para istemeye gelen Yürekdede, buradaki ihtiyaç sahiplerinin çokluğunu görünce “Hamd olsun her şeyimiz var, Allah’a şükür bize her bir şeyi bol bol vermiş, yoksa herhalde ben de böyle gelir, bu kapılarda himmet dilenirdim.”²³⁵ diyerek isteğinden vazgeçerek, oradan ayrılmaya karar verir. Daha sonra padişah ile göz göze gelir ve bunun kendisine yeteceğini düşünerek tekrar Allah’a şükreder.²³⁶

Allah’a şükretmek için bir diğer neden de verdiği nimetler dolayısıyladır. “Küçük Şehzade” adlı çocuk hikâyesinde, bir şeyhin yemekten önce dua ettiğini; duasında, hiçbirinin bu nimetleri hak etmediği fakat lütuf ve kerem sahibi Allah sayesinde önlerinde bulduklarını söylediğini görürüz. Allah’ın bu cömertliği karşısında şükretmek gerektiğini söyleyen şeyh, Allah’ın kimseyi küfredenlerden etmemesini dileyerek sözlerini noktalamaktadır.²³⁷

İnsanlara verilen nimetler sadece yiyip içtikleri değildir. Cahit Zarifoğlu nefes almayı, yürümeyi, konuşmayı, uyanıp uyanmayı da birer nimet olarak görmektedir. *Yaşamak*’ta sarf ettiği “Ama hemen hatırlayabiliyorum ya hamdolsun hatırlatan Allaha uyutan ve uyandıran ve öldürüp diriltten Allaha.”²³⁸ cümlesi, bunu açıkça ortaya çıkarmaktadır. Ona göre insan yapabildiği her şey için Allah’a şükretmelidir. Burada öldükten sonra diriltileceğine inandığını; uyuduktan sonra uyanmayı örnek göstererek örneklendirmiştir. Yani insan nasıl uyuyor ve sonra tekrar uyanıp, hayata kaldığı yerden devam edebiliyorsa; öldükten sonra da aynı şekilde diriltilecektir.

Cahit Zarifoğlu’na göre Allah insanlara çeşitli nimetler bahsettiği gibi, onları bazı şeylerden de korumaktadır. İnsan her şeyi bilemez ve Cahit Zarifoğlu’na göre bunun böyle olması gerekir. Çünkü insanın bildiği takdirde korkacağı varlıklarla doludur evren. Dünyadaki dehşet ve korkulardan koruduğu için Allah’a şükreder ve bunun insanlara gizli, Allah’a ise ayan bir durum olduğunu belirtir.²³⁹

²³⁵ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.389-390.

²³⁶ **A.e.**, s.390.

²³⁷ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.293.

²³⁸ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.92.

²³⁹ **A.e.**, s.80.

İnsan Allah'tan istek ve dileklerde bulunmak için dua edebildiği gibi, yaptığı yanlışlardan dolayı duyduğu üzüntü sonucunda, af dilemek için de dua edebilmektedir. Tövbe dediğimiz bu dualarda insan, Allah'ın günahlarını bağışlaması diler.

Tövbe Arapça tevbe kelimesinden gelmekte olup, mana olarak dönmek, vazgeçmek anlamlarını ihtiva eder. Dindeki anlamı ise; insanın “dince uygun olmayıp”, ifa ettiği bir davranıştan geri dönmesi, “pişmanlık duyarak bir daha işlemeyeceğine dair söz vermesi”dir.²⁴⁰

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların yanlışlarını fark ettiklerinde, tövbe etme yoluna gittiklerini görmekteyiz. *Kuşların Dili* adlı hikâyede tövbe etmekle ilgili olarak; Allah'ın tövbe edenleri sevdiği ve günah işlenmişse tövbe edilmesi gerektiği söylenmektedir.²⁴¹ Kur'an-ı Kerim'de bu konu ayetlerle belirtilmiştir:

“Ancak tövbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar (lanetlenmekten) kurtulmuşlardır. Çünkü ben onların tövbelerini kabul ederim. Zira ben tövbeleri çok kabul ederim, çok merhamet ederim.”²⁴²

Tövbenin önemini böylece ortaya koyan Cahit Zarifoğlu; tövbenin kabulü ile ilgili olarak da nedametın ve doğru yola azimetın şart olduğunu belirtmektedir.²⁴³

Savaş Ritimleri'nde namaza başlamadan safları toparlamaya çalışan İshak Dedemaruf'u “Tövbe edelim, Allah'a sığınalım”²⁴⁴ diye bağırırken buluruz. Ayrıca *Anne* romanında namazda aklından başka şeyler geçen anne, bunun için Allah'tan bağışlanmayı dilemektedir.²⁴⁵

Görmekteyiz ki Cahit Zarifoğlu, insanın tövbe ederek yanlışlarından döndüğünde affedileceğini, Allah'ın tövbe eden insanları sevdiğini mensur eserlerinde vurgulamıştır.

²⁴⁰ Peker, **Din Psikolojisi**, s.131

²⁴¹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.39-40

²⁴² Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Bakara 2/160

²⁴³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.109

²⁴⁴ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.108

²⁴⁵ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.310

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde Allah'la ilişki kurmanın bir yolu olarak dua etmeyi göstermiş, Allah'ın kulunun dualarına cevap verdiğiğine inandığını belli etmiştir. İnsanın başına gelecek musibetlere karşı duanın yeterli olacağına inanmıştır.

İnsanın hayattaki zorluklara dua ile dayandığını görmekteyiz. İnsan çaresizlik anlarında, bir isteği dileği olduğunda dua etmektedir. İnsanın başka insanlara da dua ettiği belirtilirken, bu duaların çabuk kabul olduğu vurgulanmıştır. Bunların yanında insan Allah'a şükretmek için dua etmektedir. Ayrıca günahların bağışlanması için tövbe edildiğini görmek mümkündür.

1.3. Hayat Dini Olarak İslâm

Sosyo-kültürel etkilerin hepsi uyarı olarak bireyi etkilemektedir. “Din hem bireyi hem de toplumları etkileyen sosyo-kültürel bir kurumdur.”²⁴⁶ Bunun içindir ki dini yalnızca iman ve ibadetle sınırlandırmak yanlış bir tutumdur.

Din, insanın yalnızca iman ve ibadetle ilgili olan davranışlarını değil, bütün hayatını düzenler. “Din, insana bir yaşama biçimi öngörür. O yaşama biçimi de insanın kültürel oluşumunu gerçekleştirir. Şöyle ki dinin öngördüğü hükümler ile kılık kıyafetin, ibadet biçiminin, yeme içme tarzının, başka bir deyişle mutfağının, barınmasının biçimlenmesi arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusu olur. Bunlar, birbirini sürekli biçimde ve karşılıklı olarak etkiler.”²⁴⁷

Bu durum Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bunun içindir ki, inanç bahsinde “Hayat Dini Olarak İslâm” başlığını açmayı uygun gördük.

1.3.1. Dinin Sosyal Yaşamdaki Yol Göstericileri: Peygamberler

Peygamber, “insanlara Tanrı'nın buyruklarını bildiren, onları Tanrı yoluna, dine çağıran kimse, yalvaç, yalavaç, elçi”²⁴⁸ demektir. İlâhî kaynaklı dinlerde, insanların sosyal yaşamdaki davranışları, hâl ve hareketlerinde onlara yol gösterecek, neyi nasıl yapması gerektiğini anlatacak kişiler peygamberlerdir. İnsanlara Allah'ı,

²⁴⁶ Armaner, **Din Psikolojisine Giriş**, C.I, s.75.

²⁴⁷ Rasim Özdenören, “Din Uygarlık İlişkisi”, **Hece: MEDENİYET Özel Sayısı**, Yıl: 16, Sayı: 186-187-188, Haziran-Temmuz-Ağustos 2012, s.30.

²⁴⁸ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 25 Ağustos 2013.

onun dinini, bu dinin temel kurallarını anlatmanın yanı sıra; sosyal yaşamdaki en gündelik en basit eylemlerinde nasıl davranacaklarını da kendi hâl ve hareketleriyle göstermişlerdir. İslâm dinini tam anlamıyla yaşamak isteyen ve hayatının tümüne yaymak isteyen kişinin, Hz. Muhammed'i kendisine örnek alıp onun gibi yaşaması yeterlidir. İslâm dini onun yaşamından fazlası değildir. Cahit Zarifoğlu'na bunu **“İslâmiyet Peygamber efendimizin hayatından başka bir şey değildir”**²⁴⁹ diyerek özetler.

Peygamber, İslâm dininde sadece Tanrı'nın buyruklarını insanlara ileten kimse konumunda kalmayıp, hayatıyla insanlara örnek olan, yaşamın bütün aşamalarında ve kısımlarında, en ufak ayrıntısına varıncaya kadar insanlara neyin nasıl yapılacağını da -kendisi yapmak suretiyle- gösteren biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Müslüman insan peygamberden dinin buyruklarını öğrendiği gibi, aynı zamanda onları nerede nasıl uygulayacağını da öğrenir. Diyebiliriz ki dinin pratiği Peygamber'in hayatında önümüze çıkar.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde biz peygamberleri genellikle bu minval üzere görürüz. Peygamberler yolundan gidilmesi gereken, yaptıklarının yapılıp, yapma dediklerinden uzak durulması gereken insanlardır. Peygamberlere ümmet olma yolunda ilerlemek isteyen insanların, muhakkak onlara uyması gerekir. Ele alacağımız eserlerde bu, ya vahiy yoluyla gelmiş son din olan İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in bahsi geçen konuyla ilgili bir davranışı, sözü anımsatılarak (hadisler aracılığıyla) yapılır; yahut da ondan önce gelen diğer peygamberlerin kıssaları konuyu örneklendirecek şekilde verilerek insanların bu hususta nasıl bir duruş sergilemesi gerektiği gösterilir.

İslâm dininde, özellikle son peygamber Hz. Muhammed'in sünnetine uymaya ehemmiyet verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed ile ilgili : “(Ey Muhammed!) De ki: “Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümrânlığı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, diriltir ve öldürür. O halde Allah'a ve O'nun sözlerine inanan

²⁴⁹ Cahit Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya**, 5.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.30.

Resûlüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız”²⁵⁰ şeklinde geçen ayet ile inananlara, Peygambere iman edilmesi gerektiğini ve doğru yolun ancak ona uymak suretiyle bulunabileceği bildirilmiştir. Cahit Zarifoğlu da eserlerinde Peygamberlere önemle yer vermiş ve özellikle insanın sosyal yaşamı içerisinde **uyması** gereken insanlar olduklarının altını çizmiştir.

Peygambere uyma, ilk olarak “yap” dediklerini yapmak şeklindedir. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde insanlar buna ehemmiyet göstermiştir. Sosyal yaşam içerisinde sünnet olan ve yerleşen davranışlar haricinde, bazı kısımlardaki eylemlerin özellikle **peygamber dediği** için olduğu vurgulanmıştır. “Küçük Şehzade” adlı hikâyede şeyh, esasında şaşalı hediyelerden hoşlanmayan bir insandır. Fakat padişahın getirdiği hediyeleri, “efendimiz Peygamberimiz bizlere ‘hediyeleşin’ diye buyurmuştur”²⁵¹ diyerek kabul eder. Gözü bu hediyelerin hiç birinde değildir ve kabul etmesi de sırf Hz. Muhammed, **hediyeleşin** diye buyurduğu içindir. Nitekim gelen hediyeleri daha sonra bir vakıf kurup insanlara hizmet etmek amacıyla kullanacaktır.

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde insanların, Hz. Peygamber’in sünnetine uyduklarını görmekteyiz. “**Yemeklerini ve içeceklerini oturarak yiyip içiyor,**”²⁵² “**tabağın dibini ekmekle bir güzel sünnetleyip, sofraya bezine dökülmüş ekmek kırıntılarını bir bir bulup besmeleyle ağızlarına koyuyorlardır.**”²⁵³

Hz. Muhammed, yemeğin ardından tabağın sıyırılmasını emreder: “Zira bereketin yemeğin neresinde bulunduğunu bilemezsin.”²⁵⁴

Cahit Zarifoğlu’nun insanları, “Sofrada her kırıntısını ayrı ayrı takip ederek ve onların içinde Allah’ı anarak dönüp duran canları düşünerek, zerresini heba etmezler ekmeğin.”²⁵⁵ Çünkü her biri için alın teri dökülmüştür ve hepsi helalinden kazanılmıştır.

²⁵⁰ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Araf 7/158.

²⁵¹ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.275.

²⁵² Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, s.164.

²⁵³ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.363.

²⁵⁴ Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, C.III, s.520.

²⁵⁵ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.57.

Her işe besmele ile başlamak peygamber sünnetidir ve Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların buna riayet ettikleri görülür. Hz. Muhammed'in bu minvaldeki hadisleri şu şekildedir:

“Yemeği birlikte yiye ve besmele çekin ki yemeğiniz bereketli olsun.”²⁵⁶

“Kişi evine girerken ve yemek yerken besmele çekerse, şeytan adamlarına, “Burada ne geceleyebilir ne de yemek yiyebilirsiniz” der. Eğer o kimse eve girerken besmele çekmezse, şeytan adamlarına, “Geceyi geçirecek bir yer buldunuz” der. O şahıs yemek yerken besmele çekmezse, şeytan kendi adamlarına, “Hem barınacak yer hem de yiyecek yemek buldunuz” der.”²⁵⁷

“Kapların ağzını örtün. Tulumları bağlayın. Kapıları kapatın ve lambaları söndürün! Çünkü şeytan bağı çözemez, kapıyı açamaz ve kapağı kaldıramaz. Eğer herhangi biriniz, kabının üzerine bir çalı çırpy koymaktan ve besmele çekmekten başka çare bulamazsa bunları yapsın. (Lambaları da söndürsün)...”²⁵⁸

İnsanların işlerine besmele ile başladıklarını, ele aldığımız eserlerde görmek mümkündür. **Yemek pişirirken**²⁵⁹, **yemek yerken**²⁶⁰, **kapı kilitlerken**²⁶¹, **eve adım atarken**²⁶² hep besmele çekilir ve öyle başlanır. Zarifoğlu'nun insanları **besmelesiz iş tutmaz**²⁶³. Çocuk ilk andan itibaren **besmeleyle başlar ve “daha o ilk saçılıştı” ona “şeytan yoldaş ettirilmez”**:²⁶⁴

“-çünkü benden bir kahramanlık kalacak
çünkü besmeleyle başlandı
çünkü desturla tuttuk ne tuttuksa
çünkü imanla çok şeye çağrıldık gözümüz
dağlarda kaldı eşya geride kaldı
dünya arkada bıraktı”²⁶⁵

Bir de besmele ile başlanması gereken özel zamanlar vardır ki Kur'an okumak bunlardan biridir. Hocasının karşısında Kur'an okuyan Seyyid İmad'ı İshak Dedemaruf “Besmeleyi unuttun Seyyid” diyerek uyarır.²⁶⁶

²⁵⁶ Nevevî, **Riyâzü's-Sâlihîn**, C.III, s.405

²⁵⁷ **A.e.**, C.IV, s. 206

²⁵⁸ **A.e.**, C.VII, s.135: “Kapların ağzını örtün. Tulumları bağlayın. Kapıları kapatın ve lambaları söndürün! Çünkü şeytan bağı çözemez, kapıyı açamaz ve kapağı kaldıramaz. Eğer herhangi biriniz, kabının üzerine bir çalı çırpy koymaktan ve besmele çekmekten başka çare bulamazsa bunları yapsın. (Lambaları da söndürsün) Çünkü fâre, içeridekilerin üzerine evi yakabilir.”

²⁵⁹ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.38.

²⁶⁰ **A.e.**, s.39-40.

²⁶¹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.300.

²⁶² **A.e.**, s.326.

²⁶³ **A.e.**, s.317.

²⁶⁴ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.24-25.

²⁶⁵ Cahit Zarifoğlu, “Zahmet Vakti”, **Şiirler**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.354.

Hiz. Muhammed insanlara, “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Müjdeleyiniz, ürkütmeyiniz.”²⁶⁷ demiştir. Cahit Zarifoğlu bunu bilir ve bunun farkındalığıyla hareket ettiğini *Yaşamak*’ın ilk sayfalarında insanlara bildirir: “Ve zorluk çıktıkça kolayı bulur zira kolaylaştırmak buyurulmuştur bize, ve söyler iyilik biçimleriyle duran ağızım.”²⁶⁸

“Küçük Şehzade” adlı hikâyede şeyh, kendisine yaşı sorulduğunda, “yaşım otuzüç padişahım, isterdim ki eğer çok yaşayacaksam otuz sene sonra tamam olsun”²⁶⁹ demiştir. Neden böyle olmasını istediğinde ise “Peygamber efendimiz (Sallallahu Aleyhi Vessellem) altmış üç yaşında irtihal ettiler. Dünyada ondan daha uzun zaman kalmaya utanırım”²⁷⁰ diyerek ondan çok yaşamaktan utandığını söylemiştir. Bu denli Peygamber’in yolunu kendisine yol edinmiş bir şeyh ile karşı karşıyayızdır.

Hiz. Muhammed insanlara “ Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın. İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin.”²⁷¹ diye buyurmuştur. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinden “Yürekdede ile Padişah”ta, alışveriş yapan Yürekdede ile karşılaşırız. Yürekdede, devenin fiyatını sorar, karşısındaki adam bir gülümseme olduğunu söyleyince Yürekdede itiraz eder ve gerçek fiyatını öğrenmek ister. Adam Yürekdede’nin bir bakır lirası olduğunu öğrenince, deveyi bu fiyata satabileceğini söyler. Yürekdede her ne kadar bu fiyata eşek bile vermeyeceklerini söylese de adam ısrar eder ve el sıkışırlar. Bu esnada “Duyan duymayan kalmasın. Herkes şahit olsun. Ben bir bakır liraya verdim deveyi, ben de bir bakır liraya aldım deveciği.” diyerek alışverişin gerçekleştiği ve iki tarafın da razı gelip anlaştıkları ilân edilir.²⁷² Böylece deve Yürekdede’nin eline geçmiştir. Burada deveyi satan adamın tavrı önemlidir. Karşısındakinin işini kolaylaştırmıştır. İslâm peygamberi Hiz. Muhammed’in böyle

²⁶⁶ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.93

²⁶⁷ Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, C.III, s.578.

²⁶⁸ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.5.

²⁶⁹ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.274.

²⁷⁰ **A.e.**

²⁷¹ Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, C.VI, s.141.

²⁷² Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.366.

davranan insanlara karşı duası vardır: “Satışta, alışta ve borcunu istemekte kolaylık gösteren kimseye Allah rahmet etsin.”²⁷³

Cahit Zarifoğlu'nun *Anne* isimli romanında ise karşımıza, ömrünü Allah yolunda geçirmeyi kendisine borç bilmiş, oğluna da Allah kelamını ve peygamberi anlatmaya çalışan, onu da bu minval üzere yetiştirmek isteyen bir baba ile karşılaşmaktayız. Daha bebekliğinden başlayarak ona İslâm'ı anlatmaya girişmiştir. Karısı oğlunun daha bebek olduğunu söyleyince de;

“Hanım yarış var yarış. Ne emretti Peygamberimiz Efendimiz, “Çocuklarınızı yedi yaşında namaza alıştırın, on yaşında da kılmazlarsa dövün”. Neden yedi yaşında dedi de, onlar akıl baliğ olunca, mükellef olunca demedi. Akıl baliğ oluncaya kadar kim öle kim kala. Ağaç şimdi eğilirse eğilir.”²⁷⁴

diyerek bu çabasını çok haklı bir sebebe dayandırmaktadır. Çünkü Hz. Muhammed de benzeri bir konuda, çocuklara erken yaşta dini eğitimin verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Annesi, çocuğuna babasını anlatırken peygamberin yolundan giden bir adam olduğunu vurgular. Çocuk yapma hususunda da onun sözünün ardından gitmek istemiştir. Çünkü “Efendimiz öyle buyurmuş: Çoğalın da çokluğunuzla öğüneyim”²⁷⁵. *Anne* romanındaki baba da bunu uygulamak istemiştir. Annenin anlattığına göre etraflarındaki Müslümanlar bir gayret içerisindedir. Şehirli kadınlar çocuk doğurmaktan kaçarken, onlar çocuk yapmak için yarışmaktadır. Fakat baba korkmaktadır. Zamanın kötülüğünden, çocuklara İslâmiyet'i yeteri kadar anlatamamaktan ve onların **yoldan** çıkmasından korkar. Bunun için de başka çocuk yapmamış, yapamamıştır.²⁷⁶

Savaş Ritimleri'nde ise insanlar savaşın soğuk nefesini hissetmeye başlamış, köylerine gelen mücahit birliğiyle beraber artık savaşla yüz yüze olduklarının farkına varmışlardır. Mücahitlerin başı olan Hüseyin Seyb, bundan sonra neler olabileceğine dair onları uyarmaktadır (Köy halkı mücahit birlikleriyle aynı taraftadır.). Hüseyin Seyb, yaşadıkları yerleri bırakıp gitmek zorunda kalabileceklerini söylediğinde İshak

²⁷³ Nevevî, **Riyâzü's-Sâlihîn**, C.VI, s.145.

²⁷⁴ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.251.

²⁷⁵ **A.e.**, s.330.

²⁷⁶ **A.e.**

Dedemaruf: “Gerekirse tümümüz göç ederiz. Resulullah Efendimiz evini yurdunu bırakıp da hicret etmedi mi?”²⁷⁷ cevabını verir. İshak Dedemaruf, köyün imamıdır ve liderlik vasfı da olan, derviş kişilikli bir adamdır. Dolayısıyla Hz. Muhammed’in sünnetini bilen ve uygulamaya özen gösteren biridir. Bundan dolayıdır ki başlarına gelebilecek yerini yurdunu terk etme hadisesi onları yıldırılmamalıdır. Çünkü Hz. Muhammed de hicret etmiştir, o halde köy halkı da göç etmeyi göze almalıdır.

Düşmana karşı sergilenen duruşla ilgili bilgiye rastladığımız bir diğer yer *Yaşamak*’ta geçmektedir. Cahit Zarifoğlu askerdeyken, babası ona gönderdiği bir mektupta “Düşman karşısında bir saat nöbet beklemek ve vazife görmenin 60 sene nafile ibadetten hayırlı olduğunu bizzat sevgili peygamberimiz beyan buyurmuşlardır”²⁷⁸ demektedir. Oğluna yaptığı işin ne kadar önemli olduğunu anlatmak istemektedir. Bunu da Hz. Muhammed’in söylediği sözü ona aktararak yapar.

Din, peygambere imanı ve onun yoluna uymayı öğretmiştir. Bunu yaparken, insanların içerisinde, bizce kendisinden doğal olarak gelişen, bir sevgi de tomurcuklanmaktadır. Cahit Zarifoğlu’nun insanları peygamberlerinin yolundan gitmeye özen gösterdikleri gibi, onu sevmektedirler de. Bu sevgi, ona ulaşma arzusu, özellikle şeyh-derviş kişili insanlarda karşımıza çıkar. İnsanın peygamberle olan münasebeti kabının genişliği ölçüsündedir, şöyle ki; “Az sonra gözün alabildiğine ovaya akan tepelerin, kıvrımların, derelerin ve ovada gümüşî bir parıltıyla yatan nehrin, parlak ufkun ve sessizliğin sebeplerini düşünmeye başlar, Gide gide insanın ufku yüce peygambere götüren bir tabiattır o”.²⁷⁹ Burada Cahit Zarifoğlu, önce tabiat sayesinde ufkun genişlemesine, ufkun genişlemesinin ise insanı peygambere getireceğine vurgu yapar.

İnsanı peygambere yaklaştıran bir diğer durum ise **çocukluk** hâlidir. Cahit Zarifoğlu’na göre; “Çocuklar henüz kafir ve mümin diye ayrılmamışlardır. Hepsi mümindir.”²⁸⁰ İşte bu mümin olma durumu çocukları peygamberlerine

²⁷⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.161.

²⁷⁸ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.113.

²⁷⁹ **A.e.**, s.50.

²⁸⁰ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.88.

yakınlaştırmaktadır. Bunun en güzel örneği *Savaş Ritimleri*'nde önümüze çıkmaktadır. Babasıyla beraber ilk kez bir bayram sabahında camiye giden Seyyid Amad, kürsüde konuşan kişinin kendilerine “Biz peygamberler topluluğu herkese seviyesine göre muamele yapmak ve anlayabilecekleri şekilde hitap etmekle emrolunduk.” şeklinde hitap etmesinin ardından bayılır. Babası onu caminin dışına çıkarır ve elini yüzünü yıkar. Babasına “Konuşan kimdi?” diye sorunca “İshak Dedemaruf.” cevabını alır. “Onun yerine gelen kimdi?” diye sorduğunda ise babası kimsenin gelmediğini söyler. Çocuk ise gelenin ve yukarıda aldığımız cümleyi sarf edenin Hz. Muhammed olduğunu söyler.²⁸¹ Babası ve diğer insanlar onu görememişlerdir. Çocuk masumiyeti ve camide ilk defa ibadete katılıyor olmanın verdiği manevi duygular onun Peygamber’i görmesini sağlamıştır. Aynı Seyyid Amad biraz büyüdüğünde bu sefer Kur’an-ı Kerim okurken “Ve sanki Efendimiz evimize teşrif ediyorlar.”²⁸² diyecektir. Burada yaşı, Hz. Muhammed’i kesinlikle gördüğünü iddia ettiği zamana göre biraz büyümüştür ve görüntü yerini hislere bırakmıştır. Artık onu göremez, varlığını hisseder.

Peygamber’e duyulan sevgi kadar onun özelliklerine de yer vermiştir Cahit Zarifoğlu nesirlerinde. *Yaşamak*’ın başında Hz. Muhammed’in kölesine; “ahirette kısas korkusu olmasaydı seni şu misvakla incitirdim”²⁸³ deyişini hatırlatır ve onun ahiret ve Allah korkusundan bahseder. Onun ne kadar merhametli olduğunu ise *Kuşların Dili*’nde şöyle anlatır:

“Bir çocuk, güzel güzel oynayıp dururken oradaki derin suya düşüverdi.
Annesi de ordaydı. Bunu görünce yüreği yandı. Çırpınmaya, feryat etmeye başladı.
Çocuksa suda çırpınıyor, batmamaya, boğulmamaya gayret ediyordu.
Derken derin ve akıntılı su, çocuğu sürükleyerek götürdü. Ana da arkasından koştu.
Orada bir su değirmeni vardı.
Çocuk suyla beraber değirmen çarklarının arasına girerse, lime lime doğranıp
ölecekti.
İşte çocuk tam arka gireceği sırada anne kendini suya attı ve çocuğu sudan çıkardı.
Bağrına bastı. Süt vermeye başladı.
Sevgili Peygamberimiz, Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi vessellem, sen böyle
yüzlerce ana kadar merhametlisin.”²⁸⁴

²⁸¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.55-56-57.

²⁸² **A.e.**, s.144.

²⁸³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.5.

²⁸⁴ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.15-16.

Cahit Zarifoğlu, Hz. Muhammed'e ve onun sünnetine uymaya, yolundan gitmeye ayrı bir ehemmiyet göstermekle beraber; nesirlerinde yer alan tek peygamber o değildir. Diğer peygamberlere de kıssalarına atıf yapmak yahut direkt olarak kıssalarını anlatmak suretiyle yer vermiştir. Bu kıssalar genellikle belli bir konu üzerine ve **insanlara örnek olması** hasebiyle verilmiştir. Kıssalarına rastladığımız peygamberler; Hz. Âdem, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Süleyman, Hz. İsa'dır.

Hz. Âdem kıssasına *Kuşların Dili* adlı çocuk hikâyesinde rastlamaktayız. Bu hikâyede kuşlar **sırra ermek** amacıyla bir yolculuğa çıkmışlardır. Bu yolculuğun başında Hz. Âdem kıssasına tesadüf ederiz. Herkes yola çıkış amacını anlatırken tavuskuşu da söz alır ve şunları söyler:

“-Ben bir zamanlar cennette idim. Nasıl olduysa yılan benimle dost oldu. Ona uydum da cennetten kovuldum. İsterim ki bir yolunu bulup tekrar cennete varayım. Bu bana yeter. Padişaha erişmeye benim gücüm yetmez.”²⁸⁵

Burada şeytanın Hz. Âdemi kandırarak yasak ağaçtan yemelerine ve cennetten dünyaya inmelerine atıf vardır.²⁸⁶ Bir yandan da insanın dünyadaki yolculuğunu anlatır. Vakti zamanında cennette yaşayan insan, dünyaya gönderilmiş ve amacı cennete gitmek yani bir nevi ahirette sıkıntı çekmemektir. Buna da Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde rastlamaktayız:

“Allah şöyle dedi: “Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan inin. Eğer tarafımdan size bir yol gösterici (kitap) gelir de, kim benim yol göstericime uyarsa artık o, ne (dünyada) sapar ne de (ahirette) sıkıntı çeker.”²⁸⁷

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde kıssasına rastladığımız bir diğer peygamber, Hz. Yusuf'tur. Hz. Yusuf'un kıssalarına da *Kuşların Dili*'nde rastlamaktayız. İlk karşımıza çıkan kıssa, örneklendirme amaçlı anlatılmıştır. Çıktıkları tasavvufi yolculukta kuşlara liderlik eden Hüthüt, “Kimde Allah gayretinden bir zerre bulunsa, güneş elinin altına gelir, ondan yüce olur.”²⁸⁸ demiş ve kıssayı anlatmaya başlamıştır:

“Rivayet edilir ki, Hazreti Yusuf'u Mısır'da satarken, insanlar onu elde etmek aşkıyla birbirleriyle yarıştılar.

²⁸⁵ A.e., s.25.

²⁸⁶ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Araf 7/20-23, Taha 20/120.

²⁸⁷ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Taha 20/123.

²⁸⁸ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.54.

Almak isteyenler çoğaldıkça satanlar fiyatı arttırdılar. Hatta beş on katı ağırlığınca misk istediler.

O sırada bir koca karı elinde bir kaç yumak iplikle geldi.

Satışı yapan tellala dedi ki:

-Ey Kenan Yusufunu satan tellal. Ben bu çocuğun arzusuyla deli divane oldum. Onu elde etmek için on yumak iplik eğirdim.

Al bu on yumağı da Yusuf'u bana ver. Hiç itiraz etme. Hemen al şu yumakları, ver Yusuf'u.

Adam güldü.

-A kocakarı dedi, ey saf kadın, bu inci tanesi senin harcın değil. Değeri öyle büyük ki, hazineler eder. Bu nerede senin yumakların nerede?

Kocakarı,

-Biliyorum dedi, bu yumaklarla bu çocuğu hiç kimse satın alamaz. Böyle ama ben yine de bu on yumakla ona talip oluyorum. Şimdi beni görenler, ister dost olsun, ister düşman, diyecekler ki:

-Bu kadın da Yusuf'un taliplerinden, onun alıcılarından biri.. İşte bu bana yeter.”²⁸⁹

Hz. Yusuf'la ilgili anlatılan bir diğer kıssa da kardeşlerinin onu kıskanarak satması; daha sonra kardeşleri Hz. Yusuf padişah olup onun huzuruna geldiklerinde, önlerine koyduğu (zamanında kendilerinin imza attığı) satış belgesini görünce duydukları şaşkınlıktan bahsedilmiştir.²⁹⁰ Bu kıssa kuşların, padişaha vardıklarında önlerine konan kâğıdı gördüklerinde duydukları utancı ve şaşkınlığı kuvvetlendirmek için anlatılmıştır. Nasıl ki Hz. Yusuf'un kardeşleri yaptıklarıyla yüzleşince utanç duyup, yerin dibine geçmek istemişlerdir; kuşlar da önlerine konan kâğıtlarda kendi amellerini görüp “**kendi Yusuf'larını kuyulara attıklarını**” fark edince utançtan adeta “**canları yok olmuştur.**”²⁹¹

Kıssasına rastladığımız peygamberlerden biri de Hz. Musa'dır. İlk olarak *Anne* adlı romanda Musa peygamberin sepetin içinde nehre bırakılarak Firavun'un sarayına gitmesi hadisesine atıf yapılır. Buradaki anlatım dediğimiz gibi sadece Nil nehrini anlatırken bir **atıf** şeklindedir:

“Ah Nil.

Piramitlerde çalışan onbinlerce işçinin bir anda yıkanmaya girip çöllere doğru kabarttığı suların şimdi bunlardan habersiz olabilir mi? Ne zaman ki Firavun mermer sütunların arasında durup, gergin göğsünü ufka doğru genişlettiğinde, sen daima oralardaydın ve bıyık altından gülüyordun. Sepete bırakılmış bebeği suyuna alarak korkusuzca götürüp sazlıkların arasına bıraktın.”²⁹²

Esas anlatılmak istenilen, Nil nehrinin, bütün bu olaylara şahit olduğudur. Fakat mekân olarak Nil nehrinin seçilmesi ve bu suretle de Hz. Musa kıssasına atıf

²⁸⁹ A.e., s.54, 55, 56.

²⁹⁰ A.e., s.88-89-90.

²⁹¹ A.e., s.90.

²⁹² Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.273.

yapılmasında, elbette görülmesi gereken bir incelik vardır. Hz. Musa da bir peygamberdir ve hayatının önemli noktalarının bilinmesinde fayda vardır. Hz. Musa'nın sepetin içinde Nil'e bırakılması hadisesi Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçer:

“Mûsâ'nın annesine, “Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil'e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız” diye ilham ettik.”²⁹³

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde Hz. Musa kıssasına yapılan bir diğer atıf da “Hazret-i Musa'dan beri karşı bir ses de daima olmuştur. Bakarsın Nil kıyısının, çamurla sıvalı duvarlardan meydana gelen, damları sazlarla örtülü evlerinden birinden bir adam çıkar.”²⁹⁴ şeklindedir. Buradaki atıf da bizi Hz. Musa'nın firavuna karşı gelmesi ve insanları Allah'ın dinine çağırmasıdır.

Kibrin kötülüğünü vurgulamak için de Hz. Musa ile ilgili şöyle bir anlatı yer alır *Kuşların Dili* adlı hikâyede:

“Ulu Allah Musa aleyhisselama dedi ki:
-İblisten bir şey öğren gizli olsun.
Musa iblisle karşılaştı. Ondandır gizli bir şey öğrenmeye davrandı. İblis dedi ki:
-Daima şunu aklında bulundur. Ben ben deme de benim gibi olma. Ben ben dersin, sende varlık meydana gelir.”²⁹⁵

Hz. Süleyman hakkındaki kıssalara da rastlamaktayız Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde. Bunlardan biri anne sevgisini anlatmak maksadıyla geçer. Hz. Süleyman yüzünü yıkamış ve kirpiden yüzünü kurulamak için yumuşak bir şey istemiş. O da hemen gidip yavrusunu getirmiş. Hz. Süleyman bunun yüz kurulamak için sert olduğunu söyleyince; “Ey Allah'ın Nebisi demiş kirpi, bundan daha sevgili ve daha yumuşak bir şey yok ki benim için”²⁹⁶.

Kuşların Dili adlı hikâyede, gönlünün dağlarda olduğunu ve bu şekilde padişaha varamayacağını söyleyen kekliğe, Hüthüt; “Hazreti Süleyman o yüzük sayesinde saltanata erişmiş imiş. Ama bu saltanat onun ahiret yolculuğunda önüne

²⁹³ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Kasas 28/7.

²⁹⁴ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.261.

²⁹⁵ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.62.

²⁹⁶ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.398-399.

engel olmuş imiş.”²⁹⁷ diyerek, içerisinde mal mülk sevdası taşıyanın, padişaha varamayacağını vurgulamıştır.

Karşımıza çıkan bir diğer peygamber de Hz. İsa’dır. Bir hayvanat bahçesinde dünyanın en vahşi hayvanı yazan bölüme bir ayna konmuştur ve orayı gezmeye giden aile de bunu görmüştür. İnsanlar bu aynanın karşısına geldiklerinde, tabelada yazanın aslında kendileri olduğunu anlar ve kendileriyle yüzleşir. Ailenin Mekki adındaki çocuğu eline bir taş alıp aynaya atar. “Dört yaşındaki bir çocuğun bütün gücüyle attığı taştan ne olacak! Elbette kırılmadı ayna. Ama Mekki büyüyünce, gerçek zalimleri göstermeyen bütün aynaları kıracak, tuz buz edecek.”²⁹⁸ diyen Cahit Zarifoğlu bize Hz. İsa’ya atfedilen “Aranızda günahsız olan ona ilk taşı atın”²⁹⁹ sözünü anımsatır.

Yukarıda saydığımız peygamberler dışında, Cahit Zarifoğlu’nun mensur serlerinde kıssasına rastladığımız bir diğer isim de Hz. Hızır’dır:

“Ben kuşların Hızır’ıyım. Bu nedenle yeşiller giyindim. Olur a bir gün ben de Hızır gibi ölümsüzlük suyundan içerim. Şu halimle Simurg’a gidemem.”³⁰⁰

Cahit Zarifoğlu peygamber kıssalarını önemsemiştir. Hayatında önemli bir yeri olduğunu söylediği **Duran Hatun**, onlara hemen hepsini bildiği ve her defasında anlatırken heyecanlanıp gözyaşı döktüğü, peygamber kıssalarını aktarmıştır.³⁰¹ Cahit Zarifoğlu Duran Hatundan hep mümin bir insan portresi çizerek bahsetmiştir. Böylesi bir insanın peygamber kıssalarıyla bütünleşmesi de kanaatimizce ayrıyeten önem taşımaktadır. İnsanlar, bu kıssaların her birinden ayrı ayrı hisseler çıkardıkça mümin bir kul olma yolunda kendilerini daha da ileriye taşımaktadırlar.

Zarifoğlu, nesirlerinde, sadece İslâm peygamberi olan Hz. Muhammed’e değil, diğer peygamberlere de yer vermiştir. Peygamberleri anmasındaki amaç, insanlara yol göstermeleri ve belli konularda misal teşkil etmeleri dolayısıyladır.

²⁹⁷ Cahit Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.27.

²⁹⁸ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.308.

²⁹⁹ Barnabas İncili, Çev. Mehmet Yıldız, 3.bs., İstanbul, Kültür Basın Yayın Birliği, t.y., s.338: “Bu söz zina işleyen bir kadının Hz. İsa’nın huzuruna getirilmesi ve onun recm edilmesinin istenmesi üzerine; Hz. İsa’nın yere bir ayna çizip, insanların kötülüklerini görmesini sağlamanın ardından söylenmiştir. Eğer recm edilecekse, ilk taşı en günahsız olan atacaktır.”

³⁰⁰ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.25.

³⁰¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.129, s.190.

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in sünnetine uyulması gerektiğini söylemiştir. Bu eserlerde karşımıza çıkan kahramanlar, Hz. Peygamber'in sünnetine uymaya özen göstermiş, hayatlarını buna göre düzenlemişlerdir. İslâm dininin onun hayatından başka bir şey olmadığını söyleyen yazar, onun yaptıklarını yaparak ve yapmadıklarından kaçınarak dini yaşamın sürdürülmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yer verdiği insanlar, her konuda Peygamber'in yolundan gitmeye özen göstermektedir.

1.3.2. Sosyal Dayanışmayı Sağlayan Eylemler

Din insanlar arasındaki sosyal dayanışmanın sağlanmasında önemli bir role sahiptir. "İbadetler, sosyal dayanışmayı birlik beraberlik duygularını geliştirme açısından etkin bir fonksiyona sahiptirler. Özellikle zekat ve sadakalar, insanlar arasında sevgi ve saygı bağı kuvvetlendirir."³⁰² Bu gibi ibadetlerin, "sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı kalıcı bir sistem halinde topluma yaygınlaştırmada önemli bir yeri olduğu görülmektedir."³⁰³

Cahit Zarifoğlu sosyal yaşam içerisinde, insanların birbirine destek olmasını ve **sadaka ile zekât** konusunda, eğer inanıyorlarsa, hassas olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Sadaka vermenin hem sosyal sınıflandırma yarasına merhem olacağını, hem de insanı kendi iç huzuruna kavuşturacağını söyler. İnsan eğer sadaka vermenin gerekliliğine inanıyorsa, muhtaç olan kişiyi aramalı, bulmalı ve onun elinden tutmalıdır. Gizli yahut da aşikâr bir şekilde ona yardımcı olmalı, böylece hem ona yardım edilirken, hem de ruh arındırılmalıdır. Bunları söyleyen Cahit Zarifoğlu, sadaka vermemek için bahane üretip, verecek bir şeyleri olmadığını iddia edenleri de uyarır:

"Şimdi evinize dönün ve kullanmadığınız için kendi kendine çürüyen ama aslında başkalarının ihtiyacı olan eşyalarınıza gözlerinizi dakin. Şimdi milyonları olanlara değil, olmayanlara bakıyorsunuz. Gördünüz mü ne kadar zenginsiniz."³⁰⁴

Yaşamak'ta insanlara sadaka vermenin önemini ve gerekliliğini uzun uzun anlatan Cahit Zarifoğlu, nesirlerinde yer verdiği insanlara, bu konuyu tatbik

³⁰² Peker, **Din Psikolojisi**, s.122.

³⁰³ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s.246.

³⁰⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.158

ettirmiştir. *Savaş Ritimleri*'nde camiye tasvir ettiği bir kısım da “Zenginden fakire, fakirden de zengine giden ve birisini ötekenden daha büyük ve değerli kılmayan akışın taksim olduğu yer burası.”³⁰⁵ diyerek hem caminin insanların yaşamı içerisindeki yerini ortaya koymuş, hem de yardımlaşmanın insanların hayatındaki önemini vermiştir. Bu roman içerisinde akışın camiden yapılması şu bakımdan önemlidir: cami, köyde yaşayan insanların hayatında bir nevi yönetim merkezi görevini üstlenmektedir. Köyde olup biten her şey burada konuşulup, sorunlar burada çözümlenmektedir.³⁰⁶

İnsan elinde olanlardan fakire ve muhtaç olanlara vermelidir. İnanan insan bundan sorumludur. Bunun bilincinde olan Yürekdede, eşiyile birlikte buldukları altınları fakire fukaraya dağıtmaya gider. Eğer dağıtmazsa, Allah'ın kendilerinden hesap soracağını söyler.

Sadaka vermek sadece birine para yahut da eşya yardımında bulunmak değildir. Misafir ağırlamak; o misafiri hoş tutup, açsa karnını doyurmak; susuzsa su vermek veya herhangi bir başka ihtiyacını karşılamak da birer sadakadır. Yürekdede, kendisine gelen misafirleri en iyi şekilde ağırladıktan sonra; ağırlayamamış olmanın korkusu ile onlardan helallik istemektedir.³⁰⁷ İslâm dini sadaka konusuna önem vermiş, insanların birbiriyle yardımlaşmasını öğütlemiştir:

“Akrobaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma.”³⁰⁸

“Öyle ise akrobaya, yoksula, ve yolcuya hakkını ver. Bu, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak isteyenler için daha hayırlıdır. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”³⁰⁹

Yukarıdaki ayetlerde görüldüğü üzere sadaka vermek Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu kazanmak için iyi bir fırsattır. Fakat buna bir ölçüt verilmiştir: saçıp savurmadan. Her alanda orta yolun tutulması gerektiğini öğütleyen İslâm dini bu konuda da ölçülü davranılması gerektiğini belirtmiştir.

Sadaka ve zekât gibi ibadetler, zengin fakirle; fakirin zenginle olan ilişkilerini geliştirerek sosyal sınıf farkını da azaltır. Zekât ve sadaka veren kişiye

³⁰⁵ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.80

³⁰⁶ Cami ile ilgili bölüm için bkz. “Mekân Karşısında İnsan, İç Mekânlar”

³⁰⁷ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.383

³⁰⁸ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, İsra 17/26

³⁰⁹ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Rum 30/38.

karşı fakir insan sevgi ve saygı ile yaklaşır. Onu kıskanmak, ona kin beslemek yerine içinde iyi duygular geliştirerek ona yardımcı olmaya çalışır.³¹⁰ Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde zengin ve fakirin nasıl davranmaları gerektiğini görmek mümkündür:

“Orada halk zengin kişilerin yanında ezilip horlanmış değil. Fakirler de horlanmaz, itilip kakılmazlar. Sonra nasıl zengin zenginliğini biliyor idiye, fakirler de fakirliklerini bilir ve kibirlenmezler. Evet, bilmiş ol ki fakir kişi fakirliğini bilecek ve kibirlenmeyecek. Allah rızası için verenlerin verdiklerini alacak. Öpüp başına koyacak. Gönderen Allah'a şükredecek.”³¹¹

Sosyal dayanışmayı sağlayan bir olgu olarak “**bayram**”a Cahit Zarifoğlu nesirlerinde önem vermiştir. Bayram, insanları sosyal hayat içerisinde bir araya toplama gücüne sahiptir. Bayramlarda insanların önce bayram namazında, sonrasında bayramlaşmak amacıyla yapılan ziyaretler aracılığıyla toplandıklarını görürüz. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde bayram, bir çocuğun ilk bayramını yaşayacak olması ve onu anlamlandırmaya çalışması ile karşımıza çıkmaktadır:

“Birkaç gündür, kimi boşluğa, kimi bana söylenen cümleler arasında o kelimeyi duydum: Bayram.

Henüz sözü edildiğine göre uzakta, fakat bize doğru yaklaşıyor.

Uyanacağız ki orda. Gözlerimiz açıkken gelmesi mümkün olsaydı, babamın ışıklı yüzüyle karşımda durması gerekmezdi. Onu ilkin büyükler fehmettiler ve bizi de onunla karşılaştırmak için uyandırmaya geliyorlar.”³¹²

Bayramın ne olduğu konusunda soruları olan Seyyid Amad, bayram namazına gittiğinde onu da anlamayacaktır. Gördüğü şey, köyün bütün erkeklerinin orada olduğu, hepsinin aynı şeyi dinleyip aynı düşünce üzerinde yoğunlaştıkları ve “bu yapının içinde pişen bir şeyin sırayla onların ağızlarına akıtıldığı”dır.³¹³

Ele aldığımız nesirlerde bayramlar, bir kutlamadan ziyade insanların bir arada toplanmasını sağlayan, sosyal birleşme ve kaynaşmaya vesile olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cuma namazı, İnsanları toparlayıp, bir araya getiren ve sosyalleşmelerine yardımcı olan diğer bir ibadet şeklidir. Cahit Zarifoğlu nesirlerinde bu namazı önemsemiş, hatta “**devlet namazı**” olarak tanımlamıştır.

³¹⁰ Peker, **Din Psikolojisi**, s.122.

³¹¹ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.280.

³¹² Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.50.

³¹³ **A.e.**, s.53.

Anne isimli romanda, bir annenin hasta yatağında yatmakta olan oğluna İslâm diniyle ilgili bilgi verdiğini görürüz. Bu esnada Cuma namazıyla alakalı da oğlunu bilgilendirme ihtiyacı hisseden anne; Cuma namazının devlet namazı olduğunu, aleni kılınması gerektiğini söyler. Ayrıca kendi dönemindeki Cumaların doğru kılınmadığına vurgu yapar. Bunu ona eşi söylemiş ve “Haşa Allah’ı kandırmaktan geliyoruz.” demiştir. Çünkü ayetler, hadisler anlamları çarpıtılarak anlatılmakta ve toplum yanlış yere doğru sürüklenmek istenmektedir.³¹⁴

“Küçük Şehzade” isimli hikâyede ise Cuma namazını bizzat padişahın kıldırıldığını görürüz³¹⁵ ki bu da Cahit Zarifoğlu’nun Cuma namazının devlet namazı olduğu görüşünü desteklemektedir.

Cuma namazı, Cahit Zarifoğlu tarafından “devlet namazı” olarak nitelendirilip, bu özelliği vurgulanmak suretiyle nesirlerindeki yerini almıştır. Bazı hikâyelerinde padişahın namaz kıldırması da bu durumu destekler niteliktedir.

İnsanlar arasındaki diyalogu kuran ve sosyal dayanışma açısından önemli bir olgu da “selamlaşma”dır. Selam alıp verme, sosyal yaşamda insanların hemen her gün yaptığı bir işittir. Herhangi bir tanıdığı görünce, hiç tanımayıp sadece aynı ortamda bulunduğu için ya da yanından geçen bir yabancıyı selamlayabilir insanoğlu.³¹⁶ Selam insanların arasındaki soğukluğu giderir, mesafelerin kapanmasına yardımcı olur. İslâm dini de selamlaşmayı önemsemiş, Kur’an-ı Kerim’de insanlara “Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selamla karşılık verin. Şüphesiz Allah her şeyin hesabını gereği gibi yapandır.”³¹⁷ diye buyurulmuştur. Hz. Muhammed de insanlara selamı yaymalarını tavsiye etmiştir:

“Ey insanlar! Selâmı yayınız, yemek yediniz, akrabanızla alâkanızı ve onlara yardımınızı devam ettiriniz. İnsanlar uyurken siz namaz kılınız. Bu sayede selâmetle cennete girersiniz.”³¹⁸

³¹⁴ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.331-332.

³¹⁵ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.272.

³¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ortega y Gasset, **İnsan ve “Herkes”**, İstanbul, Metis, 2011, 4.bs., s.170-171.

³¹⁷ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Nisa 4/86.

³¹⁸ Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, C.IV, s.416.

Cahit Zarifoğlu da sosyal yaşamda insanların birbiriyle selamlaşmasını önemsiyor olacak ki, nesirlerindeki insanların, yekdiğeriyle selam alışverişinde bulunduğunu görmekteyiz. Birbirleriyle **karşılaştıklarında**,³¹⁹ **bir ortama girdiklerinde**,³²⁰ ya da **yolda yürürken**³²¹ insanlar selamlaşmaktadırlar. Yahu ta da karanlığın içerisinde bir ses “Selamünaleyküm” diye selam vermektedir.³²²

İslâmiyet’in önemseydiği bir eylem olan selam vermeyi, Cahit Zarifoğlu da önemsemiş, nesirlerine taşımıştır. Buna göre insanlar birbirleriyle selamlaşmaktadırlar.

Sosyal yaşamda insanlar arasındaki dayanışmayı sağlayan ibadetler, Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde önemsenmiş, insanlara bu ibadetleri yapmaları konusunda tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu tarz ibadetlerin insanlar arasında bir kaynaşma sağladığı, zengin ve fakirin beraber yaşamasını kolaylaştırdığına vurgu yapılmıştır.

1.3.3. Sosyal Yaşam İçerisinde Müslüman Kimliği

Cahit Zarifoğlu sosyal yaşam içerisinde insanın inancına uygun bir tavır ve yaşayış sergilemesi konusunda nesirlerinde hassas davranmıştır. İnsanların inandığı gibi yaşaması gerektiğini düşünen ve kendisi de bu şekilde davranan bir yazardır. *Yaşamak*’ta sanata bakışından bunu çıkarabiliriz. Kendisi için doğru sanatın; şeriatla çelişmeyen, aksine onunla kol kola gidebilen bir sanat anlayışı olduğunu ifade etmektedir. Olması gerekenin “**şeriata uygun sanat**” ve “**şeriata uygun eleştiri**” olduğunu söyler.³²³ İnançlı bir insan yaşamının her anında o inanca uygun davranmalı ve ters düşmekten kaçınmalıdır Cahit Zarifoğlu’na göre. Kendisini de İslâmî duyarlılığa sahip bir şair olarak tanımlar ve “Bununla iftihar ediyorum. Ya başka türlü olsaydı? Aman Allahım!”³²⁴ der.

Bir annenin oğluna dini anlatırken; “İslâm insan teklerinin kişisel dini değil. Yalnız kendi içimizin dini değil” dediğini görürüz. Anne, insanın içini kendisinin

³¹⁹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.63.

³²⁰ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.372-372.

³²¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.52.

³²² **A.e.**, s.147.

³²³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.108.

³²⁴ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.117.

dahi bilemeyeceğini, onun içindeki durumunu ancak Mevlâ'nın bileceğini söyler aynı yerde. Devamında ise **dışın** önemli olduğunu; yürüyüşünden giyinişine, oturuşundan kalkışına kadar insanın inandığını yansıtmaya gerektiğini vurgular.³²⁵ *Yaşamak*'ta da iç ve dış meselesine değinen Zarifoğlu; savunulan ahlâkın, “beyinsizce davranışlarla” başkalarının ağızına atılmaması gerektiğini vurgular. Bir insan camiden çıkmayıp, rüşvet alıyorsa orada bir bozukluk vardır. Bu tarz davranışlar, Müslümana yakışmaz Zarifoğlu'na göre. Öyle ki, faizcilik, içki, kumar, sapıklık **onlar** tarafından bile Müslümana asla yakıştırılmaz; bir Müslüman tarafından yapıldığında fazladan tepki görür. (Cahit Zarifoğlu'nun **onlar** diye bahsettiği insanlar muhtemeldir ki; inancı olmayan ya da olduğunu iddia edip de bu inanca uygun yaşamayan insanlardır.) İslâm inancında doğru ile yanlışın açık bir alan kalmaksızın kesin olarak ayrıldığını belirten yazar, kişinin istediği kadarını yaşayamayacağını, bütün olarak ele alması gerektiğini söyler.³²⁶ Bunları üzerine basa basa anlatan yazar sözlerini şu şekilde toparlayarak iç dış meselesine açıklık getirmiş olur:

“İçiniz sizindir. Arkanızdaki içiniz. Ben yargıyı dışınıza bakarak vereceğim. Bir süre de olsa bir arada olundukta namaz kılmayan birinin saklanmasına imkân yoktur. Bir sonraki vaktin girmesi eserinizi ışık altına alır ve bu ışıkta içimiz de bir parça görünür. Sadece yargımız için, açıklamasanız bile.”³²⁷

Yine *Yaşamak*'ta Fethi Gemuhluoğlu'nun kendilerine verdiği öğütleri hatırlatır okuyucusuna Zarifoğlu. Eğer bir mahallenin imamı iseler, terzi bakkal onların hakkında iyi yönde konuşmaya başlıyor muydu? Ya da bir yerde işe başladıklarında, insanların ahlâk yapılarında bir düzelme meydana getirebiliyorlar mıydı? Bütün meselenin bunlar olduğunu önlerine serer Gemuhluoğlu. Zarifoğlu onunla konuştuktan sonra hissettiklerini şu cümleler ile ortaya koymuştur:

“Girdikleri her yerde, ahlaksızlığı, çürümeyi, yabancılaşmayı, kalp katılığını zapt altına alabilecek insanları, bu şahsiyet noktasına getirebilecek yegane unsur olan islamın, bizden uzak, yaşamadığımız, kabuğun altındaki o büyüleyici parıltılarını birbiri ardına önümüzde boşaltıyor, içimizin bilmediğimiz o kederli açlığını ayaklandırıyor, bir kaç gün çöllere düşmüş gibi yalnızlık çekiyorduk.”³²⁸

³²⁵ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.330-331.

³²⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.160.

³²⁷ **A.e.**

³²⁸ **A.e.**, s.85-86.

Görülüyor ki Cahit Zarifoğlu nesirlerinde, insanın inancına göre hareket etmesi gerektiğini söylemiş ve inanç bazında, içten çok dışın önemli olduğunu vurgulamıştır. İnsanın içindeki, dışına yansımadığı sürece bunun tam bir inanma olmayacağını altını çizmiştir.

1.3.4. Din ve Eğitim

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde çocuklara verilen dini eğitim konusuna özellikle vurgu yapmıştır. Bundan dolayıdır ki çalışmamızda, “Din ve Eğitim” başlığı açmayı ve bu konuyu ele almayı uygun görmekteyiz.

Hüseyin Peker, dinî duygu ve inancın doğuşu ve gelişmesi konusunda araştırma yapan birçok psikoloğun, çocuğun dışarıdan gelecek dinî etki ve tecrübelerle ruhen doğuştan hazır olarak doğduğu sonucuna vardığını söylemektedir.³²⁹ “Çocukluk çağının iç deneyleri daha sonraki evrelerde inancı, tutum ve davranışları etkiler.”³³⁰ Bunun içindir ki kişiye dinî eğitim çocukluktan itibaren verilmeye başlanmalıdır. Cahit Zarifoğlu da bunun farkındadır ve insana çocukluğundan itibaren dinî eğitim ve terbiyenin gerekliliğini nesirlerinde işlemiştir. Bunun için de ilk adım olarak aileyi göstermiştir.

Bilindiği üzere her çocuk belli bir ortam içerisinde doğar ve doğduğu yerin kültürü ister istemez ona miras kalır. Bu kültür içerisinde belli bir dil, din ve gelenek özelliği, baskınlığını belli eder. Çocuk da doğduğu andan itibaren bu etki alanının içerisine girmiş olur. Bu etki alanının en önemli birimi ailedir.³³¹ “Eğitim, geniş anlamıyla, planlı ve plansız olarak her etkiyi içine aldığına göre aile, insanın ilk dinsel eğitim gördüğü ve önemi ileriki yaşlarda büyük olan bir etki alanıdır.”³³²

Cahit Zarifoğlu da çocuğun ilk eğitimini aileden aldığı farkında olan ve insanları, evlatlarına çocukluktan itibaren dinî eğitim vermeleri konusunda uyaran bir yazardır. Hatta İslâmî eğitimin çocuk doğmadan önce başladığını ve kulağına ezan

³²⁹ Peker, **Din Psikolojisi**, s.166.

³³⁰ Armaner, **Din Psikolojisine Giriş**, C.I, s.148.

³³¹ **A.e.**, s.155-156.

³³² **A.e.**, s.155-156.

okunarak ismi konulan çocuğun, bu şekilde eğitiminin başladığını belirtir.³³³ “İslâmî eğitim olarak çocuklara ilkin davranışlarımızla iyi bir örnek ortaya koymak zorundayız.”³³⁴ diyen yazar, eğer anne baba namaz kılıyorsa, çocuğun da onları taklit edeceğini ve böylece taklitle başlayacağını söyler.

İslâmî eğitime önem veren ve ailelerin bu konuda hassas olmasını isteyen Cahit Zarifoğlu, “Öğretmeden ve öğrenilmeden İslâm yoktur. Hiçbir şey öğretmeden ‘kalbiniz temiz olsun kafi’ dersiniz, o kalpler pis olur, kararır.”³³⁵ diyerek dinî eğitimin gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde insanlar, bebeklikten itibaren çocuklarına dinî eğitim vermeye başlamaktadırlar. *Anne* adlı romanda, dinî hassasiyete sahip baba eşine şu cümleleri sarf eder:

“Hanım kulağımı dolduracaksın yavrunun. Neyle, ezanla Hazret-i Muhammed adıyla. Ebu Bekir adıyla Kelime-i Tevhitle daha doğar doğmaz, durmadan hem de...”³³⁶

Daha bebeklikten itibaren çocuğa belli dinî hassasiyetlerin verilmesi, kulağının doldurulması gerekmektedir. Aynı baba uyuyan çocuğunu uykusundan kaldırıp ona İslâm’ın gereklerini anlatmaktadır.³³⁷ Eşine nasihatte bulunan baba, bebeklikten itibaren dinî eğitimi doğru almış bir kimsenin, o yoldan sapmayacağı sapsa dahi Allah tarafından toparlanacağı düşüncesine sahiptir:

“-Sen onun ruhunu besle, içini besmele ile doldur, aklını biçimle, bir de haram lokma yedirme, sonra da kapıp koyver, Allah korur onu. Az Biraz sağa sola sapar gibi olsa bile toparlar evvel Allah. Allah mutlaka bir sebebini halkeder. Bir kapı aralar.”³³⁸

İki yaşından itibaren çocuk çevresinde gördüğü davranışları taklit etmeye başlar. Taklit yalnız hareketlerle olmaz, duygular ve heyecanlar da taklit edilir. Bu süreçte anne ve baba ve çocuğun karşılıklı ilişkileri sonucunda çocuk bazı davranışlar edinir.³³⁹ *Anne* adlı romanda, **daha iki yaşındayken namaz kılan babasını taklit eden**³⁴⁰ ve **üç yaşına geldiğinde onun yanı sıra yürüyerek camiye**

³³³ Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya**, s.109.

³³⁴ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.109.

³³⁵ Zarifoğlu, **Bir Değirmendir Bu Dünya**, s.110.

³³⁶ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.352.

³³⁷ **A.e.**

³³⁸ **A.e.**, s.353.

³³⁹ Armaner, **Din Psikolojisine Giriş**, C.I, s.82-83.

³⁴⁰ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.329.

giden³⁴¹ çocuk buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Buradaki baba çocuğunu sokağa salmamış, **terbiyesini ona buna bırakmamıştır**.³⁴² Bizzat kendisi çocuğuyla ilgilenip, dinî eğitim konusunda alması gerekeni ona öğretmek için uğraşmıştır.

“Sosyal kalıtım denilen toplumsal inançlar, davranışlar çocuğu etkiledikçe çocukta yavaş yavaş taklitten ötede, zihinle anlaşılan bir dinin kavranması yolu açılır.”³⁴³ İlk çocukluktan, çocukluk devresine geçildiğinde ise artık günahın ve sevabın ne olduğu konusu kavranmaya başlar. Dinsel törenler yapılması ve özellikle bayramların kutlanması, aile ile bağların kuvvetlenmesini sağlar.³⁴⁴

Ağaçkakanlar adlı hikâyede çocuğuna yediği nimetleri şükürle yemesini ve asla ziyan etmemesini öğütleyen bir babayla karşılaşırız. O babasından öğrenmiştir ve babasına da dedesi anlatmıştır: “Cevizleri fıstıkları ve bademleri hışımla kapıp kaçar gibi, hırsızlık yapar gibi değil, sevgiyle kopar, öp başına koy, merhametle del, şükürle ye, aç gözlü olma.”³⁴⁵ Aynı şekilde “Küçük Şehzade” adlı hikâyede de har vurup harman savurmanın zararlarından bahseden bir kısma rastlamaktayız.³⁴⁶ İslâm dininde saçıp savurmak kesin olarak yasaklanmıştır³⁴⁷ ve Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde karşılaştığımız insanlar da çocuklarına dinî eğitim verirken, bu konuyu atlamamışlardır.

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde çocuklar dini ibadetleri konusunda da ilk eğitimi ana babalarından almaktadırlar. Bizim karşımıza çıkan çocuklar daha ziyade erkeklerdir, şöyle de diyebiliriz; biz daha çok erkeklerin yaşantısıyla muhatap oluruz. Kız çocukları annelerinin eteği altındadır ve mahremiyetten dolayı “**hicapların gerisinde**”dirler.³⁴⁸ Tıpkı kız çocukları annelerinin etrafında olduğu gibi erkek çocukları da büyüdükçe babalarının etrafına toplanır ve dinî eğitimlerini de babalarından alırlar. Bu çerçevede babasından abdest almayı öğrenen Seyyid Amad ile karşılaşırız. En ince ayrıntısına kadar babası abdest almayı oğluna öğretir. Bu

³⁴¹ A.e., s.250.

³⁴² A.e., s.253.

³⁴³ Armaner, **Din Psikolojisine Giriş**, C.I, s.86.

³⁴⁴ Armaner, **Din Psikolojisine Giriş**, C.I, s.86-87-88.

³⁴⁵ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.175.

³⁴⁶ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.238.

³⁴⁷ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Araf 7/31: “Ey Ademoğulları! Her mescitte zinetinizi takın (güzel ve temiz giyin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez.”

³⁴⁸ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.332.

öğrenme sırasında baba hep çocuğun yanındadır ve çocuğun tek başına yapamadığı kısımları, ellerini tutarak göstermek suretiyle yardımcı olarak ona yaptırır.³⁴⁹ İlk gösterdiği zamandan sonra; öğrenip öğrenmediğini kontrol etmek, eksik yaptığı kısımları göstermek ve tekrar ettirmek amacıyla abdest alma eyleminde yanında bulunur.³⁵⁰ Aynı baba ihtiyaç gideren oğluna, ihtiyacını giderdikten sonra temizlenmesi gerektiğini; eğer temizlenmezse, abdestinin de namazının da olmayacağını anlatır.³⁵¹

Aile çocuğun dinî eğitimine başladığı yerdir. Cahit Zarifoğlu çocuk doğduğundan itibaren, onun bu konuda eğitilmesi gerektiğini söyler. Kulağının besmeleyle doldurulması, belli bir yaşa geldiğinde dinî ibadetlerin nasıl yapılacağını öğretilmesi gerekmektedir. Bunun yanında nimetlere şükretme, davranışlara dikkat etme gibi davranışsal özellikler de çocuğa öğretilmelidir.

Çocuklar ailelerinden ilk dinî eğitimi aldıktan sonra, genellikle camilerde bir hocanın etrafında bu eğitime Kur'an öğrenmek suretiyle devam ederler. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, camiye Kur'an öğrenmeye giden çocuklara tesadüf ederiz. Bu çocukların camiye giderken çizilen portrelerinden anladığımız kadarıyla, çocuklar buraya varmak için birbirleriyle yarışmaktadırlar:

“Caminin etrafındaki evlerden hepsi bir anda kapıdan çıkmış gibi çocuklar fırlıyor. Ve küçük kızlar, beyaz başörtülerini çenelerinin altında tutturmaya çalışarak, oğlanlar küçücük beyaz takkeleri uçmasın diye tepelerine bastırarak camiye koşuyorlar.”³⁵²

Camide Kur'an öğrenimi sırasında, hocanın tavrı önemlidir. *Savaş Ritimleri*'nde karşımıza çıkan İshak Dedemaruş, yanlış okuyan talebesini bir kez düzeltir, yine okuyamayınca kızmak yerine gülümsemekle yetinir ve çalışmasını söyler.³⁵³ Bu tavır bir çocuk için önemlidir. Ömrü boyunca bu çocuğun hatıralarında cami ışıklar saçan bir mekân olarak kalacaktır ve dönüp dolaşım yolu yine camiye varacaktır.

³⁴⁹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.50-51-52.

³⁵⁰ **A.e.**, s.69.

³⁵¹ **A.e.**, s.68.

³⁵² Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.40

³⁵³ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.87

Camide eğitim alan çocuklardan bazıları erken bir “**ağırbaşlılık sevdası**”na kapılırlar ve onlar artık diğer çocukların yanında yaramazlık yaparken görünmezler. Camide saatler süren Kur’an eğitimleri sonunda, onlarda “**koca bir çınar gövdelenildiği**” anlaşılır.³⁵⁴

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde çocuklar, ailelerinden aldıkları dinî eğitimin yanında, camideki hocalarından Kur’an eğitimi almaktadırlar. Çocuklar bu eğitime koşarak gitmekte, hocalar ise çocuklara karşı yumuşak tavırlarıyla dikkat çekmektedir.

1.3.5. İnsanın Onurlu Mücadelesi: Cihad

*“Farzet körsün olabilir
Elele tut
Taş al ve at
Kafiri bulur”³⁵⁵*

Cihad, kelime anlamı olarak “din uğruna yapılan savaş”³⁵⁶ manasını taşımaktadır. Kur’an-ı Kerim’de Allah insanlara cihad etmelerini söylemektedir ve cihad eden insanlar, Allah’ın rahmetine muhatap olacaklardır:

“Allah uğruna hakkıyla cihad edin. O sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi. Babanız İbrahim’in dinine uyun. Allah sizi hem daha önce hem de bu Kur’an’da müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekatı verin ve Allah’a sarılın. O sizin sahibinizdir. O ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır!”³⁵⁷

“İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler; şüphesiz bunlar Allah’ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³⁵⁸

Afgan-Rus savaşını çok yakından takip etmiş ve Afganları her daim desteklemiş olan Cahit Zarifoğlu’nun, nesirlerinde de bu savaşın, dolayısıyla da cihadın tesirini görmek mümkündür. Diyebiliriz ki cihad, en çok bu savaş dolayısıyla onun eserlerine girmiştir. Çünkü o dönemde kâfirle savaşan Müslüman topluluğu olarak Afganlar göze çarpmaktadır. *Savaş Ritimleri* adlı roman, bu konu etrafında örülmüştür.

³⁵⁴ A.e., s.80

³⁵⁵ Cahit Zarifoğlu, “Daralan Vakitler”, *Şiirler*, 8.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.385.

³⁵⁶ Güncel Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 25 Ağustos 2013.

³⁵⁷ Kur’an-ı Kerim, *D.İ.B.*, Hac 22/78.

³⁵⁸ Kur’an-ı Kerim, *D.İ.B.*, Bakara 2/218.

Savaş Ritimleri'nde ilk olarak İshak Dedemaruf'un, Seyyid Amad ile konuşması sırasında kâfirlerle ve savaş ile karşılaşırız. Köyün imamı İshak Dedemaruf, Seyyid Amad'ın şelaleye gidip gitmediğini merak eder. Seyyid Amad'ın gittiğini öğrenince devam etmesini öğütler. İshak Dedemaruf'un yurdunu kâfirler ele geçirmiş ve Nurullah'ı da alıp oradan göç etmek zorunda kalmıştır. Bundan dolayı çocuklara öğüt verir:

“Onlar bütün Allah'a inananları kovalar oğlum. Onun için kuvvetli olun. Bütün kayalarla, sularla, yıldırımlarla güreşin. Onları hem sevin hem de yıkıp altınıza alın. Kısıkrak yakalayıp tutun.”³⁵⁹

Kâfirlerle savaşmak için güçlü kuvvetli olmak gerekir. Bunun için daha küçük yaşlarda bu kuvvet oluşturulmalıdır; kas gücü gerekiyorsa kas gücü, beyin gücü gerekiyorsa beyin gücü. İshak Dedemaruf iki alanda da çocukları yetiştirmektedir. Bir kısmı camide dizinin dibinde ilim öğrenirken, bir kısmı da dışarıda gövdelerini kuvvetlendirmektedir. **“Kamçı da iplerin ucu da” İshak Dede'nin ellerindedir.**³⁶⁰

Savaş Ritimleri'nde ülkede olanlar hakkında insanları İshak Dedemaruf uyarmaktadır. Daha önce buna benzer zamanlar yaşamış olan Dedemaruf, insanların saptırılıp başka fikirlere kapılmalarına engel olur. Direnişin başladığı haberleri gelmeye başladığında köy halkı mücahitleri beklemeye başlar. Muhakkak ki onların köyüne de uğrayacak ve kendilerine katılıp katılmayacaklarını soracaklardır. Ve o gün hiç düşünmeden onların arasına katılacaklardır. Bu durum çocuklar için de geçerlidir. Hatta onlar yaşlarının verdiği heyecanla diğerlerinden daha sabırsız olarak beklemektedirler:

“Biraksalar da mücahitlere katılsak ve biz onların üstüne gitsek. Ama bekliyoruz şimdi. Çünkü bize onların bir gün buraya da geleceğini söylediler.

İçimizde en ufak bir gerileme yok. Bir tereddüt yok. Gelecek zamanlarda da olmadı.

İçimizde o iri yan, besili Rusları vurup hançerlemek, onların aldığı esirlerimizi azat etmek, tozu dumana katarak boğuşmak ve zaferle ayağa kalkmanın o erken duyguları var.”³⁶¹

Mücahitler sonunda köye geldiklerinde, insanlar içinde buldukları durumun ve onların mücadelelerinin daha yakından tanığı olurlar. **Kimseyi beklemeden**

³⁵⁹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.88.

³⁶⁰ **A.e.**, s.99.

³⁶¹ **A.e.**, s.139.

silaha sarılmış ve şehit vermişlerdir.³⁶² Mücahitlerin başı olan Hüseyin Seyb, iki oğlunu yanına alarak yola çıkmıştır ve ikisi de şehit olmuştur. Oğullarını Hak için yetiştirip, günü geldiğinde hiç düşünmeden düşman üzerine gitmiştir. Bütün bunları “**Rızayı bari**” için yaptığını, İshak Dedemaruf’a hitap eden özel bir sestem anlamaktayız.³⁶³

Köydeki çocukların hemen hepsinin merak ettiği soru, Hüseyin Seyb’in onları yanına alıp almayacağıdır. Çocukların birçoğu buldukları yaşın heyecanındadırlar ve savaş onlar için sapanla kuş avlamaktan öte bir anlam ifade etmez. Biraz daha yaşı büyük olanlar savaşın acımasızlığının farkındalığıyla yaklaşır. Fakat bir tanesi vardır ki, onun için içinde buldukları savaş gerçek anlamını bulmuştur:

“Nurullah bambaşka şeyler düşünüyordu. Savaş arzusunun başka bir mantığı ile kilitlenmişti ve bunu hepimizden önce keşfettiği belliydi. Savaş, silahların ve patlamaların, cesetlerin, vuruşmanın katılığından arınmış olarak kalbine doğmuştu. Şimdi daha başka bir cesaret ve sabırla ona sahip çıkıyordu. Yanımızda oturuyor ve kalbine dolanmış öfke sargılarını açıyordu. Kahramanlık, gözüpeklik ve ataklık sevdalarından anlaşılabilir bir feragatle vazgeçiyordu. Onları onararak tekrar takınıyordu: Cihat’tı bu.”³⁶⁴

Cihad’ın başını çeken Hüseyin Seyb, cihad ayetleri okuyup, daha sonrasında ettiği dua ile insanların kalbinden ve ruhundan geçenleri önlerine sermektedir.³⁶⁵ Gençlere “Sizi cennet kapılarına götüreceğim.” diyen Hüseyin Seyb, oradan içeri girmek için **Allah uğruna savaşmaktan** daha iyi bir yol bilmediğini dile getirir. Bir arkadaşları şehit olduğunda hem ayrılığın verdiği kederle gözyaşı dökmelerini hem de cennet kapılarının onu almak için açılışına hayran kalmalarını öğütlemektedir.³⁶⁶ Kur’an-ı Kerim’de geçen “Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz”³⁶⁷ ayeti bir bakıma Hüseyin Seyb’in söylediklerinin kaynağıdır.

Düşmanın köye gelmesi yaklaşınca İshak Dedemaruf köydekilere, evlerinde uydukları son günler olduğunu ve kul olarak önlemlerini aldıklarını, gerisinin

³⁶² A.e., s.149.

³⁶³ A.e., s.156.

³⁶⁴ A.e., s.157.

³⁶⁵ A.e., s.197.

³⁶⁶ A.e., s.161.

³⁶⁷ Kur’an-ı Kerim, D.İ.B., Bakara 2/154.

Allah'a kaldığını söyler. İçlerinden bir kişiye bile ilişmeye kalktıklarında onları “Allah’ın izniyle” geberteceklerini de sözlerine ekler.³⁶⁸ Allah için savaşma vardır.

Cahit Zarifoğlu, Afgan halkının savaşını desteklemiştir. Çünkü kendisi eğer bir gün savaşırsa aynı nedenlerden dolayı savaşacaktır:

“Yine Afgan topraklarına baktım
Bir gül goncası gibi açıldı ağzın
Ya şehit oldun
Ya bir düşman daha deştin
Nerden mi geldim ki kim bilir
Nasıl yanında yerim
Senin için yazıyorum şimdi bil Bir gün nasıl olsa Çağrılınca
Ben sen sen ben için kalkarız
Birbirinin aynı çıkar
Uğruna öldüğümüz”³⁶⁹

Kâfir ile savaşma durumunu *Sütçü İmam* adlı tiyatro oyununda da görmekteyiz. Afgan hareketi ile Maraş’ın kurtuluşu arasında bir bağ bulunduğunu, ikisinin de aynı ruhu taşıyan eylemler olduğunu ifade eden yazar,³⁷⁰ tabiidir ki bu oyununda da cihadı ve kâfirden kurtuluşu anlatmaktadır. Burada insanları örgütleyen ve lider konumunda bulunan yine bir imamdır. İshak Dedemaruf’un halkı uyarmak için üstlendiği görevi, burada Sütçü İmam üstlenmektedir. Savaşın dini boyutunu vermesi açısından da bu detay bizce dikkate şayandır. Direnişin nasıl başlayacağını soran birine Sütçü İmam’ın cevabı gayet nettir:

“Bilemem. Kafiye ilk kurşunu sıkımayı Allah kime nasip eder bilemem. O sıkılınca gerisi çorap söküğü gibi gelir. Bir bakarsın ki Fransız’ı da Ermeni’si de kuyruğunu sıkıştırmış kaçacak delik arar. Sabah kalkarsın ki Fransız kaçmış, kaçamayan Ermeniler yaptıklarına bin pişman lağımlarda gizlenirler, aman dilerler.”³⁷¹

Cihad etmek elbette sadece kâfirle burun buruna gelip, topla tüfekle kılıçla kalkanla savaşmaktan ibaret değildir. “Cihadın anlamı, insanın İslam’la temas hâline gelmesini önleyen mâniâların ortadan kaldırılmasıdır.”³⁷² İslâmiyet’i yaymaya çalışmak, inananları bir araya toplamak, kısacası Allah adını yüceltmek için yapılan her şeyi de cihad saymak kanaatimizce yanlış değildir.

³⁶⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.192.

³⁶⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.211-212.

³⁷⁰ Zarifoğlu, **Sütçü İmam**, s.10.

³⁷¹ **A.e.**, s.89.

³⁷² Özdenören, “Din Uygarlık İlişkisi”, **Hece: MEDENİYET Özel Sayısı**, s.30.

Yaşamak'ta göç eden, yerleştikleri yerlere **Müslümanlığı yayan**, Finli kadınlarla evlenip, “**kızlarına Müslüman damatlar**” seçen insanlarla karşılaşırız. “**Hep Müslüman**” kalmışlardır ve imamlık baba meslekleri olarak sürüp gitmektedir.³⁷³

Aynı kitapta karşımıza çıkan Fethi Gemuhluoğlu için, yazarın ve birkaç arkadaşının TRT müdürü olması konusunda fikirleri vardır. Memleketi sürüklendiği iç çatışmadan ancak onun gibi bilinçli bir yönetici koruyabilir. “Ve en önemlisi inananları, Allaha inananları barıştırıp bir araya getirmekle.”³⁷⁴

Cihad, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerine Afgan-Rus savaşı vesilesiyle girmiş ve bu eserlerde övülmüştür. Allah yolunda savaşmak üstün bir vasıf olarak öne çıkarılmış, Allah yolunda ölenlerin ise cennetle müjdelendiği bildirilmiştir. Ele aldığımız eserlerde insanlar cihad için adeta yarışmaktadırlar.

1.4. Metafizik Varlık Âlemi ve İnsan

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insan, dünya yaşamını bilmekle beraber, bu dünyanın sadece konaklama yeri olmadığını, esas yaşamının dünyada öldükten sonra başlayacağını bilmektedir. Ayrıca bu dünyada gözüyle göremeyip, duyu organlarıyla algılayamadığı varlıklar da yaşamaktadır. Bütün bunlar Kur'an-ı Kerim'de insanlara bildirilmiştir:

“Hani meleklerle, "Adem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.”³⁷⁵

Bakara suresinin aldığımız ayetinden yola çıkarak meleklerin insandan önce yaratıldığını, şeytanın da insanın yaratılışıyla birlikte kâfirlerden olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber şeytan, insanın en aslî düşmanı da ilan edilmiştir.³⁷⁶

³⁷³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.19.

³⁷⁴ **A.e.**, s.82.

³⁷⁵ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Bakara 2/34.

³⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Yasin 36/60-61: “Ey ademoğulları! Ben size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır. Bana kulluk edin. İşte bu dosdoğru yoldur, diye emretmedim mi?”

Dünyayı paylaştığı metafizik varlıklardan Kur'an-ı Kerim sayesinde haberdar olan insan, bu varlıklarla belli ölçülerle muhatap olmaktadır. Melekler ona koruyuculuk yaparken, şeytan mücadele etmesi gereken varlıktır. Metafizik varlık âlemi içerisinde, insanın mücadele ettiği bir unsur olarak nefis de bu çalışmada yer alacaktır.

Ayrıca insanın ölümle ve ahiretle ilgili inançları, ölüme ve ahirete bakışı, dünya içerisinde bu kavramları anlamlandırışı ve hayatını ona göre düzenleyişine de bakmayı uygun görmekteyiz.

1.4.1. İnsanın Koruyucu Varlıkları: Melekler

İslâm inancına göre Allah, kâinatta insanların dışında başka varlıklar da yaratmıştır. Melekler de bu varlıklardandır. Melekler, Kur'an-ı Kerim'den yola çıkarak anladığımız kadarıyla, insanlardan önce yaratılmışlardır³⁷⁷ ve bıkmadan usanmadan Allah'ı tespih eden varlıklardır.³⁷⁸ Melekler bunun yanında aynı zamanda insanlar için birer koruyucudur ve insanlar öldüklerinde canlarını almaya gelirler:

“O, kullarının üstünde mutlak hakimiyet sahibidir. Üzerinize de koruyucu melekler gönderir. Nihayet birinize ölüm geldiği vakit (görevli) elçilerimiz onun canını alır ve onlar görevlerinde asla kusur etmezler.”³⁷⁹

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde melekler ve insanlar arasındaki ilişkiye tam da yukarıdaki ayette gördüğümüz minval üzere rastlamaktayız. Melekler sosyal hayat içerisinde insanları koruyucu ve dünya içerisindeki yaşamlarını sonlandırma görevleriyle yer almaktadırlar.

Meleklerin koruduğu insanların başında ilk olarak çocuklar gelmektedir. Çocuklukta insanlar henüz mümin ve kâfir diye ayrılmadıkları için Cahit Zarifoğlu bizzat kendilerini de melaikeye benzetir.³⁸⁰ *Savaş Ritimleri*'nde, çocukların kâfirle

³⁷⁷ Hz. Âdem yaratıldığında meleklerden ona secde etmeleri istenmiştir. Sadece buraya bakarak bile meleklerin daha önce yaratıldığını anlamak mümkündür. Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Kehf 18/50 : “Hani biz meleklerle, "Adem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis'ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis'i ve neslini, kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Halbuki onlar sizin için birer düşmandırlar. Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir!”

³⁷⁸ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Enbiya 21/20 : “Hiç ara vermeksizin gece gündüz tespih ederler”.

³⁷⁹ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Enam 6/61.

³⁸⁰ Zarifoğlu, **Konuşmalar**, s.88.

savaşmak için fiziklerini kuvvetlendirdikleri esnada, **fizik kuvvetlerinin dışında bir kuvvet olduğunu ve kendilerini melaikeler gibi koruduğunu düşündüklerini** görmekteyiz.³⁸¹

Meleklerin, çocukların yanında bir de Allah uğruna iş yapanları koruduğunu görmekteyiz Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde. *Anne* adlı romanda oğlu hasta yatağında yatan annenin ona sitemlerine şahit oluruz. Oğlunun Allah yolundan sapması ve başka işlere bulaşmasından yakınan anne, içine düştüğü hastalıktan dolayı da üzülmemektedir. Fakat hastanede yanında sadece annesi olarak bulunmaktadır. Çünkü Allah yoluna gittiği için düşmemiştir o hâle. Annesi bu durumu “Eğer Allah için bir şey yaparken şu duruma düşmüş olsaydın ayaklarını öperdim senin. Melekler doldururdu şurayı.”³⁸² diyerek ortaya koyar.

Saydıklarımız dışında bir de Cahit Zarifoğlu **iyi insanları** meleklerin koruduğunu düşünmektedir. İyi insanlar kavramı geniş olmakla beraber, Cahit Zarifoğlu'nun Necip Fazıl Kısakürek'e olan sevgisini ve onun iyi yönlerine yaptığı vurguları *Yaşamak*'ta görmek mümkündür.³⁸³

Aynı kitapta karşımıza çıkan bir anekdotta, Necip Fazıl'ın merdivenden inerken adımını boşluğa attığını, tam bu esnada bir **meleğin gelip boşluğu doldurarak oraya basamağı koyduğunu ve koruyuculuk görevini üstlendiğini** anlatır Cahit Zarifoğlu.³⁸⁴

Meleklerin insanların yanında, onları koruyan birer varlık olarak görünmesinden başka; onlara çıkacakları ahiret yolculuğunda eşlik eden, onları bu yolculuğa başlatan birer rehber olarak da rastlamaktayız.

İslâm dininde, insanları bir dünyadan diğerine taşıyan meleğin adı Azrail olarak bilinmektedir. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, bir çocuk gibi tasvir edilen Serçekuş'un Azrail ismiyle karşılaşmasını görmekteyiz. Avcının eline düştüğünde onunla konuşmaya başlar. Canını kurtarmak için, kaderin söyletmesiyle; avcının

³⁸¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.99.

³⁸² Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.314.

³⁸³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.43-44.

³⁸⁴ **A.e.**, s.45.

kendisini bırakması hâlinde, onun başına kötü bir şey geldiğinde kendisi onu kurtarabileceğini söyler. Avcı da ona; “Azrail canımı aldığımda da gelip kurtaracak mısın?” diye bir soru yöneltir. Azrail’in adını ilk kez duyan Serçekuş’un kafası karışır ve onun kim olduğunu düşünür: “Yoksa kuşların avcısı insan, insanın avcısı da Azrail mi?” diye aklından geçirir.³⁸⁵ Azrail’in başka bir avcı olup olmadığını düşünür. Çocukların sapanlarıyla vurulup yere düşen kuşları da Azrail’in mi götürdüğünü anlamaya çalışır.³⁸⁶ En sonunda, “**insanların yakası**”nın “**Azrail’in elinde**” olduğuna kanaat getirir.³⁸⁷ Azrailleri olduğu hâlde, yani Serçekuş’un mantığıyla onları avlayan bir avcının varlığını bildikleri hâlde, yeryüzünde böbürlenmelerine şaşırır.³⁸⁸

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde melekler, insanların dünyadaki yaşamlarında yanlarındadır ve onları korumaktadır. Özellikle çocukları ve iyi insanları koruyan melekler, insanları bu dünya ile olan ilişkileri bittiğinde de onların yanındadır ve onların ahirete intikal etmelerinde rol oynarlar.

1.4.2. İnsanın Şeytan ve Nefisle Mücadelesi

İnsanın dünya yaşamında mücadele ettiği, Şeytan, İslâm inancına göre; Allah “Âdem’e secde edin” dediğinde, secde etmeyip kâfirlerden olmuştur.³⁸⁹ Türkçeye “öz varlık, kişilik”³⁹⁰ manasıyla geçmiş olan nefis ise Arapça kökenli bir kelimedir. İnsanın Yaratıcı ile olan ilişkisinde araya giren nefis, kendi isteklerini ön planda tutar ve insana bunları yaptırmak konusunda ısrar eder. İnsan hayatı boyunca bu ikisi ile mücadele hâlinindedir.

Kur’an-ı Kerim’de **açık bir şekilde insanın düşmanı**³⁹¹ olduğu belirtilen şeytan, Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde, insanın yöresinde de bir **düşman**

³⁸⁵ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.75.

³⁸⁶ **A.e.**, s.78-79.

³⁸⁷ **A.e.**, s.76.

³⁸⁸ **A.e.**, s.76.

³⁸⁹ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Bakara 2/34: “Hani meleklerle, "Adem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.”

³⁹⁰ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 25 Ağustos 2013.

³⁹¹ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Bakara 2/168: “Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.”

görünümünde dolaşmaktadır. Bu eserlerde şeytanın insana düşmanlık ettiği ilk mesele; **fitne** sokmak suretiyledir.

Şeytan'ın insanın kalbine soktuğu fitnelerden en yıkıcı olanı, **kibir ve gurur getirme** şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İslâm dininde kibir, insana yakıştırılmayan bir özelliktir. Çünkü “Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.”³⁹²

“Küçük Şehzade” isimli hikâyede çok zeki, çok akıllı, halkı için çalışan, adil bir padişah karşımıza çıkar. Padişah o kadar akıllıdır ki, insanlar şeytanın bile ona sokulamayacağı konusunda neredeyse hemfikirdirler.³⁹³ Günün birinde şeytan padişahın kalbine fitne sokar: “Herkesi aldattım bir tek seni aldatamadım.” Bu fitne sonucunda padişahın kalbine bir nebze olsun gurur gelir ve yazar okuyucuya bunun cezasını çekeceğini haber verir.³⁹⁴ Şeytan'ın padişaha verdiği diğer bir fitne de ülkenin refahı ve huzurunu sağlama konusundaki her şeyi kendisinin yaptığı ve bunların hepsinin kendi sayesinde olduğudur. “Oysa şeytan fitne vermeden önce böyle demiyordu.”³⁹⁵ İleriki zamanlarda, memleket yine dirlik düzenlik içerisinde hayatında devam etmektedir. İnsanlar şeytanın yedi kat yerin dibine geçtiğini düşünürler, çünkü fitnenin izi tozu kalmamıştır ortalarda. Fakat bunun çok yanlış bir düşünce olduğunu, şeytanın her zaman insanın kalbine fitne koymak için yanında yöresinde bulunduğunu, “Öyle mi sanırsın!” ünlemiyle insanlara hatırlatır Cahit Zarifoğlu.³⁹⁶

Gurur ve kibri ortaya çıkaran fitne elbette sadece padişahın kalbine gelmemiştir. *Kuşların Dili* isimli hikâyede, bir kuşun Hüthüt'e muradına eriştiğini ve bu yolculuğa katlanmak zorunda olmadığını söylemesiyle karşılaşmaktayız. Hüthüt ise bu kuşa, **kalbine iblis gibi gururun** yerleştiği söyler³⁹⁷ ve fitnenin onu ele geçirdiğini anlatmış olur.

³⁹² Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Nisa 4/36: “Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.”

³⁹³ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.284.

³⁹⁴ **A.e.**, s.288.

³⁹⁵ **A.e.**, s.270-271-272.

³⁹⁶ **A.e.**, s.288.

³⁹⁷ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.62.

Şeytanın insana verdiği bir diğer fitne de **vesvesedir**. Şeytan, insanın kalbine gereksiz kuruntu ve düşünceler getirmekle de insana fitne verir ve insanın huzursuzluk çekmesine, ibadetlerini vs. aksatmasına neden olur. *Kuşların Dili* adlı hikâyede bir kuşun; melek ile şeytanın arasında kaldığını, yani bir kolundan meleğin tutup doğru yola çevirdiği, diğer kolundan şeytanın tutup yanlış yola çekmeye uğraştığından şikâyetçi olduğunu görmekteyiz.³⁹⁸ Şeytanın buradaki rolü, ona vesvese vererek doğru yoldan çevirmektir.

Anne adlı romanda Selman'ın uçakta olduğu sırada, kalbinden öleceğine dair hislerin geçtiğini görürüz. Bu tür hislerin en vahşi hayvanda bile olabileceğini dile getiren yazar, şeytanın yavrularının bu hisleri beslemek suretiyle daha da kuvvetlendirip insanın endişelerini çoğaltarak, felaketin parlaklığına yardımcı olacağını söyler.³⁹⁹

İbadet esnasında da şeytanın insanlara vesvese vermesi söz konusudur. Bunun için imamlar, cemaatle kılınan namazlardan önce insanları safları sıklaştırmaları ve araya şeytan girmemesi konusunda uyarılmaktadır. Safları sıklaştırmak, hem insanların bir bütün gibi ibadet etmelerini sağlayacak hem de şeytanın bu bütünün içine girmesini zorlaştıracaktır. “Yürekdede ile Padişah”ta İmam Âli’yi⁴⁰⁰, *Savaş Ritimleri*’nde ise İshak Dedemaru’u⁴⁰¹ “Safları sıklaştırın, araya şeytan girmesin!” çağrısını yaparken görmek mümkündür. Hz. Muhammed’in de safların düzeni konusunda insanlara uyarısı vardır:

“Düz durun, karışık durmayın. Sonra kalplerini de karmakarışık olur. Namazda benim arkamda yaşlı-başlı olanlar dursun. Onların arkasına kendilerinden sonra gelenler, daha sonra da onlardan sonra gelenler dursun.”⁴⁰²

Şeytanın insanın kalbine koyduğu vesveselerden bazıları da kendisiyle ilgilidir. Şöyle ki; insan bazı isteklerinden vazgeçemez ve bunları şeytanın bir fitnesi olarak adlandırır. Oysaki insanın bu istekleri **nefsiyle** ilgilidir ve aşması da kendi elindedir. Bu noktada şeytanın içine koyduğu sadece vesvese ve sıkıntıdır. *Kuşların Dili* adlı hikâyede, bir kuş Hüthüt’e şeytanın yakasını bırakmadığını, bir nebze huzur

³⁹⁸ A.e., s.40.

³⁹⁹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.266.

⁴⁰⁰ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.403.

⁴⁰¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.108.

⁴⁰² Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, C.II, s.524.

bulsa gelip yakasına yapıştığını söyleyerek dert yanar. Hüthüt ise ona bu şeytanın onun kendisinden olduğunu, yani isteklerinden meydana geldiğini anlatır:

“Bir isteğe adamakıllı yapıştın mı içinde bin bir iblis doğar. Şu dünya iblisindir. Onun malına elini uzattığın sürece o seni parmağına dolar. Onun malından el çek ki gönlün ferah olsun.”⁴⁰³

Şeytanın insana verdiği fitnelerden biri de öfke olup dökülür önümüze. Sınırlı anlarında insanların ağzından çıkan ve “Şeytan diyor ki” diye başlayan cümleler kanaatimizce buna işaret eder. Uçuş sırasında kule ile haberleşmeye çalışan ve oradaki görevlinin ukala tavırlarına sinirlenip “Şeytan diyor ki tam tepesine iniş yap da karısı gördüğünde tanıyamasın.”⁴⁰⁴ ifadesini kullanan Selman’ın durumu buna bir örnek teşkil etmektedir.

İnsanların karşısına şeytan sadece kalbine ektiği vesvese tohumları olarak çıkmaz elbette. Farklı görünümelerde, farklı şekillerde, farklı işler yaptırmak suretiyle de insanın yakasına yapışır. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde **televizyonun**, insanı yoldan çıkarıcı bir şeytan olarak tasavvur edildiğini görmekteyiz. Televizyonun akılsız boş bir kutu olmadığını, iblisin ruhunu taşıdığını ifade eder.⁴⁰⁵ (Her eve girmiş olan böylesi bir teknolojik aracın insanlara ne denli düşman olduğunu da satır aralarından okumak mümkündür.)

Cahit Zarifoğlu’nun, iblisin soluğunu hissettiği bir başka yer de Firavun’un yaptırdığı piramitlerdir. Esasında buradaki iblisi piramitlerden ziyade içerisindeki mumyalanmış zamanın yöneticileridir. Yani şeytan bir insan olarak da diğer insanların karşısına çıkabilmektedir:

“...Öylece çırılçıplak, ama kan damarları yüzlerce yıl hiç tıkanmamış olarak korkunç bir biblo gibi dururlar. Bu damarların içinde iblisin soluğu, başkentin dev kanalizasyon borularının içine kadar uzanır ve oradan irili ufaklı bütün sarayların, apartmanların ve müzelerin içine dolar...”⁴⁰⁶

Bunların yanında, deyimlerde ve atasözlerimizde de şeytana vurgu yapılan bazı hususlar görürüz. Kötü işlerin başı olarak anılan şeytan, bu minvaldeki atasözü ve deyimlerimizde yerini almıştır. Cahit Zarifoğlu nesirlerinde bu deyim ve

⁴⁰³ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.44.

⁴⁰⁴ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.276.

⁴⁰⁵ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.178-179.

⁴⁰⁶ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.261.

atasözlerine yer vermiştir. Elinde silah görülen birine, boş olduğu söylene dahi, “şeytan doldurur”⁴⁰⁷ denmesi bununla alakalıdır. Yahut da aceleciliğin insana vereceği zararı anlatmak bakımından kullanılan “acele işe şeytan karışır”⁴⁰⁸ sözü de şeytanın kötülüğüne ve insanın başına kötü işler getirmesiyle düşmanı oluşuna vurgu yapmaktadır.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde şeytan, insanı yoldan çıkarmak isteyen hâlleriyle karşımıza çıkmaktadır. Şeytan, insanın kalbine fitne sokmak suretiyle onu yoldan çıkarmaya çalışır. Yahut da kabine gurur-kibir getirerek, onu Allah'ın istemediği davranışlara sürükler. Her konuda tam anlamıyla mümin Müslüman olan insanların bile kalbine şeytan girebilmektedir. İnsan dünya üzerindeyken şeytana karşı sürekli gözünü açmak zorundadır.

İnsanın yaşamı boyunca mücadele hâlinde olduğu bir diğer unsur da “**nefis**”tir. İnsanın nefisini bir kenara bırakıp, hayatına devam etmesi kanaatimizce mümkün değildir. Fakat onu terbiye edip, kontrol altına alabilmesi elbette mümkündür.

Nefsin insana kötülüğü emrettiğini Kur'an-ı Kerim'de görmek mümkündür:

“Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” dedi⁴⁰⁹

İnanan insanlar bunu bilerek nefislerini kontrol almaya ve kötülük yaptırmasını engellemeye çalışırlar. Çünkü İslâm dinindeki ahiret inancında, bütün nefisler sorguya çekilecek ve iyilik ile kötülüklerinin karşılığı muhakkak ki verilecektir.⁴¹⁰

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanların da elbette bir nefsi vardır ve eserlerde karşımıza çıkmaktadır. *Kuşların Dili* adlı hikâyede uzun uzun nefsin ne olduğu ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu hikâyeye tasavvufî bir özellik taşır ve tasavvufta

⁴⁰⁷ Zarifoğlu, **Sütçü İmam**, s.75.

⁴⁰⁸ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.301.

⁴⁰⁹ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Yusuf 12/53.

⁴¹⁰ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Al-i İmran 3/30: “Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Yine Allah sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Allah kullarını çok esirgeyicidir.”

nefsini terbiye etmenin ne denli önemli olduğu aşikârdır. Bu nedenle yazar nefsin ne olduğuna dair cümlelere metinde yer vermiştir. Bir kuş Hüthüt’e, kendisinin bir “yoldaşı” olduğunu; bu yoldaşın adının “nefs” ve kendisine “düşman” olduğunu söyler. Nereye gitse bu düşmandan kurtulamaz. Hüthüt ona verdiği cevapta; nefsinin onu iyice ayağı altına aldığı, biri onu yalancıktan övse bile böbürlendiğini, iyice yoldan çıktığını ve cahil olduğu için onunla baş edemeyeceğini anlatır. Nefsin asla ölmeyeceğini, bir mezarıcı hikâyesi örnek vererek vurgular:

“Bir mezarıcı varmış. Ömrü boyunca mezar kazmış.
Bir gün demiş ki:
-Çok mezar kazdım. Çok kimseler gömdüm.
Bu yaptıklarımı azgın nefsim gördü de kendi ölmedi. İbret almadı.
İşte nefis böyledir.”⁴¹¹

Nefsini kontrol altına alamayan bir başka kişi de “Sessizlik” adlı hikâyede çıkar karşımıza. Burada bir kadını, evine doğru elinde torbalarla yürür vaziyette görürüz. Kadının yanında yürüyen bir de köpek vardır. Buradaki köpek, nefsi temsil eder. “Görünmeyen bir köpek yürüyor önümde. Bastığı yerde arka arkaya küçük çukurlar izler diziliyorlar. Şimdi fileyi öteki elime alayım’/ /’Koşsam’”⁴¹² Nefsini kontrol altına alamadığını, köpeğe anlam verememesinden çıkarmak mümkündür. Henüz onu tanıyamamıştır bile. Nefse köpek benzetmesi tasavvufta ve edebiyatımızda yaygındır. Necip Fazıl Kısakürek’in “Benim nefsim, benim nefsim ne köpek!...”⁴¹³ mısraı buna güzel bir örnektir.

Nefsin insana olan düşmanlıklarından biri kalbine gurur getirmesidir. Aynı şeytan gibi o da **insanın kalbine gurur getirerek, ona kötülük eder.**⁴¹⁴ Bu gurur o kadar kötüdür ki insanı cehenneme bile taşır. Yahudi İzak, padişahın onu sarayda çalışması için davet etmesi üzerine şöyle bir sual yöneltir:

“-Padişahım demiş Yahudi İzak, hizmetinizde bulunmak benim için bir şereftir. Ancak sarayda yaşamaktan dolayı nefsim gurur gelirse beni cehennem ateşinden kurtarmaya gücünüz yeter mi?”⁴¹⁵

⁴¹¹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.42-43.

⁴¹² Cahit Zarifoğlu, “Sessizlik”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.142-143.

⁴¹³ Necip Fazıl Kısakürek, “Benim Nefsim”, **Çile**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2007, s.70.

⁴¹⁴ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.62.

⁴¹⁵ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.286.

Nefsinin insana oynadığı en önemli oyunlardan biri, **var olmak hevesidir**. Var olma hevesi kanaatimize, nefsin başkaldırıp her şartta ve koşulda **ben** demesi, her şeyin dönüp dolaşıp kendisine bağlandığını düşünmesidir. *Yaşamak*'ta Cahit Zarifoğlu, yazdığı şiirlerin kendine ait olduğunu düşünmek ister. Fakat herkesin onları okuması, kendisine ait olmadığını bir göstergesidir.⁴¹⁶ Kader inancı tam olan yazarın, bunları kendisinin yazmadığını ona “yazdırıldığını” kader bölümünde görmüştük.⁴¹⁷ Bununla beraber yazar bazı zamanlarında nefsinin oyununa gelir ve onları sahiplenmek ister. Fakat hemen silkinerek kendini uyarır ve affedilmeyi diler. Nefsini eğitir: “Onu okşyarak yatıştırıyor ve kalın parmaklıkları aralıyarak ağına düştüğü insanperestlikten özgürlüğe kurtarıyorum.”⁴¹⁸ Yazar bu hevesin iradesi bulunsaydı ve kendi buyruğu ile var olabilseydi; rezil ve perişan olacağı görüşündedir.⁴¹⁹

Nefsin insana oynadığı oyunlardan bahseden yazar, onun için yapılacakların Allah için yapılacaklardan sonra geldiğini söylemektedir. Oğluna İslâm'ı anlatan anneden, camiye giderken yavaş ve vakarla gidilmesi gerektiği dinleriz. Tekbire yetişmek için hızlı olmak gerekir; fakat tekbire yetişmek amacıyla koşmak nefis için, tertemiz ve vakarla yürüyerek gitmek İslâm'ın izzet ve şerefi içindir.⁴²⁰ Yani insan, İslâm için, Allah için yapacaklarını; kendi nefsi için yapacaklarının önüne koymalıdır.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların şeytan ve nefisle sürekli mücadele hâlinde olduğunu görmekteyiz. Şeytan, insanı yoldan çıkarmak istemektedir. Bunun için çeşitli yöntemler kullanır. Tam anlamıyla mümin Müslüman olan insanların bile kalbine şeytanın fitnesi girebilmektedir. İnsan dünya üzerindeyken şeytana karşı sürekli gözünü açmak zorundadır.

Nefis ise sürekli insanladır, onun varlığını kabul etmek gerekmektedir. Nefsi yok saymak, insanın kendini yok saymasıdır. Bununla beraber insan nefsinin isteğine göre değil, kendisine bildirildiği üzere hareket etmekle yükümlüdür.

⁴¹⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.102.

⁴¹⁷ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.192

⁴¹⁸ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.102.

⁴¹⁹ **A.e.**, s.100.

⁴²⁰ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.323.

1.4.3. Ölüm ve Ahiret İnancı

Yaşayan her canlının, biyolojik olarak dünya üzerinde hayatta kalabileceği sınırlı bir süre olduğu gibi; insanın da dünyada yaşadığı bir süreç, bir ömür vardır ve bu bittiğinde insan **ölüm** dediğimiz hadise ile baş başa kalır. Kur'an-ı Kerim'de bu durum "Her nefis ölümü tadacaktır."⁴²¹ ifadesiyle, net bir biçimde ortaya konmuştur. Canlıların ölümlü olduğu ve bire gün muhakkak ölümle tanışacakları bu şekilde ifade edilmekle beraber, insanların ölümle beraber Allah'a döndürülecekleri de Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır: "Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz."⁴²² Buradan da anlamaktayız ki, İslâm inancında insanlar dünyaya bir nevi imtihan amacıyla gönderilmişlerdir ve dünyadaki yaşamları dolup ölüm vaki olduğunda, Allah'a döndürülecek, başka bir **yaşamının** içerisine dâhil olacaklardır. Yani ahirete intikal edeceklerdir.

Her insanın olduğu gibi, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşılaştığımız insanların da ölümle iç içe bir hayat sürdürdüklerini görmekteyiz. Hayat olduğu yerde, mutlaka bir **ölüm** gerçeği de bulunmaktadır. Cahit Zarifoğlu nesirlerinde ölümü çeşitli boyutlarıyla ve insanı merkeze alıp, onun etrafında anlatmak suretiyle ele almıştır.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanlar, ölümlü olduklarının farkındadırlar. Her an ölümle karşı karşıya olduklarını, kendileri tayin edemedikleri bir zamanda ölecekleri bilmektedirler. **İçlerindeki ölümü**⁴²³ bilen bu insanlar, aynı zamanda **ecellerini, "çocukların torbaya koyup boyunlarında taşıdıkları Mushaf cüzleri gibi"**⁴²⁴ yanlarında taşımaktadırlar. İnsanların ölümle ilgili sezgilerinin de daima haklı olduğunu görmekteyiz. Bu tür sezgiler en vahşi hayvanlarda bile olmakta, "Ölümün karanlık uzantıları damarların içinden yukarı gelerek beyin

⁴²¹ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Al-i İmran 3/185: "Her canlı ölümü tadacaktır. Ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete sokulursa gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatici metadan başka bir şey değildir."

⁴²² Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Enbiya 21/35, Ankebut 29/57: "Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz."

⁴²³ Zarifoğlu, "Savunma", **Hikâyeler**, s.58.

⁴²⁴ Zarifoğlu, "Savaş Ritimleri", **Romanlar**, s.184-185.

içinde bir tur atmaktadır.”⁴²⁵ Şeytanın verdiği vesvese ise bu sezgileri bir tür korku hâline taşımak görevini üstlenir.

Ölüm korkusu, insanın içerisinde belli zamanlarda kendisini göstermektedir. Özellikle ölümle burun buruna dediğimiz durumlarda insan bu korkunun önüne geçemez. **Can “tatlı ve azizdir”, onu sever ve ondan geçemez**⁴²⁶ insan. Tıpkı *Serçekuş* adlı hikâyede karşımıza çıkan, çamura saplanmış bir hâlde bir kuştan yardım bekleyen avcı gibi. Avcının içini bir yandan ölüm korkusu kemirirken bir yandan da sevinmektedir; yanında Serçekuş vardır ve hiç değilse yalnız ölmeyecektir.⁴²⁷ Buradan anlamaktayız ki ölüm korkusunu besleyen nedenlerden biri insanın **canından geçememesi**, bir diğeri ise **yalnız kalacağı** korkusudur.

Ölüm korkusunu gördüğümüz insanlardan bazıları da yaşlanmış ve hayatının geri kalanını ibadetle geçirmek isteyen insanlardır. Buradaki korku hem ölümle hem de öldüğü vakit verilecek olan sualle ilgilidir. Bu insanlarda genellikle **yaşlılığında “bir köşeye çekilip sadece ibadetle meşgul olma”**⁴²⁸ temayülü görülmektedir.

İnsanlar tehlike anlarında da ölümü hatırlamakta, onun “**sarı çehreli esintisi**”ni⁴²⁹ hissetmektedirler. Bu korku bazen o kadar ileriye gider ki, insan çok farklı şekillerde ölümü tahayyül etmeye başlar:

“Ölüm bir yaz akşamı Nil’in içindeki büyü bir yaratık tarafından kıyıya çağrılıp çekilen ve bulunduğu vahşi hayvanlar tarafından parçalanmış korkunç görünümlü cesediyle etrafa dehşet salan birinin yumulu ellerinin arasından ıslak bataklık çamuruna sızır gibi sızıyordu havalandırma borularının arasından uçağın içine...”⁴³⁰

İnsan ölüm korkusuyla baş başa kaldığında, ölmesini kolaylaştırması bakımından tutunacak bir dal arar. Korkunun desteklediği ölümün dehşetinden⁴³¹ korunmak için sığınacak yer arayan insan, yaşamın belki de en saf ve en temiz zamanları olan çocukluğa sığınır. Bu sığınma daha çok Allah ile arası açılmış, yahut ilişkileri zedelenmiş ve bunun sonucunda uzaklaşmış insanlarda görülür. Çünkü

⁴²⁵ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.266.

⁴²⁶ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.86.

⁴²⁷ **A.e.**

⁴²⁸ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.49

⁴²⁹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.272.

⁴³⁰ **A.e.**, s.272.

⁴³¹ Burada ölümün dehşetinin, onun kendi muhtevasından dolayı değil; korkunun onu soktuğu yeni biçim nedeniyle kullanıldığını özellikle belirtmek istiyoruz.

Allah ile ilişkileri iyi olan birinin, sığınacak yeri yalnızca O'dur. Cahit Zarifoğlu'nun eserlerinde, bir pilot olan Selman'ın uçakta duyduğu sesler sonucunda ölümü sezmesi, daha sonra paraşütle yere atlayıp bir süre adeta ölümle cebelleşmesi ve korkunun içine bıraktığı tohumlardan kurtulmak amacıyla çocukluğuna sığınmasına şahit oluruz ki yukarıdaki sözleri söylememize neden de aslında Selman'ın içine düştüğü bu ruhsal durumdur. Romanın diğer bölümlerinde, babasının Allah yolunda yetiştirmek için gece gündüz çabaladığı Selman'ın, yoldan çıkmış bir şekilde bize tasvir edildiğini görmekteyiz. Selman'ın yaptığı eylemler, belki de meşrulaştırılmaması için, bize cümle cümle anlatılmaz; sadece satır aralarından bunu okuruz. Böyle bir durumda olan Selman'ın direkt olarak Allah'a değil de çocukluğuna sığınması, belki de çocukluğunda babasının onu yönlendirdiği minval üzere olduğundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca çocukların henüz mümin ve kâfir olarak ayrılmadığını ve hepsinin mümin olduğunu da bilmekteyiz. Yani çocukluğuna sığındığını gördüğümüz insan, esasında Allah'a sığınmakta ve ondan yardım istemektedir:

“Artık nereye gittiğine, karşısından neler geldiğine başını kaldırıp bakmıyor bile. Yeni hasat edilmiş tarlada Nil'e doğru gittiğini görebilseydi, bu sarhoşluk içinde korkmak yerine belki de Nil kıyısındaki köyünde geçen çocukluğuyla ilgili anılar aklına gelir ve ölmesi kolaylaşırdı.”⁴³²

Cahit Zarifoğlu, kendi yazarlığını ele aldığı bir bölümde ölüm korkusuna da yer vermiştir. Ölümü anlattığı bir bölümde, “Diyorum ki asıl onunla birlikte korksaydım, izlenseydim, öldürseydim öldürülseydim yine de yazabilir miydim?”⁴³³ diye kendine sorar ve ölüm korkusunun ne denli zor olduğuna vurgu yapar.

Ölüm korkusuyla ve bu konuda yapılabileceklerle ilgili en güzel cevabı bilge kuş Hüthüt'ten duymaktayız. Kendisine “ölümden korkuyorum” diyen kuşa Hüthüt'ün cevabı; hayat uzun da olsa bir soluktan ibaret olduğu, eninde sonunda bütün yaratılmışların öleceği ve bunun bir istisnası olmadığıdır.⁴³⁴ Yani kısaca korkunun ecele faydası yoktur.

⁴³² Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.288.

⁴³³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.107.

⁴³⁴ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.47-48.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde ölümden korkan insanlar kadar, ölüme bir şekilde kendisini hazırlamış, ona aşina olmuş insanlarla da karşılaşmaktayız. “Yürekdede ile Padişah” masalında, hiç kötülükle karşılaşılmayacağını, **ölüm bile olsa “razılıkla” karşılanacağını**⁴³⁵ ama elbette masalın içinde bir mücadele olacağını yazar bizzat kendisi ifade etmektedir.

Bir başka çocuk hikâyesi *Serçekuş*'ta ise, ölüm korkusunu yenmenin yöntemi olarak **cesareti** gösterir. Cesaret, ölüm durumunu ortadan kaldırmasa da korkunun hafiflemesine yardımcı olmaktadır.⁴³⁶

Ölüm korkusunu yenen bir başka durum ise insanın etrafında gördüğü ölümlerin çokluğu sonucunda, bunun normalleşmesi ve ölüme alışmadır. Genellikle toplu ölümlerin meydana geldiği savaş ve afet durumlarında rastlanılan bu durum, insanların içinde buldukları psikolojik hâl ve durumla alakalıdır. *Yaşamak*'ta bir bölümde, savaş sırasında etrafında ölümün kol gezdiği ve bizzat kendisi de ölümlerle burun buruna gelmiş birinin artık ölümden korkmadığını şu satırlarda görmekteyiz:

“Bizim güneyli köyümüzün adamları kuzeyli adamlarımıza bilgi vermiş o nedenle hepimizi süngülüyorlar ben ölmüyorum. Yaralarım çabucak kapanıyor. Artık ölümlerden korkmuyorum ve ölümlerden.”⁴³⁷

İnsan korksun ya da korkmasın, kendisini bu duruma alıştırsın yahut da kaçmaya çalışsın ölüm denilen bir gerçek vardır ve insanı muhakkak bir gün bulacaktır. Hangi insanın ne kadar yaşayacağını bilmek, hiçbir dünyevî bilimin açıklayabileceği bir durum değildir. Çok sağlıklı, yüz yıl yaşayabileceği düşünülen bir insan; bir anda karşidan karşıya geçerken, trafik kazası sonucunda ölebilmektedir. “İnsanların bir ölümü vardır ve bu onların elinde değildir.”⁴³⁸ İşte hiçbir şekilde tespit edilemeyen ölüm zamanı ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de “Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır.”⁴³⁹ denmektedir ve

⁴³⁵ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.364.

⁴³⁶ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.70.

⁴³⁷ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.97.

⁴³⁸ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.78.

⁴³⁹ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Al-i İmran 3/145: “Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükafatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükafatlandıracağız.”

insanın dünyada geçireceği belli bir zaman olduğu, bu zamanın Allah tarafından tayin edildiği anlaşılmaktadır.

Ölüm zamanının bilinmezliği, Cahit Zarifoğlu ve nesirlerinde yer verdiği insanın zihnini meşgul etmiştir. *Yaşamak*'ta kan gütmenin yazarın ilgisini çektiği görülmektedir. Fakat ilgisini çeken esas mevzu, kan güdenler ve yaşadıkları değil; **“ölüm saatinin bilinmezliği”dir.**⁴⁴⁰ Zira ölüm saati, insanın zihnini istese de istemese de meşgul etmekte, en dayanıklı görünen insanların göğsünü bile çatırtılarla inletmektedir.⁴⁴¹ İnsanlar çoğu zaman **“beş on adım ötesinde”** olan ölümü hissedemezler.⁴⁴²

İnsan ölüm saatini bilmemekle beraber, yaşlandığı vakit ölümün yaklaştığını hisseder. İns'ın anne ve babasının oğullarının peşinden giderken, yaşlarının büyük olmasından dolayı, **“ölümlerini yanlarına aldıklarını”**⁴⁴³ görürüz. Ve **“ölmek üzere olduklarını anladıklarında”**, bir taşın üzerine uzanıp ölmeyi beklerler.⁴⁴⁴ *Yaşamak*'ta karşımıza çıkan yaşlı bir adam, dünyadan elini eteğini çekip **“Ölüyorum galiba.”** dediği bir zamanda çocuk hastalığına yakalanmış ve bir süre sonra ölmüştür.⁴⁴⁵

Genç insanlar ise ecelin uzak olduğunu düşünür. *Savaş Ritimleri*'nde çocukların aralarında yaptıkları yarışlar esnasında, başlarına gelebilecek kazalara rağmen **uzak ecelin emniyetini sezerek onu giymeleri**⁴⁴⁶ buna bir örnektir. Bazı insanlar da manevî yönlerinin kuvvetli olması sonucunda, ölüm vakitlerinin yaklaştığını ölmeden evvel insanlara haber verirler. *Yaşamak*'ta Fethi Gemuhluoğlu, tam da böyle bir cümle ile karşımıza çıkmaktadır:

“Ve birden, hiçbirimize saatin bir hayli ilerlediğini çağrıştırmayan, fakat yalnız ölümü ve yalnız onun ölümünü çağrıştıran, cümlesini söylüyor: “Vakit daraldı çocuklar.”⁴⁴⁷

⁴⁴⁰ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.104.

⁴⁴¹ *A.e.*, s.104.

⁴⁴² Zarifoğlu, “Serçekuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.83.

⁴⁴³ Zarifoğlu, “İns”, *Hikâyeler*, s.11.

⁴⁴⁴ *A.e.*, s.14.

⁴⁴⁵ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.40.

⁴⁴⁶ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.81.

⁴⁴⁷ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.86.

İnsan ölüm vaktini kendisi tayin edemediğine ve bu konuda elinden gelen bir şey olmadığına göre yapması gereken şey; “**kendisine ayrılmış ölümü sabırla beklemek**”⁴⁴⁸ ve beklerken ölümle ilgili hazırlık yapmaktır.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, ölüme hazırlık yapan insanlarla karşılaşmak mümkündür. *Yaşamak*'ta anlattığı Duran Hatun böyle bir kadındır. “Ölüm beklenen sevimli bir oğuldur onun için.”⁴⁴⁹ Bir yandan yaşamına devam ederken, bir yandan da öleceği günü beklemektedir. Ahiret, adeta yaşamından bir parça olmuştur ve bu inancında samimidir.⁴⁵⁰ Duran Hatun'da gördüğümüz üzere, ölüme hazırlık yapan insanın bir yandan yaşamına devam ederken, bir yandan da ahiret denen gerçeğin farkında olması gerekir. Eğer sadece dünyalık yaşar ve ona göre davranırsa, ölürken dünyadan kopamaz. Cahit Zarifoğlu bu durumdan korkmaktadır: “Ölürken daracık dolaplarımızın içinde elimizi hâlâ, dünyanın, çekiştirilmekten çürümüş eteğine yapışmış görürsek ne yaparız?”⁴⁵¹

İnsanların dünyaya yapışıp kalmaması gerektiğini Hüthüt'ün bir kuşa verdiği öğütten de anlamaktayız. Dünyadaki makamından, sarayından vazgeçemeyen ve çıktığı yoldan geri dönmek isteyen kuşa Hüthüt; dünyanın ölümlü olduğunu ve ölüm söz konusu olduğu için, sarayın ona kalmayacağını hatırlatır.⁴⁵² Dünya malı dünyada kalır. Kimse ölürken yanında bunları götüremeyeceği gibi, ölüm anında ve sonrasında da bunların kimseye bir faydası yoktur.

Yaşamak'ta bir mekânda karşılaştığı, daha doğrusu göz göze geldiği kız adeta Cahit Zarifoğlu'nun ölebilmek için her ihtiyacını tamamlayıp tamamlamadığını sormaktadır. Kendisinin bu bakımdan bazı eksikleri vardır ve “**ilerlemiş yaşına rağmen kendine iyi gelen bir ölümü sağlayamamaktadır.**”⁴⁵³ Bunun nedeni yazarın da belirttiği gibi ölüme hazırlık yapmamış olmasıdır. Ahiret için hazırlığı olmadığı için ölememektedir.

⁴⁴⁸ Zarifoğlu, “Savunma”, **Hikâyeler**, s.57.

⁴⁴⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.129.

⁴⁵⁰ **A.e.**, s.129-130.

⁴⁵¹ **A.e.**, s.118.

⁴⁵² Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.46.

⁴⁵³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.173.

Ahirete hazırlık yapmış olan insan için, yani inanıp bu minval üzere davranışlar sergileyenler için ölüm korkulacak bir durum değildir. Böyle insanlarda ölüm, bir keder durumu değildir. Çünkü İslâm inancında **ahiret** kavramı vardır ve insanın esas yaşamı öldükten sonra orada başlar. Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*'ta köy hayatından bahsettiği bir bölümde, bu duruma da vurgu yapar:⁴⁵⁴ “Ölüm keder doğurmaz, cançekişmelerin ortaya yaydığı bir sessizlik vardır ama, ölü toprağa sevgiyle verilir.”⁴⁵⁵ Yine aynı kitapta Cahit Zarifoğlu'na ölümü gösterilir ve bunun karşısında hamd ederek Allah'a olan inancı pekişir:

“Bana bu gece ölümüm gösterildi
Büyük ak saçlı başım
Dolunay gibi kaydı iki taşın arasına...
Ve dört kutsal kelime daha duydum
Kendi sancağımdı tutduğum
Zulmedince kendim
Lütfedince sen
Seni andım hamdettim sana taptım”⁴⁵⁶

Kuşların Dili adlı hikâyede bir delinin hayatından misal verilir. Bu deli kaplanlarla yaşar, yanına biri geldiğinde dalıp gider, yanına gelenler gittiği vakit ise neşelenirmiş. Hep ve yalnız Allah'la olduğunda neşelenir, başkalarıyla olduğunda ise adeta ölürmüş. Bunu misal veren Hüthüt “Hep onunla olduktan sonra ölüm de yoktur başka bir şey de..”⁴⁵⁷ diyerek ölümün esasında korkulacak bir tarafı olmadığını vurgular.

Ölümün insanlar için meçhul olan tarafları da vardır. *Serçekuş* adlı hikâyede ölüme çok yaklaşmış bir kuş ile karşılaşırız. Avcı tetiğini ona yöneltmiştir ve bir anda tetiği çeker. Serçekuş durur ve ölümü anlamaya çalışır. Hâlâ avcının karşısında olduğunu, belki de **ölümün yeni bir hayatı** ifade ettiğini düşünür. Ve fakat sonra ölmediğini, yaşadığını anladığında; ölüm yine ona meçhul olur.⁴⁵⁸ Diyebiliriz ki insanlar, ölümle birebir tanışmadığı sürece aslını kavramakta zorlanırlar. Bir takım

⁴⁵⁴ Çünkü köyde henüz ideolojiler inançların yerini almamıştır ve modernizmin yıkıcı etkileri buraya daha ulaşmamıştır. Cahit Zarifoğlu “köy”ü bozulmamış mekân olarak tasvir eder. Ayrıntılı bilgi için “Mekân Karşısında İnsan” bölümüne bakılabilir.

⁴⁵⁵ **A.e.**, s.56-57.

⁴⁵⁶ **A.e.**, s.81-82.

⁴⁵⁷ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.63-64.

⁴⁵⁸ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.75-76.

bilgiler olmakta ve insanların bir kısmı buna iman etmekle beraber, ölüm anı ve bir yaşamdan diğerine geçiş sürecinde olanları kavrayabilmek çok da kolay değildir.

Anne isimli romanda Selman, paraşütle uçaktan atlayıp rüzgârla boğuşurken, bir an her şeyin sakinleştiğini görür ve sorar; “Ölüm müydü bu, hayır. Rüzgar mı birden kesilmişti?”⁴⁵⁹ Bütün hengâme içerisinde bir anlık durulmayı ölüme benzeter ve öldüğünü düşünür. Fakat sonra durumun farkına varır, sadece rüzgâr kesilmiştir.

Her insan bir gün ölecektir ve bunun zamanını bilmemektedir. Ölüme benzettiği anlar olmakla beraber asıl zamanı ve nasıl öleceğine dair fikri yoktur. Zamanını kestiremediği gibi, ne şekilde öleceğini de bilemez insanoğlu. Herkes için ayrı bir sebep halk edilmiştir ve ölüm zamanı geldiğinde bu sebeple beraber kişi dünyadaki yaşamından ayrılacaktır. Bu sebep herhangi bir hastalık, kaza vs. olabileceği gibi, bir insan tarafından öldürülmek suretiyle de ortaya çıkabilmektedir. İnsanın insana zulmü, geçmiş çağlara baktığımızda; hemen her zaman diliminde karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar bu zulümler sonucunda ölmüş ve ahirete intikal etmiştir. Özellikle savaş zamanlarında bu ölümlerin had safhaya ulaştığını görmekteyiz.

Yaşamak'ın Vietnam savaşını insanlara anlatmak maksadıyla yazdığı kısımda, insanın insana yaptığı zulüm sonucunda meydana gelen ölümleri çokça görmekteyiz. İnsanlar “arka arkaya” ölmekte, Amerikalı askerler tarafından “süngülenmekte” ve işkence görmektedirler.⁴⁶⁰ Kocasının ölümüne şahit olan bir kadın, sanki ilk defa ölüm görüyormuş gibi hisseder ve kocasının yavaş yavaş öldüğünü görür. Kocasını öldüren askerler odaya bir anda giren oğlunu da öldürürler sonra kadına işkence ederler ve süngülerler.⁴⁶¹ İşkence edilerek öldürülen insanların yahut askerlerin kimisinin kulağı ve burnu olmadığı⁴⁶² okuruz Cahit Zarifoğlu'nun satırlarından.

Yine aynı kitapta Ruslar ve Çinliler tarafından Müslümanlara yapılan zulümlerden bahsetmektedir Cahit Zarifoğlu. Nazımla yazdığı bu mısralarda,

⁴⁵⁹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.288.

⁴⁶⁰ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.96.

⁴⁶¹ **A.e.**, s.97.

⁴⁶² **A.e.**, s.98.

Rusların ve Çinlilerin insanları asimile etmek için onlara zulmettiğini, eğer diretirlerse ise öldürdüklerini ve hatta öldürmekle de kalmayıp mezarlarında bile rahat bırakmayarak tersyüz ettiğini anlatmaktadır.⁴⁶³

Ölüm insanları sadece ölme durumunda etkilemez. Yani insanların ölümle olan ilişkileri, ölmekten ibaret değildir. Önce başkalarının ölümleriyle tanışır insan ve başkalarının ölümü insanların hayatını etkiler. İsmet Özel'in dediği gibi;

“Bize ne başkasının ölümünden demeyiz
çünkü başka insanların ölümü
en gizli mesleğidir hepimizin”⁴⁶⁴

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların ölüme verdiği, bizim de toplumumuzda sıkça rastladığımız, tipik tepkiyle cenaze evlerinde karşılaşmaktayız. Yakınları ölen kişiyi öpüp koklamaktadırlar. Sanki kendilerine ondan bir şeyler geçecekmiş gibi hissederler. Ölünün başında duran yaşlılar ise sanki ölüme bağıışıklık kazanmış gibi durmaktadırlar.⁴⁶⁵ Çünkü muhtemeldir ki çok fazla ölüm görmüşlerdir. Cenaze evlerinde her daim bir sessizlik hâkimdir. **“Az konuşan,” “bekleyen,” “gülmeyen” insanların sessizliğidir adeta ölüm.** Çocuklardan en yaşlılara kadar iner bu değişiklik ve demek ki ölüm bu ikisi arasındadır.⁴⁶⁶

Başkasının ölümü söz konusu olunca insanı en çok etkileyen ve yaralayan yakınlarının; bu yakınlar içerisinde de annesinin ölümüdür diyebiliriz. *Yaşamak*'ta annesi ölmüş olan çocukların psikolojisini görürüz. Kendilerine “ Nasıl bir masal istersiniz?” sorusuna bir tanesi şöyle cevap verir;

‘ben isterim ki annem Esmenin ölümünü daha duymamış olayım, böyle üşümiyeyim, ben isterim ki çocuk kalbimi anlayan annem olmayınca ben de olmayayım. Annesizliği anlatan bir masal anlatın kendimi daha iyi anlamak ve tanımak istiyorum’⁴⁶⁷

Anneleri ölen çocuklar, bunu hiç yaşamamış olmayı diler. Annelerinin ölümü onları savunmasız hissettirir. Bir çocuğa annesinden çok şefkat gösterebilecek başka

⁴⁶³ A.e., s.18.

⁴⁶⁴ İsmet Özel, “Üç Frenk Havası”, **Erbain (Kırk Yılın Şiirleri)**, 25.bsk., İstanbul, Tam İstiklâl Yayıncılık Ortaklığı, 2012, s.201.

⁴⁶⁵ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.58.

⁴⁶⁶ A.e., s.57.

⁴⁶⁷ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.25.

insan yoktur.⁴⁶⁸ Annenin ölümü çocuğun kalbinde bir acı olarak kalır, oraya kök salar ve bekler. Ortaya çıkmak için uygun zamanı bulduğunda çocukların gözünden yaş olarak yeryüzüne düşer. Ormandaki oduncunun şehirden odunlarını satamadan dönüşüne, **annesini yeni ölmüş gibi ağlamak isterken**⁴⁶⁹ görürüz çocuğu. İçinde biriktirdiği acıyı dışarıya dökmek için somut bir neden oluşturacaktır çünkü kendisine. Oduncuyla beraber, içinde acı olarak biriktirdiği annesinin ölümüne de ağlayacaktır.

Annelerin ölümü olduğu gibi, çocukların ölümü de insanları psikolojik olarak etkiler. Çocuklar savunmasız, günahsız, ilgiye şefkate muhtaç varlıklardır. Ölmeleri yahut da zalimce öldürülmeleri, merhamet duygusu taşıyan herkeste derin bir acıya sebep olur. Çocuklar bunun için “Masalımızda acı olmasın dilerim, çocuklar ölmesin öldürülmesin.”⁴⁷⁰ diye dileklerini sunar.

Yaşamak'ta bir kahvehanede otururken, arabasıyla içeri giren bir adamın, bir kadını ezdiğine şahit olur Cahit Zarifoğlu. Kalabalığın içerisinde önce herkes panik hâlini alır. Çünkü “**vahşet çabuk etkiler**”⁴⁷¹ insanları. Daha sonra bu itişmeler durur ve ölen kızın üzerine Cahit Zarifoğlu'nun annesi zannettiği, fakat esasında kızın ablası olan kadın eğilir. Polisler bir çocuk oyunu gibi yerleri çizer, diğer insanlar da nefes almaya yaşamaya devam ederler.⁴⁷² Kızın ölümü gerçek anlamda sadece ablasını etkilemiştir. Diğer insanların merakı giderildikten ve aksiyon ihtiyacı karşılandıktan sonra onlar için bir anlamı kalmamıştır.

Ölüme insanların verdiği tepkilerin birine de bir polis aracılığıyla rastlamaktayız. Polis için sokakta ölen kişi bir iştir. Belki de meslekî tahribat nedeniyle, sokakta ölen bir kimseye acımak yerine kızmaktadır:

“hep vuruluyor ve yatıyorsunuz parke taşlar üstünde böyle kanaya kanaya ve geberiyorsunuz, ve kolay ondan sonrası sizler için, ve Tanrı kovsun sizleri”⁴⁷³

⁴⁶⁸ Anne ve çocuk ilişkisi için bkz. “İlişkilerine Göre İnsan, Aile İçi İlişkiler, Anne-Çocuk”

⁴⁶⁹ **A.e.**

⁴⁷⁰ **A.e.**, s.26.

⁴⁷¹ **A.e.**, s.15.

⁴⁷² **A.e.**, s.16.

⁴⁷³ Cahit Zarifoğlu, “Kentın Ortasında Bir An”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.63.

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde ölümün her insanın başına geleceğini söylemektedir. Fakat insanlar için can tatlıdır ve ondan geçmek zor gelmektedir. Özellikle son nefesin belirsizliği, insanın ölüm korkusuna kapılmasına neden olmaktadır. Her ne kadar Cahit Zarifoğlu'nun kahramanlarının çoğu inançlı insanlar olup, ölümün bir son olmadığını, ahiretin varlığını bilseler de; ölüm korkusu birçoğunun içinde yer edinmiştir. Kahramanların bu yönü, onların gerçeklikleri açısından önemlidir.

İnsanların başkasının ölümü karşısındaki psikolojik hâlleri, Cahit Zarifoğlu'nun dikkatini çeken ve eserlerine taşıdığı önemli bir husustur. İnsan etrafındakilerin ölümünden etkilenmektedir. Başkalarının ölümü, onu kendi ölümüyle ilgili düşünceye sevk etmektedir. Fakat etrafında sürekli ölüm gören bir insanın bir süre sonra ölüm hadisesine karşı duyarsızlaştığı da gözlemlenmiştir.

İnsan öleceğinden kesin olarak emin olmakla beraber, ölüm zamanını bilememektedir. Cahit Zarifoğlu insanın ölümü sabırla beklemesi gerektiğini söylerken, köy yaşamında ölümün keder doğurmadığını da belirtmektedir.

Her insanın, dünya üzerinde yaşayabileceği belli bir zaman dilimi vardır ve bu zamanı dolduran herkes, elbet bir gün ölecektir. İnsanın asla kaçamayacağı bir durum olan ölümden sonra nereye gideceği konusu ise hep merak edilmiştir. Eski dönemlerde insanların eşyalarıyla gömülmesinden anlıyoruz ki, o zamanda bile ölümden sonra bir yaşam olduğu düşünülmektedir.⁴⁷⁴ Bu, bir peygamberin tebliği neticesinde mi insanları yönlendirmiştir, yoksa insanlar akıl yürüterek mi bu sonuca varılmıştır bilemiyoruz. Fakat ölümden sonraki yaşama inanma meyli insanda bulunur diyebiliriz.

İslâm dininde öldükten sonra dirilmeye ilgili kesin hükümler vardır. Kur'an-ı Kerim'de bu konudaki ayetlere çokça rastlamak mümkündür. Biz şimdilik bir tanesi ile yetineceğiz:

⁴⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bak., Mircae Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi (Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına)**, Yay. Haz. Ergun Kocabıyık, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Kabalcı Yayınevi,2003, C.I, s.24.

“Şüphesiz göklerin ve yerin hükümrânlığı yalnız Allah'ındır. O diriltir ve öldürür. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.”⁴⁷⁵

Cahit Zarifoğlu'nun ve nesirlerinde, ettiği insanların ahiret inançlarının İslâm dini üzere olduğunu ve ahirete iman ettiklerini görmekteyiz. *Yaşamak*'ta yazarın Allah'a şükrettiği kısımda zikrettiği “Ama hemen hatırlayabiliyorum ya hamdolsun hatırlatan Allaha uyutan ve uyandıran ve öldürüp dirilten Allaha.”⁴⁷⁶ cümlesinden bunu anlamak mümkündür. Yine *Savaş Ritimleri*'nde, henüz doğmamış olan çocuk, doğacağı mekânı tasvir ederken; kendinden öncekilerin buralarda yaşadığını, öldüğünü anlatır. Sonra ekler “Onlar bir zaman gelecek ebediyen yeşerecekler.”⁴⁷⁷

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yer alan insanlar ahirete iman etmekle beraber, kafalarında bir takım soruları taşırlar. Fakat bu sorular ahiretin olup olmadığı ile ilgili değil, nasıl bir yer olduğu yahut da orada neler olacağı konusundadır. *Savaş Ritimleri*'nde Seyyid Amad doğduğunda annesinin karnındaki hayatından hiçbir şey hatırlamaz ve merak eder: “O yerden hiçbir şey hatırlanmadığına göre acaba öte dünyada da bu dünyadan hiçbir şey hatırlanmayacak mı?”⁴⁷⁸

İnsanların içerisinde ahireti merak edenler kadar ona zaten aşına olan çehrelerle de karşılaşırız. *Yaşamak*'ta karşımıza çıkan Duran Hatun, bunlardan biridir. Yazar onu tanıtırken, ahirete aşına olduğunu ve bunun doksan yaşına yaklaştığı için değil; onu tanıdığından beri böyle süre geldiğinden bahseder. Dünyadaki bunca korkunun içinde, ahiret sevgisini nasıl bulduğuna şaşırır.⁴⁷⁹

Cahit Zarifoğlu, insanın asıl yaşamının öldükten sonra başladığını vurgulamaktadır. Okyanus'un kıyısına geldiğinde buranın “bütün yeteneklerine rağmen insana dünyadaki hayatının küçücük geçici boyutlarını hatırlattığını”⁴⁸⁰ fark eder. İnsanın dünyadaki yaşamı sadece sınava girmek için çıktığı küçük bir yolculuktur. Bu yolculuğun sonunda ise ebedi hayatı başlayacaktır:

⁴⁷⁵ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Tevbe 9/116.

⁴⁷⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, İstanbul, s.92.

⁴⁷⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.8.

⁴⁷⁸ **A.e.**, s.15.

⁴⁷⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.191.

⁴⁸⁰ **A.e.**, s.66.

“Bizimse
Hüznümüzün miktarı çok
Bilmezik
Doğduğumuz saat
Kabre dolduğumuz zamandır”⁴⁸¹

Bunun içindir ki insan dünya hayatında ahiret için çalışmalıdır. *Anne* adlı romanda bir annenin çocuğunu kurtarmak için çarpınışıyla karşılaşmaktayız. İslâm ile ilgili her şeyi bir gecede ona anlatmak istemektedir. Sanki **öte dünya için başka fırsat olmayacak** gibi hisseder.⁴⁸²

Ahiret, hiç şüphesiz dünyadaki yaşamdan daha farklıdır. *Kuşların Dili* adlı hikâyede, bir derviş ahirete intikal eden şeyhini rüyasında görür ve ona orada hâlinin nasıl olduğunu sorar. Şeyhi ise şaşkın ve sarhoş bir hâlde kaldıklarını, “**hayretler içinde**” olduğunu ona anlatır.⁴⁸³

İslâm inancında insanların ahirette, dünyada yaptıklarından suale çekilmesi söz konusudur. Bunun sonucunda sevaplarının yahut günahlarının çokluğuna göre karşılıkları verilir ve cennete ya da cehenneme giderler. Kıyamet günü kurulacak olan adalet terazileri bunun içindir. Ameller tartılır ve ona göre muamele edilir:

“O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁴⁸⁴

“Yürekdede ile Padişah”ta, Yürekdede’nin padişah için endişelenmekte olduğunu görürüz. Kendisi ahirette, kırık bir tencerenin hesabını verememekten çekinirken, padişahın onca mal varlığı ve sorumluluğun hesabını nasıl vereceğini düşünür.⁴⁸⁵ Normal insanlar sadece kendilerinden sorumluyken, idareci olan insanlar, kendi yönetimi altındaki insanlardan da sorumludur.⁴⁸⁶ Eğer onlara iyi bakmazsa ahirette ona “Söyle bakalım, emanetlerimize nasıl muamele ettin?” diye sorulur.⁴⁸⁷

Cahit Zarifoğlu’nun ahiretle ilgili söylediği bir diğer şey de zalimlerle, zulüm edenlerle ilgilidir. *Yaşamak*’ta Vietnam savaşından bahsettiği kısımda, kendine

⁴⁸¹ A.e., s.203.

⁴⁸² Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.331.

⁴⁸³ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.82-83.

⁴⁸⁴ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Araf 7/8.

⁴⁸⁵ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.383.

⁴⁸⁶ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.271.

⁴⁸⁷ A.e., s.269.

zulüm eden birinin ölüsünü gören kadın “Gittiği yerde tanrı onu karşılamadı ve almadı.” der.⁴⁸⁸ Çünkü Allah zulüm edenleri sevmez.⁴⁸⁹

İnsanların ahiret konusunda meraklı olduklarını, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde görmek mümkündür. Bunun yanında insanlar asıl yaşamın ölümden sonra başladığına inanmaktadır. Bu nedendir ki ahirete aşına çehreler, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yerini almıştır.

İnsanlar ahirette sorgu ve sualleri bittikten sonra amellerine göre cennete yahut da cehenneme gönderilirler. Dünya hayatını kendilerine yeterli bulup ahiret için çalışmayanların varacağı yer cehennem, iman edip salih ameller işleyenlerin gideceği yer ise cennettir.⁴⁹⁰

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde rastladığımız insanlar, içlerinde cehennem korkusunu taşımaktadır. “Küçük Şehzade”de Yahudi İzak'ın sarayda yaşamaktan dolayı nefesine gurur gelmesi ve cehennemde yanmaktan korkmasıyla karşılaşırız. Onu cehennemden kurtarmaya, padişahın gücünün yetmeyeceğini ima eder.⁴⁹¹ *Anne* isimli romanda ise bir anne oğlunun Allah'a vereceği hesaptan korkar ve “Seni hangi cehennemde arayayım sonra?” der.⁴⁹²

Aynı romanda oğlunu cehennem azabından korumaya çalışan baba çıkar karşımıza. Zaman kötüdür ve bazı insanlar çocuklara dinlerini unutturup onları, babanın tabiriyle, “**cehenneme çekmeye**” çalışmaktadırlar. Babası ise oğlunun

⁴⁸⁸ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.97-98.

⁴⁸⁹ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Al-i İmran, 3/140: “Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez.”

⁴⁹⁰ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Yunus 10/7-8-9: “Şüphesiz bize kavuşacağını ummayan ve dünya hayatına razı olup onunla yetinerek tatmin olan kimseler ile âyetlerimizden gafil olanlar var ya işte onların kazanmakta oldukları günahlar yüzünden, varacakları yer ateştir. (7-8) (Fakat) iman edip salih ameller işleyenlere gelince, Rableri onları imanları sebebiyle, hidayete erdirir. Nimetlerle dolu cennetlerde altlarından ırmaklar akar.”

⁴⁹¹ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.286.

⁴⁹² Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.315.

kolundan tutup, onu cennete ulaştırmaya çalışır.⁴⁹³ Bunun için de gece gündüz ona İslâm'ı anlatır.

Salih amel işleyen kullar cehenneme değil cennete gideceklerdir. Bu salih amellerden birisi de haramdan sakınmak, helal olana yönelmektir. Zira;

“Helal ekmek peşinde koşacaklar için bütün yeryüzü cennete ulaştıran yollardır. İster küçücük bir bostanda, ister binlerce dönümlük tarlalarda. İster denizlerde, ister ırmaklarda.”⁴⁹⁴

İnsanların birçoğu cehennemden korkup, cennete gitmeyi istemekle beraber; bazı insanlar da vardır ki, ikisini de istemeyip tek muratları Allah'tır. Onlar için artık cennet de cehennem de önemini yitirmiştir. Sûfi karakterli bu insanlara tasavvufî bir hikâye olan *Kuşların Dili*'nde tesadüf ederiz. Hüthüt onlardan “Kim bu gönül derdiyle yoğrulmuşsa, cehennemden de kurtulmuştur. Cennetten de. Artık ikisi de gölünde yoktur.” diye bahsetmektedir.⁴⁹⁵

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, ölüm hayatın bir parçası olarak verilmiş; insanların ölümle son bulmayacağına dikkat çekilmiş ve ahiret inancına vurgu yapılmıştır. İnsanların dünyada işledikleri ameller sonucunda ahirette cennet yahut da cehenneme gideceklerine inandıklarını görmek mümkündür. Dünyadaki yaşamlarını da buna göre düzenledikleri, ele aldığımız eserlerde karşımıza çıkmaktadır.

1.5. Dini Yaşantının Bir Veçhesi Olarak Tasavvuf

Tasavvuf, her sûfinin kendine göre tanımladığı bir hâldir. Ebu'l-Alâ Affî, her sûfinin onu tanımlarken esasında, kendi içerisine girdiği hâli tanımladığını söylemektedir. Dolayısıyla üzerine ittifak edilmiş bir tasavvuf tanımı yoktur. Bununla beraber belli tariflerden yol çıkararak, bu tarifleri iki başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi tasavvufu “rûhî bir tecrübe” olmasını vurgularken, ikincisi “Allah'a ulaştıran bir yol” olması üzerinde durur.⁴⁹⁶

⁴⁹³ A.e., s.251-252.

⁴⁹⁴ Zarifoğlu, “Serçekuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.39.

⁴⁹⁵ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.68.

⁴⁹⁶ Ebu'l-Alâ Affî, *Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat*, 5.bsk., İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s.36-37.

Sûfiler bütün devirlerde “rûhî tecrübelerin anlatılamayacağı” konusunda birleşmiş, “dilin bu bilgiyi ifade etmekte yetersiz kalacağını” söylemişlerdir.⁴⁹⁷ Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*'ta tasavvufun bu yönüne, anlatılamaması mevzusuna, değinmiştir. Bir zaman tasavvufî yaşantının anlatılması gerektiği için dile ihtiyaç olduğunu fakat birçok eserde “anlatmakla olmaz” cümlesine tesadüf edildiğini dile getirir.⁴⁹⁸

Müslümanlar için tasavvuf, “gerçek dinî ve rûhî hayatın bir tezahürüdür”. “Çünkü o, İslâmî mâneviyatın en özel görünümünü üzerine yansıdığı bir aynadır.”⁴⁹⁹ Tasavvuf sûfnin sadece gereklerini ifa ettiği bir hayat tarzı değildir. Aynı zamanda “sûfnin önce Rabbine, sonra kendisine, en son olarak da bütün âlem ve içinekilere karşı pozisyonunu belirleyen” özel bir bakış açısıdır.⁵⁰⁰

Ebu'l-Alâ Affî, sûfîlerin dünyaya karşı tavırlarının, “zühd” diye isimlendirdikleri genel kavramla sembolleştiğini söyler. İslâm özü itibariyle sosyal bir dindir ve İslâmî anlamdaki zühd; “insanları dünyayı bütünüyle terke ve ondan kaçmaya değil, zâhidliğe ve dünyayı küçümsemeye” çağırmıştır. “Muayyen ölçülerde Allah'a kulluğa çağırırken, her şeyi bırakarak ibadete yönelmeyi istemez.” Dünya hayatından makul bir şekilde rızık alınmasını ister.⁵⁰¹

Cahit Zarifoğlu gerek babasının Nakşî dervişi ve annesinin Nakşî şeyhi Âbid Efendi'den ders alması vesilesiyle, aile içinde; gerekse daha sonraki yıllarda başka bir kapıda Nakşî müridi olmasından⁵⁰² dolayı tasavvufla iç içe bir yaşam sürdürmüştür. Nesirlerindeki ettiği insanlardan kimilerinin sûfî kişilikte olması elbette tesadüf değildir.

Cahit Zarifoğlu çocuklar için hazırladığı *Kuşların Dili* adlı hikâyeyi, Nişaburlu mutasavvıf Ferîdüddîn Attâr'ın Mantıku't-Tayr adlı eserini çocukların anlayacağı seviyeye getirmek suretiyle yazmıştır. Yazarın bu eseri kaleme almakla

⁴⁹⁷ A.e., s.36.

⁴⁹⁸ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.123.

⁴⁹⁹ Affî, *Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat*, s.95.

⁵⁰⁰ A.e., s.96.

⁵⁰¹ A.e., s.97-98.

⁵⁰² Rasim Özdenören, “Kuşbakışı”, **Hece: Yedi Güzel Adamdan Biri: CAHİT ZARİFOĞLU**, Yıl: 11, Sayı:126-127-128, Haziran-Temmuz-Ağustos, 2007, s.11-12-13.

muradı, çocukluktan itibaren insanların sūfî yaşantı ile tanışması olabilir. Tasavvufun çeşitli mertebeleri bu kitapta ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Hikâyede padişahlarını arayan kuşlar bir araya gelirler. Herkesin bir padişahı var fakat bizim bir padişahımız yok diyen kuşlara Hüthüt onu tanıtır. Onun adının Simurg olduğunu söyler ve ekler “O bize yakındır ama biz ona uzağız.”⁵⁰³ Bu sözün kaynağı Kur’an-ı Kerim’dir: “Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız.”⁵⁰⁴ Tasavvufun birinci kaynağı Kur’an ve sünnettir. Dolayısıyla tasavvufî eserlerde Kur’an’a ve sünnete atıflar görülmektedir.

Padişahlarının ismini öğrenen kuşlar, onu bulmak için yola revan olurlar.⁵⁰⁵ Gidecekleri yolda bazı vadilerden geçeceklerdir. Burada kuşlar beşerî nefisler, Simurg Hak; vadiler ise tasavvufî yolun makamlarıdır.

Yola koyulmadan evvel kendilerine bir kılavuz seçmeye karar veren kuşlar, kura ile seçtikleri Hüthüt’ü kılavuz olarak tanır ve bu yolda onun sözünden çıkmayacaklarına dair karar alırlar.⁵⁰⁶ Tasavvuf yolunda şeyh mürid ilişkisi önemlidir. Zira müridin şeyhe karşı ilk vazifesi, verdiği emirlere mutlak anlamda itaat etmesidir.⁵⁰⁷

Kuşlar daha önce de belirttiğimiz gibi belirli vadilerden geçerler. Bu vadiler İstek, Aşk, Bilgi Ve Marifet, İstiğna, Tevhid, Vahdet, Hayret ve Fakru Fena Vadisi olarak adlandırılmıştır. İstek Vadisi, dünyadan uzaklaşma ve bu yolda önüne çıkan engellerle savaşıma vadisidir. İstek Vadisi’nin aşılmasıyla varılan aşk vadisi ise “Nefsin ilk sevgilisine kavuşma heyecanını yaşadığı yerdir.” Burada gerçek anlamda tasavvufî yaşam başlamıştır.⁵⁰⁸ Bir sonraki vadi ise Bilgi ve Marifet Vadisi’dir. Cahit Zarifoğlu bu vadiye herkesin nasibine göre bir bilgiye sahip olduğuna, “kimisinin mihrabı kimisinin ise putu bulduğuna” işaret eder.⁵⁰⁹ Bilgi ve Marifet’in ardından

⁵⁰³ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.22.

⁵⁰⁴ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Kaf 50/16.

⁵⁰⁵ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.23.

⁵⁰⁶ **A.e.**, s.35.

⁵⁰⁷ Affî, **Tasavvuf İslâm’da Manevî Hayat**, s.235.

⁵⁰⁸ **A.e.**, s.125.

⁵⁰⁹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.77.

varılan İstiğna Vadisi ise “Hakk’ın celâlinin tecelli ettiği ve her şeyin silindiği ‘azâmet’ makamıdır.”⁵¹⁰ Tevhid Vadisi’nde ise kesret ve çokluk yok olur. “Kesretin silinmesiyle birlikte ona bağlı olan zaman, mekân ve sonluluk kayıtları da ortadan kalkar.”⁵¹¹ Vahdet Vadisi hakkında bilgi vermeyen Cahit Zarifoğlu, bu vadinin ardından Hayret Vadisi geldiğini, burada işin gücün dert olduğunu söyler. En son vadi olan Fakru Fena Vadisi ise “her şeyi unutuşun, sağırlığın, dilsizliğin ta kendisi” olarak tarif edilir.⁵¹²

Kuşlar bütün bu yolları aştıklarında Simurg’u görürler ve gördüklerinin esasında kendilerinden başkası olmadığını fark ederler. “Esasen sen simurgsun, simurg senden ibaret.”⁵¹³ İnsan Allah’ı arayışında sonunda yine kendini bulacaktır. Fakat *Kuşların Dili*’nde söylendiği gibi onun güzelliğini görebilmek için önce canını ona ayna yapmak gereklidir.⁵¹⁴

Tasavvuf yoluna girip, çetin bir yolculuğu göze alanların gayesi Allah’tır. “Küçük Şehzade” adlı hikâyede şeyh, etrafında toplanan müridleri için, onların kendisine değil İslâm’a geldiklerini ve amaçlarının Allah’a ulaşmak olduğunu belirtir.⁵¹⁵

Tasavvufta ilâhî sevgi meselesi önemlidir. Bazı mutasavvıflar sevginin Allah ve kul arasında gerçekleşen karşılıklı bir olay olduğuna değinmiştir. Kul, Allah’a hasret duyarak yakınlaşmak istediği gibi, Allah da kuluna hasret duyar ve yakınlaşmasını ister.⁵¹⁶ Bu anlamda sevginin yolunun hasretten geçtiğini söylemekte bir beis yoktur. Hasret ve sevgi Allah’a yakınlaşmayı sağlar. *Kuşların Dili* adlı hikâyede Hüthüt kendisi ile yola koyulmuş bir kuşa, “Aman yarabbi, sana uzağım, senin hasretinle canım yanıyor.”⁵¹⁷ dediğinde O’nun kapısına söyleyerek tavsiyede bulunur.

⁵¹⁰ Affif, *Tasavvuf İslâm’da Manevî Hayat*, s.125.

⁵¹¹ A.e.

⁵¹² Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.82-83.

⁵¹³ A.e., s.92.

⁵¹⁴ A.e., s.34.

⁵¹⁵ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.292.

⁵¹⁶ Affif, *Tasavvuf İslâm’da Manevî Hayat*, s.183.

⁵¹⁷ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.67.

Sûfî, Allah sevgisinden; dünyayı, onun lezzet ve mevkiini terk eder. Her şeyini hatta kendisi için en aziz nefsinin bile Allah için feda eder. *Kuşların Dili*'nde Hak sevdasından gayrı ne varsa feda etmenin gerektiği vurgulanmıştır.⁵¹⁸ Bunun içindir ki sûfî, onu yolundan etmek isteyenlere aldırılmaz. Hüthüt'ün deyişiyle; onu bu yolda yaksalar bile o asla geriye dönmez.⁵¹⁹ *Yaşamak*'ta aynı vaziyet “Çaba gösterip ıslanmak gerek/O suda ıslanmak ve yanmak gerek”⁵²⁰ mısralarıyla dile getirilmiştir.

“Zal Tepesine Doğru” isimli hikâyede bir grup arkadaş, bir dağa tırmanmayı kendilerine amaç edinmiştir. Burada dağdan kasıt aynı Simurg'daki gibi Allah'tır. Sad'ı rüyasında dağ çağırıştır. Bahsi geçen dağ, haritada yoktur. Sad'ın rüyayı görmeden önce yolculuğa dair bir niyeti olmamakla beraber, dağın kendisini çağırmasıyla yollara düşmüştür.⁵²¹ Rüyasında gördüğü dağ ve dağın kendisini çağırması, biraz da şehrin kargaşasının insanı O'ndan uzaklaştırmasından kaynaklanmaktadır. Dağa çıkmak bir anlamda ona yaklaşmaktadır. Nitekim bu arkadaşlar ateşe hakiki bir çay koyup, şehri unutanlardan olmayı istemektedirler.⁵²²

Tasavvuf yolunda zorlukların aşılması, şeyhlerin müritlerinin manevî mertebeleri geçebilmelerinde yardımcı olmalarının gerekli görülmesi hasebiyle sohbet ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Tasavvufî sohbet sadece “talebelik ve tab'iyet” demek değildir. “Sohbet, şeyh tarafından irşad, titiz bir mürâKâbe, müridin muhasebesi, davranışlarını tashih, manevî hayatın sırlarını tâlim, analiz ve göstermeyi” de içinde barındırır. “Bunların yanında sohbet, sevecen, merhametli, kızma gereken durumlarda da affedici olmaktır.” Mürid tarafından bakıldığında, “itaat, muhabbet, teslimiyet ve şeyhin şahsiyetinde fâni olmaktır.”⁵²³

Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*'ta Necip Fazıl Kısakürek'in sohbetinde bulunduğu zamanı anlatırken, “Sohbetlerin, büyüklerin dizlerinin dibine oturmanın neler ifade

⁵¹⁸ A.e., s.45.

⁵¹⁹ A.e., s.32.

⁵²⁰ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.117.

⁵²¹ Zarifoğlu, “Zal Tepesine Doğru”, *Hikâyeler*, s.98-99.

⁵²² A.e., s.100.

⁵²³ Affî, *Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat*, s.234.

ettiğini anlıyorum. Tasavvuftaki sohbet medeniyetini anlıyorum.”⁵²⁴ diyerek sohbetin önemini vurgular. Fethi Gemuhluoğlu’nun vefatından sonra ise “Zamanımızda ve yaşadığımız düzen içerisinde, zaten havuzuna giremediğimiz dervişliğin, sohbe, birilerinin önünde diz çökmeye bağlı büyük medeniyetin büyük fırsatlarından biri daha gitti.”⁵²⁵ diyerek bundan duyduğu hüznü belirtir.

Tasavvuftaki sohbet kavramının tarafları şeyh ve müritleridir. Müritlerin şeyhin önünde diz çökerek onun anlattıklarından kendi paylarına düştüğü kadarıyla nasiplenirler. Bunun başlangıcı müritlerin şeyhe bağlanması ve onun söylediklerini soru sormaksızın yerine getirmesidir. “Zal Tepesine Doğru” adlı hikâyede Sad’ın bu görevi ifa ettiğini görmek mümkün dâhilindedir. Diğerlerine yolu, yolun nereye gittiğini anlatmıştır. Onlar da birlikte yola çıkmaya karar vermişlerdir fakat Sad’a dâhil olmamışlardır. Dağı kendilerine istemektedirler; ama bunun ne derece zorlu bir dağ olduğunu bilmezler. Sad onları söylediklerine inanmaları ve teslim olmaları konusunda uyarır.⁵²⁶ Çünkü sorgulamak, teslim olmamak, muhalefet, “niyet bozukluğuna ve halinin fesadına delildir.”⁵²⁷

Tarikatta şeyh ve mürid ilişkilerini düzenleyen âdâblar vardır. Bunlar her tarikat için farklıdır.⁵²⁸ “Şeyhana” adlı hikâyede bu konuda bir örnek sunulmuştur. Müritler odaya girdiklerinde iki büküm bir şekilde şeyhlerinin eline ilerleyip, onun baş parmağı ile şehadet parmağının birleştiği yeri üç kere öperler. Sonra geri geri giderek kapının önünde el bağlayarak bekler, otur izni gelmedikçe oturmazlar. Şeyh efendi konuşuyorsa, konuşmasının arasında yahut hiç beklenmeyen bir yerinde hâkimane bir şekilde “otur” der. Ya da yer gösteren bir bakışıyla oturmaları için izin verir. Diz çöküp oturduktan sonra, bir anda kızaran, saatlerce ağlamış bir kimsenin gözleri gibi ıslak ve buğulu gözlerini, edeple eğik başlarının içinden ona çevirirler. Burada kader toplu olarak bir başkasının eline teslim edilmiştir. Yaşamak içgüdülerine varıncaya kadar her şey ona bağlanmıştır. İradelerinden ve isteklerinden vazgeçtikleri bu sohbet anlarında, “kaderlerinin kendilerini boy boy aştığını,

⁵²⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.44.

⁵²⁵ **A.e.**, s.86.

⁵²⁶ Zarifoğlu, “Zal Tepesine Doğru”, **Hikâyeler**, s.235.

⁵²⁷ Affi, **Tasavvuf İslâm’da Manevî Hayat**, s.235.

⁵²⁸ **A.e.**

doğumlarına, hayatlarına ve ölümlerine, içinde küçük bir yer vererek geniş yaylar çizdiğini, bu yayların birbirleriyle, akıl almaz boyutlarda, karışık yapılı fakat ışı ışı helezonlar meydana getirdiğini hissederler.”⁵²⁹

Bütün bu anlatılanların ışığında, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde sûfleri tanımladığını görürüz. *Yaşamak*'ın son sayfalarında mısralar aracılığıyla anlattığı kısımda onları, toprağın yüzünden, köpüren şaraptan, kadından, akıl çelen çocuktan soğuk ayrandan, etli aştan ellerini çekmiş olarak görürüz. Bütün bundaki amaçları **dost yüzüne bakmaktır**. Tenlerine dünyayı tattırmamışlardır. Diğer insanların eğleştiği gibi eğleşmezler. Bir yıldız gibi cezbe dünyasına akarlar. Gönüllerinden bir an olsun dostu çıkarmazlar. Cahit Zarifoğlu, onların kapısına gitmeyi diler. Kendisinin de elinden tutup menzile çirak olarak koyduğunu söyler.⁵³⁰ (Burada ilk olarak sûflerin dünyadan el etek çekmesine vurgu yapılmış, geçirdikleri aşamalar kaydedilmiş, kendisinin de bu yola girdiği anlatılmıştır. Menzilde çirak olmak bunu ifade eder.)

Cahit Zarifoğlu, kendisi de belli bir yaştan sonra tasavvufî yaşamın içerisine girmiş biri olarak, nesirlerinde gerek bu yaşantıya gerekse sûflere yer vermiştir. Nesir eserlerinde tasavvufun ne olduğuyla beraber; bu yola girmiş insanları, onların yaşayışlarını da eserlerine yansıtmıştır.

⁵²⁹ Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, s.164-165.

⁵³⁰ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.218,219,220.

2. BÖLÜM: CAHİT ZARİFOĞLU’NUN İNSAN KURGUSU

2.1.İlişkilerine Göre İnsan

İnsan, yalnızca bir özelliğinden yola çıkılarak anlatılabilecek bir varlık değildir. İnsanı şekillendiren birçok unsur vardır. Bunlardan birini, onun sosyal yaşamında, diğer insanlarla kurduğu ilişkiler oluşturmaktadır.

Çiğdem Kağıtçıbaşı, “İnsanın en belirgin özelliği nedir?” diye bir soru sorulacak olsa, şüphesiz birçok kimsenin buna, “İnsan sosyal bir varlıktır.”, “İnsan sosyal hayvandır.”, “İnsan toplum içinde yaşar.” gibi cevaplar vereceğini belirtmektedir. “İnsan, kendini bildiğinden beri, toplum gerçeğini de bilir; içinde yaşadığı toplumdan etkilenir, onu etkiler. Yani insanın davranışlarının büyük bir kısmı “sosyal”dir.”¹

Kağıtçıbaşı, etrafımıza dikkatle baktığımızda, “insanların hem birbirlerinden çok farklı, hem de birbirlerine çok benzer”² olduklarını görebileceğimizi dile getirir. Kağıtçıbaşı’na göre; “Bir kişide toplanan çeşitli eğilimler, tutum ve davranışlar bütünü, o kişiye has bir görünüme sahiptir.” ve başka hiç kimsede bunları birebir aynı olarak görmek mümkün değildir. Aynı evde, aynı anne babanın etkisi ile büyüyen, yaşayan kardeşler bile hiçbir zaman birbirlerinin aynı olmazlar.³ “Çeşitli sosyal tabakalara, değişik yörelere ve özellikle farklı etnik, din ve ulusal gruplara ait insanlar arasında bu farklılık ve çeşitlilik daha çok artmaktadır.”⁴ Bir kültürde normal kabul edilen davranışlar, bir diğer kültürde ayıp olarak görülebilmektedir. Yahut bir toplumda beğenilen cesur, atak, saldırgan kişilik tipi, başka bir toplum tarafından tehlikeli olarak nitelendirilebilir. “Bir sosyal tabaka mensupları tarafından kabul edilen nezaket kurallarının, başka bir sosyal tabakadaki kimseler için bir anlam taşımaması” durumuna rastlanabilmektedir.⁵

¹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **İnsan ve İnsanlar (Sosyal Psikolojiye Giriş)**, 6.bs., İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1985, s.51.

² A.e., s.52.

³ A.e.

⁴ A.e.

⁵ A.e.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanın, sosyalliği ve toplumsal yaşamdaki kültürel kuralları öğrenmesi gereği; onu diğer insanlar ile ilişki kurmaya zorlar. Bu toplumsal yaşam içerisinde, olağan seyrinde devam eden bir süreçtir. Bu ilişkiler, insanı toplumun bir bireyi yaparken, aynı zamanda kültürel geçmişin de bu bireylere aktarılmasına yardımcı olur. Bu nesirlerde karşımıza çıkan ilişki türleri olarak; aile içi ilişkiler, komşuluk, arkadaşlık, genç yaşlı ilişkileri, karşı cinsle kurulan duygusal ilişki, yönetici-halk ilişkisi ve düşmanla olan ilişki, bu çalışmada ele alınacaktır.

2.1.1. Aile İçi İlişkiler

Aile içi ilişkiler, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insan ilişkilerini incelerken ilk ele alınması gereken ilişkilere dir. Çünkü bu eserlerde gördüğümüz kadarıyla insan, ilk ilişkilerini aile çevresinde geliştirir, daha sonra diğer insanlar ile ilişki kurmaya başlar.

Sosyologların belirttiği üzere “Toplum, davranış düzenliliklerini sağlamak için kurallar geliştirir ve bunları erken çocukluk çağlarından başlayarak bütün bireylere ortaklaşa aşılar.”⁶ “Böylece, insanların benzer davranışlarının çoğu, erken yaşlarda başlayan ve yaşamları boyunca devam eden ortak öğrenme sonucunda oluşur.”⁷ Bu ortak öğrenmeler sayesinde çocuk, içinde yaşadığı toplumun kurallarına uyum sağlamaktadır.

İnsanın toplumsal yaşama adımını attığı ve toplumun ortak değerlerini ilk olarak öğrenmeye başladığı yer ailesidir. Aile içi ilişkiler sayesinde, insan toplumla olan ilk bağı kurmaya başlar, diğer insanlarla kurduğu ilişkiler, bunları takip eder.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde aile içi ilişkilerin kuvvetli olduğunu görmekteyiz. Bu ilişkileri ayrı alt başlıklar hâlinde ele almak, insan hayatında yarattıkları etkiyi ortaya koymak açısından daha iyi olacaktır. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki aile içi ilişkileri; dede-nine çocuk, anne-çocuk, baba-çocuk, eş ilişkileri ve kardeşlik olarak sıralamak mümkündür.

⁶ A.e., s.53.

⁷ A.e., s.53.

2.1.1.1. Dede-Nine Çocuk

Özellikle geniş aile dediğimiz, dede ve ninenin de aile ile birlikte yaşadığı aile tiplerinde olmak üzere; insanın sosyal yaşamında ilişki kurduğu insanlardan biri dedesidir. Dede ve çocuk arasındaki ilişki, çoğu dedenin toruna, torunun dedeye duyduğu sevgi vesilesiyle güçlenip çoğalır. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde de rastladığımız dede-çocuk ilişkisi, geçmiş kuşakların; adetlerin, gelenek-görenek ve inanç unsurlarının geleceğe aktarımı açısından önemli ve dikkate değerdir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde “torununa hayran”⁸ bir dede olarak Necip Fazıl Kısakürek çıkar karşımıza. Torunun ekrandaki uzay filmi için söylediği “bunlar benim oyuncaklarım” teşhisini çok yerinde bulur ve takdir eder.⁹

Dedeler torunlarını sevmekle beraber, onlara eski zamanların eşyalarını ve o eşya ile kurulan ilişkilerini aktarır. Kendi zamanında gündemde olmayan eşyaları çoğu zaman dedelerinin çekmecelerinde bulur çocuklar. Bunlardan biri dürbündür. Günümüzde, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerini kaleme aldığı dönemde, çok yaygın olmayan dürbün, bu eserlerde dedenin eşyası olarak geçer ve uzakları çok güzel gösteren bir alet olarak ihtiyacı hissedilir.¹⁰

Dedelerin torunlarına aktardıkları tek şey geçmişten getirdiği eşyalar ve hatıralar değildir elbette. Dedeler ve torunlar aynı genleri taşıdığından dolayı, bu genler aralarında bir benzerlik unsuru oluşturur. *Savaş Ritimleri*'nde dede-torun olarak gördüğümüz İshak Dedemaruf ile Nurullah böyle bir benzerliği taşırlar. Bu benzerliği, Seyyid Amad şu şekilde ifade eder:

“bu ak sakallı kavi ihtiyarın, Nurullah'tan başka biri olmadığını, bir kimsenin hem bir delikanlı hem de tecrübelerle gövdelenmiş bir imam olarak aramızda yaşadığını düşünmeye başladım. Böylece İshak Dedemaruf'ta dizgin altına alınmış bir ataklık, her şeye cesareti olabilen bir ataklık ve irade, Nurullah'ta ise henüz sekiz veya dokuz yıllık ömrünü lif lif dokumuş bir Allah duygusu, her ikisinde bir tek kalp tarafından dolaştırılıyordu.”¹¹

⁸ Cahit Zarifoğlu, **Yaşamak**, 6.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.44.

⁹ **A.e.**

¹⁰ **A.e.**, s.24.

¹¹ Cahit Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, 3.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.85.

Aralarındaki tek fark dedenin dini temsil etmesi, Nurullah'ın ise o dini koruyup kollayacak cesarete sahip olmasıdır. İshak Dedemaruf'u gören nasıl Allah'ı hatırlıyorsa, Nurullah'ı gören de onda vuku bulan cesareti hatırlamaktadır.¹²

Birçok kere Nurullah'ın içerisinde dedesinin "iradeleri"nin "depreş"tiğine de şahit olmak mümkündür. Bunlardan biri şelalenin tepesine gelip, diğer çocukların yüzdüğü göle baktığı anlardan biridir ve içinden, şelaleden aşağıya uçmak-atlamak geçtiğini anlamaktayız.¹³

İshak Dedemaruf ve Nurullah arasında gördüğümüz ilişkide, otorite dedenin elindedir. Nurullah'ın babası kitap boyunca karşımıza bir yahut iki kere çıkar ve bu kısımlarda da dedenin Nurullah üzerindeki otoritesine karışmaz. Dedesi, Nurullah'ı adeta "özel bir eğitimden" geçirmektedir.¹⁴ Nurullah da mevzu ne olursa olsun dedesinin söyledikleri dışında bir şey yapmaz. Hatta yaptıkları kavga sonucunda arkadaşının kolunun kopmasına neden olmasının ardından, kendisine düşünülen ceza olarak, kısas unsuru gereği onun da kolunun koparılması gerektiği durumda dahi, dedesinin sözünden çıkmaz ve onun verdiği eğitim sonucunda **iki kolunu da vermeye razı** bir vaziyette onu dinler.¹⁵

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde gördüğümüz dede-çocuk ilişkisinde; dedelerin torunlarına, geçmiş kuşakları aktardığını ve bir nevi geçmişi taşıyıcılık görevini üstlendiğini söylemek mümkündür. Bunun yanında, dedeler torunlarını sevmekte, torunlar ise dedelerinin sözlerinden dışarı çıkmamaktadır. Ayrıca torunlarına hayran olan dedelere de bu eserlerde rastlamakta olduğumuzu söylemek gerekir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, aile içi ilişkiler dendiğinde karşımıza çıkan bir diğer ilişki türü de **nine** ile çocuk arasında gelişen ilişkidir. Dedeler ve torunları arasındaki ilişki gibi burada da kuvvetli bir sevgi bağı görmek mümkündür. Nineler, bütün merhametleriyle torunlarını sevmekte; koruyup, kollamaktadırlar.

¹² A.e.

¹³ A.e., s.117.

¹⁴ A.e., s.85.

¹⁵ A.e., s.110.

Sütçü İmam adlı tiyatro oyununda, hamama giden bir nine çocuk ile karşılaşırız. Hamamcı çocuğa büyük olduğunu ve artık kadınlar hamamına gitmemesi gerektiğini söyler. Çocuk da bunun üzerine ninesine, onunla hamama gitmeyeceğini iletir. Aldığı cevap açık ve nettir: “Oğlum sen daha küçüksün, bakma öyle dediğine, ben şimdi konuşurum onunla. Ben senin ne zaman hamama kadınlarla gitmeyeceğini bilmem mi?”¹⁶ Tıpkı annelerin gözünde çocukların ne kadar büyürse büyüsün hâlâ küçük olması gibi, nineler de torunlarını gözlerinde hiç büyütmezler. Onlar hep çocukturlar ve korunup kollanmaya ihtiyaçları vardır. Bu düzen nineler iyice ihtiyarlayıp, elden ayaktan düşünceye kadar devam etmektedir. Bu evreden sonra ise ninelerin çocuklaştığını görmekteyiz. Bu değişiklik onların torunları tarafından da fark edilmektedir:

“Ninenin değiştiğini, onun her gün bağırın, azarlayan, vuran, ama yine de yüzüne karşı arsızca gülebildiği, tarafından sevildiği, başının altından kuru üzümlemlerini, torbasından paralarını çaldığı ninesi olmadığını, ona yeni ve değişik şartların el koymağa başladığını bu şartların da mangalın üzerindeki kendi safına çektiğini ve onları ikinci ya da üçüncü hamlede vurucu darbe olarak kullanacağını biliyordu.”¹⁷

Nineler torunlarını sadece sevmek ve koruyup, kollamakla kalmaz; aynı zamanda onlara geçmiş tarihi de anlatarak, geleneğin nesilden nesle, kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlar. *Savaş Ritimleri*'nde çok çabuk büyüyen çocuklara **ninelerin onları avutmak için geçmiş tarihin gerçeklerini** anlatması buna bir örnek teşkil etmektedir.¹⁸

Nineler ile torunlar arasında gördüğümüz bir diğer ilişki de torunların ninelerinin dizlerinin dibinden ayrılmayışı sonucunda, onların mesleklerini devam ettirmeleridir. Esasında geleneksel yaşantının hâkim olduğu zamanlarda, aile mesleklerinin devam ettirilmesi durumu yaygındır. Bu tarz bir yaşantının hüküm sürdüğü *Savaş Ritimleri* adlı romanda, Fevziye Ebe ile torunu Meral ile karşılaşmaktayız. Fevziye Ebe, köyün ebesidir ve beklendiği üzere kadınlara doğum esnasında müdahale ederek yardımcı olmaktadır. Bu doğumlar esnasında torunu Meral'i hep yanında bulundurur ve Meral doğan çocukları babalarına müjdelemekle

¹⁶ Cahit Zarifoğlu, *Sütçü İmam*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006, s.85.

¹⁷ Cahit Zarifoğlu, “Sessizlik”, *Hikâyeler*, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.145.

¹⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.12.

görevlidir.¹⁹ Romanda bu kadarına yer verilmekle beraber, Meral'in sürekli Fevziye Ebe ile birlikte doğumlara gitmesinden, onun da ileride ninesinin mesleğini devam ettirerek ebe olacağını anlamak kanaatimizce mümkündür.

Nineler, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, tıpkı dedeler gibi geçmiş torunlarına anlatmakta, onların hafızasını taze tutmaktadır. Aynı zamanda torunları onların gözünde hep küçük kalmakta, onlara olan sevgileri bunu böyle görmelerini sağlamaktadır. Ninelerin mesleğini devam ettirme de nine-çocuk ilişkisi içerisinde karşımıza çıkan bir diğer unsurdur.

2.1.1.2. Anne-Çocuk

İnsanların doğduklarından itibaren, belki doğmadan önce dahi, ilişki kurdukları ilk kişi anneleridir. Bebeklikten itibaren, normal şartlar altında, insanın yanında yöresinde gördüğü, sesini duyduğu, kokusunu aldığı, hissettiği ilk canlıdır anneleri. "Bolwby'ye göre, genellikle anneye olan bağlılık ilişkisi, niteliksel olarak diğer ilişkilerden farklılık gösterir. Bu ilişkilerin niteliği diğer ilişkileri etkiler."²⁰

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde anneler daima merhamet özellikleriyle bilinmektedir. Bir çocuk için en büyük merhamet kaynağı olan insan her zaman, her koşulda annesidir. Anne ve babaların evlat sevgisi başka hiçbir sevgi türüne benzememektedir. *Yaşamak*'ta Cahit Zarifoğlu sevgiden bahsederken bu konuyu da şu şekilde beyan etmiştir:

"Kızımı çok seviyorum" diyorsam, ona duyduğum bağlılığı anlatmak için elimde, bu iyice eskimiş, yetersiz sözcükten başka araç yok. Çocuğa olan bağlılık ölmez. İçerisine onarılmaz düşmanlıklar girmiş ailelerde bile, evlat bağlılığı, baba ve analarda, kalbe bağlı bir urgandır ve içinde kan deveren eder."²¹

Anne-çocuk arasındaki bu sevgi bağı önemlidir. Anne-çocuk ilişkisinin duygusal açıdan olumlu yaklaşımının, yani sevgi ve merhamet bağının kuvvetli oluşunun, çocuğun zihinsel davranışlarını dahi etkilediği sosyologlar tarafından gösterilmiştir: "Anneleriyle olumlu ilişkileri olan çocukların, daha zor işler seçip problem çözmede daha girişken olduklarının gözlemlenmiştir."²² Cahit Zarifoğlu'nun

¹⁹ A.e., s.17-18.

²⁰ Aktaran, Nuran Hortaçsu, *İnsan İlişkileri*, 4.bsk., Ankara, İmge Kitabevi, 2012, s.69.

²¹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.123.

²² Hortaçsu, *İnsan İlişkileri*, s.85.

nesirlerinde anneler çocuklarıyla bir sevgi ve merhamet bağı kurmaktadır. Ne yapmış olursa olsun, annesinin dizine geldiği anda, çocuğun bütün kabahatleri bağışlanır ve çocuk anne şefkatiyle hemhâl olur. Bunun için çocuklar bir tehlike atlattıklarında yahut da korktuklarında, **annelerinin dizinin dibine oturup** bir daha oradan ayrılmak istemezler.²³ **O dize kapanıp ağlamak, bir mutluluk vesilesidir** çocuk için.²⁴

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde çocukların, özellikle ilk bebeklik çağlarında anne sevgisine muhtaç oldukları görülmektedir. Bunun için çoğu, belli bir yaşa gelinceye kadar **annesiyile birlikte uyur**.²⁵ Daha sonraki yaşlarında da anneleri, hep yanlarında olur. Çocuklarının başında yaz kış beklemekten yorulmazlar. Sıcak yaz gününde **salıncakta uyuyan çocuğunun başında usanmadan bekleyen bir anne** görürüz *Yaşamak*'ta.²⁶ Anne ile çocuk arasındaki ilişkiyi çok güzel vermesi bakımından, buraya aynen almayı tercih ettiğimiz bu kısımda şöyle denmektedir:

“Bir kadın başını kaldırdı, birbirine yakın iki ağaca gerili ip beşikteki çocuğa uzattı bir elini, kendiyile çocuk arasında açık bir kan-göbek bağı gibi ve daha ona dokunur dokunmaz derin, ıslak ve buğular içerisinde o sıcak yaz gününün karnında uyuyan çocuk ferahladı, bir erkeklige doğru barındırdıklarını henüz müsait olmayan küçük ve bakıma muhtaç bedeninin labirentlerinde bir kum fırtınasına uğrayarak dolaştırdı ve uykusu sırasında gözlerini açıp kapadı, ve inledi.”²⁷

Annelerin eli her daim çocukların üzerindedir. Çocuklar bu eli hissettikleri için, bu merhamete muhatap oldukları için, hayatları bir nebze olsun kolaylaşır ve böylelikle herkesin sıcaktan kavrulduğu bir yaz gününü ferah bir şekilde geçirebilirler.

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde, annenin çocuğa, çocuğun anneye duyduğu sevgi ve merhametin; Allah'tan yayılan bir himayeye dönüştüğü vurgulamaktadır.

²³ Cahit Zarifoğlu, “Motorluluk”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.299.

²⁴ Cahit Zarifoğlu, “Suçlular”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.76.

²⁵ Cahit Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.187.

²⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.22.

²⁷ **A.e.**

Yaşamak'ta el ele yürüyen anne ve çocuğun güzelliğinin, “**Allah’ın merhametinden yayılan, tadına varılmaz bir büyük himaye**”ye dönüştüğünü söyler.²⁸

Çocuklar birçok şeye, yanlarında bulunan **anneden yardım alarak tahammül etmektedirler.**²⁹ Anneleri çocukların üzerinden ellerini çektikleri anda ise yalnızlık başlar. “Sizi Görmeliydim” adlı hikâyede geçen, bir misafir masasında annenin elini çekerek sininin altına uzatmasıyla çocuğun yalnızlığının başlaması hadisesi, tam da bu konuya örnektir.³⁰

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde anneler, çocuklarını her şartta ve koşulda korumaktadırlar. *Kuşların Dili*'nde, suya düşen ve akıntıya kapılıp su değirmenine doğru giden çocuğu, su değirmeninin çarkları onu lime lime doğramak üzereyken, annesi kurtarır.³¹

Sosyologlar, “annelerin çocuklarının yanlış davranışlarını düzeltme ve üzüntülerini giderme yöntemlerinin onların sosyal algı gelişim düzeyiyle ilişkili olduğunu” söylemektedir. Sosyal algı düzeyi yüksek anneler, çocuklarının “sorumlu ve yeterli bir insan” gibi davranmalarına katkı sağlamışlardır.³² Bununla ilgili bir olay, *Yaşamak*'ın satırlarında karşımıza çıkar. Çocuk yere düşer ve düşerken bağırır. Herkes bir anda onun yönüne döner ve ne olduğunu anlamaya çalışır. Cahit Zarifoğlu da o topluluğun içerisinde. Çok uzakta olmasına rağmen anne yetişir ve olaya müdahale eder:

“- Çoğu zaman çocuğun yüzünde aceleyle kıpırdayan, acının şiddeti ile hiç orantısı olmayan, daha çok mahiyeti bilinmeyen korkulara dayanan ifadelere ne kadar da çabuk, içten gelerek inanırlar. Ama o ifadeleri yumuşatmak, gözyaşlarını durdurmak ne kadar da kolaydır onlar için. Yaranın üzerine eğilerek, oradaki ızdırabı yukarılara gitmemesi için tehdit edeler.

Karşımdaki anne de sesini çocuğunkine benzeterek, iyice büzüp öne doğru uzattığı dudakları ile

-Uf mu oldu, diye söylendi.

Çocuk, kendi küçük hayatına yaklaşmaya çalışan bu kocaman varlığın aradaki mesafeyi kapayışındaki hünere hayran kaldı ve sustu. -Bu kez de o, başını anneninkine yaslayarak yaranın üzerine eğildi, acı kendi dizinde değil, bir oyuncak bebeğin, ya da acı çekmeyen bir eşyanın üzerindeymiş gibi, kayıtsız, anneyi taklit ederek dudaklarını büzdü.

²⁸ A.e., s.75.

²⁹ Cahit Zarifoğlu, “Sizi Görmeliydim”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.40 (Aynı hikâye *Yaşamak*'ta 142-151 sayfaları arasında da yer almakla beraber, çalışmamızda, bu hikâyeden yapılacak olan alıntılarda **Hikâyeler** adlı kitaptan faydalanılacaktır.).

³⁰ A.e., s.39.

³¹ Cahit Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.15.

³² Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, s.84.

-Uf uf oldu, dedi.

Anne parmağının ucuyla dize yapışıp kalan minik taş parçalarını düşürmekte, tozu silmekteydi. -Çocuk anneden, onun parmaklarından, yüzündeki ifadeden emindi. Acı bunların arkasında kalmıştı. -Fakat bir ara başını çevirdi Çocuk, yöresindekilere baktı.

/ Böyle durumlarda, herkesin anneye aynı oyunu oynaması gerekli.”³³

Günlük hayatımızda hemen her anne çocuk arasında şahit olduğumuz bu ilişkinin, bir analizini yapmıştır yazar. Anneler çocuklarının acılarının ne derecede olduğunu tahmin edebilir. Buna uygun bir çözümü ise hemen o dakikada üretebilme yeteneğini, zamanla kendilerinde geliştirirler. Böylece çocuğa etki eden acıyı ondan alıp kendilerine geçirirler. Herkes aynı oyunu oynadığında, annenin eline geçirdiği acı onun elinde kalır. Ayrıca çocuk annesinin kendisini kandırdığını düşünmez. Bir başkası acıya tepki verdiğinde kendini kandırılmış hisseden çocuk, ileride kendini gerçekleştirmedi sorunlarla karşılaşabilir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, anneler çocuklarını tehlikelere karşı bizzat korumanın yanında; onları, başlarına gelebilecek kötülöklere karşı da uymaktadır. “Motorlukuş”ta tehlikeli gördüğü topraklara, yavrusunun uçmasını istemeyen bir anne görmekteyiz. Öyle ki çocuğunu, “Bir daha o taraflara gidersen bacaklarını kırarım senin, kanatlarını ikiye böler dereye atarım, kaplumbağa beyinli kafanı gagalar gagalar delerim anladın mı?”³⁴ diye tehdit eder. Savurduğu bu tehditlerden ve hikâyenin devamından görmekteyiz ki yavru kuş bahsi geçen yerlere gittiğinde başına iş açılacaktır. Gittiği o yerlerde karşısına çıkan kuşlar, bedenine bir motor takma fikrini, kendisine sunarlar. Bu sayede daha çok uçabileceği ve hiç yorulmayacağından bahsederler. Yavru kuş motoru taktırıp **Kırlanmotor** olduktan sonra annesine gelir ve onu bu hâlde gören annesi ağlamaya başlar. Yavrusunu tuzağa düşürmüşlerdir. Kırlanmotor, her şeyi daha süratli yapabileceğini söyleyerek annesini telkin etmeye çalışsa da, annesi süratin onlar için önemli olmadığını söyleyerek onu tekrar uyarır.³⁵

Annelerin çocuğuna büyüttüğü sevgi kadar, çocuklar da annelerine derin bir sevgi bağıyla bağlıdırlar. Öyle ki anneleri tarafından dövüldüklerinde bile ona olan sevgileri azalmaz. *Yaşamak*'ta annesi ölen bir çocuk onu sevmesiyle, gülmesiyle,

³³ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.170-171-172.

³⁴ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.298.

³⁵ *A.e.*, s.299-300-301.

yemek yapmasıyla olduğu kadar; “**güzel elleriyle**” kendisini “bir güzel” **dövmesiyle** de hatırlamaktadır.³⁶

“Sessizlik” adlı hikâyede de çocuğunu dövmekte olan bir anneyle karşılaşırız. Fakat burada durum daha farklıdır. Çocuk yaralanmıştır ve annesi onun yaralarını sarmaya çalışmaktadır. Çocuk kaçmaya çalıştığında “dişlerini birbirine geçirmiş, gözlerine hücum eden ama hiddet içinde bir türlü dışarı akmayan gözyaşlarını yuta yuta, kaba, acıtıcı elleriyle sargıyı bitirmek üzere olan kadını çocuğun bu hareketi kendinden geçirir.”³⁷ Çocuğu bir güzel döver, hıncını alamadan kendini durdurur ve sargıyı sarmaya devam eder.³⁸ Burada karşımıza çıkan anne huzursuzdur. Açlıkla ve soğukla mücadele edilmektedir ve bu süreç içerisinde bütün işler, bahsi geçen anne üzerine yüklenmiştir. Annenin çocuğuyla vakit harcamaya zamanı ve gücü kalmaz. Bütün bu ortama ve içinde biriken acıyı bir anlık da olsa çocuktan çıkarma hissine rağmen, anneliğin verdiği merhametin belki de çok azı dahi kendini durdurmaya yetmiş ve çocuğun yaralarını sarmaya devam etmiştir.

Ele aldığımız nesirlerde anne, çocuğuyla kurduğu sevgi bağı, koruma kollama içgüdüğü, uyarıcılık görevinin yanı sıra; aynı zamanda onun ilk öğretmenidir. Bebeklikte nesnelere dokunarak ve ağzına tanımaya uğraşan çocuk;³⁹ konuşmaya başlayıp düzgün cümleler kurabildiği anlardan itibaren, soru sorma işine girer.⁴⁰ Etrafında gördüğü her şeyin ne olduğunu öğrenmeye çalışır. Sorusunu yönelttiği insanların başında, her daim yanında bulduğu annesi gelmektedir.

“Çın Çın Yılandıklar” adlı hikâyede, yavru karayılan annesinin anlatırken korkunç bir yaratık olarak bahsettiği insanın, nasıl bir varlık olduğunu sormaktadır. Esasında anne karayılanın da “insan” denilen varlığı gözüyle görmüşlüğü yoktur. Sadece kendisine daha önceden anlatılanları bilmektedir. Çocuk annesine, “Söz veriyorum en uslu bir çocuk olacağım.” der ve uzaktan da olsa **insanı** görmek

³⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.25.

³⁷ Zarifoğlu, “Sessizlik”, **Hikâyeler**, s.148.

³⁸ **A.e.**

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Charlotte Bühler, **Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi**, Çev. Feriha Baymur, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1961, 70-71.

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. C. I. Sandström, **Çocuk ve Gençlik Psikolojisi**, Çev. Prof. Dr. Refia Uğurel Şemin, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1982, s.42.

isteğini bildirir.⁴¹ Annesi ikna olur, bunun üzerine babadan izin alınır ve insanı görmek üzere yola çıkılır. Geçirdiği tecrübenin ardından insanın nasıl bir varlık olduğunu anlar ve asla aklından çıkarmaz.⁴²

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki anne-çocuk ilişkisine daha yakın baktığımızda; **anne-oğul** ve **anne-kız** ilişkisi diye bir ayrıma gitmek mümkündür. Her ne kadar annelerin her iki cinsten çocuklarına olan sevgi ve davranışları aynı olsa da cinsiyetlerin getirdiği roller gereği, zamanla anne-oğul ve anne-kız arasındaki ilişki türü az da olsa değişime uğrayacaktır. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde daha çok karşılaşılması hasebiyle bu çalışmada ilkin **anne-oğul** ilişkisini ele almayı uygun görüyoruz.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, bu iki kişi arasında ilk karşımıza çıkan ilişki türü tahmin edilebileceği gibi karşılıklı sevgi bağıdır. Özellikle 3-4 yaşlarındaki dönemde, erkek çocuk karşı annesine aşırı düşkündür.⁴³ Erkek çocuğunun annesine duyduğu sevgi, boyutu ve şekli değişmekle beraber çocuğun yaşamı boyunca devam edecektir. Keza annenin çocuğuna duyduğu sevginin de yaşadığı sürece devam ettiğini, gördüğümüz örneklerle dayanarak rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun güzel bir örneğiyle Cahit Zarifoğlu'nun *Anne* adlı tamamlanmamış romanında karşılaşmak mümkündür. Çocuğu hastalandığında, onun hasta odasında beklerken, bebekliğinde ona duyduğu sevgiyi anlatır annesi: “O ilk günler vallahi öyle bir güzel kokardın ki, seni kollarıma alınca ciğerimi söküyorlar sanırdım.”⁴⁴

Bebeklikten itibaren kurulan bu sevgi bağını, *Savaş Ritimleri'nde* de görmek mümkündür. Fakat bu defa çocuğun gözünden bakarız ve “**şekillerin ortasında**” **yine de “en kuvvetle hissettiği” şeyin annesinin varlığı**⁴⁵ olduğunu görürüz. Annesi her zaman çocuğun yanındadır ve gözleri kapalı dahi olsa çocuğunun yanında olduğunu ona hissettirir. Çocuk da bunun farkındadır ve “Onun yanı, hayatı bu aylarda bütünüyle kavramam ve yanıma almam için geliştirilmiş, içine bütün besinler

⁴¹ Zarifoğlu, “Motorluluk”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.347.

⁴² **A.e.**, s.356.

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kağıtçıbaşı, **İnsan ve İnsanlar (Sosyal Psikolojiye Giriş)**, s.249.

⁴⁴ Cahit Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, 3.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.313.

⁴⁵ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.29.

depolanmış bir toprak”⁴⁶ diyerek, onun hayatında ne kadar önemli yere sahip olduğunu vurgular.

Bebeklikten, çocukluğa geçildiğinde artık anne, zaman zaman nazlanılacak, zaman zaman da eteğine sığımlı olacak bir şekilde sevmeye başlanır. “Tilki ile Aslan” hikâyesinde, çocuklara sorulan “Annemi mi seviyorsun, babanı mı?” sorusunu, zekice “Anne babam mı güzel, yoksa sen mi?”⁴⁷ şeklinde değiştirerek annesiyle şakalaşan bir çocuğu, bu bakımdan ele almak mümkündür. Annesinin kendisine, kıyamayacağını bilen çocuk onunla şakalaşmak suretiyle ona nazlanmaktadır. *Savaş Ritimleri*’nde ise Seyyid Amad’ın arkadaşlarından uzaklaşmış hissettiği zaman annesinin ve ablalarının yanına sığındığını⁴⁸ görmekteyiz. Arkadaşlar insana her daim koşulsuz şartsız sevgi imkânı sunmaz. Fakat anneler ve küçük kardeşlerine karşı anne rolünü az da olsa üzerine alan ablalar, daima bu sevgi ve merhameti erkek çocuklarına sunmaktadır.

Çocuk yetişkinliğe girdiği dönemlerde artık annesine olan sevgisini **elini** “**nazik ve yavaş yavaş**” **öpmek**⁴⁹ suretiyle göstermektedir. Sevginin yanına anneye duyulan bir saygı da gelip yerleşmeye başlamıştır. **Çocuk ise annesinin hâlâ “ciğer paresi”dir;**⁵⁰ ondan uzak kalmak, içinde hasreti ve özlemi barındıran duygular oluşturur. Özlem sadece anneden oğula giden bir düzlemde çıkmaz karşımıza. Oğulun da anneye olan özlemi ile karşılaşabilmekteyiz. *Anne* adlı romandaki Selman, hiçbir yerini kıpırdatamayacak durumda hastane odasında yatarken, annesine duyduğu özlemden bahsetmektedir. Çocuk hastane odasında geçirdiği yirmi altı gün kadar annesiyle yakın olmamıştır ama hiçbir zaman da onu bu denli özlememiştir. Annesi elini uzatsa dokunabileceği kadar yakınındadır ve belki de hayatı boyunca hissetmediği boyutlarda sevgiyi yüreğinde barındıran bu çocuk, hiçbir yerini kıpırdatmadığı için annesine bu sevgiyi belli edememektedir.⁵¹

⁴⁶ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.26.

⁴⁷ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.311.

⁴⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.95.

⁴⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.39.

⁵⁰ **A.e.**, s.37.

⁵¹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.308.

Selman, annesini özlemesinin yanında ona ihtiyaç da hissetmektedir. Yaşadığı korku dolu anlardan sonra hasta yatağında uykusundan “Ah anne! -Anne!, Anne!, N’olur anne, anne!”⁵² diye uyanması bununla alakalıdır. Yaşadığı olayın travmasını atlatamamıştır ve tıpkı dizi kanayan bir çocuğun annesine koştuğu gibi annesine sığınmaktadır. Annesi de onun kendisine ihtiyacı olduğunu farkındadır ve her ne kadar oğlunun tuttuğu yolu beğenmese de **sırf annesi olduğu için hastanede onun başında beklemektedir.**⁵³ Ateşlenmiş bebeğinin başında bekleyen bir anneden hiçbir farkı yoktur.⁵⁴ Binaberin anlamaktayız ki; anneler çocuklarını hiçbir yaşta hastalığın pençesinde, kaderiyle baş başa bırakmamaktadır. Başlarında bekleyerek onların yanında olduğunu hissettirmek suretiyle onlara destek olmaktadırlar. *Savaş Ritimleri*’nde Seyyid Amad’ın hasta yatağının başucunda bekleyen anne ve babası da buna bir örnek teşkil etmektedir.⁵⁵

Erkek çocukların annelerine karşı bir takım görevleri olduğunu görmekteyiz Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde. Bunu, *Anne* adlı romanda Selman’ın cümlelerinde fark etmek mümkündür:

“İstersen eve bir hizmetçi tutarım. Seni rahat ettirmek benim görevimdir. Üstelik bunu sadece görev olsun diye değil seni sevdiğim için de yapmak isterim, ama istemiyorsun.”⁵⁶

Annesi de Selman için fedakârlıklar yapmaktadır. Oğlu gece geç saatlere kadar eve dönmez fakat o oğlunu bekler. Üstelik anne bunu, oğlunun, asla tasvip etmediği gece eğlencelerinde olduğunu bile bile yapmaktadır.⁵⁷ Çünkü o bir annedir.

Bebekliklerinde annelerinin kucaklarından ayrılmayan çocuklar, bir süre sonra annelerinin eteğinden babalarının yanına doğru kayarlar. Çünkü kendilerine rol model alacakları insan babalarıdır ve doğru bir kişilik gelişimi için olması gereken durum budur.⁵⁸ Erkek çocukların babalarıyla olan ilişkisine baba-oğul ilişkisinde

⁵² A.e., s.309.

⁵³ A.e., s.314.

⁵⁴ A.e., s.302.

⁵⁵ Zarifoğlu, “Savaş Ritimler”, **Romanlar**, s.42.

⁵⁶ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.265.

⁵⁷ A.e., s.249-250.

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, 87-88-89.

değınilecektir lâkin Cahit Zarifoğlu onların annelerinin yanından yavaş yavaş ayrılışını⁵⁹ şu şekilde verir:

“Anası kendisi ile oğlu arasında birgün çekileceğini bildiği engelin nihayet geldiğini, ona karşı acı bir özlem duyarak görür. Metanetle bunu belli etmemeye çalışır. Bir yandan da hoş bir gurur duyar ve geceleyin babasının yanından yatmaya gelen oğluna, nerdeyse beye yaptığı gibi saygıyla davranır.”⁶⁰

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde çok fazla örneğine rastlamamakla beraber; kız çocuklarının sürekli annelerinin yanında olması, erkek çocuklarla beraber öğrendikleri şeyler haricinde; kadınlığı ve ileride kullanacakları anneliği öğrenmelerini önemsemiğimizden dolayı, **anne-kız** ilişkilerine de değinmeyi uygun görmekteyiz.

Savaş Ritimleri adlı romanda, bir erkek çocuğu olan Seyyid Amad büyüdükçe babasının yanında dolaşmaya, belli eğitimi ondan almaya başlamakla beraber; kız çocukları da annelerinin eteği etrafında toplanır. Seyyid Amad bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Annem evin içinde yataklarla eşyalarla, mutfakta uğraşıyor. Ablalarım onun etrafında, onun dediklerini yapıyor veya kendilerine bir şey buluyorlar.”⁶¹

Anne sürekli ev işleriyle uğraşmaktadır ve kızlar da ya onun dediğini yapar ya da söylenmesine gerek kalmadan önlere düşen ev işleriyle meşgul olur. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde, bu tarz işlerle ilgilenmek, kadınların görevi olarak verilmiştir. Baba ve erkek çocuklar ise ya dışarıdaki işlerle (tarla vs.) meşgul olur yahut da çalıştıkları yerlere giderek evin geçimini sağlamak maksadıyla para kazanırlar.

Bütün bunlardan hareketle görölmektedir ki; Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde anne ve çocuk ilişkisi üzerinde önemle durulmuş, annenin çocuğunun kişisel gelişimine etkisi ortaya konmuştur. Bu eserlerde anne ve çocuk arasındaki ilişki sevgi ve merhamet üzere kuruludur. Anne çocuğunu her ne yapmış olursa olsun affedebilmekte, çocuk ise sıkıntılı zamanlarında annesine sığınmaktadır. Çünkü anne,

⁵⁹ Bu ayrılış, uzaklaşma olarak değerlendirilmemelidir. Daha önce de söylediğimiz gibi oğulların anne sevgisine olan ihtiyaçları hiç bitmez. Fakat belli bir yaştan sonra her anını annenin yanında geçirme durumu, yerini kendilerine rol model alacakları babanın yanına gitmeye bırakır.

⁶⁰ Cahit Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.180-181.

⁶¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.40.

çocuğunun acılarını dindirmekte ustadır. Annenin çocuğun ilk öğretmeni olduğunu söylemek gerekir.

Annelerin genel olarak çocuklarına davranışlarıyla, erkek çocuklarına davranışları arasında fazla bir fark yoktur. Ayrım, belli bir yaştan sonra erkek çocuklarının, annelerinden daha ziyade babalarının yanında vakit geçirmelerinden ileri gelmektedir.

Anne-kız arasındaki ilişki, ele alınan eserlerde çok fazla yer bulmamakla beraber; kızların sürekli annelerinin etrafında olduğu ve onun yaptığı işlerle ilgilenip, ona yardımcı oldukları gözlenmiştir.

2.1.1.3. Baba-Çocuk

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkan insan ilişkilerinden önemli bir tanesi de babanın çocuklarıyla kurduğu ilişkidir. Yazarın bu ilişki türünü çeşitli yönlerine temas etmek suretiyle ele aldığını görmekteyiz.

Ele aldığımız nesirlerde babaların geleneğin taşıyıcısı rolünde olduğunu görmek mümkündür. Dedelerinden, babalarından miras aldıkları gelenekleri, düşünce ve davranışları çocuklarına aktarmaktadırlar. *Ağaçkakanlar* adlı çocuk hikâyesinde bir ağaçkakan olan baba oğluna nasıl besleneceğini anlatmaktadır. "Cevizleri yolmak" tabirini kullanan oğluna; "Bak çocuğum 'cevizleri yolmak' dedin. Bir daha bu kelimeyi duymayayım. Biz cevizleri koparıyoruz. Hatta mümkünse rüzgârın yere düşürdüklerini tercih ederiz."⁶² diyerek, **babasından ve o da kendi babasından o da dedelerinden dinlediği öğütleri**⁶³ anlatmaya başlar. Burada babanın geleneğin taşıyıcısı olmasının yanı sıra, çocuğun çeşitli yönlerden eğitilmesine de yardımcı olduğunu görmekteyiz.

Baba ağaçkakan, çocuğuna cevizleri yolmaması ve mümkünse yere düşenlerden yemesini teorik olarak anlattıktan sonra; ona, pratikte bir cevizin kabuğunu nasıl delip çıkaracağını gösterir. Babasının gösterdiği şekilde cevize vuran ve onu delen yavru ağaçkakan Upuy, ilk çıkardığı cevizi babasına, ikinciye annesine

⁶² Zarifoğlu, "Ağaçkakanlar", *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.217.

⁶³ A.e., s.190.

uzattıktan sonra, yavaş ve terbiyeli bir şekilde karnını doyurur.⁶⁴ Böylece bu konudaki eğitimini başarıyla tamamlamış olur.

Aynı hikâyenin bir başka bölümünde, hikâyeyi kızına anlatan babanın, kader inancını üstü kapalı bir şekilde ifade ettiğini görmekteyiz. Baba hikâyeyi **uydurduğunu ama uydurmadığını** söyler. Yani o uydurmaktadır, fakat ona bütün bunları söyleten bir güç vardır. Çocuk sonunda babasının ne demek istediği bu hikâyeye vasıtasıyla anlar⁶⁵ ve belki de bu kaderi anlamlandırmada geçtiği ilk basamaktır.

Motorlukuş adlı kitapta geçen bir hikâyede, çocuklarıyla hayvanat bahçesine giden bir baba çıkar karşımıza. Hayvanat bahçesinde tek tek hayvanları çocuklarına gösterir ve hangisinin hangi hayvan olduğunu onlara anlatır.⁶⁶ Çocuklar gezinirken annelerinin bir kafesin önünde durup baktığını görürler ve orada nasıl bir hayvan olduğunu merak ederler. Gittiklerinde içinde sadece ayna olan bir kafes ve üzerindeki “İŞTE ŞİMDİ DE DÜNYANIN EN YIRTICI HAYVANINI İZLİYORSUNUZ” yazısı ile karşılaşılır. Babalarına bunun ne demek olduğunu sorarlar. Ondan “Dünya yüzünde, insandan daha zalim, daha öldürücü, daha vahşi başka bir mahluk yoktur.” cevabını alarak⁶⁷, insan gerçeğini babalarından duymuş olurlar.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, **çocuklarına “sıcak gözlerle” bakıp,** karısına güzel sözler söyleyen ve bunun için üzerine “**rahmet” yağan**⁶⁸ babaların yanında; ailesine ve çocuklarına karşı ilgisiz olan babalarla da karşılaşmak mümkündür. *Serçekuş* adlı hikâyedeki avcı baba böyledir. Evde bulunduğu sürede “**geç vakte kadar salondaki masanın başında” çalışmakta ve çocukları o saate kadar “çoktan” uyumaktadır.**⁶⁹ Avdan döndüğünde ise en az iki gün yorgun gözlerle etrafa bakmakta ve çocukları onu bu şekilde görmektedir.⁷⁰ Bu babanın

⁶⁴ A.e., s.219.

⁶⁵ A.e., s.212.

⁶⁶ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.305-306.

⁶⁷ A.e., s.307.

⁶⁸ Cahit Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.39.

⁶⁹ A.e., s.59.

⁷⁰ A.e., s.34.

çocuklarına ayıracak, küçük bir zamanının dahi olmadığını görürüz. Hayatının neredeyse bütünü avcılık kaplamıştır.

Çocuklar geleneksel yaşam içerisinde genellikle babalarının uğraştığı işle meşgul olup, o işi devam ettirmektedirler. *Serçekuş*'ta köyde yaşayan çocukların, camiye Kur'an eğitimi almaya gittiklerini, buradan çıkınca babalarının ardı sıra tarlaya gideceklerini okuruz. "Su arklarını tıkayan otları, küçük yıkıntıları kürekle, elleriyle açacaklar ve suyun ağaçlara ve bitkilere ulaşmasını sağlayacaklar"⁷¹ dir. Babaları muhtemeldir ki köy yerinde, tarladan aldıkları mahsul sayesinde yaşamlarını sürdürmekte, ekmeğini buradan çıkarmaktadır. Çocuklar da onların ardı sıra giderek daha küçük yaşta bunu öğrenmeye başlar.

Babasının ardı sıra giden evlatlardan başka, babasına saygısızca davranışlar sergileyen, asi ve vefasız evlatlar da görmekteyiz. "Kırmızı Gözlü Kara Yılan" hikâyesindeki, hükümdarlığı ele geçirmiş yılan böyledir. Zalim bir yöneticidir ve ele geçirdiği toprakların iki gün içerisinde boşaltılmasını istemektedir. Fakat toparlanmak için vakte ihtiyaç vardır. Babası oğluna bunu söylediğinde, "Sen karışma, seni de kovarım."⁷² cevabını alır.

Ağaçkakanlar adlı hikâyede, babanın rüyasında gördüğü evlat da böyle asidir. Bir türlü zapt edemedikleri, söz dinlemedikleri yavru; günün birinde ayrı eve çıkmaya karar verir. Anne ve babası bunun için daha yaşının küçük olduğunu söylese de o dinlemez ve yuvasını yapmaya başlar. Babası sonunda zor kullanmaya karar verdiğinde, çocuk bir kanat darbesiyle babasını gözünden eder.⁷³

Evlatlarından beklediği ilgiyi yahut da beklediği baba-çocuk ilişkisini göremeyen bir isim olarak da *Yaşamak*'ta Necip Fazıl Kısakürek çıkar karşımıza. Necip Fazıl evlatlarıyla arasındaki ilişkiyi şu şekilde anlatır:

"-Yalnızım, dedi.
Ondan böyle bir şeyi ilk defa duydum. Korkuyor insan.
Ve başlıyor çocuklarını anlatmaya. Birkaç cümleyle.

⁷¹ A.e., s.40.

⁷² Zarifoğlu, "Motorlukuş", *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.328.

⁷³ Zarifoğlu, "Ağaçkakanlar", *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.191.

-Evlat diyor omuz ve el jestleri ve bir ton mimik bu bir tek kelimeye eşlik ediyor, ve “kaçınılmaz bir hal, bir kader,” demek istediğini bunlarla anlatıyor. Elde olmadan ‘evlat ve baba’ ve ekliyor.

-Sizler bana daha yakınsınız.”⁷⁴

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde **baba-oğul** ilişkisine çokça yer vermiş ve bu ilişkinin ikisi arasındaki durumundan, toplumdaki görünümüne kadar pek çok boyutunu ele almıştır.

Bu eserlerde gördüğümüz kadarıyla babalar kız çocukları olsa dahi bir erkek çocuğun özlemine çekmektedir. Alfred Adler, “anne babaların, doğacak çocuklarının daha çok erkek olmasını istedikleri herkes tarafından bilinen ve karşılaşılan bir durum”⁷⁵ olduğunu söyler. *Savaş Ritimleri*’nde çocuğunun doğmasını bekleyen baba, karısı doğumdayken çocuğuna özlem dolu bir iç sesle: “Oğlum, acaba sen misin, doğacak mısın?”⁷⁶ diye sorar. *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede de evlat hasreti çeken bir babanın rüyasında, ona “**hayallerindeki oğlun**”un verildiğinde duyduğu sevinci görmekteyiz.⁷⁷

Savaş Ritimleri’nde oğlunun doğumunu dört gözle bekleyen baba, beş kız çocuğunun ardından doğan oğluna nasıl yaklaşacağını bilemez. Onunla, onu nasıl yetiştireceği ile ilgili kurduğu hayalleri zaman bulamadığı için gerçekleştiremediğini düşünür. Fakat bu bahaneden öte bir şey değildir. Kız çocuklarıyla ilgilenmekte, onlara şarkılar söylemektedir. Seyyid Amad’ın, babasının gözlerinin daima üzerinde olduğunu anlaması için, biraz daha büyümesi gerekecektir.⁷⁸ Bu tamamen erkek çocuğa nasıl bir sevgi göstereceğini, bilememekten kaynaklanmaktadır ki aynı baba ikinci erkek çocuğunu daha çabuk kucağına almıştır.

Oğullarını böyle bir özlemle bekleyen babaların elbette onlara duyduğu sevgi de aynı paralellekle devam edecektir. **Gözleri ve kalpleri her zaman onların üzerindedir.**⁷⁹ *Anne* adlı romanda annenin çocuğu için kullandığı “babasının daha üç yaşında iken, iki yaşında iken, bir yaşında iken, sıfır yaşında iken ve hatta daha

⁷⁴ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.199.

⁷⁵ Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, Çev. Kâmuran Şipal, 13.bsk., İstanbul, Say Yayınları, 2012, s.153.

⁷⁶ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.19.

⁷⁷ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.182.

⁷⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.31.

⁷⁹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.111.

doğmadan üzerine titrediği varlık”⁸⁰ ifadelerinden, babasının çocuğuna duyduğu sevgi ve bağlılığı anlamaktayız. Yine aynı baba oğlu için “**nur gibi bir çocuk**”⁸¹ nitelendirmesini yapmaktadır.

Babalar oğullarından uzak kaldıklarında dahi bir şekilde elleri onlara yeter, hiç değilse dualarını bir mektup aracılığıyla onlara gönderirler. *Yaşamak*’ta Cahit Zarifoğlu’nun babasının mektuplarının sonunda bu minvaldeki ifadelere rastlamak mümkündür.⁸²

Cahit Zarifoğlu askerlik görevini yapmakta iken, babasının ona attığı bir mektuptan anladığımız kadarıyla Niyazi Zarifoğlu, oğluyla “**iftihar**” **etmektedir**. Bunun nedeni ise oğlunun düşman karşısında, vatanî görevini yapıyor oluşudur.⁸³ Cahit Zarifoğlu da babasından dolayı gururlanmaktadır fakat onun nedeni biraz daha farklıdır. Babasının daha önce memuriyet yaptığı yere giden Cahit Zarifoğlu’ndan babası, tanıdıklarına selam söylemesini ister. Fakat kendisini hatırlayıp hatırlamadıkları konusunda tereddütleri vardır. Bu tereddütleri Cahit Zarifoğlu şu cümlelerle giderir ve aynı zamanda babasıyla nasıl gurur duyduğunu ifade eder:

“(evet hatırladılar. Bir efsane kahramanı gibi anlatılıyorsun burada. Devrimci bir kaymakamla yaptığın mücadeleden dolayı, büyük küçük bir dolu insana Kur’an-ı Kerimi öğrettiğinden dolayı, ezan okununca derse ara verip çocukları, çiçekli kırlara götürür gibi topluca camiye götürdüğünden dolayı nesilden nesile anlatılarak hatırlanıyorsun. Ve senden dolayı beni aradılar buldular iltifat ettiler, bu insanlara Kuran yerine içki içmeyi, Allahı anmak yerine kumar oynamayı öğreseydin, yabancılaştırmanın uşak liderlerini sevdirseydin başım önümde dolaşacaktım)”⁸⁴

Erkek çocukların babalarına duyduğu sevgi ve hayranlık duyguları daha çocukluktan başlar. Babasının meydanın alt başından gelmekte olduğunu gören Seyyid Amad’ın duyduğu heyecan bunu göstermektedir. Babasını sevdiğini söyleyerek ona doğru koşar ve varlığını babasının parmak uçlarından kendi saçlarına akan sevgiye bırakır. Babası çenesinin altından tutarak başını kendine bastırır ve baba oğul camiye doğru yürümeye başlar.⁸⁵

⁸⁰ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.252.

⁸¹ **A.e.**, s.316.

⁸² Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.113.

⁸³ **A.e.**

⁸⁴ **A.e.**, s.110.

⁸⁵ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.67.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde babaya duyulan saygıyı da görmekteyiz. *Yaşamak*'ta bir oğul babasına yazdığı mektupta ondan bahsederken “**ulvi yürekli**”, “**acıması bol atam**” ifadelerini kullanır ve nasırlı ellerinden öptüğünü ifade eder.⁸⁶

Nuran Hortaçsu, “çocukların üç yaş dolaylarında cinsiyetin kalıcı ve değişmez bir özellik olacağını öğrendiklerini”⁸⁷ ifade etmektedir. “Cinsiyetin değişmeyen bir özellik olduğunu öğrenen çocuk, cinsiyetine uygun davranış ve beklentileri de öğrenir.”⁸⁸ ve ona uygun davranır. “Araştırmalar, on yaşına kadar belli bir cinsten (biyolojik özüllü) büyütülmüş bir çocuğun ameliyat ile biyolojik cinsel kimliğine kavuşturulsa dahi, psikolojik cinsiyetini sürdürdüğünü göstermektedir.”⁸⁹ Çocuğun psikolojik cinsiyetini büyük ölçüde anne babalar etkilemekle beraber, bu konuda babaların daha belirleyici olduğu belirtilmektedir. Anneler her iki cinsten evlatlarına benzer davranışları gösterirken, babalar ikisine farklı davranmaktadır. Erkek çocuklarını daha güçlü ve dayanıklı bulup, hareketli oyunlara teşvik ederken bebekle oynamalarına olumsuz tepki göstermekte; onlara daha katı, daha az şefkatli davranmaktadırlar.⁹⁰ Böylece erkek ve kız çocuklar cinsiyetlerine uygun rolleri benimsemektedirler. “Şeyhana” adlı hikâyede bu konuya şu şekilde değinilmiştir:

“Duyan herkesi irkilten, ılık fakat ta derinden gelen hırıltılı sesi ile, onüç ondört yaşlarında ilk kez erkek olarak ata binen oğullarından birine şöyle dediğini, oğlundan başka hemen hiç kimse duymazdı: “Seni bundan sonra ananın eteği dibinde görmiyeyim.” Ve çocuk bu cümleden sonra, son derece ağır başlı ve çatik kaşlıdır. Artık babasının yanından hiç ayrılmaz. Onun böyle birdenbire ileri bir hayata sıçrayışı pek kısa bir zaman yadırganır. Bir kaç ay içerisinde irileşir, kalınlaşır ve kuvvetlenir. Beyin silahlı adamları gibi giyinmeye başlar. Saçta taş ekmeği yapan kadınların başında dolanan ve leğenlerden elleri yanarak ekmek kapıp kaçan çocukların ve onların ardından ağızlarının alıştığı bedduaları sıralayarak taş fırlatan kadınların yanından geçerken hiç ilgilenmeden karşısına bakar ve ne kadar değiştiği o zaman belli olur.”⁹¹

Erkek çocuklar, sürekli babalarının yanlarında durmalarının bir sonucu olarak belli eğitimleri de onlardan almaktadırlar. *Savaş Ritimleri*'nde düşmanla karşı karşıya gelmeleri muhtemel olan bir durumun içine giren köy halkı, belli hazırlıklara girer. Bu hazırlıklar içerisinde herkes üzerine düşen görevi yapacaktır. Bunlardan

⁸⁶ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.37.

⁸⁷ Hortaçsu, *İnsan İlişkileri*, s.87.

⁸⁸ A.e.

⁸⁹ A.e.

⁹⁰ Hortaçsu, *İnsan İlişkileri*, s.88.

⁹¹ Zarifoğlu, “Şeyhana”, *Hikâyeler*, s.180.

biri de yaşı çok küçük olmayan erkeklerin mümkün olduğunca silah kullanmayı öğrenip, gerektiğinde düşmana karşı koyma gücüne erişebilmelerini sağlamaktır. Babası bunun için ilkin bir hançer hediye eder; oğluna ve oğlunun arkadaşı Nurullah'a.⁹² Düşman yaklaşmaktadır ve kendilerini korumaları için bu tarz aletlere ihtiyaç duyacaklardır.

Yine aynı romanda babası Seyyid Amad'a silah kullanmasını öğretmektedir. Seyyid Amad'a ne olursa olsun yerinden kımıldamaması ve tam göğse nişan almasını söyleyerek, düşmana ateş eder gibi nişan alıp ateş etmesini ister.⁹³ Esasında çocuklar da düşmanın ne demek olduğunun farkındadır. Onu alt etmekle ilgili hayaller kurarlar. Bu hayallerin içerisinde kahramanlıklar olduğu kadar, karşıdakinin belirgin olmayışının getirdiği bir tedirginlik de vardır. Her ne kadar düşman kavramını bilseler bile, hiç yüz yüze gelmemişlerdir. Seyyid Amad'ın karlı bir gece elinde hançer eşliğinde damın altında belirmesi ve etrafta kimsenin olmadığını anlayıp gördüğünün sadece kar tanelerinin bir oyunu olduğunu fark etmesinin ardından, babasına yakalandığını görürüz. Babası, onun başını göğsüne yaslayarak, onun **çocuk** heyecanını yenmesine yardımcı olur.⁹⁴

Erkek çocukların babalarından aldıkları bir diğer öğrenim de din eğitimidir. Din konusunda tekrarlanması gereken bazı davranışların erkek ve kadınlardaki hâlleri birbirinden farklılık göstermektedir. Bu nedenledir ki erkek çocuklara bu konuda daha çok babaları yardımcı olmaktadır. *Savaş Ritimleri*'nde babasının Seyyid Amad'a ayrıntılı bir şekilde **abdest** almayı öğrettiğini görmekteyiz.⁹⁵ Daha sonra babasının yanında camiye, **cemaatle beraber ilk namazını** kılmaya gidecektir.⁹⁶ Aynı çocuk, **tuvalete gittikten sonra temizlenmesi** gerektiğini, yoksa abdestinin de namazının da olmayacağını yine babasından öğrenir.⁹⁷

Dini eğitimin bir kısmını babasından öğrenen çocuk bir kısmını da camide öğrendikten sonra tekrar babasıyla tatbik etmektedir. Camide Kur'an-ı Kerim

⁹² Zarifoğlu, "Savaş Ritimleri", **Romanlar**, s.128-129.

⁹³ **A.e.**, s.202.

⁹⁴ **A.e.**, s.142-143.

⁹⁵ **A.e.**, s.50-51-52.

⁹⁶ **A.e.**, 2010, s.52.

⁹⁷ **A.e.**, s.68.

okumasını öğrenen Seyyid Amad, babasıyla birlikte Kur'an okur ve “**bu yaşantının çağlayanından**” babasıyla birlikte geçer.⁹⁸

Anne adlı romanda oğluna dini eğitimini en iyi şekilde vermek suretiyle onu doğru yola iletmek isteyen bir baba ile karşılaşmaktayız:

“Baba titremiştii onun üzerine. Camiye giderlerken ağır gövdesini bu küçük çınarın üzerine yükleyerek giderdi sanki. Oğuldu onu ayakta tutan, ona geleceğe dair düşler gördüren.

Çocuk on yaşlarına geldiğinde, sanki biri, onu elinden tutarak cehenneme sürüklüyormuş gibi, onlarla adeta yarışmaya girdi, oğlunu cennete çekebilmek için. Evet korkunç bir yarıştı bu...

Ortada değerli bir varlık vardı. Gövdesine iki organ dolanmıştı. Bunlardan biri babanın elindeydi ve bu tarafa çekiyordu, öteki ise birçoklarının elindeydi ve tam aksi istikamette çekiyorlardı.”⁹⁹

Cahit Zarifoğlu'nun bizzat kendi babası da askere gittiğinde, yaşı her ne kadar büyük olsa da, onun dini görevlerini yerine getirip getirmediğini sorup, yapması gerektiğini ona hatırlatır: “Sarıkamış camiine cuma namazına gidiyormusun? Namazlarını kıl.”¹⁰⁰

Babalar ile oğulları arasında ara sıra da olsa anlaşmazlıklar çıkmaktadır. Oğullar babalarını, onların bir takım tavır ve davranışlarını anlamlandıramamaktadırlar. Cahit Zarifoğlu'na yanına iş aramaya gittiği bir kişi, bu konuyla ilgili olarak “Babaların hareketlerinde oğulların bilmediği hayırlar vardır.”¹⁰¹ demiştir. Rasim Özdenören'in söylediğine göre, Cahit Zarifoğlu'nun babası Niyazi Bey, çocuklarıyla mesafelidir. Onlarla hiçbir zaman bizzat ilgilenmez, sevgisini ifade etmede tutumludur.¹⁰² Babaları Niyazi Bey'in ikinci evliliğinden sonra evdeki babalık rolünü ağabeyi Sait'in üstlenmesi, bu mesafeyi daha da öne çıkarır.¹⁰³ Cahit Zarifoğlu ise *Yaşamak*'ta tam babasını anlamaya başladığında onu

⁹⁸ **A.e.**, s.145.

⁹⁹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.251.

¹⁰⁰ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.112.

¹⁰¹ **A.e.**, s.84.

¹⁰² Rasim Özdenören, “Kuşbakışı”, **Hece: Yedi Güzel Adamdan Biri: CAHİT ZARİFOĞLU**, Yıl: 11, Sayı:126-127-128, Haziran-Temmuz-Ağustos, 2007, s.12.

¹⁰³ **A.y.**, s.10.

kaybettiğinden bahsetmektedir.¹⁰⁴ Belki de babasının vakti zamanında uyardığı üzere evlat sahibi olduktan sonra onu daha iyi anlamıştır.¹⁰⁵

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde babalarının gösterdiği yoldan çıkmaları sonucunda babalarını üzen ve sıkıntı çekmelerine neden olan evlatlar ile karşılaşmaktayız. *Anne* adlı romandaki Selman böyle bir karakterdir. Oğlunun eve sarhoş gelmesi karşısında baba erken ihtiyarlamış, hatta ölmüştür.¹⁰⁶ Selman bundan dolayı suçluluk duymadığını düşünse de derinlerde bir yerlerde bu duyguyu taşımaktadır. Uçağının düşmesiyle beraber, ölümle burun buruna geldiği anda, babasını hatırlaması bunun bir göstergesidir.¹⁰⁷ Daha sonra hareket edemez bir hâlde doktorun sorularını yanıtlarken, neden babasını hatırladığı ve suçluluk duygusu olup olmadığı sorulduğunda bunun üzerinde düşünmeye başlar.¹⁰⁸

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde gördüğümüz **baba-kız** ilişkisi, ataerkil toplumun ön gördüğü şekilde ilerlemektedir. Şöyle ki; babalar kız çocuklarını sevmektedir, fakat soyunu devam ettirmesi, ocağı açık tutması bakımından illâ erkek çocuk istemektedirler.¹⁰⁹ Baba, durumdan memnun olsa dahi, toplum babayı erkek çocuk isteme konusunda sıkıştırmaktadır.

Savaş Ritimleri'nde anlatılan baba, **kız çocuklarını sevmekte; onların saçlarını okşamakta hatta en küçüğüne yemeğini bizzat kendi yedirmektedir.**¹¹⁰ Fakat yine de erkek çocuk istemekte olduğunu görürüz. Karısı “Ama kız çocuklarını da seviyorsun.” diye durumu anlamaya çalışır, daha doğrusu beklediğimiz açıklamayı yapması için Cahit Zarifoğlu böyle bir konuşurma yapar, bunun üzerine baba oğlanı isteyişinin sevmekten dolayı olmadığını, şah damarı atan damarı için; ocaklarının sönmeyip devam etmesi için olduğunu anlatır.¹¹¹

¹⁰⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.162.

¹⁰⁵ **A.e.**, s.111.

¹⁰⁶ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.250

¹⁰⁷ **A.e.**, s.285

¹⁰⁸ **A.e.**, s.306

¹⁰⁹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, 2.bsk., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1983, s.216.

¹¹⁰ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.15-16.

¹¹¹ **A.e.**, s.10.

“Şeyhana”da karşımıza çıkan bey biraz daha farklıdır. O, kız çocuklarını neredeyse tanımaz. Fakat erkek çocuklarını en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün özellikleriyle bilmektedir:

“Beyin sayısız çocuğu vardı. Bunların içinden kızlarını pek tanımazdı. Sayılarını bile hatırlamıyordu. Fakat oğullarını en küçüklerine kadar bütün özellikleriyle biliyor, onlara baktığı zaman, gelecek günlerde başlarına yağacak belâları, keven birikintileri içinde üst başlan yağmalanmış çıplak cesetlerinin, kargaların gagası altında yattığını görür gibi oluyordu.”¹¹²

Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*'ta kızının doğumuna etrafındaki insanların verdiği tepkilerden bahseder. Toplumun babaya pek bir şey söylemediğini fakat anneyi sürekli sıkıştırdığını anlatır. “Yine mi kız?”, “Sağlık olsun.” “Sıkma canını.” gibi kız çocuğunun varlığını incitici cümleler kurmaktadırlar. Bu konudaki gerçek düşüncelerini saklıyormuş gibi Cahit Zarifoğlu'na da bu cümleleri iletmektedirler. Her ne kadar böyle bir şey olmadığını açıklasa da insanlar daha çok köşeye sıkıştırıp, söylediklerine inanmazlar. Çünkü toplumda, kız çocuklarını daha çok sevmek bir yumuşaklık ve zayıflık unsuru olarak kabul edilmektedir. Biri o kadar ileri gitmiştir ki Cahit Zarifoğlu'na, “Onları diri diri gömmeyi düşünüyor musun?” diye sorma cüretini kendisinde bulmuştur. Cahit Zarifoğlu bunu “barbar ve cesur mizah” olarak nitelemektedir.¹¹³

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, genel itibariyle baba evlatlarına yol göstericidir. Çocuklar da babayı dinleyip, onun gösterdiği yolda ilerlemektedirler. Bunun yanında babalarından uzaklaşmış çocuklar ile babalarına asilik yapıp, zarar veren çocuklarla da karşılaşmaktadır.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde baba-oğul ilişkisi, babanın büyük bir istekle oğlunun doğmasını beklemesiyle başlar. Oğlan çocuğu, babanın gözünde, evin devamıdır. Kendisinden sonra evin erkekliği, ona devrolacaktır.

Babaların, oğullarıyla guru duyması, baba-oğul ilişkisinde dikkate değer bir başka noktadır. Bunun tam tersi de geçerlidir; oğullar da babalarıyla gururlanmaktadırlar. Bu gurur salt bir kibri taşımaz, içinde sevgiyi barındırdığını da Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde görmek mümkündür.

¹¹² Zarifoğlu, “Şeyhana”, *Hikâyeler*, s.180.

¹¹³ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.188-189.

Ele aldığımız nesirlerde, erkek çocuklar babalarından belli şeyleri öğrenmektedirler. Erkeklik rolü, bunların başında gelir. Erkek çocukların, cinsiyet rolünü kavramaları konusunda, örnek aldıkları kişiler babalarıdır. Bunun yanında silah kullanma, kendini koruma gibi eğitimler de baba tarafından erkek çocuğa verilmektedir. Yine dinî konularda da babaların oğullarına yardımcı olduklarını görmek mümkündür.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde baba ve oğullar içerisinde, anlaşmazlığa düşen, geçinemeyenleri de vardır. Cahit Zarifoğlu baba ve oğul arasındaki bu anlaşmazlıkların normal olduğunu düşünür. Kendisinin de babasıyla iyi bir ilişkisi olmamıştır. Fakat yıllar sonra, babasını anladığını ifade etmiştir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde babalar, kız çocuklarını sevseler dahi illâ erkek çocuk istemektedirler. Kendileri istemese bile, toplum babayı bu konuda sıkıştırmakta, üstüne gitmektedir. Kız çocuğu olmayan babanın ızdırıp çektiğini düşünmektedirler. Buna mukabil babaya, erkek çocuğu istemesi konusunda baskı yapmaktadırlar.

2.1.1.4. Eş İlişkileri

İnsanın yaşamı içerisinde kurduğu ilişkilere baktığımızda; bunlardan dikkate değer bir tanesinin de eş ilişkileri olduğunu görmekteyiz. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerini ele aldığımızda, evli çiftlerin ilişkileri üzerinde durduğunu fark etmekteyiz. Bu nesirlerde eşler arasındaki ilişkinin bir boyutu, karşılıklı sevgi ve saygı ile muhabbettir. Nuran Hortaçsu, “eş ilişkilerinde, ilişki ilerledikçe sembolik ödüllerin (sevgi, saygı gibi) önem kazandığının”, yapılan araştırmalar sonucunda erişilen bir gerçek olduğunu söylemektedir.¹¹⁴ Bunun örneğini en güzel “Yürekdede ile Padişah”ta verir, Cahit Zarifoğlu. Bu hikâyede yaşlılık dönemlerini yaşamakta olan bir çift çıkar karşımıza: Yürek Hasan ile Ayşe Nine. Yıllardır evli ve aynı köyde olmalarına rağmen, ne bikkınlık doğmuş içlerine, ne de dünyaya bakışlarında bir değişiklik olmuştur.¹¹⁵ Yürekdede ile Ayşe Ninenin, sürekli birbirlerine iltifat edip

¹¹⁴ Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, s.140.

¹¹⁵ Cahit Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.360.

güzel sözler söylediğini, hikâye boyunca takip etmek mümkündür. Biz burada yalnızca Yürek Hasan'ın eşine söylediği “Cici hanımım, başımın gözümün nuru, can yoldaşım, dünya ortağım, de bakalım ne dersin?”¹¹⁶ sözlerini almayı uygun buluyoruz.

Ağaçkakanlar adlı hikâyede uzun bir süre çocukları olmayan kuşların, özlemlerle bekledikleri yavrularına kavuşmalarının ardından, “anne ağaçkakanla baba ağaçkakanın takılayışları, uzaktan evlilik bağının şen bülbülleri olarak” duyulmaktadır.¹¹⁷ Çocuklarının olmayışı eşler arasında uzun süre bir gerilim, huzursuzluk yaratmıştır. Bu gerilim ortadan kalkınca eşler arasındaki sorunlar da çözülmüştür. Kadın ve erkeğin arasındaki ağız dalaşmalarının son bulunduğunu,¹¹⁸ hikâyeden öğrenmekteyiz.

Yukarıda bahsi geçen ağaçkakanlar, çocukları olmadığı dönemde her ne kadar aralarında didişmeler, sürtüşmeler olsa da yine birbirlerine destek olurlar ve güzel sözler söylemek suretiyle eş ilişkilerini kuvvetlendirirler. Gördüğü korkulu rüya yüzünden rahatsız olan eş, diğerine, “Keşke sana anlatmasaydım. Hiç olmazsa sen rahatsız olmazdın.” der ve buna mukabil “Sen huzurlu olmadıktan sonra, ben tek başıma nasıl huzurlu olabilirim?”¹¹⁹ karşılığını alır.

“Yüzen Fil” adlı radyo oyununda, anne fil hiç kalkışmaması gereken bir işe kalkışarak oğlunun kalasın üzerinden göle atlaması konusunda inat etmiştir. Baba fil her ne kadar onu uyarıp bu işten vazgeçmesi gerektiğini söylese de dinlememiş, sonuç olarak yavru fil yaralanmıştır. Fakat baba fil, eşine kızman yerine ona hatasız fil olmayacağını, herkesin bir zayıf bir çürük tarafı olduğunu; bunun için de onu affettiğini söyler. Anne fil, babanın kızsız da haklı olduğunu fakat böyle güzel sözler söyleyerek ona düşünme imkânı sağladığını söyleyerek baba file teşekkür eder.¹²⁰

Yaşamak'ta da yazdığı mektupta eşine güzel sözler söyleyip, uzaktan da olsa evlilik bağını kuvvetlendirmeye çabalayan bir adamla karşılaşırız:

¹¹⁶ A.e., s.385.

¹¹⁷ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.214.

¹¹⁸ A.e., s.220.

¹¹⁹ A.e., s.208.

¹²⁰ Cahit Zarifoğlu, “Yüzen Fil”, **Radyo Oyunları**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2013, s.39.

“/ hasret kaldığım
hasretinden toprak olduğum
çok kıymetli eşim
zeynep hanım seni sever selam ederim
her iki kara kaş gözlerden
seve seve bir deste gül gibi
altından kıymetli baldan tatlı yüzden
yumuşak ve hiç incitmeden öperim /”¹²¹

“Savunma” adlı hikâyede evlendikten sonra karısına güzel sözler söyleyen bir adam çıkar karşımıza. Bu çift birlikte vakit geçirmekte, sosyal aktiviteler yürütmekte bunun bir sonucu olarak da **beraberlikleri artmaktadır**.¹²²

Eşler arasındaki sevgi bağı kuvvetlendirme, illâ sözlerle olması gereken bir durum değildir. Uzun süreli evliliklerde, eşlerin birbirini her bir hareketinin manası bilmesi hasebiyle, davranışlarla da sevgiyi ifade etmek mümkündür. “Şeyhana” adlı hikâyede bu durum vardır. Şeyhana bakışlarını Fehim Kul’dan gizleme ihtiyacı duymaksızın onun üzerine sabitler ve bu bakışlar sonucunda **“Fehim Kul’un içinde, asırlık bir çam ağacı, bir tek darbe ile ortasından kopmuş gibi bir çatırdı” olur**.¹²³

Evlilik sürecinde eşlerin evlilikteki “ödül ve sorumlulukları” paylaştıkları durumlarda, evlilikte “uyum ve mutluluk” düzeyinin aksi durumlara nazaran daha yüksek olduğu bilinmektedir.¹²⁴ İşlerin üstesinden birlikte gelme, bir işe başlarken fikir alışverişinde bulunup beraber karar verme gibi durumlar, evliliklerin uzun süreli ve mutlu olmasına katkıda bulunur. “Yürekdede ile Padişah”ta uzun süreli bir evlilik vardır ve bu evlilikte gözümüze çarpan bir ayrıntı da Yürekdede ile Ayşe Nine’nin kararları konuşarak beraberce aldıklarıdır. Her ne kadar Ayşe Nine eşine “Benden iyi bilirler iyi bilmesine.. Senden iyi bilmelerine gelince, sen onlardan iyi bilirsin.”¹²⁵ diyerek onun muhakeme ve bilgi gücüne olan inancını ortaya koysa da Yürekdede, her türlü işinde ona danışmaktadır. Örneğin, kendilerine konuk olan yolcuların “Cuma namazına camiye git ve padişahı gör.” tavsiyelerini eşine iletir ve gidip

¹²¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.39.

¹²² Cahit Zarifoğlu, “Savunma”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.46.

¹²³ Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, s.183.

¹²⁴ Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, s.141.

¹²⁵ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.386.

gitmeme konusunda onun fikrini alır.¹²⁶ Yaylaya doğru yola çıkacaklarında,¹²⁷ durup dinlendikten sonra tekrar yollarına devam edecekleri zaman,¹²⁸ eşine danışıp onun fikrini alır ve öyle karar verir.

“Küçük Şehzade” adlı hikâyede de İzak, padişahın kendisine vezirlik teklif etmesi konusunu eşine açar ve ona fikrini sorar: “Sevgili karıcığım”, “Padişah beni yanma alıp veziri yapmak istiyor. Bu konuda sen ne dersin?”¹²⁹

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde eşlerin karşılıklı kurdukları ilişkiyi güçlendiren bir diğer unsur da birbirlerini koruyup gözetmeleridir:

“Kendi ve kadını yürüyordu. İns sarsılmadan önde gidiyor, dik başı omuzları yöreyi kolluyor, gidiyordu. Kadınıyla ilgisizdi. Ama o hep ardındaydı, ve hep ona bakıyordu. Onun uzun hareketli saçlarını seyrediyordu, ins durunca o da duruyor, yöresine o zaman bakıyor, ve değişmiş bulunuyordu.”¹³⁰

Eş ilişkilerinde her zaman yolunda giden evliliklerle karşılaşmayız. Bazı ilişkilerde çatışma ve anlaşmazlık durumları görülebilmektedir. Bunların bazıları kalıcı hasarlara yol açıp ilişkinin bitmesine neden olabilirken, bazıları ise geçici olup üstesinden gelinebilir durumlardır.

“Ağaçkakanlar” adlı hikâyede karşımıza çıkan çiftin ilişkilerinde huzursuzluk yaratan bir durumun varlığını görmekteyiz: çocuk sahibi olamama. Bu durum ikisi arasında sürekli bir gerilime neden olmakta, kusurun kimde olduğu konusundan, neyi eksik yaptıkları konusuna kadar her türlü durum konuşulmakta; bu konuşmaların hemen hepsi tartışma ve küskünlük ile son bulmaktadır.¹³¹ Bu durumdan doğan gerginlik çiftin aklında öyle bir yer etmiştir ki; misal baba çocuğuyla ilgili kurduğu bir hayalin içinde, eşinin dırdırını hatırlayıp huzursuz olabilmektedir.¹³² Fakat ağaçkakanların arasında sorun teşkil eden çocuk sahibi olamama durumu ortadan kalktığına, daha önce de bahsettiğimiz gibi, eşler arasındaki ilişki de düzelmiştir.

¹²⁶ A.e., s.385-386.

¹²⁷ A.e., s.360-361.

¹²⁸ A.e., s.370.

¹²⁹ Cahit Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.287.

¹³⁰ Cahit Zarifoğlu, “İns”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.20.

¹³¹ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.161-162-163.

¹³² A.e., s.173.

Eş ilişkilerinde kadınlar, evliliklerinin aksayan yönlerini kocalarından önce fark etmekte, hoşnutsuzluklarını “açık veya kapalı bir biçimde” belli etmektedirler.¹³³ *Serçekuş*’ta avcı adamın karısı böyle bir durumun içerisinde. Kocasının avcılık yapması ile ilgili şikâyetleri olduğundan bahsedilen kadın, evin içinde “**avla, avcılıkla ilgili bir itiraz olarak**” dönmektedir.¹³⁴ Adam bunun farkındadır fakat bir açıklama yapmaya girişmez. Kadın bunun üzerine kapının önünde durup onun yaptığı işi seyretmeye başlar. Av aletleriyle ilgili olan adam, işine devam eder. Vakit geçer fakat ikisi de yaptığı işten vazgeçmez. Sonunda adam kadına “Ne dikiliyorsun?” orada diye sorar. Kadın elinden başka bir mücadele gelmediği, yaptığı işi ona zehir etmek dışında yapabileceği bir şey olmadığı için üzülür.¹³⁵

“Savunma” adlı hikâyede ise eşlerin arasına giren şey eşyadır. İlk başlarda çok mutlu bir evlilikleri olan çift, kadının sürekli eve aldığı eşyalar¹³⁶ sonucunda çatışmaya başlamıştır. Eve alınan eşyalar evi ağırlaştırmaktadır. Bir süre sonra adam kendi sorumluluklarını bırakır ve işe gitmemeye başlar.¹³⁷ Kadın ise eşya almaya devam eder.¹³⁸ Artık eşine nefes alacak yer bırakmamıştır. Adam sonunda karısını öldürdüğünü söyler.¹³⁹

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde eşlerin birbiriyle iyi anlaşmalarını, güzel sözler ve iltifatlarla birbirlerine olan sevgilerini kuvvetlendirdiklerini görmekteyiz. Bununla beraber, eşler arasında gerilim yaratan durumlar olduğunda, geçimsizlik, huzursuzluk baş göstermektedir. Böyle durumları kadınlar daha evvel fark edip, eşlerini uyarmaktadırlar. Sonuçta gerilim ortadan kalktığında, eşler arasındaki sorun çözüldüğünde; tekrar mutlu aile tablosu ile karşılaşmaktayız.

¹³³ Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, s.145.

¹³⁴ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.59.

¹³⁵ **A.e.**, s.59-60.

¹³⁶ Zarifoğlu, “Savunma”, **Hikâyeler**, , s.48.

¹³⁷ **A.e.**, s.50.

¹³⁸ **A.e.**, s.51.

¹³⁹ **A.e.**, s.50-51.

2.1.1.5. Kardeşlik

Kardeş, insanın yaşamında ilişki kurduğu ilk insanlardandır. Alfred Adler, bir insan üzerinde yargıya varırken, onun içinde yaşadığı ortamı da dikkate almak gerektiğini belirtir ki; “bir çocuğun kardeşleri arasındaki yeri de kendine özgü böyle bir ortamdır.”¹⁴⁰ İnsanın kardeşleriyle kurduğu ilişki yahut da kaçınıcı kardeş olarak dünyaya geldiği, karakter özelliklerine yansımaktadır.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirleri içerisinde, kardeş ilişkilerine rastladığımız eser *Savaş Ritimleri*'dir. Başka eserlerinde kardeş olma durumu olmakla beraber, aradaki ilişkinin üzerinde durulmaması hasebiyle buraya alınmasına gerek duymuyoruz.¹⁴¹

Savaş Ritimleri'nde kardeş ilişkileri bize en küçük kardeş olan Seyyid Amad'ın gözünden anlatılır.¹⁴² Adler'e göre olarak en küçük kardeşin, diğerlerinden farklı bir ortamda büyüdüğü bilinmektedir. Anne ve baba için ötekilerden farklı bir çocuktur. “Hepsinin en küçüğü olduğu için özel bir ilgi ve bakım görür.”¹⁴³ Seyyid Amad, en küçük çocuk olmasının yanında bir de ailesinin özlemlerini beklediği, beş kızdan sonra doğan erkek çocuktur. Anne babaların doğacak çocuklarının erkek olmasını istemeleri sıkça karşılaşılan bir durumdur.¹⁴⁴ Seyyid Amad da erkek olarak doğması istenip beklenen bir çocuk olarak karşımıza çıkar.

Seyyid Amad, anne ve babasından gördüğü sevginin yanında, ablaları için de bir oyuncak bebek gibidir.¹⁴⁵ Ablaları sürekli onun yanında, onunla oynamakta; sadece uyuduğunda bir yalnızlık duygusu içinde kendisini bulmaktadır.¹⁴⁶

Seyyid Amad için evi ve annesi ile ablalarının yanı, bir **sığınaktır**. Arkadaşlarıyla işler iyi gitmediğinde gelir ve buraya sığınır.¹⁴⁷ Seyyid Amad,

¹⁴⁰ Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, s.179.

¹⁴¹ Kardeşlerin görüldüğü diğer bir eser için bkz. Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.303.

¹⁴² Romanın ilerleyen bölümlerinde Seyyid Amad'dan sonra bir erkek kardeşinin daha olduğu görülmekle beraber, uzun süredir beklenen erkek çocuk olması ve diğer kardeşiyle arasındaki yaş farkı dolayısıyla bir süre evin en küçüğü muamelesi görmüştür.

¹⁴³ Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, s.179.

¹⁴⁴ **A.e.**, s.153.

¹⁴⁵ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.26.

¹⁴⁶ **A.e.**, s.31

¹⁴⁷ **A.e.**, s.95.

ablalarının sevgi ve ilgisiyle büyümeye devam ederken babası Fevziye ebenin torunu Meral'den ikinci kez aynı cümleyi duyar: "Oğlan bir çocuk..."¹⁴⁸ Kitap içerisinde Seyyid Amad'ın küçük kardeşiyle olan diyaloguna çok fazla yer verilmemiştir. Belli bir yaştan sonra daha çok onun arkadaşlık ilişkileri üzerinde yoğunlaştığını görmek mümkündür.

Kardeşler arasındaki ilişki, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde derinlemesine işlenmemiştir. Fakat gördüğümüz örneklerden çıkardığımız sonuç; kardeşlerin insan için zor zamanlarında koşup gittiği bir sığınak olduğudur.

2.1.2. Komşuluk

İnsanın toplumsal yaşamı içerisinde aynı ortamları paylaştığı ve ilişki kurduğu insanlardan bir kısmı da komşularıdır. Komşular, insanın hayatına ister istemez dâhil olurlar. İslâmî yaşamın hüküm sürdüğü yerlerde, bu ilişki türü kuvvetlidir. İslâm dini komşuyu önemsemiştir. Bu konuyla ilgili Hz. Muhammed'in "Cebrâil bana komşuya iyilik etmeyi tavsiye edip durdu. Neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım."¹⁴⁹ hadisi vardır.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, komşular adeta kan bağı bulunan akrabaların yerini alır. Böyle yerlerde insanlar, aynı köy, mahalle içerisinde dedelerinden, belki daha öncesinden beri süregelen bir ahabplık ilişkisinin de içine doğarlar. Komşu, artık bir aile dostudur ve yeri geldiğinde kendi kanından olan insanların bile önüne geçebilmektedir. *Sütçü İmam*'da, Ermenilerin Türklere karşı ayaklanmasında, ihtiyarların komşularından geçemezler, çünkü aralarında yıllardan beri süregelen bir ilişki vardır. Gençler bunun üzerine çeşitli tuzaklar kurmayı planlamaya başlar. Kiliseyi taşa tutup, Müslümanlar yapmış gibi göstererek onları komşularıyla kavgaya zorlamayı planlamaktadırlar.¹⁵⁰

Komşuluk ilişkilerinde insanların birbirlerinin hayatlarına müdahale etme şekli olarak, 2007 yılında Prof. Dr. Şerif Mardin'in Ruşen Çakır'a verdiği bir

¹⁴⁸ A.e., s.44.

¹⁴⁹ İmam Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn*, Yay. Haz. İsmail Lütfi Çakan-Raşit Küçük-Yaşar Kandemir, İstanbul, Erkam Yayınları, 2001, C.II, s.394.

¹⁵⁰ Zarifoğlu, *Sütçü İmam*, s.31.

röportajda kavramlaştırdığı “mahalle baskısı”nı¹⁵¹ gösterebiliriz. Eskilerin deyimiyle “el âlem ne der” durumu, esasında toplumun geliştirdiği ahlâk yapısının korunmasıdır. Toplum benimsediği ahlâk kurallarının dışına çıkıldığında, bozulma ve deformasyon yaşandığında; bu bozulma ve deformasyonu yarattığını düşündüğü kişi yahut nesnelere dışlamaktadır. Romanların, yıllar boyunca toplumumuzda dışlanmasının nedeni de budur. Romanda anlatılanların toplumun aile yapısına uymayışı, okuyanların ahlâkını bozacağı endişesini getirmiştir.¹⁵² Bu dışlanma mekanizması sonucunda insanlar, hâl ve hareketlerine dikkat etmekte, davranışlarının toplumun ahlâk kurallarının dışına çıkmamasına özen göstermektedirler.

Ağaçkakanlar adlı hikâyede çocuğuna gagasını kullanma konusunda eğitim veren bir baba ile karşılaşırız. Fakat verdiği eğitim sırasında sert müdahaleler yapmaktadır ve anne ağaçkakan bu konuyla ilgili endişelerini kendisine iletir:

“...farkında değil misin, yavrucağın gagasını koparacaksın, gagası kötürüm bir ağaçkakan neye yarar söyler misin? Hangi bir zaman onu kendi gaganla doyurabilirsin. Sonra el âlem ne der, “görgüsüz ağaçkakanların bir yavrusu oldu, ısırp gagasını kopardı” demezler mi?”¹⁵³

Görgüsüzlük, toplum tarafından hoş karşılanan bir durum değildir ve anne ağaçkakan bu konuda babayı uyarmaktadır.

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde, komşuluk ilişkileri sırasında karşımıza çıkan bir durum olarak; insanın başkalarının hayatına duyduğu ilgi ve merakını görmekteyiz. *Savaş Ritimleri*’nde doğum sırasında eve yardıma gelen komşu kadınlar çıkar karşımıza. Ev insanın mahrem hayatının sürdüğü yerdir. Diğer insanlar tarafından evin içinde olanlar bilinmez. Bunun için komşu kadınlar doğum için geldikleri evde **başkasının evinin içerisinde, “kendi evleriymiş gibi rahatlıkla dolaşmanın” sarhoşluğu içerisinde**dirler.¹⁵⁴ Doğumu olacak çocuğu baba, erkek çocuk olarak beklemektedir. Bahsi geçen doğum Seyyid Amad’ın doğumudur ve herkes bu çocuğun erkek olmasını beklemektedir. Babanın kalbinden yayılan bu istek

¹⁵¹ Ruşen Çakır, “Prof. Şerif Mardin: “Mahalle havası diye bir şey var ki AKP’yi bile döver” (Vatan Gazetesi 15 Mayıs 2007), Tüm Yazılar, www.rusencakir.com, 8 Ekim 2013.

¹⁵² M. Fatih Andı, **Roman ve Hayat**, 2.bsk., İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2004, s.22-25.

¹⁵³ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.171.

¹⁵⁴ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.16.

“bütün komşuların zihnine ulaşır ve bu ev, bütün köy halkının odak noktası” hâline gelir.¹⁵⁵

Ağaçkakanlar adlı hikâyede de merakla aileyi izleyen komşular vardır. Burada komşuların ilgisini celp eden olay ise; annenin kuluçkaya yatması ve babanın bu esnada onun etrafında pervane olarak ihtiyaçlarını karşılamasına yardım etmesidir.¹⁵⁶

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, komşuluk ilişkileri insanın sosyal yaşam içerisindeki davranışlarına dikkat etmesini sağlamaktadır. Yapılması olası herhangi bir ahlâk dışı eylem, komşunun ne diyeceği düşünülerek faaliyete geçirilmez. Komşular, toplumun edep ve ahlâk kurallarının gizli koruyucularıdır.

Komşunun bir diğer yönü de, insanın sıkıntılı yardıma muhtaç zamanlarında yanında olmasıdır. Dügünler, cenazeler, doğumlar, afetler vs. bunlardan bazılarıdır. Cahit Zarifoğlu bir doğum üzerinden bunu örneklendirmiş, böyle zamanlarda komşular arasında olan dayanışmayı nesirlerine yansıtmıştır.

2.1.3. Arkadaşlık

İnsan sosyal bir varlık olmasının sonucu olarak, yaşamının her döneminde arkadaşlık ilişkileri kurmaktadır. Bu arkadaşlıkların kimi devam edip uzun süreli olurken, kimi kısa sürelidir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanlar, çocukluktan itibaren arkadaşlık ilişkileri kurmaktadır. Çocukluk çağında kurulan arkadaşlık ilişkilerinin en iyi örneği, *Savaş Ritimleri*'nde Seyyid Amad'ın çevresinde gelişen arkadaş grubudur. Onlar aracılığıyla Cahit Zarifoğlu insanın çocukluğuna ve arkadaşlık ilişkilerine değinmiştir.

İnsan çoğu zaman, çocukluk arkadaşlarıyla nasıl tanıştığını hatırlamaz. *Savaş Ritimleri*'nde Seyyid Amad ile Nurullah'ın arkadaşlıkları da böyledir. İlk nasıl ve nerede karşılaştıklarını Seyyid Amad anlatsa da; ismini nasıl öğrendiğini hatırlamaz.

¹⁵⁵ A.e., s.18.

¹⁵⁶ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.169.

Bir tanışma merasimi olmamıştır, zaten çocuklar arasındaki ilişkilerde buna gerek de yoktur. Seyyid Amad, Nurullah'ı ilk olarak koşuşan çocukların arkasından bakarken yanında “peydah” olması¹⁵⁷ ile fark eder. Sonrasında hayatındaki önemiyle ilgili şu cümleleri kurar:

“Onun adının Nurullah olduğunu nasıl öğrendim?
O gün mü, başka bir gün mü, nasıl oldu, kim söyledi, bilmiyorum.
Duymuştum ve duymuş olabileceğim bütün isimlere mukabil, onunkini bilinçli bir şekilde aklımda tutuyordum.”¹⁵⁸

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, çocuklukların arkadaşlarıyla iletişim kurma şeklinin, cinsiyete göre değişim gösterebildiğini görmekteyiz. Nuran Hortaçsu, erkeklerin arkadaşlıklarının grup hâlinde ve fiziksel oyunlar çerçevesinde gelişirken, kızların daha çok ikili ilişkilere girdikleri ve konuşarak vakit geçirdiklerini söylemektedir.¹⁵⁹ Seyyid Amad ve arkadaşlarının grubu erkeklerden oluşmuştur,¹⁶⁰ hiç kız yoktur ve günlerinin çoğunu **taş sektirerek**,¹⁶¹ **koşmaca oyunları oynayarak**,¹⁶² **yüzerek**,¹⁶³ geçirmektedirler. Bunlar çocukların eğlenmesine, aralarındaki arkadaşlık bağının gelişmesine, paylaşım duygularının oluşmasına ve yaşayarak öğrenmelerine vesile olur. Örneğin yüzmeyi Seyyid Amad arkadaşlarıyla oynayarak geçirdiği vakitlerden birinde öğrenmiştir.¹⁶⁴ Paylaşım duygusu ise, koşmaca oynarken hedefe ilk varanların zaferini, aralarında bölüşmeleri sonucunda gelişmiştir.¹⁶⁵

Çocukların aralarında oynadıkları oyunlar her zaman olumlu yönde sonuçlar vermeyebilir. Her ne kadar çocuklar arasındaki itişme kavgımlar düşmanca bir davranış olmayıp, arkadaşlığın göstergesi olarak¹⁶⁶ düşünülse de; üstün olma çabası, hırs gibi faktörler devreye girdiğinde, kavga kaçınılmazdır. *Savaş Ritimleri*'nde Mehmet Emin'in Nurullah ile olan kavgası bu şekilde başlamıştır. Mehmet Emin ve Nurullah arasındaki güç savaşı, romanın önceki bölümlerinde de okuyucuya

¹⁵⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.38.

¹⁵⁸ **A.e.**, s.38-39.

¹⁵⁹ Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, s.93.

¹⁶⁰ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.60.

¹⁶¹ **A.e.**, s.45.

¹⁶² **A.e.**, s.46, s.75-76.

¹⁶³ **A.e.**, s.78.

¹⁶⁴ **A.e.**,

¹⁶⁵ **A.e.**, s.98.

¹⁶⁶ Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, s.93.

sezdirilmiştir. Mehmet Emin'in boyu uzun ve gösterişli, Nurullah'ın ise kısa fakat gülle gibi olduğu¹⁶⁷ söylenip, ikisinin arkadaş grubunda öne çıktığı belirtilmiştir. Bu öne çıkış, kaza sonucu yanlışlıkla yüze gelen taş sonucu bir kavgaya, esasında bir liderlik yarışına dönüşmüştür. Mehmet Emin'in Nurullah'a "Rus çocuğu" diyerek küfür etmesi sonucunda kavga iyice şiddetlenmiş, Nurullah Mehmet Emin'in kolunu kopardığında ise sona ermiştir.¹⁶⁸ Bu kavga bütün bir köyü etkileyen bir durum hâlini alsa da, köydeki kırgınlık İshak Dedemaruf sayesinde düzeltilmiş, çocuklar ise bir süre sonra köye karşı oluşan düşman tehditleri sırasında uçakları gördüklerinde birbirleriyle konuşurlar. Böylece barışmış olurlar.¹⁶⁹

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, özellikle yakın arkadaş olmuş çocukların, birbirlerini kötü zamanlarında yalnız bırakmadığını görürüz. Arkadaşının kolunu koparması sonucunda diğer çocukların sırt döndüğü anda, Seyyid Amad'ın Nurullah'ın yanında oluşu¹⁷⁰ buna bir örnek teşkil etmektedir. Yahut da Seyyid Amad hastalandığında Nurullah'ın onun için telaşlanıp beklemesi,¹⁷¹ bu arkadaşlık bağını vermesi açısından önemlidir. Ayrıca Seyyid Amad'ın koşarken yere düştüğünde elinden tutup kaldıran isim, yine Nurullah'tır.¹⁷²

Seyyid Amad'ın arkadaşlarıyla bağları öyle kuvvetlidir ki, kendisini hepsinden sorumlu hisseder. (Bu sorumluluk duygusu, yaşadığı çevre ve olaylar sonucunda erken büyümek zorunda oluşuyla da ilgilidir.) Düşman, köylerine kadar gelmiştir ve o arkadaşlarıyla vedalaşmayı akıl bile edememiştir:

"Sanki hepsinden ben sorumluyum arkadaşlarımın, böyle bir duyguyla onları özlüyorum. Ya onlardan bazılarını ve onlar beni bir daha göremeyecek iseler. Ne kadar acemiyiz. Büyük olsaydık vedalaşır helalleşirdik."¹⁷³

Cahit Zarifoğlu'nun kendi hayatında da arkadaşlık, dostluk ilişkilerine önem verdiğini *Yaşamak*'taki satırlarda görmekteyiz. **Çok insanla değil, "az fakat kavi insanlarla" uzun dostluklar kurduğunu**¹⁷⁴ öğrendiğimiz yazarın, çok dostunun

¹⁶⁷ Zarifoğlu, "Savaş Ritimleri", **Romanlar**, s.61.

¹⁶⁸ **A.e.**, s.102-103-104-105.

¹⁶⁹ **A.e.**, s.194.

¹⁷⁰ **A.e.**, s.113.

¹⁷¹ **A.e.**, s.53.

¹⁷² **A.e.**, s.75.

¹⁷³ **A.e.**, s.210.

¹⁷⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.185.

olmayışı belki de çocukluğunda mahalle arkadaşları ile dövüşmeye gittiğinde yalnız bırakılmasıyla¹⁷⁵ alakalıdır.

Gerek ergenlik, gerekse yetişkinlik döneminde kurulan arkadaşlıklar; daha ziyade ortak ilgi alanları, aynı ortamları paylaşma ve benzeri sebeplerle meydana gelmektedir. *Serçekuş*'ta avcılarının birbirleriyle olan dostlukları böyledir. Serçekuş, bir avcının yüzünde yara olduğunu ve bu yaranın onu canavar gibi göstermesine rağmen arkadaşlarının ondan korkmadığını, onunla vakit geçirip birlikte avlandıklarını söyler.¹⁷⁶

Siyasi çıkar amaçlı da dostluklar kurulabilmektedir. *Sütçü İmam*'da bahsi geçen Ermeniler, Fransızlar, İngilizler arasındaki dostluklar; siyasi ve çıkar ilişkisine dayanan dostluk olma özelliğine sahiptir.¹⁷⁷

Arkadaşlık, dostluk gibi ilişkiler; belli durumların ardından sınanmaktadır. Tam bu noktada geleneksel bir görüşü, insanların önüne koyar Cahit Zarifoğlu: "Arkadaşlık, birlikte ticaret yapınca belli olur, bir de yolculukta derler."¹⁷⁸ Aslan ile Tilki bir yolculuğa çıkmaya karar verirler ve bu yolculuğun aynı zamanda dostluklarını da sınavacağını düşünürler. Yola çıkarken, yolculuk sırasında yapılması gereken işleri (Yemek hazırlama vs.) sırayla yapmaya karar verirler.¹⁷⁹ Yolculuk esnasında kendilerine insanları düşman edinirler. Kümeslerinden tavuklarını çalmışlardır. Aslan bu durumu pek kafasına takmaz, fakat tilkiyi korkudan geceleri uyku tutmamaktadır.¹⁸⁰ Aslan çok rahattır, tilki ise yolculuktan memnun değildir. Zaten hikâyenin sonunda aslanın amacının, tilki ile dostluk etmek olmadığı görülecektir.

Cahit Zarifoğlu, arkadaşlık ilişkilerinde; insanın sosyal yaşam içerisinde arkadaşından pek çok şey öğrendiğini vurgulamıştır. Özellikle çocukluk döneminde, oyun oynarken bu öğrenimin arttığı görülmektedir. Çocukluk dönemi

¹⁷⁵ A.e., s.62.

¹⁷⁶ Zarifoğlu,"Serçekuş", *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.33.

¹⁷⁷ Zarifoğlu, *Sütçü İmam*, s.41.

¹⁷⁸ Cahit Zarifoğlu, "Katıraslan", *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.91.

¹⁷⁹ A.e.

¹⁸⁰ A.e., s.111.

arkadaşlıklarında iletişim genel olarak oyun oynayarak kurulmaktadır. Bu oyunlarda belli davranışlar öğrenilmektedir. Çocuklar oyun oynarken paylaşmayı öğrenebildiği gibi, oyunda lider olma isteği ve hırsı bunun sonucunda kavgayı da getirebilmektedir. Kavga etmek, insanın içinde barındırdığı öfkeyi dışarı vurmasıdır. Her ne kadar kötü bir özellik olsa da öfke insanîdir ve çocuklukta bir oyun sırasında da ortaya çıkabilmektedir.

Arkadaşlık ilişkilerinde gördüğümüz bir başka nokta da, insanın arkadaşlarının fiziksel görünümüleriyle ilgilenmediği bir süre sonra bu görüntüye alışıp onu olduğu gibi kabullenebildiğidir.

İnsanın arkadaşlık ilişkisi kurmadaki amaçlarına da değinen yazar, ortak ilgi alanların arkadaşlık kurmayı kolaylaştırdığını düşünür. Fakat insan sadece bunun için arkadaşlık kurmaz. Şahsi veya siyasi çıkarlar, insanın bir diğer insanla arkadaş olmasını yahut öyle gözükmesini, sağlayabilmektedir.

2.1.4. Genç-Yaşlı İlişkileri

Toplum içinde karşımıza çıkan ve toplumun değerlerinin devamını sağlayan genç-yaşlı ilişkisinde, yaşlılar, gençleri kendilerinden sonra yerlerine geçecek olan mirasçıları gibi görmektedir. *Sütçü İmam*'da bir Ermeni vatandaşı yanındaki gençleri göstererek, "Ölüp gideceğiz, bunlara kalacak." deyip, onların görüşlerine de yer verilmesini ister.¹⁸¹

Gençler, yaşamı, yaşlıların tecrübelerinden öğrenir ilk olarak. Yaşlılar, yaşadıklarını gençlere anlatarak onlara nasihatlerde bulunmakta, kendi hatalarını tekrar etmemeleri konusunda uyarılmaktadır. Ayrıca yaşamın devamı için de yaşlıların çabaları gerekmektedir:

"Yine de ilerlemiş yaşlarına rağmen hâlâ tecrübeler ediniyorlardı. Şimdi gençler, hatta çocuklar, hayatı onların elinden almış, önlerine katmış koşturmakta, kendileriyle yarıştırmaktalar.

Hayatı, gömleklerinin rüzgarda dolan kanatlarıyla uçarılaştırınlara erişmiyordu yaşlıların kelimeleri. O zaman hayatın genç ve yaşlı iki çehresi arasındaki boşluğu gayretleriyle dokuyor, hayatta bir çatlak meydana gelmemesi için, araya kadınları koyarak,

¹⁸¹ Zarifoğlu, *Sütçü İmam*, s.40-41.

şşırtıcı zeka oyunlarından başka bir şey olmayan yeni evlilikler icat ediyor ve yepyeni çocuklar getiren doğumlarla değirmi çeviriyorlardı.”¹⁸²

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde genç-yaşlı ilişkisinin bir boyutu da onlara imrenmeleri şeklindedir. Nihayetinde hayatlarının büyük bir bölümü geride kalmıştır ve birçoğununki pişmanlıklarla doludur. Önlerinde duran genç insanlar ise daha yolun başındadır. Fiziki özellikleri bakımından da gençler yaşlıların dikkatini çekmektedir. “Sessizlik” adlı hikâyede, ninenin torununa “Hep görüyorum, ne güzel dişlerin var, beyaz ve çocuk dişleri.”¹⁸³ demesi bundandır.

Yaşlı insanların, gençlere dair düşünce ve durumlarının yanında bir de hissettikleri vardır. Yaşlıların, yaşlarının getirdiği duygusallığın da etkisi ile diğer insanlara karşı merhamet besleme yönlerinin fazla olduğunu görürüz. Onlara kızsalar bile bu kızgınlığı yahut kırgınlığı giderecek bir yöntemi kendilerince bulurlar. *Serçekuş*'ta cami çıkışında, acelesi olduğu için yaşlıların önüne geçmek zorunda olanlara, yaşlılar ilkin bir göz ucuyla bakar; onların, kolları vücuduna adeta yapışmış, neredeyse evlerin duvarına sürünerek ve başları önlerinde yürüyüşü karşısında yürekleri hemen yumuşar ve ona içlerinden dua ederler.¹⁸⁴

Ele aldığımız eserlerde, yaşlıların merhametli olanları kadar; hemen çocuk seslerinden rahatsız olan huysuz, aksi olanlarına da rastlamak mümkündür. *Savaş Ritimleri*'nde oynayan çocuklara çıkıp bağırarak ve hepsinin kaçışmasına neden olan ihtiyar böyle birisidir.¹⁸⁵

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, genel olarak yaşlılar gençleri uyarmakta, kendi hatalarını gençlerin de yapmaması için onlara öğüt vermektedirler. Aynı zamanda yaşlıların, gençlerin hâline özendiklerini de görmek mümkündür.

2.1.5. Karşı Cinsle Kurulan Duygusal İlişki

İnsanların hayatında kurduğu ilişkilerden bir bölümünü de karşı cinsle olan duygusal ilişkileri oluşturmaktadır. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde bu minvaldeki

¹⁸² Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.8-9.

¹⁸³ Zarifoğlu, “Sessizlik”, **Hikâyeler**, s.139.

¹⁸⁴ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.38.

¹⁸⁵ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.63.

kısımların bir bölümünü, “Eş İlişkileri” başlığı altında ele almıştık. Geriye kalanını da bu bölüm içerisinde toplamayı uygun görmekteyiz.

Bu bölümde karşımıza çıkan ilk durum, karşı cinsin güzelliğine verilen tepkidir. *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede Upuy adlı kuşa gönlünü kaptıran delikanlılarla karşılaşmaktayız. Bu delikanlılar, Upuy büyüyüp serpildiğinde, onun güzelliği karşısında aşağılık duygusuna ve umutsuzluğa kapılmaktadır. Upuy güzelleşmiştir, delikanlılar ona ilgi ve sevgi beslemektedir; fakat bütün bunlar yanında umutsuzluk ve aşağılık duygusunu da barındırır. Öyle ki onunla uçmaya birlikte gitmek için izin istemeye bile cesaret edemezler.¹⁸⁶

Erkeklerin kadınlara duyduğu bu ilgi, çoğu zaman kadınlar tarafından da algılanmakta; **“erkeklik” isteğiyle bakıldığında “kızaran yüzlerini” yere eğmektedirler.**¹⁸⁷ Cahit Zarifoğlu, böyle kadınlar gördüğünü anlatır ve ekler:

“Erkekliğin böyle anlarda geçirdiği değişiklik, hemen dönmek üzere bir kaçış olmalı. Bu kısa zaman parçasında ruh fizikötesi bir meyveyi duyar ve döner.
Dünya işlerimizde o kadın artık iyileşmiştir ve artık hevesimiz değil tapınacak değil ödevli bir halimizindir.”¹⁸⁸

Cahit Zarifoğlu’na göre erkeğin kadınına duyduğu sevgi bir düzen hâlinde devam eder. Kadın erkek arasındaki ilişkinin mahremiyetine de değinen yazar; “Bu kez çok uzakta bir ışık belirir. Orada olanlar görülmez, yalnız tahmin edilir. Ve yalnız erkeğin kadını ne kadar düzenle sevdiği tahmin edilir”¹⁸⁹ diyerek bu ilişkinin boyutunu ortaya koyar.

Kadın erkek arasında doğan bu duygu, bunun adına aşk demeyi uygun buluyoruz, Cahit Zarifoğlu’na göre daha doğumlarından itibaren içlerine konmuştur ve dışarıya çıkmak için uygun zamanı kollamaktadır. **“Çünkü onu anneyle baba çocukta beraberce hazırladılar.”**¹⁹⁰ Bunun sonucu olarak insanlar içlerinde karşı cinse yahut da daha başka şekillerde aşk duygusunu büyütürler.

¹⁸⁶ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.220.

¹⁸⁷ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.20.

¹⁸⁸ **A.e.**

¹⁸⁹ Zarifoğlu, “Savunma”, **Hikâyeler**, s.52.

¹⁹⁰ Zarifoğlu, “Sizi Görmeliydim”, **Hikâyeler**, s.35.

Savaş Ritimleri'nde bir çocuğun ilk aşkını anlatır yazar. Karşı cinse duyulan aşk duygusunun ve onunla bir şekilde ilişki kurma isteğinin, insanın ruh hâline etkisi hakkında ayrıntılı açılımlara girişmiştir yazar. Bu romanda henüz 5-6 yaşlarında olduğunu tahmin ettiğimiz Seyyid Amad'ın gözleri, bir evin kapısında oturan küçük bir kıza takılır ve hep ona bakmak ister. Neden böyle hissettiğini anlamlandıramaz. Fakat içinden bir ses “senelerce sonrasına ait bir şeyi hissedip yaşayacağını” söylemektedir.¹⁹¹ Sonraları yaşadığı bu duygu birikiminin aşk olduğunu anlayan çocuk, kendisine âşık olduğunu itiraf eder ve romanın devamında sık sık bulunduğu ortamdan ruhen uzaklaşıp, dalgınlık hâli içerisine girdiğini görürüz.¹⁹² Çocuk içerisindeki bu duyguları yöneten şeye “kara aygır” adını takmıştır.¹⁹³ Bu kara aygır, özellikle herkes uyuduktan sonra ortaya çıkmakta ve çocuğun kendisiyle cebelleşmesine neden olmaktadır.¹⁹⁴

Bir kişinin karşı cinse duyduğu ilgi, her zaman onunla arasında kalmaz. Özellikle ilk ortaya çıktığında beslendiği kişiden önce, başkasıyla paylaşılıp çoğaltma ihtiyacı hissedilir. Bununla ilgili düşüncelerini Seyyid Amad şu şekilde aktarır:

“Bu güzelliği bir başkasına söyleyince daha çok benim olacak.
Güvendiğim biri, ona sahip olduğumu düşününce asıl o an ona sahip olacağım.
-Evet senin diyecekler ve ondan pay isteyecekler. Ben de onu çoğaltmak ve daha verimli kılmak için önlerine açacak, o zenginlikleri gezdirecek, kara aygırımı taşsız ve kayasız sert topraklar üzerinde dört nala kaldırarak onları arkamdan sürükleyeceğim, sırdaşlar edineceğim.”¹⁹⁵

Duygularını bir arkadaşına açtığında, beklediği ilgiyi göremeyen çocuk bir yandan sevinir bir yandan üzüntü duyar. Fakat daha önemlisi pişman olur. Çünkü içinde büyüttüğü bu duygunun esas güzelliği, kendine saklı olması, **sır** hâlinde kalmasındadır.¹⁹⁶

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, karşı cinse çeşitli hisler besleme, küçük yaşlardan itibaren görülmektedir. Küçük yaşlarda bu hissi paylaşmak yahut

¹⁹¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.66.

¹⁹² **A.e.**, s.86.

¹⁹³ **A.e.**, s.91.

¹⁹⁴ **A.e.**, s.92.

¹⁹⁵ **A.e.**, s.95.

¹⁹⁶ **A.e.**, s.97.

başkasına açmak çok kolay değildir. Ayrıca Cahit Zarifoğlu böylesine bir hissin başkasına açıldığında bütün özelliğini kaybettiğini düşünmektedir.

Kadın ve erkek arasındaki duygusal ilişkide gördüğümüz bir diğer nokta ise; belli bir ahlâk kuralı çevresinde ilerlemesidir. Çocuklukta dahi göz göze gelmekle yetinen, bundan bile hicap duyan Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde ortaya koyduğu insan, yetişkinlik döneminde de bu ahlâkı devam ettirir. Zira kadınların, erkekler baktığında başını öne eğmesi bunun bir göstergesidir.

2.1.6. Yönetici-Halk İlişkisi

İnsanlar dünya üzerindeki sayılarının artmasıyla birlikte, bir arada yaşama ve toplum olma gerekliliği ile karşılaşmışlardır. “En yükseğinden en aşağısına kadar her toplumsal çevrede insan, toplum içine girdiği andan itibaren hemen bir önderlik yasasının yargısı altına girmektedir.”¹⁹⁷ “Bireylerin çoğu, özellikle halk tabakalarına bağlı olanlar, kendi uzmanlıkları dışında açık düşünülmüş bir düşünceye, bir yargılamaya sahip olmadıklarından, kendi kendilerini yönetmekten yoksundurlar.”¹⁹⁸ Bunun için bir yöneticiye ihtiyaç duyarlar ve bunun sonucu olarak toplumsal ilişkiler içerisinde inceleyeceğimiz yönetici-halk ilişkisi ortaya çıkar.

Yönetici-halk ilişkileri, diğer insan ilişkileri içerisinde daha resmîdir. Çoğu zaman halkın yönetici ile birebir görüşmesi mümkün bile değildir. Cahit Zarifoğlu, nesirlerinde bu ilişkiyi irdelemiş; kendi tasavvur ettiği yönetici-halk ilişkisini anlatmıştır.

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde adaletli, halkını düşünen, onlar tarafından sevilen yöneticiler ile zulüm ile âbâd olan, bencil, bulunduğu makamı kendi zevkleri için kullanan yöneticilere yer vermiştir. Bu yöneticilerin takındığı tavrın halka etkisi, halkın onlara verdiği tepki eserlerde yer almıştır.

Amacı halka hizmet etmek olan, adaletli, halkından sorumlu olan yönetici, “Yürekdede ile Padişah”taki padişah makamında çıkar karşımıza. Yazar bize bu

¹⁹⁷ Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, İstanbul, Hayat Yayınları, 1997, s. 108.

¹⁹⁸ A.e.

padişahı “gönlü yüce, eli açık, akli zinde”¹⁹⁹ olarak tanıtır. Öyle bir padişahdır ki, kâfir bile olsa onun saltanatı altında rahat eder, huzur bulur.²⁰⁰ Padişah tebdil-i kıyafet hâlinde, halkın durumundan haberdar olmak maksadıyla yollara düştüğü bir sırada Yürekdede ile karşılaşır. Tebdil-i kıyafet olduğu için kendisini tanımayan Yürekdede’ye “Padişahı nasıl bilirsin?” diye sorduğunda; “Onu çok yüce, çok adil, çok merhametli bilirim evlâdım. Gönlü bol, yüreği kavi, bileği güçlü olsun. O nice cihatlar etmiş, nice küffar tepelemiştir. Her namazımda onun hem dünyası için hem de ahireti için dua eder ve de Allah saklasın, Allah acısın ona, onun için çok korkarım.”²⁰¹ cevabını alır. Çünkü Yürekdede’nin de mensubu olduğu İslâm dinine göre yöneticiler, halklarından sorumludur. İslâm peygamberi Hz. Muhammed’in bu konuda insanları uyaran hadisleri mevcuttur. İyi yöneticilerin ahirette güzel makamlara erişeceği, kötü yöneticilerin ise cennete giremeyeceğine dair hadisler vardır: “Verdiği hükümlerde, ailesinin ve halkın yönetiminde adaletli davranan yöneticiler, kıyamet gününde Allah Teâlâ’nın yanında nurdan yüksek koltuklar üzerinde otururlar.”²⁰² “Cenâb-ı Hakk’ın yönetici yaptığı bir kimse, yönettiği insanları aldatarak ölürse, Allah Teâlâ ona cennet yüzü göstermez.”²⁰³ Hükümdarın ahirette bu mesuliyetini bildiği için onun hesap verememesinden endişe edip, ona dualar etmektedir.

Yöneticinin halktan mesul olması durumu, “Küçük Şehzade” adlı hikâyede de karşımıza çıkmaktadır. Burada da yönetici olarak bahsi geçen şahıs padişahdır ve onunla ilgili şu sözlere yer verilmiştir:

“Padişahlık bir nasip işi.
Hele iyi bir padişah olmak büsbütün kolay değil. Çünkü bütün ülke o padişahın sorulur. Köydeki şehirdeki bütün insanlar, bütün hayvanlar, hatta ağaçlar, kırlar, ormanlar, Allah’ın padişaha bir emanetidir. Onlara iyi bakmazsa öte dünyada,
-Söyle bakalım, emanetlerimize nasıl muamele ettin diye sorulur.”²⁰⁴

“Tilki ile Aslan” adlı hikâyede, ormanların kralı aslanın kendisini halkının durumundan sorumlu tuttuğunu görürüz. Uzun zaman tahtta oturmuş, her yanını yağ

¹⁹⁹ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.382.

²⁰⁰ **A.e.**, s.379.

²⁰¹ **A.e.**, s.382.

²⁰² Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, C.IV, s.40.

²⁰³ **A.e.**, C.IV, s.26.

²⁰⁴ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.269.

bağlamış, halkıyla ilgilenmemiştir. Beyninde sulanmayan bir kısım ona “Eğer ben kralısam, bu hayvanlar benden sorulacaksa, toplamam gerekir kendimi.” demektedir.²⁰⁵

Başta da belirttiğimiz gibi Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkan bütün yöneticiler olumlu özelliklere sahip değildir. “Kırmızı Gözlü Karayılan”daki Karayılan, zalim bir yöneticidir. Yönetimi ele geçirir ve etrafındaki insanları yurtlarından uzaklaştırır. Çünkü her yeri kendi için istemektedir. Yalnızca sarayının etrafındaki birkaç dönümle yetinmemiş, uzak ülkeleri de almıştır. Bu toprakların harcını ala ala semirmiştir. Öyle ki yaptırdığı mermer saray bile onu taşımaya yetmemiş, çökmüştür.²⁰⁶ Karayılan'ın yaptıkları yanına kâr kalmamış, herkesin etrafında toplanmasını emrettiği ve hükümdarlığını kutlayacağı günde, kendi kuyruğunu ısırarak sonunu hazırlamıştır.²⁰⁷ Burada zalim yöneticinin bir yılan aracılığıyla anlatılması, dikkate değer bir husustur. Cahit Zarifoğlu yılanı bir kötülük sembolü olarak eserlerinde işlemiştir.²⁰⁸ Bu hikâyede zalim yönetici olarak anlatılan kahramanın bir yılan olması tesadüf değildir.

Cahit Zarifoğlu'nun yönetici halk ilişkisinde dikkat çektiği bir nokta da bürokrasidir. Bizim burada kullandığımız anlamıyla bürokrasi “devlet kurumlarında kırtasiye işlerini öne sürerek işlemleri zorlaştırma, kırtasiyecilik”²⁰⁹ anlamındadır. Halktan birinin isteğini, dileğini yöneticiye ulaştırması için, ona gelinceye kadar aşması gereken makamlar vardır. Hepsinden geçtikten sonra ancak ona ulaşabilir ve isteğini iletebilir. “Küçük Şehzade” isimli hikâyede, her dileyenin padişahla gidip konuşamayacağı örneklendirme ile anlatılmıştır. Esasında herkesin arzuhâlini padişaha iletme yetkisi vardır fakat onu meşgul etme gibi bir durum söz konusu değildir.²¹⁰

²⁰⁵ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.319.

²⁰⁶ **A.e.**, s.333.

²⁰⁷ **A.e.**, s.342.

²⁰⁸ M. Fatih Andı, “Cahit Zarifoğlu'nun Şiirlerinde Bir Kötülük Ögesi Olarak Yılan Sembolü”, **Hece: Yedi Güzel Adamdan Biri: CAHİT ZARİFOĞLU**, Yıl: 11, Sayı:126-127-128, Haziran-Temmuz-Ağustos, 2007, s.151.

²⁰⁹ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 23 Ağustos 2013.

²¹⁰ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.266-267.

Zalim bir yönetici olan Karayılan'ın ise bir sürü danışmanı olduğunu görmekteyiz. Birinci, birincinin yerine geçen ikinci, onun yerine geçen üçüncü ve daha yüzlerce danışmanı vardır. Danışmanlar normal şartlar altında yöneticinin sıkıştığı yerde ona fikir vermek, istişare yoluyla doğru kararları alabilmek maksadıyla yöneticinin yanında görev yapar. Fakat Karayılan, danışmanlarının söylediklerini önemsemez, hatta hoşuna gitmeyen sözler söyleyenleri, öldürmek suretiyle görevden alır.²¹¹

Yöneticiler etraflarında olan insanlara dikkat etmek zorundadırlar. Çünkü makam hırsı, insanların yöneticinin yerine tamah etmesine ve oraya geçmek için çeşitli tuzaklar kurmasına yol açabilmektedir. “Tilki ile Aslan” hikâyesinde Aslan, bir süre makamına vekillik edecek birini bulup başını dinlemek ister. Fakat Tilki onu uyarır:

“Bırakacaksınız tahtınızı en güvenilir bir adaminize, ve elbet diyeceksiniz ki ona, otur şu posta ve sakın ben gelinceye kadar bir yere ayrılma, ayrılırsan kaptırırız postu, oysa maksadınız başka, yerinize bıraktığınız, güvendiğiniz adamınız ortalarda dolaşır, kasları gidişir durursa siz gelince bakarsınız ki gerçekten oturmuş tahtınıza, sizi sokmaz bile yurdunuza..”²¹²

Yöneticinin yanında bulunmak, makam hırsı ile insanın başını döndürüp, doğru yoldan sapmasına neden olabilmektedir. “Küçük Şehzade” isimli hikâyede İzak, padişahın kendisine teklif ettiği vezirlik görevini kabul etmede tereddüde düşer. Esasında istediği zaten padişaha yakın olmaktır fakat bunun için kendisini tevazu sahibi bir âlim gibi gerektiğini bilmektedir. Bu sebeptendir ki eşine vezirliği kabul etmek istediğini, lâkin saray hayatının kendisini şımartacağından korktuğunu söylemektedir.²¹³

Savaş Ritimleri adlı romanda yöneticilerden bahsederken ilk olarak Zahir Şah'ın ismi zikredilir. Halk bu isme sevgi ve saygı beslemektedir. Sadece ona değil, yanındakilere de aynı hislerle yaklaşır halk.²¹⁴ Bu his için “berrak ve masum sevgi” denmiştir. Yönetici olmak, bir nevi yönettiğin halkın tümünden sorumlu olmak demektir. Böyle bir yükü yüklenmek zordur ve herkesin harcı değildir. Bunun için

²¹¹ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.331.

²¹² **A.e.**, s.318.

²¹³ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.287.

²¹⁴ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.116.

halkın devletin başındaki insanlara saygı duyması çok normaldir. Fakat bu sevgi ve saygı suistimal edildiği vakit işler karışmaya, kazan kaynamaya başlıyor demektir ki bu romanda da bunu görürüz.

Zahir Şah bir süre memleketinden ayrı kaldığı vakit tahtını Davut Han'a kaptırmıştır.²¹⁵ Daha önce de bahsi geçen, yöneticinin etrafındakilere karşı dikkatli olması mevzuu burada da karşımıza çıkmaktadır. Küçük bir çocuk olan Seyyid Amad buna anlam veremez. Yöneticilerin durumunu “köşe kapmaca oynayan çocuklara” benzetir.²¹⁶

Devam eden bölümde gördüğümüz kadarıyla, insanlar gelişmeleri radyolardan takip eder. Radyolar devletin kontrolünde olduğu için taraflı yayın yapmaktadırlar. Bunun içindir ki Farsça yayın yapan radyolar özel bir dikkatle dinlenmektedir. Bu hemen her yerde aynıdır. Devletin elinde olan yayınlar sürekli baştakileri destekleyici açıklamalar yapar. Onlar halkın neyi nasıl görmesini istiyorsa öyle gösterir.

Bütün bunların yanı sıra bu köy şanslıdır. Çünkü bu köyde, daha önce benzer şeyler yaşamış tecrübeli bir imam vardır. Köyün imamı aynı zamanda köyün beynidir. Köylünün uyuduğu birçok konuda yüzlerine soğuk suyu çarparak onları uyandırır. Burada köyün akıllı kişinin bir imam olarak karşımıza çıkması önemlidir. Bir dönem sürekli ortaya konan “kötü hoca” karakterlerine karşı buradaki imamın akli başında olması dikkate değer bir husustur. Dinin yobazlık, hurafe olduğuna karşı da bir duruştur bu. Burada köyün başında yönetici olarak gördüğümüz kişi, devletin üst kademelerindeki insanlardan ziyade köyüm imamı İshak Dedemaruf'tur.

Devletin iradesinin zayıflaması ve yöneticilerin başkaları tarafından idare edilip piyon hâline gelmesi sonucunda halk ayaklanmıştır:

“Bu sürtüşmeler ne olursa olsun, baştakiler devrilsen ve başkaları gelse bile bir şeyin değişmeyeceğini, memleketin kesin şekilde artık oradan, ta Moskova'dan yönetileceğini biliyorduk.

²¹⁵ A.e.

²¹⁶ A.e.

Bu gittikçe kesinlik kazanıyordu.

Halk bütünüyle bunu hissetmişti ve şimdi yerli iktidara karşı değil düpedüz Moskova'ya karşı örgütlenme başlıyor ve bunların etkileri dağ köyümüze kadar geliyordu.”²¹⁷

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanlar, yöneticilerine saygı ve sevgi beslemektedirler. Yönetici kesiminden baktığımızda ise, yöneticilerin bir kısmı halktan sorumlu olduklarının bilincinde olup, buna uygun hareket etmekte iken; bir kısmı ise sorumsuz hatta zalim bir şekilde halkı umursamaz, yalnızca makamının keyfini süren bir görüntü çizmektedir. Bunların yanında, halkına ihanet edip, başka devletlerle beraber halka zulüm eden yöneticiler de karşımıza çıkmaktadır.

2.1.7. Düşmanla Olan İlişki

İnsanın hayatında varlığından hoşnut olmadığı bir ilişki türü olarak; düşmanla olan ilişkisini ele almak mümkündür. Cahit Zarifoğlu'nun düşmana bakışı, onu değerlendirişi ve ele alışını dikkate değer bulduğumuzdan dolayıdır ki bu çalışmada bu konuya değinmeyi uygun gördük.

Cahit Zarifoğlu'nun düşmana bakış açısı kin ve nefretle değildir. *Savaş Ritimleri* adlı romanın girişinde gördüğümüz, düşmanla ilgili söylenenleri bu bakımdan önemli görüyoruz:

“O zaman derhal istilacılar ortaya çıkıyor, bizim gibi etten kemikten insanlar, inançlarımızın dışındaki bir iklimde gezinerek topraklarımıza kadar geliyor, yurtlarımızı elde etmek, ağullarımıza ve kilerlerimize girmek istiyor, fakat her evden çıkan birileri onları karşılıyor ve masal ve destan kahramanlarına gerek kalmadan onlarla boğuşuyordu. Buydu anlatılanlar.

Bunlarda “kafir” kelimesi bile dikkatle kullanılıyordu.

Hemen hiçbir kötülme kelimesi yoktu düşmanı anlatırken. Onlar da kendi gerçekleri, düşünceleri ve duygularıyla karşımıza konuyor, emel ve istekleri ne kadar aleyhimize olursa olsun, insan oldukları unutulmuyordu. Bu yüzden kahramanlık vardı ve barbarlık yoktu.”²¹⁸

Düşmanı tanımlarken bile dikkat edilmektedir. Çünkü düşman da olsa karşılarındaki bir insandır ve bu hiçbir zaman unutulmamaktadır. Bu konudaki hassasiyeti, düşmanın köye yaklaştığı haberi yayıldığında, köy halkının başında liderlik yapan İshak Dedemaruf'ta da görmek mümkündür. Onlara düşmana karşı yapacaklarını anlatırken, bazı uyarılarda bulunur. İshak Dedemaruf, “acımadan

²¹⁷ A.e., s.124.

²¹⁸ A.e., s.12

vuracaklarını, fakat acılarını dindirmek için düşman cesetlerini lime lime kesmeyeceklerini; acımadan ve bir hamlede kamalarını düşman bağırsaklarına saplayacaklarını, ama az önce işkenceyle uzuvları kesilmiş olarak gördükleri yakınlarının acısını çıkarmak için düşman cesetlerinin gözünü oymayacak, esirlerin tırnaklarını sökmeyeceklerini”²¹⁹ söyler. Buradan anlıyoruz ki, Cahit Zarifoğlu, düşmanla kurulacak olan ilişkide, bu ilişki her en kadar olumsuz da olsa, belirli ahlâk kuralları olması gerektiğini düşünür. Karşıdakinin insan olduğu unutulmayacak ve zulüm edilmeyecektir.

İnsanın düşmanla kurduğu ilişki, çoğu zaman elinde olmayan nedenlerle gelişen, istemediği bir ilişkidir. *Savaş Ritimleri*’nde köyleri işgal edilmek üzere olan insanlarla karşılaşırız. Düşmanla karşı karşıya gelmeyi yahut karşılarındaki insana “düşman” demeyi onlar tercih etmemiştir. Bir anda devletlerinin yönetimi değişmiş, kendilerini Rusların boyundurluğu altında bulmuşlardır. Bunun üzerine insanlar ayaklanmış, kendilerine zulüm eden Ruslara karşı savaşılmaya başlamıştır. Düşmanla şartları da eşit değildir:

“Bir dengesizlik vardı. Bombalarıyla akıp duran demir kütlelere karşı, bir dağ köyünün realitesi ile çare bulmaya çalışan zihinlerin çırpınışıydı bu. Ağızlar ne söylesen söyleyin, yaşamaya devam etmeye gayret eden can, taş kovuklarının arasına gizlenip kalmaktan başka bir yol göstermiyordu.”²²⁰

Düşmanla şartlarının eşit olmadığı gibi, karşılarındaki insanlar kendilerinin inandığı ahlâk kurallarını da hiçbir şekilde benimsememiştir. Başka bir köyde kadın çocuk demeden sopa çalmışlar, yaşlıları sakallarından sürükleyip başlarına dipçiklerle vurmuşlardır.²²¹ Cahit Zarifoğlu’nun insanları ise düşmanı “**Allah’ın izniyle**” yeneceklerdir.²²² Bunun için bütün köye çeşitli tuzaklar kurulmuştur.²²³ Düşmanın köye gelişi köylüler tarafından seyredilmektedir. Herkes düşünülen plana uygun yerlerine yerleşmiştir. Köye öncü birlik niteliğinde askerler gönderilmiştir. Bunların bir kısmı Rus, bir kısmı da Afgan’dır. Afgan olanlar, içlerindeki Rus yanlılarını ortaya çıkarır. Daha sonra çatışma başlar.²²⁴ Düşman küçük havalarını

²¹⁹ A.e., s.195

²²⁰ A.e., s.168.

²²¹ A.e., s.190-191.

²²² A.e., s.192.

²²³ A.e., s.192.

²²⁴ A.e., s.210-220 arası.

kurmuş ve birçok yerden ateşe başlamıştır.²²⁵ Çatışmayı köylüler kazanmış, önceden planlandığı üzere göç hareketi başlamıştır.²²⁶ İyice ilerlediklerinde düşmanı ve yaptıklarını görürler:

“Düşmanla şelaleden sonraki karşı dağlarda, müsait yerlere toplarını getirerek hazırlanmış, helikopterler, uçaklar görünmek üzere gündüzkinin iki misli bir birlik karadan yukarı doğru tırmanıyor.

Emin bir yere kadar tırmanmış olarak durup köyümüzü, ev ev, bahçe bahçe görebildiğimiz, kırmızımsı bir aydınlık içersinden seyrediyoruz.

Hava fişekleri daha biri sönmeden, üçü beşi birden tekrar atılıyor.

Düşmanın ne kadar öfke dolduğunu görüyoruz.

Köye iyi bir ders vermeye kararlı görünüyorlar.

Onu yerle bir edecekler.”²²⁷

Cahit Zarifoğlu'nun düşmanla ilişkiler konusuna yer verdiği tek nesir *Savaş Ritimleri* değildir. Başka eserlerinde bu mevzunun üzerinde durmuştur. *Yaşamak*'ta bu konuyla ilgili değindiği kısımda insanları birbirine düşman edenlerden bahsetmiştir. İnsanların birbirine düşmanca saldırılarına neden olanlar, esasında aynı masada oturup yemek yemektedir.²²⁸ Tarih kendi çıkarları uğruna insanları birbirine düşüren, düşman eden yöneticilerle doludur. Üstelik bu çıkarlar çoğu zaman, basit, ucuz, insan hayatıyla asla mukayese edilemeyecek şeylerdir.

Bunların dışında “Küçük Şehzade” adlı hikâyede, ülkedeki insanları rahatsız eden düşmanlara karşı ne yapılacağı konusu istişare edilmektedir. Ya savaşılacak ya da konuşup yaptıkları densizliğin hesabı sorulacaktır.²²⁹ *Katıraslan* adlı hikâyede ise düşman edindiği için uykuları kaçan Tilki'yi görürüz.²³⁰

Cahit Zarifoğlu, insanın istemeden de olsa düşmanla karşı karşıya kaldığında, nasıl bir davranış geliştireceği konusuna nesirlerinde dikkat çekmiştir. Buna göre düşman insanın sevdiği, ilişki kurmak istediği bir varlık değildir. Fakat eğer karşı karşıya gelmek gerekmişse, bir takım ahlâk kurallarına dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İnsana işkence etmek yahut ölü bedenler üzerinden öfke çıkarmak gibi eylemler insana yakışmaz ve karşıdaki düşman bile olsa bu tür eylemlerden kaçınmak gerekir.

²²⁵ A.e., s.229.

²²⁶ A.e., s.235.

²²⁷ A.e., s.238.

²²⁸ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.87.

²²⁹ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.243-244.

²³⁰ Zarifoğlu, “Katıraslan”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.111.

2.2. Rollerine Göre İnsan

İnsanın yaşadığı toplumda edindiği bir takım roller vardır. Toplumun bir kadından beklediği davranış ile bir erkekten beklediği davranış aynı değildir. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, insanın rol davranışlarına yer verilmiştir. Herkesin rolleri olduğu ve sosyal yaşam içinde insanların bu rollere göre davrandığı üzerinde durulmuştur.

İnsan ömrünü doğumundan ölümüne kadar bir toplumun üyesi olarak geçirmektedir. Sosyal psikologlara göre (Krech, Crutchfield, Ballachey- Cemiyet İçinde Fert), bir toplumda yaşamak demek, devamlı ve yaygın bir şekilde o toplumun etkisi altında kalmak demektir. "Zira bir cemiyetin esas hususiyeti, birbiriyle karşılıklı tesir ve münasebetlerde bulunan insanların teşkilâtı bir tarzda bir arada toplanmış olmasıdır; müşterek inançlara, tutumlara ve hareket tarzlarına sahip olan bu insanların faaliyetleri birtakım umumî ve müşterek hedefler etrafında toplanmıştır."²³¹

Bir toplumda tanınan, kabul edilen her durumu işgal edecek şahıslardan ne tarzda davranışlar beklendiğine dair o toplumun üyeleri arasında oldukça yaygın ve müşterek bir kanaat olduğunu sosyal psikologlardan (Krech, Crutchfield, Ballachey- Cemiyet İçinde Fert) öğrenmekteyiz. "Herhangi bir durumu işgal eden tipik bir şahıstan yapması beklenen şey, o duruma ait rolü temsil eder."²³²

İnsanın rolleri, onun kendine ve yaşamına doğrudan etki eder. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde bu konuya temas edildiğinden dolayı; bu çalışmada, bu mevzuyu ele almayı uygun görmekteyiz.

2.2.1. Yaşlı

Yaşlılık, insanın yaşamının son evresini oluşturup; gerek geçen yılların getirdiği tecrübe, gerek içine girdiği fiziksel durum, gerekse fiziksel ve çevresel etmenlerin oluşturduğu ruhsal durum nedeniyle insanlara belirli davranışları

²³¹ Krech, Crutchfield, Ballachey, **Cemiyet İçinde Fert**, Çev. Mümtaz Turhan, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971, s.55.

²³² **A.e.**, s.59.

yüklemektedir. Yaşlı denildiği zaman herkesin aklına belli bir profil ve davranış şekli gelebildiğine göre; bunu bir rol olarak ortaya koymanın da kanaatimizce hiçbir sakıncası yoktur.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, yaşlılığın insan yüklediği rollerden biri ve kanaatimizce en kıymetlisi **bilgeliktir**. Yaşlı insanların diğer insanlardan önde oldukları bir konu vardır: Tecrübe. İşte bunun sayesinde karşımıza çıkan yaşlı insanlarda, saklı yahut da dışa vurulmuş bir bilgelik olduğunu görmekteyiz.

Özellikle geleneksel yaşam içerisinde, yaşlıların bilgi ve tecrübelerine daha fazla önem verildiğine şahit oluruz. *Serçekuş* adlı hikâyede, köyün en yaşlısı etrafında bekleyen insanları görmekteyiz. Bu bekleyişin sonunda ihtiyar insan ağızını açmış, ki yazara göre bu yaşlı insan ile kartal arasında bir benzerlik vardır,²³³ bekleyenler şu sözleri söylemiştir:

“Her az konuşan öz konuşmuş olmayabilir, yanılmayın. Az konuşanları bir şey sanmayın sırf az konuştuğuna bakarak. Ya! Keramet bunlarda değil sizde olmalı. Bunu anlayacak olan sizsiniz. Hele konuşan sizseniz bilirsiniz az mı konuştuğunuzu çok mu konuştuğunuzu. Bazıları vardır ki az konuşurlar ama o bile çoktur.”²³⁴

Etrafındaki insanlar, onun dediklerini büyük bir ilgiyle dinlemektedir. Serçekuş ise anlatılanların kendi kabına dar geleceğini düşünerek oradan uzaklaşmıştır.²³⁵

“Küçük Şehzade” adlı hikâyede, karşımıza kim oldukları bilinmeyen; **“yaşları yüze yakın, sakalları yere kadar uzun, gözleri bilgelikle dolu ihtiyarlar”** vardır.²³⁶ Köylerinden kestikleri odunları, şehre götürüp değerinin çok daha altında satan ihtiyarların,²³⁷ var olup olmadığı hakkında yazarın da kesin bir fikri yoktur. Yahut buna inanıp inanmama hususunu “Bunlar kötü gidişatın, akıl almaz pahalılığın icat ettiği hayâllerdir kafamızda. Yoktur böyle birileri. Ama sizler var sanıyor, hatta

²³³ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.53.

²³⁴ **A.e.**

²³⁵ **A.e.**, s.54.

²³⁶ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.401.

²³⁷ **A.e.**, s.400.

onlarla pazarda karşılaşıyor ve onlarla alışveriş ediyorsunuz.”²³⁸ diyerek okuyucusuna bırakır.

Bilge yaşlılardan ikisiyle de *Yaşamak*'ta karşılarız: Cahit Zarifoğlu'nun bu eserde birkaç kez adını zikrettiği Duran Hatun ile Ankara'da karşıısına çıkan Muşlu Süleyman Dede. Bahsi geçen isimlerden Duran Hatun, okuyucunun karşıısına, ahirete aşına, peygamber kıssalarını bilen, anlatan ve her anlatışında titreyerek ağlayan bir isim olarak çıkar.²³⁹ Muşlu Süleyman Dede ise yazar ve arkadaşına “**birzamanların şalvar, kazak, yelek, serpuş uygarlığını**”²⁴⁰ anlatarak “Allah bilmezler birçok kimselerimizi iğfal ediyorlar.”²⁴¹ demektedir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, yaşları daha küçük olanlar, büyüklerinin sözünü dinlemekte, onların tecrübelerinden faydalanmaktadır. *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede, çocuğu olmayan kuşlardan dişi olanı, yaşlı kadınlardan aldığı taktikler sonucunda yumurtaların üzerine oturmaktadır.²⁴² Denedikleri tüm yöntemlere rağmen çocuklarının olmayışı üzerine, kendilerinden daha tecrübeli insanlara danışıp, onların sözlerini dinlemişlerdir.

Savaş Ritimleri'nde ise köye yaklaşmakta olan düşmanlarla ilgili alınacak kararlar hakkında İshak Dedemaruf halka fikir danışır. Camide toplanmış olan insanlar içinden “**ilkin ön saflardaki ak sakallı ihtiyarlara**” bakar. Bazıları Rusların zulmünden kaçmak için Buhara illerinden, mallarını, akrabalarını bırakıp gelmişlerdir. Bu durum onlara yabancı değildir.²⁴³ Ve hem yaşları dolayısıyla hem de yaşamış oldukları tecrübelere binaen onların fikri İshak Dedemaruf'un önceliğidir.

Yaşlı insanlarda gördüğümüz bir eğilim olarak, kendilerini devam ettirecek bir mirasçı arzusunu görmek mümkündür. Çocuklarının kıymetli olmasının bir nedeni de budur. Ataerkil toplumlarda erkek çocuğu, kız çocuğa nazaran daha kıymetli olmasının ardında da bu neden vardır: Soyun devamı. “İns”te bu durum şöyle dillendirilmiştir:

²³⁸ A.e., s.401.

²³⁹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.129-130.

²⁴⁰ A.e., s.164.

²⁴¹ A.e.

²⁴² Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.212.

²⁴³ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.182.

“Beyaz saçlı anayla beyaz saçlı baba da yola çıktılar, onlarca amaç yoktu, artık gönüllerine amaç konuk gelmiyordu, toprağa girdikten sonra kendilerini devam ettirecek olan oğullarının peşini bırakmadılar, insin düşüncelerini, yapacaklarını katı ve ihtiyar beyinleriyle, buruşuk derileriyle, ilgiyle izleyeceklerdi.”²⁴⁴

Yaşlılar kendilerini devam ettirecek olanları, yaşama ilk hazırlayanlardır. *Savaş Ritimleri*'nde, Seyyid Amad'ın doğumunun ardından kulağına ezan okunması hadisesini görürüz.²⁴⁵ İslâm dininde, çocuklar doğduğunda kulaklarına ezan ve onun akabinde kendisine verilen isim okunur. Böylece çocuk yaşama ilk adımını atar. Bu ezanı genellikle ailenin en yaşlı erkeği okur.

Yaşlılar geçmişe dair olan iklimsel değişiklikler hakkında da bilgi vermektedirler. Özellikle televizyon, radyo, gazetenin olmadığı ve istatistiksel bilgilere ulaşamadığı zamanlarda, yaşlılar devreye girer ve mesela “Karın bu kadar bereketli olduğu bir kış daha olmuş muydu acaba?”²⁴⁶ diye konuşur. Bunun yanında tarihî olayları, gelecek kuşaklara aktararak uyarıcı görevini üstlenirler. “Çın Çın Yılandıklar” adlı hikâyede, yaşlı insanlar diğerlerini insanlara karşı uyarmaktadır; bir kısmı bunları yaşlıların efsaneleri zannettiği ve uyarıları dinlemediği için, “insanların birinin sopasına bir urgan gibi atılmış olarak gösterilmek üzere” köy kahvelerinin önüne kadar taşınmış ve “bir kere de çocuklar taşlasınlar ve tükürsünler” diye yerlere atılmışlardır.²⁴⁷

Yaşlı insan deyince karşımıza çıkan bir diğer durum da fizikî özellikleri bakımından güçsüz durumda olmalarıdır. *Serçekuş*'ta çok yaşlı oldukları ve camiye gidemedikleri için evde namaz kılan insanlara rastlarız. Evde namaz kılmak, cemaatle kılmaya göre daha az sevap gibi gözükse de “tam döş kemiklerinin altında, yeni doğan bir güneş kadar iri ve sıcak ve güzel o istekle” gözlerini kapadıkları ve zihinlerinde camiye gidip, orada secde edip döndükleri için onlara da kalkıp gidebilmişler gibi o günün hazinelerinden verilmektedir.²⁴⁸

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yaşlıları önemseyen ve tecrübelerinden yararlananlar kadar, yaşlıların içerisinde bulunduğu fizikî güçsüzlük nedeniyle

²⁴⁴ Zarifoğlu, “İns”, *Hikâyeler*, s.11.

²⁴⁵ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.25.

²⁴⁶ *A.e.*, s.29.

²⁴⁷ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.356.

²⁴⁸ Zarifoğlu, “Serçekuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.37.

hırpalayanlara da rastlamak mümkündür. Bahsi geçenler zaten **kötü** olarak tasvir edilmiş ve bu davranış da onlara yakıştırılmıştır. “Kırmızı Gözlü Kara Yılan” bunlardan biridir. Kendisine karşı gelen ihtiyarın başını ısırır.²⁴⁹

Yaşlıların fizikî güçsüzlüğü ve bunun onlara getirdiği ahvâli Cahit Zarifoğlu *Serçekuş*’ta şu şekilde dile getirir:

“Küçük bir sofa ve ona bakan bir pencere ile karşılaştı.-
Bembeyaz sakallı bir ihtiyar yavaş yavaş çorba içiyordu.
Yalnızdı.

Ama sofraya bezinin üzerinde bulaşıklarıyla duran beş altı kaşık daha vardı.
İhtiyar, kabı bir eliyle eğerek içindeki son çorbayı da kaşığa almakla meşguldü.
Bitirdi veya yine nefes almak için ara verdi. Başını kaldırıp sofaya baktı. Serçekuş’la gözleri karşılaştı. Ama sanki orda bir serçenin durduğunu görmemişti. Serçekuş onun tekrar başını elindeki kaşığa indirdiğini gördü.

Serçekuş’u görememişti ihtiyar gerçekten. Gözleri seçmiyordu. Seçse bile seksen, belki doksan yıllık ömründe onbinlerce serçe görmüştü ve bu gözler onların üzerinde enine boyuna hiç durmamıştı. Serçekuş bunu anlıyordu.

O da aldırmadı zaten. Dedelerinden gelen bir alışkanlıkla uçup gitti. Süyüğü de merdiven korkuluğunu da çorba içen ihtiyarı da unuttu.”²⁵⁰

Bunların dışında “Sessizlik” adlı hikâyede de yaşlanmış birinin torunun gençliğine özenmektedir.²⁵¹

Yaşlılık insana bütün bunların yanında farklı bir ruhsal durum da getirir. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde yaşlılığın insanlara, şefkat, merhamet, yalnızlık gibi duygular hissettirdiğini görürüz.

Yaşamak’ta bir çocuğun yere düşüşüne etraftaki insanların verdiği tepkiyle karşılaşırız. Anne, çocuğuna koşar ve onu yerden kaldırır. Çocuğun acısını, onun yaşına inmek ve yeri dövmek suretiyle geçirir. Fakat bu sırada orada bulunan “yaşlı bir kadının, çocuk tam düşerken yüzüne gelen, yaşlılığından ve şefkatinin büyüklüğünden dolayı orada derin izler bırakan korkulu endişeyi silkip atmayı ihmal etmiş” olduğunu²⁵² fark ederiz. Yine aynı kitapta camdan bakan yaşlı bir adamın, “arkasında ve geçmişinde hiç bir şey ve hiç bir kimse yok gibi” hissettiğini²⁵³ öğreniriz yazardan.

²⁴⁹ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.329.

²⁵⁰ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.49.

²⁵¹ Zarifoğlu, “Sessizlik”, **Hikâyeler**, s.139.

²⁵² Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.172.

²⁵³ **A.e.**, s.13.

“Sessizlik” adlı hikâyede karşımıza çıkan ihtiyar kadın ise kendini bir köşeye çekmiştir. Artık yaşamın şaşalı zamanlarını geride bırakmış, ölümün sessizliğine doğru yol almaktadır: “Sezdi ki söyleyeceği şey ve sesinin tonu sadece ona katılmalıydı. Ona uygun olmalıydı. Karşı koyacak gücü yoktu. SESSİZLİĞİN bir parçasıydı kendisi de”²⁵⁴

Bu yaşlılar içerisinde bir tanesi de vardır ki karşımıza yaşadığı ani duygu değişiklikleriyle çıkmaktadır. Bahsi geçen isim, “Şeyhana”daki Fehim Kul’dur:

“Yüzündeki çizgilerin yer değiştirdiğini anlamadan, peşpeşe şiddetli korku, umut ve sevinç duyuyor, bunların ölçülmez uzaklıklardan süratle gelip birbirine karıştığı anlarda yüreğinin kabarmasıyla, akıp gidiyormuş gibi, bir yere tutunmak isteğine kapılıyor. Korkudan, umuttan ve sevinçten ağlıyordu.”²⁵⁵

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde yaşlıların bilge insanlar olduklarını görmekteyiz. Yılların tecrübesiyle biriktirdiklerini, kendilerinden sonra gelenlere aktarmaktadırlar. Bu tecrübe, onların hayatın akışında olabilecek şeyleri önceden görmelerine de yardımcı olur. Bu bakımdan uyarıcı görevini de üstlenmektedirler.

Ele aldığımız nesirlerde yaşlılar, toplumsal olaylarda fikri ilk alınan insanlardır. Genellikle bu tip olaylarda öne geçmeleri, olayı yönetmeleri istenmektedir.

Yaşlıların, duygu bakımından da diğer insanlardan farklı olduklarını görmekteyiz. Daha hassas, kırılımlıdır. Kendisinden küçüklerin gençliklerine özenen yaşlılar, onlara karşı merhamet, sevgi acıma hislerini de bünyelerinde barındırmaktadırlar.

2.2.2. Kadın

Rollerin insan üzerindeki etkisine cinsiyetten daha mühim bir delil yoktur. İnsanın hangi cinsiyette dünyaya geleceği kendi elinde olan bir durum değildir. Dünyaya geldiği cinsiyet, şüphesiz ki hayatının birçok noktaya etki etmektedir. Terman ve Miles’in (1936) yaptıkları bir çalışmaya göre kadınlar, kendileri daha şefkatli ve sevimli, daha utangaç, daha titiz ve estetik hassasiyet sahibi, umumiyetle

²⁵⁴ Zarifoğlu, “Sessizlik”, **Hikâyeler**, s.143.

²⁵⁵ Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, s.170.

daha heyecanlı, ahlâkî tavır bakımından daha sert olarak ifade ederken, heyecanlarının kontrolü ve beden yapısı bakımından zayıf olduklarını kabul etmektedirler.²⁵⁶

Kadınların cinsiyetleri ve bundan dolayı edindikleri roller, yaşamlarını etkilemektedir. Kültürün, cinsiyet rolleri üzerindeki etkisini düşündüğümüz zaman, bu etki daha da artmaktadır. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, kadınların yaşam içerisinde daha geri planda olduğunu görürüz. İslâmî terbiyenin de etkisiyle, onun kullandığı bir ifade ile diyebiliriz ki **kadınlar “hicapların gerisinde”**dir.²⁵⁷ Cahit Zarifoğlu bu duruma *Yaşamak*'ta şu şekilde değinmiştir:

“Bir radar aynasında bir ışığın belirip bir iz bırakarak akıp kaybolması gibi görünüp kaybolan muhtelif kadınlar. Herhalde kızlar gelinler analar bunlar. Belli ki aile içinde herbirinin ayrı bir adı, ayrı bir kişiliği ve mevkii olan, fakat dışa karşı hepsi aynı hizmet duygusu içinde erimiş kadınlar. Her an bir perde arkasındalar, her an varlar ve onların tuttukları, heder olmaktan korudukları bir hayatın içinde oturuyoruz.”²⁵⁸

Bu mevzudan sadece *Yaşamak*'ta bahsetmemiştir yazar. Diğer nesirlerinde de benzer ifadelerle kadınların yaşamı pencerelerin ardından izlediğini görmek mümkündür. *Savaş Ritimleri*'nde herkes meydanlığa çıktığında **evlerden perde aralarından gizlene gizlene bakan,**²⁵⁹ **erkek misafirler olduğunda eve kaçan,**²⁶⁰ **“içinde yürüyen bir kumaş heykel gibi, içindekinin yaşı, yüzü belli olmadan, duvarın diplerini izleyerek yürüyen”**²⁶¹ ve **“erkeklik istekleriyle bakıldığında kızaran yüzlerini önlerine eğen”**²⁶² kadınlarla karşılaşmaktayız.

Kadınlar, geleneksel yaşamın içerisinde geri planda olmakla beraber, aslında **yaşamın akmasını** sağlayan da onlardır Cahit Zarifoğlu'na göre. Onun nesirlerinde kadınlar hayatın yükünü sırtlanmaktadırlar. Örneğin **bir göç hazırlığındaki köyde, kadınların bütün yükü omuzladığını** görürüz.²⁶³ Yahut da **kadınların yetişkin kızlarla birlikte tarlada çalıştığını, vakit ikindiye aşınca yemek hazırlamak**

²⁵⁶ Aktaran, Krech, Crutchfield, Ballachey, **Cemiyet İçinde Fert**, s.366.

²⁵⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.332.

²⁵⁸ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.28-29.

²⁵⁹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.58.

²⁶⁰ **A.e.**, s.60.

²⁶¹ **A.e.**, s.66.

²⁶² Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.20.

²⁶³ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.236.

üzere erkeklerden önce eve gittiklerini fark ederiz.²⁶⁴ Köy yaşantısı içerisinde hayvan sağarak onlardan süt alma görevi de yine kadına yüklenmiştir.²⁶⁵ Kadının ev işlerindeki rolünü ve bu rolün getirdiği psikolojik durumu şu şekilde anlatmıştır Cahit Zarifoğlu:

“Sofrayı getirirken eğilip doğrulan bedenle, sofrayı götürürken eğilip doğrulan beden farklılaşmıştır, iş bitirdikten, oradaki son kırıntılar da ıslak bir bezle toparlandıktan sonra, iş gören kadın kemiği ve eti içinden alınmış bir deri balon gibi mutfağın kapısında belirip, rehavet içinde konuşmaya başlayan topluluk içinde yerini alınca ürperiyoruz. Çünkü bir an, nedense mutlaka bir an korkunç susuluyor. Ve avucumuzdaki portakal irinli bir yara gibi zonklamaya başlıyor.”²⁶⁶

Kültürü şekillendiren unsurlar arasında, yaşanan yerin önemi büyüktür. Cinsiyet rollerinde kültürün önemini düşündüğümüzde, kadınlardan beklenenlerin yaşanan ortama göre değiştiğini de gayet rahat söyleyebiliriz. Mesela “Yabancılık” adlı hikâyede, köyde yaşayan kadınları zeytin toplarken görürüz. Bu kadınlar abajur gibi şehirli yaşamın eşyalarına alışık değillerdir. Bu tarz şeyleri yadırgarlar; içinde buldukları ortam için lüks ve gereksizdir.²⁶⁷ Oysa şehirli kadın, hem eşyalara hem de süslenmeye düşkündür. Cahit Zarifoğlu şehirli, zengin kadınları *Anne* adlı romanda şöyle anlatır:

“Zengin mahallerde kadınların sürdükları kokular, evlerin bütün odalarını, bu arada daha çok yatak odalarını sahte bir cennet gibi dolduruyor. Bu odalara şöyle bir girip çıkan yabancı erkekler, koklayacak, yüzlerine gözlerine sürecekle ayrıca bir şeyler arıyor ve bulabildikleri çamaşırların içlerini okşuyorlar. Birazdan henüz makyaj yapmadığı için gözleri mucuk ve ufak görünen bir kadın onlardan suyun yeteri kadar sıcak akıp akmadığını soracaktır. Az sonra, salonun ortasından itibaren soyunmaya başlayarak banyoya doğru gider. Yıkınması uzun sürmez. Bir bornoza sarınmış olarak kokulu odasına çekilir ve boyanması da uzun sürmez. Artık elleri, sinirleri ve yüzü buna alışmıştır. Kapıdan çıktığında yüzünde üstünlüğünü açıkça seslenen bir zafer ifadesi vardır.

Daha fazlasına tanık olmak gerekmez.”²⁶⁸

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde zengin kadınlar kadar, hayatın gücünü taşımaktan yorulmuş, içinde bulunduğu yoksulluk içerisinde başka hayatlara özenerek bakan kadınlara da rastlamaktayız. “Sessizlik” adlı hikâyede, evin bütün yükü omuzlarında olan ve içinde bulunduğu yoksulluk ile soğuk nedeniyle bu yükü taşımaktan yorulmuş olan kadın, mutfaktaki işlerini bitirip oturduğunda, şehrin

²⁶⁴ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.58.

²⁶⁵ Zarifoğlu, “Katraslan”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.106.

²⁶⁶ Zarifoğlu, “Sizi Görmeliydim”, **Hikâyeler**, s.41.

²⁶⁷ Cahit Zarifoğlu, “Yabancılık”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.122-123.

²⁶⁸ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.262-263.

göbeğinden geçerken gözüne ilişen güzel giyimli kadınları düşünür.²⁶⁹ Düşündükçe yüzüne mutlu bir gülümseme yayılmasından,²⁷⁰ kendisini onların yerine koyup hayal ettiğini anlarız.

Sosyal yaşam içerisinde derdi olan, kavgacı kadınlar da vardır ve *Yaşamak*'ta anlatılan Esin bunlardan sadece biridir. Cahit Zarifoğlu bu kadını **yalnız ve erkek gibi yaşamış** diyerek tanımlar. “Bir yere girince bütün detayları, izleri, işaretleri, yüzleri, ifadeleri dörtnala bir (spontane) dikkatle gören, çabucak anlamlandıran, kimseye değil, mutlaka kendine yönlendirilmiş, planlanmış kısımları vehmeden ve kavgaya fırtına gibi başlayan bir kadın”dır Esin.²⁷¹ Yazarın onu anlatırken takındığı tavır ve kurduğu cümlelerden, kendisine son derece saygı duyduğunu fark etmek mümkündür.

Kadınlar, kendilerine güzellik isnat edilmesiyle de çıkar karşımıza. Güzelliğin muhatabı kadındır ve Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde de kadının güzelliğine vurgu yapılmıştır. Bu güzellik genellikle, duru ve saf ifadelerle anlatılmakla beraber, zaman zaman kadının şuhluğunu besleyen yönüyle de dile getirmiştir:

“Alan ışıklıydı. Göz alacak yerlere çıplak güzel kadınlar yerleştirilmişti. Güzel, pembe göğüslerinin arasında, küçücük altın haçlar zincirlerinde sallanıyor, en çok gözlerimi çeken yerlerde parıldıyorlardı. Bakacaktın kadın göğüslerine ve görecektin haçları..”²⁷²

Sütçü İmam adlı hikâyede de Ermeni kızlarının, ellerinde bayraklar bütün şuhluklarıyla sokaklara döküldüğünü görürüz.²⁷³

Çocuklar üç yaşından itibaren cinsiyetin insanların kalıcı ve değişmez bir özelliği olduğunu öğrenmektedir.²⁷⁴ Cahit Zarifoğlu insanın doğuştan itibaren içinde bir kadınlık yahut erkeklik barındırdığını söyler.²⁷⁵ İnsan cinsiyetinin kalıcılığını öğrendikten sonra, psikolojik cinsiyet oluşmaya başlar. Bu cinsiyetin sağlıklı bir

²⁶⁹ Zarifoğlu, “Sessizlik”, *Hikâyeler*, s.149.

²⁷⁰ *A.e.*, s.150.

²⁷¹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.130.

²⁷² Cahit Zarifoğlu, “Karşı Çıkış”, *Hikâyeler*, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.157.

²⁷³ Zarifoğlu, *Sütçü İmam*, s.57.

²⁷⁴ Hortaçsu, *İnsan İlişkileri*, s.87.

²⁷⁵ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.24.

biçimde oluşturulması anne babayla ilgilidir.²⁷⁶ Cahit Zarifoğlu nesirlerinde bunun toplumsal yaşam içerisinde doğal seyri içerisinde nasıl oluştuğunu işlemiştir.

Kadınların cinsiyet rollerini öğrenmeleri, annelerinin yanında geçirdikleri vakitle ilgilidir. Sonuç itibariyle her toplumun cinsiyet rollerine yüklediği belli davranışlar vardır ve bu davranışları öğrenmenin en iyi yolu en yakınındakini taklit etmekle olur ki kız çocukları için bu anneleridir. Bunun için *Savaş Ritimleri*'nde Seyyid Amad'ın ablaları, annelerinin yanına ayrılmıştır. “Kadın olmaktan ileri gelen damarları” kavileşmiş ve “dikkatleri kendilerine kıvrılarak asıl kendilerini” keşfetmişlerdir. **Bir “fark” vardır ama “farklılık” yoktur. “Kadın ve erkeğin ayrı ayrı yollarında ustalaşmalarının gerektiğini anlatan ve taraflarca kolaylıkla kabul gören bir ayrılık başlamıştı(r).”²⁷⁷**

Kadının bir de annelik rolü vardır ki, hemen her kadının doğuştan adeta genlerinde taşıdığı bir durumdur. Erkeklerin bu durumu asla anlayamayacağını belirten Cahit Zarifoğlu, kadınların sadece fiziki ağrıları, korkuları vs. anlattığını söyler. Anneliğin çocukla anne arasındaki o bağın formüle edilemeyeceğini dile getirir:

“Kadınlara muhalefet duymuyorum bana bir şey oldu.

Merhamet duyuyorum. Fıtraten bütün hazır oluşlarına rağmen, ve milyarlarca örneğine rağmen, Havva anamızın kainata doğarak gelen ilk insanı taşıyışındaki ve dünyaya getirişindeki duygusunu yaşıyorlar. Tıpkı ölümlerimizin paylaşılmaz olması gibi kadınların Allah'ın buyruğu ile hayat verişlerinde de o ilk orijinal duygu aynen yer alıyor. Bunu pek az konuşmasına rağmen gözlerinde okudum. Ne kadar açıklanmış olursa olsun, yüzlerindeki endişe, o uzaktaki meçhulle temas halindeki korku geçmiyecektir. Bu korkuyu ve endişeyi hayata ve meçhulümüz olan o büyük kudrete büyük bir saygı olarak anlıyorum.

Modern tıp her sınıf insanın erişebileceği kolaylıkta kadın doğum ve çocukla ilgili kitaplar çıkarmıştır piyasaya. Üremenin teferruatından ve doğumun gerçekleşmesine kadar içinde herşey bulunan kitaplar. Kadının endişe ve korkuları, nedenleri çarelerine kadar herşey var. Gebeliğin ve doğumun bütün safhalarında kadının ne hissettiği bütün ayrıntıları ile binlerce hamileden dinlendikten, istatistiği yapıldıktan sonradır ki elbet, bu kadar kesin bilgiler edinilmiştir. Fakat hiç bir kadının gerçeği söylediğini veya söyleyebildiğini sanmıyorum. Onlar, kadınlar da dahil başka insanların anlamalarına imkan olmayan duygularını perdeliyorlar. Sancılarını, geçirdikleri endişe ve korkularını, fizik ölçüler içinde anlatıyorlar. Formüle edilebilecek, grafiği yapılabilecek yönlerini anlatıyorlar için. Başkalarının bilmemesi gereken öyle bir şey var ki onu saklıyorlar. Bir eskimo kadından bir kızılderiliye, bir Çinliden bir araba, bir amerikalıdan bir japona kadar böyle bu. Zira hepsi bir tek şeyi, içinde müslüman ruh olan bebeyi doğuruyorlar. Yoksa, tıp kitaplarındaki kadar kalsaydı, annelik bu kadar büyük olabilir miydi?²⁷⁸

²⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz., Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, s.87-88.

²⁷⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.35.

²⁷⁸ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.69-70.

“İns” adlı hikâyede, kadının hamileliği anlatılırken “**kimsenin taşımadığı, bilmediği ağrısı ve utancı ve gururu vardı**”²⁷⁹ denir. Böylece yazar, *Yaşamak*’ta hamilelik, doğum ve annelik hakkında söylemiş olduklarını burada da dile getirir.

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde kadınların güzelliklerine vurgu yapıldığını görmekteyiz. Bu güzellik sadece saf, duru ifadelerle anlatılmamış; kadının şuhluğuna da yer verilmiştir. Güzelliğiyle dikkati çeken kadın, sosyal yaşamın gerisindedir. İslâm dininin kadınları hicapların gerisinde istediğini belirten yazar, toplumsal yaşam içinde kadınlara daha ziyade evlerin içerisinde yer vermiştir. Aynı zamanda bunun bir eksiklik olmadığını da belirtmiş, aslında yaşamın neredeyse tüm yükünü kadınların yüklendiğini eklemiştir.

Kadınlardan beklenen bir davranış olarak ev işlerini görmek, yemek yapmak, köyde olanlar için tarlada çalışmak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu işleri yüklenen kadın, aynı zamanda çocuğuna da annedir.

Köy ve şehir yaşamındaki kadınların birbirinden farklı roller benimsediğine de değinen Cahit Zarifoğlu, bunun yanında köydeki kadınların sade giyindiklerini, şehirdeki kadınların ise kılık kıyafeti ile süsüne düşkün oldukları görülmektedir.

2.2.3. Erkek

Kadın olarak doğmak nasıl ki insanın belirleyebileceği bir durum değil ise, erkek olarak dünyaya gelmek de insanın elinde değildir. Fakat erkek olarak dünyaya gelmenin insan üzerinde bir takım tesirleri olduğu muhakkaktır. “Terman ve Miles’in (1936) yaptıkları çalışmada şöyle bir netice çıkmıştır: Erkekler; doğrudan veya dolaylı olarak, daha büyük bir benlik iddiası (self-assertion) ve saldırganlık gösteriyorlar; onlar daha sağlam, korkusuz, tavırlarında, dillerinde ve hislerinde daha kaba görünüyorlar.”²⁸⁰

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde bu benlik iddiasını, güvenlikle ilgili mevzularda koruma konusunda ortaya çıkıp, kuvvet unsurunu kullanmalarıyla

²⁷⁹ Zarifoğlu, “İns”, *Hikâyeler*, s.21.

²⁸⁰ Krech, Crutchfield, Ballachey, *Cemiyet İçinde Fert*, s.366.

görmekteyiz. Şöyle ki, halka yahut aileye yönelik bir tehlike durumunda erkekler, kadınları ve çocukları, fizikî olarak daha güçlü olmaları hasebiyle korumaktadırlar. “Katıraslan” adlı hikâyede, kadın süt sağdığı sırada ahıra giren tilkinin peşinden erkekler gidip yakalamaya çalışırlar.²⁸¹ Yine İns’in de **kadınını koruduğunu**,²⁸² **“onun içini dolduran korkuya hâkim” olduğunu**,²⁸³ görmekteyiz.

Cinsiyet rollerini, her kültür kendisine göre işlemiştir.²⁸⁴ Mevzu Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerindeki insan olunca, İslâmî terbiyenin de erkek rolünü şekillendirdiğini söylemek gerekir. *Serçekuş*’ta erkeklerin hepsinin cemaatle namaz kılma ve cemaat olmanın önemine binaen sabah namazına gittiğini görürüz. Yalnızca çok yaşlı birkaç erkek evde kılmaktadır ki onlar da zihnen gittikleri için kendilerine aynı sevabın verildiği söylenmektedir.²⁸⁵

Yaşamak’ta, erkeklik isteğiyle bakıldığında kızaran başlarını önlerine eğen kadınlar ile karşılaşırız. Bu durum karşısında erkeğin takındığı durum; yine İslâmî terbiye ile alakalıdır:

“ (erkeklik istekleriyle bakıldığı zaman kızaran yüzlerini önlerine eğen kadınlar görüldü. Erkekliğin böyle anlarda geçirdiği değişiklik, hemen dönmek üzere bir kaçıışı olmalı. Bu kısa zaman parçasında ruh fizikötesi bir meyveyi duyar ve döner.

Dünya işlerimizde o kadın artık iyileşmiştir ve artık hevesimiz değil tapınacak değil ödevli bir halimizindir.)”²⁸⁶

Savaş Ritimleri’nde, henüz erkeklik rolünün kavranmaya başladığı yıllarda bu terbiyenin çocuklarda var olduğunu görmekteyiz. Seyyid Amad, ablaları bahçeye çıkacağı zaman kendi arkadaşlarını dışarı çıkarmakta, çamaşır asacaklarını söylemekte, böylelikle İslâmî terbiyenin gereğini yerine getirmektedirler.²⁸⁷

²⁸¹ Zarifoğlu, “Katıraslan”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.107.

²⁸² Zarifoğlu, “İns”, **Hikâyeler**, s.20.

²⁸³ **A.e.**, s.23.

²⁸⁴ Krech, Crutchfield, Ballachey, **Cemiyet İçinde Fert**, 367.

²⁸⁵ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.37.

²⁸⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.20.

²⁸⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.60.

“İns”te karşımıza çıkan, çocuğun kulağına ezan okunması görevi de İslâmî terbiye içerisinde erkeklerindir. Bu hikâyede kadın çocuğu doğurduktan sonra İns’e getirir ve o da kulağına okur.²⁸⁸

Kırsal yahut kentsel yerleşim yerinde yaşamının da cinsiyet rolleri üzerinde etkisi vardır. *Yaşamak*’ta, köyde erkekler köyün kızlarını görmek için, bir evin yanında çömelip, onların önlerinden geçmesini bekler.²⁸⁹ Muhtemel bir aşk da bu şekilde başlamaktadır. Köy ortamında kızlar ile erkeklerin birbirlerini görüp beğenebilecekleri ve evlilik için kendilerine eş seçebilecekleri ortam sınırlıdır. Evlerin kenarında oturan erkekler, bir umut köyün körpe kızlarını görmeyi bekler.

Aşk, her iki cinsiyet açısından farklı şekillerde algılanıp yaşanabilmektedir. Kişiden kişiye bile değişebilen bu duygu durumunun, erkeklerde şu şekilde geliştiğini söyler Cahit Zarifoğlu:

“Yüreğine uygun bir acıyla sevinen erkeğin, bilerek ve mümkünse ustalıkla apaçık ortaya komaktan kaçındığı bir durum. İnsan kendi formundan, kalıbından bir iki milimetre yana kaymış, yeni çehre, yeni gök algısı, yeni yaşama olanağı belirlemiştir.”²⁹⁰

Erkeklerin ve kadınların rollerine değinen Cahit Zarifoğlu, bu cinsiyet rollerini çocukluktan itibaren insanların benimsemesi gerektiğini anlatmıştır. Cinsiyet rollerini çocuklukta benimsemek, çocuğun ileriki yaşantısını etkilemektedir. Çünkü insanlar, ileriki yaşlarda çocuklukta benimsedikleri psikolojik cinsiyetlerini daha çok devam ettirmektedirler. Bu konuya Cahit Zarifoğlu, *Savaş Ritimleri*’nde açıkça işaret etmiştir. **“Kadın ve erkeğin arasında, ayrı ayrı yollarında ustalaşmalarının gerektiğini anlatan ve taraflarca kolaylıkla kabul gören bir ayrılık” başladığını** belirten yazar; kız çocukların bu nedenle annelerinin yanına ayrıldığını, erkeklerin de babalarının ilgisinin etrafına çekildiğini söylemektedir.²⁹¹

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde erkekler fiziki bakımdan güçlü olmalarından dolayı, koruma kollama görevindedirler. Toplumsal yaşam içerisinde kadınları ve çocukları tehlikeye karşı korumak ile ağır işleri yapmak erkeklerin görevidir. Bunun

²⁸⁸ Zarifoğlu, “İns”, *Hikâyeler*, s.21.

²⁸⁹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.57.

²⁹⁰ Zarifoğlu, “Sizi Görmeliydim”, *Hikâyeler*, s.33.

²⁹¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.35.

yanında İslâmî toplumlarda erkekler sosyal hayatın içerisinde “cemaat”in bir parçasıdır.

2.2.4. Çocuk

Çocukluk dönemi, insanın yaşamının ilk dönemini oluşturup; geri kalanının hepsine de etki eden bir dönemdir. Diyebiliriz ki insanın davranışlarını, ruhsal durumunu, olaylara verdiği tepkilerini, inançlarını kısacası bütün hayatını; çocukluk yaşantısı şekillendirir. Alfred Adler, bir insanın yaşam amacının, henüz dünyada geçirdiği ilk aylardan itibaren belli olduğunu söylemektedir. İnsanın karakter özellikleri, çocukluğunda geçirdiği tecrübelerinden hareketle oluşmaktadır.²⁹² Bununla beraber, çocukluğun insana getirdiği bir rol davranışı ve sorumluluğu da vardır. Her kültürde çocuğun büyütülme tarzı ve ondan beklenen davranış ve tutumlar aynı değildir. Bu nedendir ki bu çalışmanın roller kısmında, “**Çocuk**” başlığını açmayı uygun gördük.

Çocukluk dönemi, bebeklik ile başlar. “Doğuştan gözleri normal olan bebekler, önceleri 20-25 cm. mesafedeki nesnelere görebilirler.”²⁹³ Bu özellikleri, onların etraflarıyla ilk ilişkilerini kurmasına yardımcı olur. Çünkü bu mesafe süt veren bir anne ile bebeğin yüzüne eşittir.²⁹⁴

Cahit Zarifoğlu, *Savaş Ritimleri*'nde kışın doğan çocuğun ilk izlenimlerine yer vermiştir. “Bu ilk kış gözlerimle yakından görmediğim, alnımda ve burnumda, ellerimin ucunda hissettiğim serin bir beyaz.”²⁹⁵ diyen çocuk, bahçeye çıkarıldığı ilk günü hatırlamaz. Büyüyüp yürümeye başladığında; “ilk yıl ve aylar gibi bunların da, derinden seyreden ve hatıraları, yıllar sonra ortaya çıkacak davranışları için zapt eden bir alt katı” olduğunu²⁹⁶ dile getirir. Burada yazar çocukluğun, insanın ileriki yaşamını nasıl derinden etkilediğini vurgulamıştır.

Çocuklukta yaşanan olayların ileriki yaşamı etkilemesi hadisesine bir vurgu da *Anne* adlı romanda karşımıza çıkmaktadır. Geçirdiği kaza sonrasında, hiçbir

²⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, s.43-44.

²⁹³ Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, s.60.

²⁹⁴ **A.e.**

²⁹⁵ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.30.

²⁹⁶ **A.e.**, s.31.

yanını kıpırdatamayacak şekilde yatan Selman'ın doktoru, geçirdiği şokun çok daha gerilerdeki, çocukluğundaki bir olay nedeniyle olabileceğini söylemektedir.²⁹⁷

Çocuklar normal şartlar altında, 0-2 yaş aralığında konuşmaya başlamaktadır. Dil gelişiminin standart seyrinde ilerlemesi çocuk açısından önemlidir. Gerek ailesiyle, gerekse arkadaşlarıyla kuracağı ilişkilerde dil önemlidir.²⁹⁸ Cahit Zarifoğlu, çocukların kelimeleri ana babaları gibi söylemedikçe büyüyemediklerini dile getirir:

“Yeni doğan çocuklar büyüyüp konuştuğu, harfleri ve kelimeleri ana babaları ve çevrelerindeki insanlar gibi telaffuz etmedikçe büyümmezler. Her yörede başka bir şekilde söylenir kelime. Oysa kelime bunların hiçbirisi değildir. O esasını bilmediğimiz şiir gibi vardır ve bizim duvarlarımızın, perdelerimizin arkasındadır.”²⁹⁹

Cahit Zarifoğlu, yeğeni aracılığıyla, çocukların iki yaşındaki hâllerine ve dil gelişimlerine değinmiştir. Kullandığı alfabenin yirmi harflik olduğunu, bazı harfleri kullanmadığını söyleyen yazar, etrafındakilerin onun bu özelliğiyle eğlendiklerini söyler. Fakat bu eğlenme anlaşıldığı kadarıyla çocuğa olumsuz yansımamakta; aksine o da olayın içinde bir bit yeniği olduğunu sezerek “lıkırdayan bir testi gibi” gülmektedir.³⁰⁰

Üç yaşındaki çocuğun durumunu da anlattığını görürüz yazarın. *Savaş Ritimleri*'nde üç yaşındaki Seyyid Amad, yaramaz elleriyle eşyaları çekiştirip durur; tahtadan arabaya benzeyen bir oyuncağa, başka bir tahtayı vurur. Çocuğun, yürümek, ağlamak yahut düşünüp durmak arasında kararsızlık yaşadığını görürüz.³⁰¹ Buradan üç yaşındaki çocukta bilincin yavaş yavaş oluştuğunu, ne yapması gerektiğine karar verme mekanizmasının devreye girmeye başladığını söylemek mümkündür.

Çocukların cinsiyetin kalıcı bir unsur olduğunu öğrenmesi de üç yaş dolaylarındadır.³⁰² Buradan sonra ailenin de yardımıyla çocuk, kendi cinsiyetinin rolünü benimsemeye başlar. Cinsiyet rolleriyle ilgili Cahit Zarifoğlu, **bir farkın olduğunu ama farklılığın olmadığını, belli bir yaştan kız çocuklarının**

²⁹⁷ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.307-308.

²⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sandström, **Çocuk ve Gençlik Psikolojisi**, s.21-37 arası.

²⁹⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.100.

³⁰⁰ **A.e.**, s.128-129.

³⁰¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.33.

³⁰² Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, s.87.

annelerinin, erkek çocuklarının ise babalarının yanına ayrıldığını³⁰³ belirtir. Bunun sonucunda aldıkları kültürel terbiyenin de etkisiyle erkek çocuklarının kız çocukların yanında durmadığını, onlar çamaşır asmak için bahçeye çıktıklarında erkeklerin bahçeyi terk ettiklerini³⁰⁴ görmekteyiz.

Çocuklarının vaktinin çoğunu alan bir faaliyet olarak karşımıza “**oyun**” çıkmaktadır. Çocuk oyunları, çocuk psikologları için önemli bir inceleme alanı oluşturmuştur. Spencer, sağlıklı çocukların, sağlıksız olanlarına göre daha çok oyun oynamaları üzerinde durmuştur. Karl Groos ise oyunun yetişkin yaşamı için hazırlık olduğunu iddia etmiştir. Bühler, oyuna çok önem vermekte, her türlü önemli olgunlaşmanın oyun oynarken oluştuğunu öne sürmektedir.³⁰⁵

Cahit Zarifoğlu çocukların oyunlarına ehemmiyet vermiş ve nesirlerinde oyun oynayan çocuklara yer vermiştir. Bir çocuğun bakışı etrafında, savaşın (daha doğrusu savaşın ayak seslerinin), anlatıldığı *Savaş Ritimleri*'nde, Seyyid Amad'ı sık sık oyun oynarken görmekteyiz. Seyyid Amad'ın ilk oyunu, **babasıyla kovalamaca oynayıp, güreşmek**³⁰⁶ şeklinde vuku bulur. Daha sonraları onu, arkadaşlarıyla oyun oynarken görürüz. Nurullah'la sokakta ilk koşmaca oynaması, yazar tarafından, çocukta bıraktığı etki ve hisler de göz önünde bulundurularak anlatılmıştır:

“Birden elimi tuttu ve korka korka indiğim yolda beni koşturmaya başladı.

İşte o zaman düşmemem gerektiğini anladım. Eğer düşersem her tarafım kırılabilirdi. O sebeple, o güne kadar içinde benden habersiz nasıl barındığımı bilmediğim bir cesaretle, artık düşmeyeceğimden emin bir şekilde kendimi bıraktım ve adımımı ona uydurarak yokuş aşağı deliler gibi koştum.

Ancak yolun biraz düzleştiği yere gelince takıldım ve kapaklandım. O hâlâ elimden tuttuğu için, bir tarafım havada askıda kalarak öbür yanım üzerine kendimi koruyamadan düştüm. Ve şöyle bir döndüm.

Nurullah beni hemen kaldırdı. Ve aldırmadan koşmaya devam etti. Beni de koşturdu. Bir an acıyan yerlerime bakmak için kendime kapanan dikkatimin elinde kaldım ama çabucak attım onu.

Düşecek ve acıyacaktım.

Bu yaşantıyı çoktandır bekliyormuş gövdem.

Toprakla, tabiatla bir anda birbirimize girdik. İççe geçtik ve bir daha da ayrılmadım ondan.

Bunda, bir gün ebediyen onun içine girerken taşıyacağımız cesaretin ve güvenin ilk çocukluğu vardı.”³⁰⁷

³⁰³ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.35.

³⁰⁴ **A.e.**, s.60.

³⁰⁵ Aktaran, Sandström, **Çocuk ve Gençlik Psikolojisi**, s.189.

³⁰⁶ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.36.

³⁰⁷ **A.e.**, s.74-75.

Bunun dışında *Savaş Ritimleri*'nde oyun oynayan başka çocuklar da görürüz. Seyyid Amad, “**kovalamacanın, giderek belli hedeflere doğru yarışmanın nasıl bir lezzetle**”³⁰⁸ için “**kasıp kavuracağını henüz bilmezken**”, kovalamaca oynayan çocuklara rastlar.³⁰⁸ Bundan başka, çeşmenin başında, abdest sırasında bekleyen, sıranın onlara gelmesinin ardından suları saçarak oyunlar oynamak için sabırsızlanan çocuklar görürüz.³⁰⁹ *Serçekuş*'ta ise çocukların oyunları arasında, çünkü çocuklar için bu bir oyundur, sapanla kuş avlamak olduğunu görmekteyiz.³¹⁰

Çocuk dendiğinde aklımıza gelen bir diğer faaliyet de masal dinlemeleridir. Çocukların olağanüstülüklerle merakı ve hayal güçlerinin genişliği, onların masal türüne ilgili olmalarına neden olur. Özellikle geleneksel yaşamda masalın teşkil ettiği yer büyüktür ve çocuklar bu masalları dinleyerek büyür. *Savaş Ritimleri* adlı romanda bunu görmekteyiz. Çocuklar anne yahut nenelerinden masal dinlemektedirler.³¹¹

Cahit Zarifoğlu, nesirlerinde çocukların tefekkür ve hayallerine de yer vermiştir. *Savaş Ritimleri*'nde, küçük bir çocuğun bayramı algılayışı ile karşılaşırız. Bayram'ı bir insan gibi tefekkür eden çocuk, sabah uyandığında onun gelmiş, diğerleriyle birlikte evde oturuyor olacağını düşünür. Fakat kalktığında onu göremez ve şaşırır.³¹² Aynı çocuğun öğlene bakışı da verilmiştir. Çocuk öğlenin bir vakit olduğunu, o vakitte namaz kılınacağını henüz bilmemektedir. Onun için öğlen yemek yenilecek bir zamandır ve kendisi onu **acıkmak** olarak bilmektedir.³¹³

Çocuğun dünyaya bakışı, onu değerlendirişini de görürüz Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde. Çocuk dünyayı sadece görebildiklerinden ibaret bilir. Eğer bulunduğu ortamdan çıkmaz yahut bir anlatan olmazsa, bildiği bununla sınırlı kalır:

“Büyüyorum, fakat vücudum ne kadar irileşirse irileşsin, büyüdüğüm ellerimin tutup bırakışından, eğip büküşünden belli. Büyüyorum, dünya henüz birkaç odalık bir ev ve bunun küçük avlusundan ibaret benim için.

³⁰⁸ A.e., s.38.

³⁰⁹ A.e., s.68.

³¹⁰ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.69.

³¹¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.11.

³¹² A.e., s.50.

³¹³ A.e., s.71.

Gerisinin bulunduğunu düşünmüyorum bile. Nasıl düşünebilirim, eğer bir anlatan, bir gösteren olmazsa.”³¹⁴

Yukarıda bahsi geçen çocuk, bir süre sonra, kendine yeterince güven geldiğinde bulunduğu evden dışarıya çıkmak isteyecek; daha fazlasını bilmek için dolaşmaya başlayacaktır. Yürüdükçe etraftaki evleri, atları, insanları gören çocuk; bu toprakların belirli bir yere kadar süreceğini, sonra adım atacak yer kalmayacağını düşünür.³¹⁵

Geleneksel yaşamın içerisinde, şu an toplumumuzun çok uzak olduğu bir kavramla karşılaşırız: Muştı. “Sevindiren haber”³¹⁶ manasını taşıyan bu kavramın en önemli kahramanları çocuklardır. Köyle yahut mahalleyle ilgili önemli gelişmeleri, düğün haberlerini, babalara çocuk müjdelerini hep çocuklar muştular. *Savaş Ritimleri*’nde bu görev, köyün ebesi Fevziye Ebe’nin torunu Meral’e düşmüştür. Çocuğun doğum haberini alıp, cinsiyetini de öğrendiğinde koşarak bunu babalara iletmektedir.³¹⁷

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde, hemen her çocukta görülen bir istek olarak karşımıza, **bir an evvel büyümek** çıkmaktadır. Çocuklar bir an önce büyüme ve **kendilerini ispatlama** ihtiyacını bünyelerinde barındırır. Meydanlığı geçtikten sonra babasının elinden çıkıp, eve doğru koşan Seyyid Amad, kendini **büyümüş kocaman olmuş** hisseder. Çünkü ilk bayram namazına gitmiş, namaz kılmış ve insanlarla bayramlaşmıştır.³¹⁸ Bütün bunlar onun büyüdüğünü düşünmesini sağlamıştır.

Çocuklar büyümeyi, kendilerine rol model aldıkları kişilerin yaptıklarını yapabilmek için de isterler. *Savaş Ritimleri*’nde, “Caminin duvarının dibinde büyüklerin gidip gelişlerini, hâl ve tavırlarını izleyen çocuklar; büyümeye dair ilk sezgilerini tanıyarak büyüklerin davranışlarını, öfkelerini, gözyaşlarını kapmaktadırlar.”³¹⁹ Bu çocukların tümü tek bir gövde halinde büyümekte, **kendilerinden sonra gelen küçükler hem fizikî hem de ruhî olarak onların birer**

³¹⁴ A.e., s.37.

³¹⁵ A.e., s.48.

³¹⁶ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 23 Ağustos 2013.

³¹⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.17-18, s.22-23.

³¹⁸ A.e., s.59.

³¹⁹ A.e., s.80

uzantısı gibidir.³²⁰ Aynı çocuklar tabiatla iç içe yaşamaktadır ve kendilerini ona ispatlamak zorundadırlar. “Bunun için de büyümek, daha iri adımlar almak, uçurumları daha çabuk inmek gerekiyor.”³²¹

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, köyde yahut tabiatla iç içe bir ortamda yaşayan çocukların diğerlerine nazaran daha erken büyümek zorunda oldukları görülmektedir. Yaşam şartları bunu insana dayatır. *Savaş Ritimleri*, bir köyde geçmektedir ve yazar **çocukların çok çabuk büyüdüğünü ve nenelerin onları avutmak için geçmiş tarihlerinin gerçeklerini anlatmaya başladığını** söyler.³²² Bu köydeki çocuklar, şehir yaşamının içerisinde büyüyen çocuklardan farklı işlerle uğraşmaktadır ve büyükleri onlara karışmaz:

“Kaderin bizi neye hazırladığını biliyor gibi, ne tehlikeli zirvelere tırmanmamıza, ne aramızda zaman zaman kıyasıya boğuşmamıza, ne nefessiz kalıp ölürcesine su altı yarışmaları yapmamıza, ne de ellerimize silahlarımızı alıp nişan talimleri yapıp bol bol mermi atmamıza karışıyor büyüklerimiz.”³²³

Kaderin hazırladığı şey sonunda gerçekleşir ve ülkede durumlar karışmaya başlar. Yakın bir zamanda düşmanla karşı karşıya gelineceği tahmin edilmektedir. Çocuklar da kendilerini yakalayıp ortadan kaldırma planları yapan Rus'u düşünürler.³²⁴ Karşı karşıya oldukları durum karşısında, herkes “birkaç yaş birden” büyümüştür. Artık lüzumsuz lakırdılar edemeyeceklerdir; koşan birine çelme atamayacaklarının, nükte ve muzipliklerden zevk almayacaklarını anlamaktadırlar.³²⁵

Yaşamak'ta, doğup biraz serpildikten sonra, çocukluğunu şurada burada gelişigüzel geçirmiş, gençliğini yaşayamadan birden yaşlanmış, belki de **hiç çocuk olamamış** bir meczup ile karşılaşırız.³²⁶ Aynı kitapta Cahit Zarifoğlu'nun da erken büyümüş bir çocuk olduğunu görmekteyiz. Çocukluğunda arkadaşlarıyla birlikte girdikleri mahalle kavgasında, arkadaşlarının onu yalnız bırakıp kaçması; onun

³²⁰ A.e., s.82

³²¹ A.e.

³²² A.e., s.12

³²³ A.e., s.119

³²⁴ A.e., s.138

³²⁵ A.e., s.152

³²⁶ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.20.

ruhunda derin izler bırakmış ve birden büyümesine neden olmuştur.³²⁷ Bunu başka bir bölümde, şu cümlelerden daha net anlamak mümkündür:

“Romancının dünyası belki daha karanlık, ama güvenlidir. Muhakeme eder, yargılar, karar verir ve taraf tutmaz. Cesurdur. Çocuğun çizdiği dünya ise saf ve sevimli. Ama bu saf dünyanın üzerine o çocuk diliyle serilen gülücükler dolu örtü azıcık aralandığı zaman orada ateş dolu çukurlar, kaçılacak hiç bir yeri olmayan dar bir dünya, gördüğü ışıkları tutmak için beceriksizce çırpınan ve hiç bir şeyi yakalayamayan bir hayat görülür. Ve o çocuk orada, tıpkı büyüdüğünde, bugün otuzdört yaşında olduğu gibi, öyle bir tek başınadır ki, zamanından çok önce, elinde olmadan sahip olduğu bu yalnızlığı koyacak yer bulamamış, ona çocukluğun bilgisizliği ve korkusuzluğu ile ellerini daldırması, onu üstüne başına, yanaklarına gözlerine bulaştırmıştır.”³²⁸

Cahit Zarifoğlu'nun çocukluk üzerine ısrarla belirttiği bir diğer husus da bütün çocukların İslâm dini üzere dünyaya gelmesidir. Yazara göre, Allah insanları dünyanın neresinde olursa olsun, aynı eşitlikte yaratmıştır. Yazarın deyimiyle, günah işlemeye başlayınca, yani aklı erip doğruyu yanlış ayırabilecek yaşa gelinceye kadar bütün insanlar Müslümandır. Daha sonra bir kısmı imanlı devam etmiş, bir kısmı ise iman edememiş ve kurtulamamıştır.³²⁹

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinden anladığımız kadarıyla yazar, çocukları çok iyi gözlemlemiş; onların geçirdiği gelişim evreleri ile bu evrelerin getirdiği davranış özelliklerini eserlerine yansıtmayı başarmıştır. Çocukların bebeklik döneminden, dil gelişimine; oyun çağlarından, psikolojik hâllerine kadar birçok meseleye değinilmiştir. Bütün bu konular ele alınırken, insanın çocukluk döneminde yaşadığı olayların ileriki yaşamına olan etkisine vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu eserlerde bazı çocukların yaşadıkları ortam ve olaylar dolayısıyla yaşlarından evvel büyümek zorunda kaldığı, dolayısıyla toplumun onlardan beklentilerinin de başka çocuklara göre daha yüksek olduğunu da gözlemlemek mümkündür.

2.2.5. Meslekî Roller

İnsanların yaşamının büyük bir bölümünü kapsayıp, kurduğu ilişkilerden, düşünce dünyasına kadar erki eden bir unsur da meslekleridir. Veblen, “insanların çalıştıkları işin ve bu işte kullanılan tekniğin cinsinin onların düşüncelerine, birbirleriyle olan münasebetlerine, kültürlerine ve kontrol müesseselerine biçim

³²⁷ A.e., s.62-63.

³²⁸ A.e., s.105-106.

³²⁹ A.e., s.94.

verdiğini” iddia etmiştir.³³⁰ Bir insanın karakteri, onun çalıştığı işe göre biçimlenmektedir. Fakat girdiği işteki rol davranışında da karakterine etkisi vardır.³³¹

Cahit Zarifoğlu da nesirlerinde insanların mesleklerinden, bu mesleklerin onların karakterine etkisinden bahsetmiştir. Yazar nesirlerinde insanların mesleklerine vurgu yaptığıında, bu mesleğin insanın karakterine nasıl etki ettiğini de satır aralarında söylemiştir.

İmamlık mesleği, *Savaş Ritimleri* adlı romanın imamı İshak Dedemarf ile karşımıza çıkmaktadır. Burada gördüğümüz imam, esasında sadece imamlıkla görevli değildir. Köy yaşamında caminin bir toplama görevi olduğunu düşünürsek, imam da o köyün bir nevi lideri konumundadır. İnsanlara sadece dini, Kur’an’ı, namazı öğretmekle kalmaz; aynı zamanda devletin siyasi durumuyla ilgili de halkı bilgilendirip yönlendirir. Burada iplerin ucu İshak Dedemarf’un elindedir.³³²

Kılınan bir bayram namazından sonra imam İshak Dedemarf, köylüyü caminin içerisinde tutmuş; ta başından alarak memleketin ahvâlini anlatmış ve insanların macerası bundan sonra değişmiştir.³³³ İshak Dedemarf’un anlattıkları sonucunda insanlar olayların künhüne varmıştır. Cahit Zarifoğlu, normal şartlar altında bu bilgilerin ücra bir dağ köyüne gelebilmesinin şaşkırtıcı olduğunu, bütün bu bilgilerin İshak Dedemarf sayesinde ulaştığını söyler.³³⁴ Halk radyolardan gelen yalan haberlere inanmaya başladığında onları yine gerçeğe İshak Dedemarf buluşturur:

“Radyolarda, sık sık, isimleri bütün memleketçe bilinen din âlimleri de çıkıyor, marksizm gibi bir hatadan artık dönüldüğünü imâ eden konuşmalar yaparak millî birlik ve beraberlik çağrılarını yapıyorlardı.

Fakat bir an kapılır gibi olduğumuz bir hayâlden bizi yine İshak Dedemarf çekip çıkardı.

Ve onun haklı olduğunu birkaç hafta sonra yine radyonun propagandaya yönelik yayınlarından izlemeye başladık. Radyo “isyancıların” Amerika’nın direktifi ile hareket ettiğini, onların vatan haini olduklarını ve Amerika’dan aldıkları büyük yardımlarla devlet kuvvetlerine saldırarak şurada burada askerleri “şehit” ettiklerini, bunların üzerine birliklerin yollandığını ve hepsinin imha edileceğini ilan ediyordu.”³³⁵

³³⁰ Aktaran, Krech, Crutchfield, Ballachey, **Cemiyet İçinde Fert**, s.368.

³³¹ **A.e.**, s.373.

³³² Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.99.

³³³ **A.e.**, s.116.

³³⁴ **A.e.**, s.121.

³³⁵ **A.e.**, s.126.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkan bir diğer meslek de doktorluktur. Doktorlar ile yazarın babasına koyduğu teşhis,³³⁶ kızının doğumu³³⁷ ve *Anne* adlı romanda Selman'ın tedavisi vesilesiyle karşılaşırız. İlk ikisinde doktorun sadece adı geçmekle beraber, sonuncusunda kendisiyle ilgili bir takım bilgilerle de karşılaşmaktayız. Buradaki doktorlar, Selman'ın durumu hakkında bir karara varmaya çalışırlar. Hepsi, hastanın durumunun ilginçliği dolayısıyla, onun kendi bölümlerini ilgilendiren bir vaka olduğunu söyleyip, onu kendi hastası yapmaya çalışmaktadır. Aralarındaki çekişme sırasında, Selman'ın annesi de yanlarındadır. Fakat neredeyse bayılacak durumda olan anneyi hiçbiri fark etmez. Sonra Selman'ın arkadaşı onu doktorlara “annesini” diyerek tanıştırdığında, **meslekî bir fırsat yakalamış olmanın büyük hazzı ve kendine güveniyle** “Hiç tasalanmayın oğlunuz iyileşecek.” der.³³⁸ Doktor, Selman'a sadece hasta; annesine de hasta yakını olarak bakmaktadır. Annenin oğluyla ilgili hissettikleriyle ilgilenmez. Çünkü meslekî yaşantısı bazı yönlerini köreltmıştır.

Hemşirelik mesleğine az da olsa nesirlerinde yer vermiştir Cahit Zarifoğlu. *Anne* adlı romanda, Selman'a ilk müdahaleyi yapan bir hemşiredir. Görünüşte Selman'ın bir sıkıntısı yok gibidir. Fakat sedyeye uzandığında ilkin yüzünün gerildiğini hisseder. Hemşire bir alışkanlıkla nabzını saymaya başlar. Daha sonra Selman'ın hareket edemediğini fark eden hemşire, onun kolunu kaldırmak ister. Fakat bunun bütün bir vücudu kaldırmakla eş değer olduğunu anlayınca ona ilk teşhisi koyar: Şok.³³⁹

Ebelik, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yer verdiği, sağlıkla ilgili diğer bir meslektir. Ebelik özellikle geleneksel yaşam içerisinde, doktorun olmadığı kırsal kesimlerde çok mühim bir yere sahiptir. Böyle yerlerde ebeler çocukları sadece doğurtmakla kalmaz, bunun yanında ilerleyen zamanlarda onların sağlığıyla da

³³⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.112.

³³⁷ **A.e.**, s.69.

³³⁸ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.300-301-302.

³³⁹ **A.e.**, s.292-293-294.

ilgilenir. *Savaş Ritimleri*'nde Seyyid Amad hastalandığında, Fevziye Ebe'nin onun başına gelip gitmesi buna bir örnek teşkil eder.³⁴⁰

Fevziye Ebe'den bahsedilirken, onun kendini köydeki kız-erkek çocuk tartışmalarından koruduğu söylenmektedir. Geleneksel yaşam içerisinde insanların çoğu erkek çocuk istemekte, özellikle önceki çocuklar kız olmuşsa bu beklenti daha da artmaktadır. Fakat Fevziye Ebe'nin durumu başkadır:

“Bütün bunlardan kendini koruyan bir tek kadın var: Köyün nur yüzlü ebesi Fevziye Nine. Ona göre babaların, kadınların gözbebeklerinin içine kadar ilerleyip dik bir ifade ile “erkek çocuk” diye duruşları, bu kaba arzu, anlaşılır bir çabadır sadece, ona hiç aldırılmaz. Herkese ve her ihtimale ışıklı gülümsemelerle bakar ve doğum yaklaştıkça, aracılık edeceği mucizenin etkisiyle terler.”³⁴¹

Pilotluk, bu tezin konusu olan nesirlerde karşımıza çıkan bir diğer meslektir. Cahit Zarifoğlu'nun planör kursuna katıldığı ve pilot olmaya hevesli olduğu bilinmektedir.³⁴² Kendi ifa edemediği mesleği, yazmak; böylelikle bir nebze içinde olmak istediği varsayımında bulunmak bizce mümkündür. Pilotluk mesleğinin insanda yarattığı durumla ilgili yazar şunları söylemektedir:

“Pilotların birçoğu sivil giyinmişlerdi. Uçuş elbiseleri olmayınca onları alelade insanlarla karıştırmak mümkündü belki. Fakat omuzlan dik, başları gururla kalkık yürüyen bu insanların farklı olduklarını kim görse hemen anlayabilirdi.”³⁴³

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkan, günümüzde çok temsilcisi kalmamış bir meslek olarak, at arabacılığını göstermek mümkündür. “Savunma” adlı hikâyede, bir adamın eşinin babası olarak karşılaştığımız at arabacısı, kızını bu adama; elindeki kara deri çantayı, anlayamadığı şeylerden söz edişini görünce böbürlene böbürlene vermiş, onu alıp başka ve zengin bir semte götürmesine ses çıkarmamıştır.³⁴⁴ Arabacı muhtemelen yoksuldur ve kızının bu yoksulluğun içerisinden gitmesini istemiştir. Yoksul bir arabacıyla karşılaştığımız diğer bir hikâye de “Kentin Ortasında Bir An”dır. Buradaki arabacı atlarını sevmektedir, fakat onları zalim müşterisinin isteği üzerine kamçulamak zorundadır:

³⁴⁰ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.44.

³⁴¹ **A.e.**, s.16-17.

³⁴² Özdenören, “Kuşbakışı”, **Hece: Yedi Güzel Adamdan Biri: CAHİT ZARİFOĞLU**, s.11.

³⁴³ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.255.

³⁴⁴ Zarifoğlu, “Savunma”, **Hikâyeler**, s.45.

“Bu atları daha fazla koşturamam diyorum, sür diyorsun, yoksul bir arabacı olduğumu kaç kez tekrarladım, ayrıca (ne tuhaf) atlarımı da seviyorum, onları buyruğun üzerine kamçılıyorum zalim müşteri -işte tiyatronun önündeyiz, kırmızı astarlı siyah paltona rüzgâr vererek smokinin ve şapkanla -kara bir balerin gibi biraz da- atlayıp uzaklaşıyorsun, terli atlarımın sağrılarına, boyunlarındaki tere, kabaran damarlarına bir kere bakmıyorsun bile, şu soldakine bak, sana hizmet etmenin gururu içinde, tepinerek, burnundan pis havayı gürültüyle atarak, bedeninde kamçıların fazlasıyla kıpırdattığı enerjiyi sakinleştirmeye çalışıyor, -dönüp arkandan da bakıyor, başını sert arkaya attıkça, oksijen için nasıl ciğerlerini zorluyor, zayıf ve sarı, kılları terli, öbek öbek birbirine yapışmış, uçları sivri.”³⁴⁵

Polis, Cahit Zarifoğlu'nun ele aldığı meslek gruplarından biridir. Polislik, yazarın ele aldığı meslekler içerisinde, insanın karakterini en fazla etkisi altına alan ve insanın kendinden uzaklaşmasına neden olan bir meslek olarak durur karşımızda. *Yaşamak*'ta, bir ölümün ardından olay yerine gelen polis adeta bir oyun oynuyormuşçasına yerleri tebeşirle çizmektedirler.³⁴⁶

Ölüm polisler için bir meslekî durumdur. “Kentin Ortasında Bir An”da insanlara “Hep vuruluyor ve yatıyorsunuz parke taşlar üstünde böyle kanaya kanaya ve geberiyorsunuz, ve kolay ondan sonrası sizler için, ve Tanrı kovsun sizleri.”³⁴⁷ diyen polis bunun en güzel örneğidir. Yerde yatan kişinin öldüğünü söyleyenlere, “Sakın hiç kimse tekrar etmesin öldüğünü onun, diyeni vururum.” der ve bu konuda ısrarcı olan birini çekip vurur.³⁴⁸ Bütün bu sahneler, polislerin ölüme bakışı ve psikolojik hâllerini vermektedir. Etraflarındaki insanlara sürekli bir öfke beslemektedirler. *Yaşamak*'ta polislerin halkın linç etmek istediği adamı onların eline bırakması da bunu gösterir. Meslekleri nedeniyle insanların içerisinde kendileri şiddet gösteremezler fakat başkalarının göstermesine ses çıkarmayarak içlerindeki duyguyu tatmin edebilirler. Ki adamı daha sonra ıssız bir yere getirip, tutuklama nedenleri de olan kravat takamama dolayısıyla dövmüşlerdir.³⁴⁹

Avcılık, Cahit Zarifoğlu'nun dikkatini çeken bir faaliyet olacaktır ki nesirlerinde buna yer vermiştir. Avcılığın bir meslek olup olmadığı tartışılabilir bir konu olmakla beraber, biz bu bölümde ele almayı uygun görmekteyiz. Cahit Zarifoğlu'nun anlattığı avcılar; “sabah erkenden kalkan, yorgunluktan gözleri şiş

³⁴⁵ Cahit Zarifoğlu, “Kentin Ortasında Bir An”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.61.

³⁴⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.16.

³⁴⁷ Zarifoğlu, “Kentin Ortasında Bir An”, **Hikâyeler**, s.63.

³⁴⁸ **A.e.**, s.64.

³⁴⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.181.

olan, ama avlandıkları süre boyunca bunu hatırlamayan, evlerine yorgun giden ve çocuklarının yorgun gördüğü fakat ertesi gün yine erkenden uyanan” insanlardır.³⁵⁰ Avlandıkları sürede durmadan ateş ederler. “Av bolsa, daha çok avlanmak arzularıyla oturup bir şeyler yemeye vakit ayıramazlar.”³⁵¹

Avcılar, eş ve çocuklarıyla ilgilenmeye vakit ayırmazlar. Eve gittiklerinde çocukları çoktan uyumuş olur. Evde dahi avcılıkla ilgili şeylerle (aletler vs.) meşgul olduklarından dolayı eşleri bu durumdan rahatsızdır. İşlerini engellemeye çalışırlar fakat çoğu zaman avcılarının tutkuları eşlerinin bu yöndeki azimlerinin önüne geçer.³⁵²

Avcılıkta önemli olan bir husus olarak, ateş edilen kıpırtının insan olma olasılığı durur karşılarında. Bütün avcılar, ateş ederken bunu akıllarından geçirmektedirler. Birçoğu daha önceleri ölmüş avcılarının düştüğü zavallı durum ile vuranın yaşadığı şoka tanık olmuşlardır. Fakat buna rağmen, önlerine gelmiş bir avı “ya insansa” diyerek kaçırma olasılığını göze almazlar.³⁵³

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde meslekî rollerin, insanın davranışlarına etki ettiğini görmekteyiz. Doktor, polis gibi meslek grupları sürekli ölümle iç içe olduğu için, bu meslekleri ifa eden insanlarda ölüme karşı bir tepkisizlik gelişmektedir. Bir yerden sonra ölüm, onlar için sadece mesleğin bir parçası hâlini almakta; onun insana değen yanı onlar tarafından görmezden gelinmektedir.

Hemşirelik ve ebelik Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde birer bölümde olmak üzere yerini almıştır. Bu mesleklerde çalışanlar kadındır ve mesleklerinin gerektirdiği duyarlılığa sahiptirler. Özellikle ebelik mesleğini sürdüren Fevziye Ebe sabrı ve insanların psikolojileri iyi bilmesiyle öne çıkar.

İmamlık mesleği ise diğer meslek gruplarından başka bir yerdedir. Çünkü imam sadece camide namaz kıldırarak görevli değildir. Bulunduğu köyün lideri konumundadır ve halkı toplama, birleştirme görevinin yanı sıra onlara önderlik etme rolünü de insana yüklemektedir.

³⁵⁰ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.34.

³⁵¹ **A.e.**, s.36-37.

³⁵² **A.e.**, s.58-59-60.

³⁵³ **A.e.**, s.65.

Bunların dışında pilotluk, at arabacılığı ve avcılığın birer meslekî rol olarak insanın davranışlarına etkisi de Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde ele alınmıştır.

2.3. Tezahürlerine Göre İnsan

Tezahür, “belirme, görünme, gözükmeye, ortaya çıkma, oluşma”dır.³⁵⁴ İnsan yaşam içerisinde farklı görünümlere bürünebilmektedir. Bunlardan bir kısmı müspet olurken, bazıları da menfi olabilmektedir. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde önümüze çıkan tezahürleri bu bakımdan incelemek yerinde olacaktır.

2.3.1. İnsanın Müspet Tezahürleri

Müspet, “olumlu”³⁵⁵ manasına gelmektedir. İnsanın müspet tezahürleri, bu başlık içerisinde ilk olarak ele alınacaktır. Bunları; **idrak, irade, merhamet, sevgi saygı, hicap, sabır, edep, cesaret, mümin, âşık, meczup, deli, pir, şeyh, lider** olarak sıralamak mümkündür. Bu bağlamda ilk olarak “Anlama yeteneği, anlayış, akıl erdirmeye”³⁵⁶ anlamına gelen **idraki; akıl-kalp birlikteliği, tefekkür, tahayyül ve rüya** unsurlarıyla birlikte incelemeyi uygun görmekteyiz.

Akıl, insanı yaratılmış diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliktir. İnsan akli sayesinde, bir konu hakkında düşünür, ölçer biçer ve karar verir. “İnsan akli vasıtasıyla, yalan kötüdür, zulüm kötüdür, doğruluk iyidir, âdalet güzeldir gibi ahlakî genellemelere gidebilmektedir.”³⁵⁷ Kerim Buladı, Mevlâna'nın akli ikiye ayırdığını söyler. Birincisi, çalışarak kazanılan, ikincisi, Allah vergisi akıldır. Okuldaki öğrencilerin yaptığı, düşünmek, ezberlemek gibi işlerle kazandıkları bilgiler, kazanılmış akıldır. Bu akla bilgi, dışarıdan gelmektedir. Allah'ın ihsan ettiği akıl ise, gönül ve candan beslenir.³⁵⁸ Kanaatimizce bunu şöyle de algılamak mümkündür: Birincisi insanın daha çok dünyevî işlerini yürütmesine, ikincisi ise ruhuyla ve öte dünya ile ilgili bağlarının kontrolüne yardımcı olur. Dünyaya dair işlerini yürütmede insan birincisinden, manevi boyutlardaki ilişkileri içinse ikincisinden faydalanır.

³⁵⁴ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 6 Ekim 2013.

³⁵⁵ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

³⁵⁶ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

³⁵⁷ Kerim Buladı, **Kur'an'ın İnsan Tasavvuru (Kıyâmet Süresi Tefsiri)**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2007, s.227.

³⁵⁸ Aktaran, **A.e.**

Cahit Zarifoğlu bu ikisini nesirlerinde **akıl ve kalp** olarak ele almıştır. Genellikle birbiriyle yan yana anılan bu kavramlar, insanın idrak gücünü oluşturan ilk ve en önemli basamak olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Tilki ile Aslan” hikâyesinde, Aslan ile Tilki’nin yolculukları esnasında, Aslan’ın burnuna insan kokusu gelir. Tilki “Canınız yemek mi istiyor onları?” diye sorduğunda Aslan, yolculuğun başlarında olsalardı yemek isteyeceğini, fakat artık onlardaki **akıl ve yüreğin** kokusunu aldığını anlatır. **Aslana göre bu, insanları kendilerinden üstün kılan şeydir.**³⁵⁹

Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*’ta Necip Fazıl Kısakürek’ten bahsederken; onun akıl ve kalbine vurgu yapar:

“Beni herkes kandırabilir” diyor. Mesela para konusunda, dünya menfaatleri konusunda. Teorik zekasının büyüklüğü görüyorum ki onda pratik ve özellikle aldatıcı, kandırıcı, kurnazlık edici zekaya yer bırakmamış, bu yaşına rağmen kalbi çocuk kalbleri gibi temiz ve berrak. Onda hesabîlik yoktur. Onun bize menfi ya da müsbet görünen her hareketinde, ve eyleminde, sadece tarihi büyük misyonunu yerine getirdiğine inanırım.”³⁶⁰

Diyebiliriz ki, Cahit Zarifoğlu’nun Necip Fazıl Kısakürek’teki akıl ve kalbine vurgu yapması, insanı diğer yaratılmışlardan ayıran en önemli özelliği olması dolayısıyladır. Bu özelliğini ortaya koyarak, onun idraki hakkında da bize bilgi vermektedir.

Akıl ve kalbin insanda eğitilebilir bir unsur olduğunu da Cahit Zarifoğlu’nun eserlerinde görmekteyiz. *Ağaçkakanlar*’da bir babanın yavrusunun **kafa ve kalp**³⁶¹ eğitimini verdiğini görürüz. Çocuğuna dünyadaki nimetlerin sonsuz olduğunu, fakat bunlarda herkesin hakkı olduğunu ve saçıp savurmaması gerektiğini anlatmaktadır.³⁶² Burada bahsi geçen kafa ve kalp eğitiminin, aklın ayırımını yapabileceği ahlâk kuralları ile kalbin denetiminde olan vicdan ile ilgili olduğunu görmekteyiz.

Savaş Ritimleri’nde, çocukların tabiat içerisinde, aklını ve gönlünü bir arada kullandığını fark ederiz. Akıllarını kayalara tutunan ellerinin kaymaması için kullanmakta; yaşadıkları toprakların içindekileri, onların üzerinde olanlarla

³⁵⁹ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.323.

³⁶⁰ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.44.

³⁶¹ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.174.

³⁶² *A.e.*, s.175.

şekillenen ve ellerinin altında tertip edilen anlamları gönüllerine alıp onunla yaşamaktadırlar.³⁶³

Cahit Zarifoğlu, aklı ve kalbi yan yana kullandığı gibi, ayrı ayrı da ele almıştır. Akıl insanın üstün bir vasfı olarak öne çıkmaktadır. Ele aldığı nesirlerde karşımıza çıkan **akıl küpü**,³⁶⁴ **çok akıllı olduğu için taklit bile edilemeyen**,³⁶⁵ insanlar buna delalet etmektedir. İnsanın **düşünen aklı**³⁶⁶ onun belli konularda bir neticeye varmasına yardımcı olmaktadır. Fakat akıl her zaman, her şeyi anlamaya yetmez ve bu gibi durumlarda kalp devreye girer. Aklın her şeyi anlayamayacağına yapılan vurguyla *Kuşların Dili* adlı hikâyede karşılaşmaktayız. Burada padişahın bahsedilirken “onu size nasıl öveyim, akıl onu anlayamaz ki övsün”³⁶⁷ denmektedir. Yine aynı kitapta, girmiş oldukları yolda belli aşamaları aştıktan sonra, kendilerine verilecek bir göz ile **akıl almaz sırlara** erebilecekleri söylenmektedir.³⁶⁸ Bu sırlar ancak kalp ile anlaşılabilir.

Cahit Zarifoğlu birçok yerde insanın kalbini tanıması gerektiğine vurgu yapmıştır. İnsan bunu ancak kendine, içine yönelme ile başarabilir. Etrafındaki yoğunluğu, hayat telaşesini, kentin hızını bir kenara bıraktığında, kendini ve dolayısıyla kalbini tanıyabilecektir:

/ Bir kalbiniz vardır onu tanıyınız.
Bir şehir kadar kalabalıktır bazıları
Bir dehliz kadar karanlıktır bazıları
Konuşurlar
İsterler
Susurlar
Dinlememişseniz nice yıl kalbinizi
Ev meslek iş para geçim diyerek
Düşünün şimdi bir de
Şehirlerde kasaba ve köylerde
Başını eğmiş kalbiyle söyleşen bir kişi olduğunuzu. /³⁶⁹

Cahit Zarifoğlu zaman zaman durup **kalbine bakmaktadır**. Kimi zaman **kalbinin bir “su”, kendisininse bu suyun dışında kalan “bir çöp parçası”**

³⁶³ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.12.

³⁶⁴ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.81.

³⁶⁵ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.314.

³⁶⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.25.

³⁶⁷ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.23.

³⁶⁸ **A.e.**, s.84.

³⁶⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.58.

olduğunu görür ve o suda yanmak gerektiğın işaret eder.³⁷⁰ Bazen de burada sadece bir “et yürek” olduğunu görür.³⁷¹ Böyle zamanlarda **etrafında kalbini tanıyanlar olmadığına** şükreder. Çünkü insanlar “Şu kalbini yok etmişin hâline de bak.” diyerek onu kınayacaklardır.³⁷²

Kalp insanın aklının bir boyutu olmakla beraber ona bağılı bazı duygular vardır. Cahit Zarifoğlu nesirlerinde bunlara da yer vermiştir. **Evlat bağılılığının “kalbe bağılı bir urgan” olması ve içinde “kan deveran” etmesi,**³⁷³ bununla ilgilidir. Aile bağılarının yanında kalple yan yana gördüğümüz bir diğerk duygu da **aşktır**. Cahit Zarifoğlu, dünya ilişkilerinde aşkın araştırmakla ilerlediğini söyler. Bir menzil vardır ve bu menzile varıncaya kadar insanın önüne birçok caydırıcı gelmektedir. Fakat bunlardan en onarılmaz olanı, kalbin hesap yapmaya başlamasıdır. Eğer ki kalp hesap yapmaya başlamışsa, menzile varmak söz konusu olmaz. Bundan dolayıdır ki, kalbinin hesaplarını dinlemek için, yine kalbini dinlemeye çağırır insanları.³⁷⁴

Kalp her zaman olumlu duyguların yer aldığı bir yer değildir. Bazen hırsları nedeniyle hırçınlaşıp, istekleri artan bir konuma da gelebilir:

“Kendi kalbini dinliyormuş gibi göğsüne eğilmiş duran bu yaratık için kalb, bir yaşama işareti olmaktan çıkmıştı. Adam, bunun dışında kalbin hangi ödevleri varsa onlardan birine dalmıştı. Başka hiç bir şekilde açıklanmıyacak olan bu duruşun ona bu kadar büyük bir acıya mal olmasına rağmen, yoldan geçenleri çevirip durumu onlara da anlatmak istemeyişindeki erişilmez zorluğu acaba nasıl elde etti.- Kalbi gün geçtikçe ağırlaşıyordu şimdi. Bu öyle bir kalb haline gelmişti ki üzerine düşüldükçe bedeni ödevlerini küçümsüyor, bıçakla açılmış yaralara benzeyen ağızlarından hep bir defalıkmiş gibi az az kan kusuyor, en küçük ihmallerde hatırlansın diye duraklıyor ya da hızla çalkalanmaya başlıyarak en uzak hücrelerdeki uyuşuk dikkatleri bile korkuyla irkiliyor, basınçlı kanla tartaklıyordu. -Birgün geldi ki büyük evin bütün odalarına yerleşen, sahiplerini bahçedeki kulübeye kovan kaprisli, benzeri görülmemiş yepyeni bir uşak gibi biricik efendisi oldu adamın. Hırçınlaşmakta ve istemekteydi bu kalb.”³⁷⁵

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde geçen aklı; ikili bir şekilde, akıl ve kalp olarak ele almak mümkündür. Ona göre insan her şeyi, matematiksel bir zekâ ile çözemez, bazı şeylerin anlamlandırılabilmesi için kalp gerekir. Buna mukabil,

³⁷⁰ A.e., s.117.

³⁷¹ A.e., s.118.

³⁷² A.e., s.170.

³⁷³ A.e., s.123.

³⁷⁴ A.e., s.125.

³⁷⁵ A.e., s.20-21.

eserlerinde akıl ve kalbi çoğu zaman yan yana almış, insanın bu ikisini birlikte kullandığı vakit akıl yürütme işini tam anlamıyla gerçekleştireceğini ortaya koymuştur.

Tefekkür, kelime anlamı olarak; “düşünme, zihin yorma” manalarını taşımaktadır.³⁷⁶ Kerim Buladı, bir insanın bütün hareketlerini yönlendiren şeyin tefekkür olduğunu dile getirir. Ona göre, insanların gönlündeki düşünce ışığı zayıfsa yahut duyu organlarıyla alınan veriler ışığın, düşüncenin işlemeyeceği kadar ham ve kaba ise, insan düşüncesi artık bir ışık olmaktan çıkar. “Akıllı kişilerin yolunu aydınlatan ışıklar, düşünceleridir.”³⁷⁷

İnsan özellikle kendiyile baş başa kaldığında tefekkür etmeye başlar. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, kendisiyle baş başa kalanların, daha rahat düşünceye daldıklarını görürüz. *Ağaçkakanlar*'daki baba ağaçkakanın, düşünceye dalmak için eşinin uyumasını beklemesi³⁷⁸ bununla ilgilidir. İhtiyar reis Fehim Kul'un da geceleri düşündüğünü, hatta bu düşünceler dolayısıyla uyuyamadığını görürüz.³⁷⁹

Tefekkür etmek, her ortamda mümkün olan bir durum değildir. Tabiatın insanı zorladığı yerlerde hareket tefekkürün önündedir. Ortega y Gasset'in dediği gibi: “İnsanın yazgısı her şeyden önce eylemdir. Düşünmek için yaşıyor değiliz, tersine, düşünmemiz yaşamayı başarabilmek içindir.”³⁸⁰ İnsan bu durum ile en çok coğrafi şartların onu zorlaması ile karşılaşmaktadır. *Savaş Ritimleri*'nde bu konu şu şekilde dile getirilmiştir:

“İnsan bu suyun kenarında durup, ağır ve dalgın bir tefekkürün salıncağına yatmamıştır. Düşünce, sakin denizlerin tatlı tatlı salladığı bir gemi değildir burada. Tersine hareket vardır. Kocaman bir taşı kollarının ucunda yükseltip ileri fırlatan insan, hem bu harekete katılır hem de hareketin içindeyken kavrar. Oluşlar da bunun peşine takılır ve zaman, peş peşe büyüyen çocukların üzerinde dalgalandıran rüzgarlardan bir ritim alır.”³⁸¹

³⁷⁶ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Yay. Haz. Aydın Sami Güneşal, 22. bsk., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2005, s.1057.

³⁷⁷ Buladı, **Kur'an'ın İnsan Tasavvuru (Kıyâmet Sûresi Tefsiri)**, s.225.

³⁷⁸ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.168.

³⁷⁹ Zarifoğlu, “Şeyhane”, **Hikâyeler**, s.170.

³⁸⁰ Ortega y Gasset, **İnsan ve “Herkes”**, 4.bs., İstanbul, Metis, 2011, s.39.

³⁸¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.13-14.

İnsanın düşünceye dalabilmesi için bir vasıta gerekebilir. Bu vasıta bazen şehrin ışıklarının insanda uyandırdığı ilgi,³⁸² bazen de kendi varlığını anlamlandırma çabası olabilir. Diyebiliriz ki insan, kendiyile baş başa kalıp, düşünmeye başladığında ilk tefekkür edeceği şeylerden birkaçı kendi varlığı ve evrenin yaratılışı olacaktır. İnsanın kendi ve evrenin varlığını sorgulamasını “İnsan ve İnanç” bölümünün “İnsanın Varlık Problemi” başlığı altında ayrıntılı şekilde işlediğimiz için, burada sadece değinip geçmekle yetiniyoruz.

Ağaçkakanlar adlı hikâyede, kuşların içlerini delip yediği cevizlere bakarken, bunun arkasında yatan kudreti hayretle tefekkür ettiklerini görürüz.³⁸³ “İns” adlı hikâyede, İns’in varlık düşüncesi etrafında derin tefekküre daldığını görmekteyiz.³⁸⁴ İns’in düşüncelerinden dikkate değer bir nokta ise, henüz kelime yokken bile düşünüyor olmasıdır.³⁸⁵ Nasıl düşündüğüne Cahit Zarifoğlu şu şekilde açıklık getirmektedir:

“İns düşünüyordu.

Ne gibi düşünüyordu? Kelime yoktu, kelimesiz.

Gözleriyle görünce, düşünmesi oydu. Anlamaya çalışınca ya bakıyor, ya da gözlerini kapayıp, önceden baktığını gözlerinin önüne getiriyordu. Başının içinde kelime doğmamıştı kelimeyi bilmiyordu. Tepedeki iç içe olan çadırların içinde büyük düşünmeye başladığı zaman hatırlıyabildiği kadar gerilere gitmiş, oradan başlayarak gözünün gördüklerini arka arkaya gözlerinin önüne getirmeye başlamıştı. Bunlar arka arkaya gelen resimlerdi. Her resimde anlıyamadığı vardı. Anlamayınca gözünün önündeki resmi zorluyordu, resimse şeklini çevirmiyor aynı kalıyordu, o zaman İns acele ondan sonraki resme geçiyor, yeni resim biraz öncekini hafifletiyor, açıklar gibi oluyor ama anlamadığını daha çok içinde taşıyordu. Karşılaştırıp netice çıkarmayı yapamıyordu. Çünkü kelime yoktu. Karşılaştırmayı yaşamında gördüklerinin herhangi bir yerinden iki resmi yan yana koyarak yapıyor, bunları zorluyor, ama bunlar üçüncü bir resim vermiyordu.”³⁸⁶

Tefekkür dediğimiz şey, insanın doğru ve yanlış birbirinden ayırmasına yardımcı olur. Kulaktan kulağa anlatılagelen bilgilerin doğruluğunu insan sorgulayabilir ve düşünmek suretiyle kendisi bir sonuca varabilir. “Çın Çın Yıllancıklar” adlı hikâyede, kendisine yıllarca insan denen varlığın kötülüğünden

³⁸²Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.370.

³⁸³Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.175-176.

³⁸⁴Zarifoğlu, “İns”, *Hikâyeler*, s.17-18-19, 26-27-28-29-30.

³⁸⁵A.e., s.29.

³⁸⁶A.e., s.29-30.

bahsedilmiş bir anne yılan vardır. Kaval çalan bir insanla karşılaştığı vakit **çeşitli düşüncelere dalar** ve kendisine anlatılanların doğruluğunu sorgulamaya başlar.³⁸⁷

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde gördüğümüz düşüncenin bir diğer boyutu da insanı olgunlaştırmasıdır. Tefekkür eden insan, hiç düşünmeyip kendini hayatın hercümercine bırakan insana göre daha olgundur. Olaylara yahut durumlara bakışı, muhakeme ediş yeteneği daha fazla gelişmiştir. Cahit Zarifoğlu bu durumu “**düşünmekten büyümüş**” diyerek özetler.³⁸⁸

Düşünceyi insan kendi kendine oluşturacağı gibi, belli düşünceler başkaları tarafından insanlara benimsetilmeye de çalışılabilmektedir. Batının düşünceleri yıllarca bizim toplumumuza empoze edilmeye çalışılmıştır. İnsanlar inançtan uzaklaştırılmak istenmiştir. Cahit Zarifoğlu bu duruma karşı olduğunu açıkça belirtir:

“okula inanmıyor musunuz” dinimizi inancımızı büyüklerimizi gerçek kahramanları öğreten okullara inanıyoruz ve yapıyoruz onları da yani imam hatip lisesi değil henüz istediğimiz gibi ama biz halk olarak aramızda para toplayarak heyetler kurarak ve devletimizin arzusu olarak kurduğumuz okullarda yetişen çocuklar varya çok daha bilgili ve daha kişilikli daha saygılı tarihimizde hakkı olanlara yılanlara değil yapanlara karşıdır lar müstemleke tipi kalkınmaya karşıdır lar bu tip kalkınmadan milleti kurtarmak isteyenleri asanlara ve karşıdır lar

batının düşüncelerini kendi düşünceleri sanan zavallılara³⁸⁹

Cahit Zarifoğlu'nun eserlerinde “**düşünceyi güzelleştirme**” idealine rastlarız. Özellikle *Serçekuş* adlı hikâyede bu idealin ne olduğuyla alakalı uzun açıklamalara gidilmiştir. Burada insanın dünyadaki güzellikleri görüp anlayabilmesi için **düşünceyi elde etmiş** olması gerektiğine vurgu yapılır.³⁹⁰ Bu düşüncenin elbette görünenin ardındaki esas Varlık'ı görebilmektir. Yazara göre bu ancak **İslâmî düşünce** ile mümkündür. İnsan etrafında gördüğü varlıklara bu pencereden baktığı zaman, gerçek güzelliği görmemesine imkân yoktur. *Serçekuş* düşünceyi ele geçirdiğinde şu sonuca varır:

“Ve Serçekuş yeryüzündeki maddi nimetlerin biraz daha aydınlanmasını bekleyerek hazırlanıyor ve düşünüyor. Yeryüzünün güzellikleri perde perde açılarak onu görmek ve anlamak isteyenlere doğru geliyor.

³⁸⁷ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.353.

³⁸⁸ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s. 214.

³⁸⁹ **A.e.**, s.31-32.

³⁹⁰ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.27.

Her ne ki insanları da diğer varlıkları da güzelliğe eğilmesinler diye engelliyorsa onlar, onlar karşılıklarına nimetler sıralanarak alt edilebilir. Onları Allah hazırladı ve önümüze yaydı. Serçekuş da bundan habersiz değil. O yüzden çevik ve istekli. Nimeti anlıyor ve seviyor. Onları düşünerek uykuyu bile yeniyor. Yaradanın buyrukları da bir nimettir. Emirleri, yasakları ve izinleri. Eğer bize izinleri olmasaydı ne yapardık.

Yemek içmek
Sevinmek ve gülümsemek.
Ok atmak, güreşmek
Evlenmek
Yürümek
Oturmak uyumak çalışmak
Ve daha milyonlarca izin..
Hepsi ne kadar da çok. Allah ne kadar cömert.”³⁹¹

İnsanın düşünen bir varlık olduğu Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde görülmektedir. Düşünme vasfı sayesinde insan, doğru yanlışı ayırabilmektedir. İnsan tefekküre daldığında düşündüğü konulardan biri olarak varlık meselesi karşımıza çıkar. Zarifoğlu, insanın varlık hakkında düşünmesini ve bu düşünceyi güzelleştirmesini salık vermiştir. İnsanın düşüncesini güzelleştirmesi ise, etrafında olup biten her şeyin Yaratıcı ile bağlantılı olduğunu kavramaktan geçmektedir.

Tahayyül; “hayale getirme, hayalde canlandırma” anlamlarını taşımaktadır.³⁹² Yeni hayaller üretme, sadece insanlara mahsus bir eylemdir. Bir şeyi zihinde canlandırabilmek için insanın dış dünyadaki cisimlere ihtiyacı vardır. Yani insan duyu organlarıyla algılayamadığı bir şeyi hayalinde canlandıramaz. Ya kendisi dışında cisimler, yahut da duyu organları gerekmektedir.³⁹³ Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yer verdiği tahayyül konusu içerisinde böyle durumlara rastlamaktayız. *Savaş Ritimleri*'nde hayatlarında hiç düşman görmemiş çocuklar, zihinlerinde düşmanı hayal etmeye uğraştıkları vakit başarılı olamazlar. Düşman zihinlerinde hep muğlak kalır, bir türlü netleşmez.³⁹⁴

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde tahayyül etmek, insanın yaşamı içerisinde olmazsa olmazlarından. Nasıl ki insan düşünen bir varlıksa ve düşünmeden duramazsa, hayal de insan için böyledir. Diyebiliriz ki insan hayallerinden de mürettep bir varlıktır. Cahit Zarifoğlu, insanın hayallerini, onun sahip olduğu önemli

³⁹¹ A.e., s.28.

³⁹² Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s.1018.

³⁹³ İbn Rüşd'den aktaran, Atilla Arkan, **İbn Rüşd Psikolojisi- Fizikten Metafizığe İbn Rüşd'ün İnsan Tasavvuru**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s.168.

³⁹⁴ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.133.

şeyler arasına koymaktadır. Bir roman kahramanının ağzından dökülen “Sahip olduklarımı göğsümden, elbiselerimden boşaltarak önüne koyar gibi önünde diz çöküyor ve anlatıyor, tümünden vazgeçiyorum, Bunların arkasında **hayâllerim, özlemlerim ve çocukluğum da var.**”³⁹⁵ cümleleri bunu belirginleştirmektedir.

Ele aldığımız nesirlerde, insanların hayalleri çeşit çeşittir. İçerisinde bulunduğu çevre, yaşam koşulları, ilişkileri, ruhsal durumu vs. insanın kurduğu hayalleri etkiler. Gurbetteki bir insan tahayyülünde köyünü canlandırır.³⁹⁶ Yahut çocuğu olmayan biri, çocuğunun olduğunu ve onunla güzel günler geçireceğini hayal eder.³⁹⁷ Azınlık olduğu topraklarda yönetimi ele geçirmeyi hayal eden insanlarla da karşılaşmak mümkündür.³⁹⁸ Ülkesi düşman tarafından işgal edilmiş insanların, düşmanları topraklarından söküp atmak istemesi de geleceğe dair kurulmuş bir hayaldir.³⁹⁹

Savaş Ritimleri'nde küçük çocukların hayali şelaleye gitmektir.⁴⁰⁰ Şelalenin ucundan aşağıya doğru atlamak istemektedirler. Fakat hayallerin reel hayata taşınması noktasında insana bir güç gerekir. Bu güç bazen küçük bir adım, bazen gösterilecek ani bir cesaret, bazen daha fazlasıdır. İşte bu cesaret Nurullah'tan gelir. Nurullah şelaleden atladıktan sonra çocuklar hayallerinin gerçek olacağına inanarak onu geliştirmişlerdir.⁴⁰¹

Bazen insanlar gerçeği görebilmek için tahayyül yeteneklerini kullanmak zorunda kalabilirler. *Katıraslan* adlı hikâyede, insanlar Katıraslan'ı görmek için hayallerini zorlar.⁴⁰² Burada zihinde canlandırılmaya çalışılan şey, daha önce görmedikleri bir varlıktır. Ellerinde sadece anlatılanlar ve birleşik ismi oluşturan ayrı ayrı hayvanlar vardır. Bu verilerden yola çıkarak bir hayal geliştirirler ve Katıraslan'ı görmeye çalışırlar.

³⁹⁵ A.e., s.150.

³⁹⁶ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.254.

³⁹⁷ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.174.

³⁹⁸ Zarifoğlu, *Sütçü İmam*, s.58.

³⁹⁹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.123.

⁴⁰⁰ A.e., s.77.

⁴⁰¹ A.e., s.119.

⁴⁰² Zarifoğlu, “Katıraslan”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.130.

İnsanın hayal dünyası onun yaşamından bir parçadır. Hatta diyebiliriz ki; her hayal yeni bir yaşamaktır. İnsan kurduğu hayallere kendisini inandırmaya başladığı vakit, gerçeğe hayali ayıramaz hâle gelir. Tabiatla sürekli yılan korkusuyla yaşayan insanın, yılan gördüğünde gerçek yahut hayal olduğu konusunda şüpheye düşmesi buna örnektir.⁴⁰³ “Köyümüze Yağdı Karlar” adlı hikâyede, karlı zamanlarda köye gelip, ucuza odun satan ihtiyarları anlamakta güçlük çeker insan zihni. Hiçbir yerde odun kalmamışken gelip odun satan bu ihtiyarların gerçek mi hayal mi oldukları konusunda şüpheye düşerler.⁴⁰⁴ Gerçek yaşamda olamayacak kadar iyidirler, fakat insanlar eve gelip odunları yakmaktadırlar.

Serçekuş adlı hikâyede avcı, kuşla arasında geçen konuşmayı hatırladığında bunun hayal mi yoksa gerçek mi olduğunu ayırt edemez. Yaşamın içerisinde böyle bir olay mümkün değildir, fakat avcının hafızasında olay çok canlıdır ve bu nedenle onu yanıltmaktadır.⁴⁰⁵

Cahit Zarifoğlu, insanın hayal kurabilmesi için gerçeklerin de bir nebze olsun bu hayalleri beslemesi gerektiğini söyler. Aynı zamanda gerçeği anlayabilmek için de “**geniş hayâlli olmak**” gerektiğine vurgu yapar.⁴⁰⁶ Onun nesirlerinde, yukarıda da bahsettiğimiz gibi hayal ve gerçek iç içedir. Hayali gerçek yaşamdan ayırmaz, aksine insanın hayatında bir gereklilik olarak görür.

Cahit Zarifoğlu tahayyül etmeyi insan yaşamında önemli bir yere koymuştur. Öyle ki gerçeği anlamak için hayalin geniş tutulması gerektiğini dile getirmiştir. İnsanların kurduğu hayallere nesirlerinde yer veren yazar, tahayyül gücünün idrak etmede önemli olduğunu vurgulamıştır.

Rüya, diğer bir adıyla düş, “uyurken zihinde beliren olayların, düşüncelerin bütünü”dür.⁴⁰⁷ Rüyayı zihnin hangi gücünün şekillendirdiğiyle ilgili İbn Rüşd, onun kaynağının mütefekkiye gücünden ayrı olduğunu söyler. Onu mütehayyile gücüne dayandırmanın daha doğru olduğu görüşündedir:

⁴⁰³ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.336.

⁴⁰⁴ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.401.

⁴⁰⁵ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.82.

⁴⁰⁶ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.12.

⁴⁰⁷ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

“Uyuyan kişi o anda dış dünyada duyu objesi olmamasına rağmen görüyormuş, işitiyormuş, kokluyormuş, tadyormuş veya dokunuyormuş gibi hissedebildiğine göre uykudaki bu hareket uyanıklıktaki hareketin bittiği yerde başlıyor olmalıdır. Bu hareket uyanıklıkta dış dünyadaki duyu objeleri ile başlamakta ve idrâkin beşinci kademesi olan hafıza gücünde sona erdiğinden dolayı uykudaki bu hareket zorunlu olarak hafıza gücünde başlıyor olmalıdır. Fakat müfekkire ve hafıza güçleri uykuda faal olmadığından dolayı bu hareketin başladığı güç uykuda ve uyanıklıkta sürekli aktif halde bulunan mütehayyile gücü olmalıdır. Nitekim mütehayyile gücü sürekli olarak faal olup imajları ve onların benzerlerini üretmekte ve bir hayâlden diğerine koşmaktadır.”⁴⁰⁸

Rüya görmek, kuşkusuz her insanın karşılaştığı bir durumdur. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanın da rüya gördüğünü, bu rüyalardan etkilendiğini fark etmekteyiz. Bu rüyaların bir kısmı insanları uyarıcı nitelikte olanlardır. Rüyaların uyarıcı nitelikte olanlarının olduğu, İslâm dininde bilinen bir gerçektir. Zira Kur'an-ı Kerim'de, Yusuf suresinde, Hz. Yusuf'un gördüğü rüya, bu rüyanın tabir edilişi ve sonrasında gerçek hayatta vuku bulması hadiseleri anlatılmıştır.⁴⁰⁹

Uyarıcı rüyalar kapsamında ele alabileceğimiz ilk rüya, *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede baba ağaçkakanın gördüğü rüyadır. Bu rüyanın içinde rüya şeklinde gelişir. Önce rüyasında ona bir oğul verilir: “Tut onun elinden eğer tutabilirsen ve çekip götür yuvana bu rüya aleminden.”⁴¹⁰ denilir. Baba ağaçkakan uyandığında oğlunu yanında bulur. Fakat bu oğlan onun beklediği gibi bir yavru değildir. Yıkıcı özellikleri vardır. Cevizlikleri talan etmiş, bir süre sonra kendi başına yaşamak istemiştir. Kendisine karşı çıkan babasının ise tek gözünü jilet gibi bir kanat darbesiyle kör etmiştir.⁴¹¹ Baba ağaçkakan, tekrar uyandığında bir süre bunun bir rüya olduğunu anlamadan yatar. Daha sonra gördüğü rüyayı karısına anlatır ve tabir etmeye girişir.⁴¹² Bir süre çocuklarının olmasını istememe konusunda düşünürler. Fakat rüya ile amel olunmayacağından dolayı tekrar çocuk yapmak için uğraşmaya karar verirler ve kadın yumurtaların üzerine oturur.⁴¹³ Yumurtalardan biri çatlar ve bir yavru kuş doğar.⁴¹⁴ Çocuklarını büyütmeye koyulan anne ve babanın başına, baba ağaçkakanın rüyasındaki durumlar gelmez. Fakat o rüya başka bir şekilde çıkar.

⁴⁰⁸ Aktaran, Arkan, **İbn Rüşd Psikolojisi- Fizikten Metafiziğe İbn Rüşd'ün İnsan Tasavvuru**, s.240-241.

⁴⁰⁹ Kur'an-ı Kerim Meâli, **Diyanet İşleri Başkanlığı**, Haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş, Dr. Muzaffer Şahin, 8. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005, Yusuf 12.

⁴¹⁰ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.182.

⁴¹¹ **A.e.**, s.190-191.

⁴¹² **A.e.**, s.207.

⁴¹³ **A.e.**, s.212.

⁴¹⁴ **A.e.**, s.213.

Cevizlikleri (Şakir amcanın cevizliği) talan edip etrafa dehşet saçan bir kuş türemiştir. Avcılar uzun uğraşlar sonucunda bu kuşu yakalamış ve cevizliğin sahibi onu öldürmüştür.⁴¹⁵

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde rüyaların uyarıcılık fonksiyonu, sadece gelecekte olabilecek olayları haber vermeleri şeklinde değildir. Manevî yönden kuvvetli olan bazı insanların, rüyalarında yönlendirildiklerini de görmekteyiz. “Şeyhana”da Fehim Kul ve diğerleri, Taş Çözü’nde yağmur yağdığı vakit aldıkları kokuyla; rüyasında gördüğü “**bize gel**” sesiyle hac yoluna düşmüş dervişleri görürler (hissederler).⁴¹⁶

“Zal Tepesine Doğru” adlı hikâyede Sad, bir rüya gördüğünü ve rüyasında **dağın kendisiyle konuştuğunu ve gel**⁴¹⁷ dediğini anlatır. Burada da manevî bir durum söz konusudur. Adı geçen hikâyenin kahramanlarını birer derviş olarak algılamak mümkündür. Zira dağ metaforu bu algılamayı desteklemektedir. Sad’ın rüyası şu şekilde devam etmektedir:

“Dağ bana gel mi dedi düşümde, düşün gerektirdiği gibi ben de kalkıp giderim, ya da dağ birden bir çocuk olur, elinde bir değnek vardır, onu derenin suyuna fırlatır, ama değnek suya düşmeden önce bir balık olur hemen ve sonra düşer suya ve tabii gerekirse. Ama dağ bana ‘gel’ dedi, ‘bana erişene dek üç ölüm göreceksin, ölümleri nerelerde göreceğini önceden bileceksin!. -Sonra da en yüce yerini gösterdi bana. Mermerlerle çevrili küçük bir düzlüktü. Orayı anlatmam gerekirse anlatamam. Bir düştü bu. Olabilir. Hepiniz deyin ki ‘OLABİLİR’. Ama işte olamadı. Birden uyandım ve uyanamadım.”⁴¹⁸

Bilinçaltı rüyaları diyebileceğimiz, yaşanan olayların etkisiyle görülen rüyalar da vardır. Bu rüyalar insanın yaşamından parçaları içermektedir. Bütün gününü avlanarak geçirmiş bir avcının, rüyalarının silah sesleri ile dolu oluşu buna örnektir.⁴¹⁹

İnsanın gördüğü rüyaların bir kısmı da kötü rüyalar ki bunlara kâbus diyebiliriz. *Savaş Ritimleri*’nde Seyyid Amad’ın sürekli düşmanları rüyasında görmesi buna örnek verilebilir. Bu onu öylesine etkilemiştir ki her yerde cesetler

⁴¹⁵ A.e., s.233.

⁴¹⁶ Zarifoğlu, “Şeyhana”, *Hikâyeler*, s.186.

⁴¹⁷ Cahit Zarifoğlu, “Zal Tepesine Doğru”, *Hikâyeler*, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.99.

⁴¹⁸ A.e., s.99.

⁴¹⁹ Zarifoğlu, “Serçekuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.75.

görmekte, kokular duymaktadır.⁴²⁰ Bu durum onu öyle etkilemiştir ki, artık uyanırken bile rüya görmeye başlar:

“Sabaha kadar, kafatasının içinde, öne doğru, yumruk büklüğünde bir bölgeyi, kımıldıyor, bir şeyler yayıyor hissederek uyudum. Uyanıktım ve rüya görüyordum: Büyümüşüm, bir çocuğum var. Onunla bir eve giriyoruz. Arkamda kalıyor. Yüreğim ağzıma gelerek dönüp bakıyorum ve o arada duruyor. Gel diyor. Bir düşman soğukluğu ile bakıyor. Ondan korkuyorum. Ve bir adam koşmaya başlıyor. Bir tarlanın dikleşen yamacında. Yamacın dikliği artıyor ve bir duvar gibi oluyor. Adam bu duvardan koşarak geliyor ve geçiyor. Döndüm bir suyun kenarında koşuyor bu kez. Bir ark. Su müthiş hızlı. Suyun içinde biri. Onun elini tutmuş olarak koşuyor. Sudaki batıp çıkıyor. Su gittikçe hızlanıyor, adam gittikçe daha deli bir hızla koşuyor ve o eli bırakmamak istiyor. Ama sonunda bırakıyor. Bilekten yukarı bir kol birkaç kez daha görünüyor ve kayboluyor. Eli bırakan süratle kaçıyor oradan. Onun bir katil olduğunu düşünüyorum.

Uyanıyor, terliyor, zihnimi oyalamak için bir şeyler düşünmeye çalışıyorum. Fakat ne düşünmeye çalışsam, rüya onu elimden alıp kendi mantığıyla değiştiriyor ve beni de içine katarak koşturuyor. Korkulu bir rüya daha görüyorum.”⁴²¹

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkan rüyalar; uyarıcı, yol gösterici-yönlendirici ve bilinçaltı rüyalarıdır. Buna göre insanın bazı rüyaları, onu gelecek zamanda olacaklarla ilgili uyarmaktadır.

Kimi insanlar ise rüyaları aracılığıyla davet edilmektedir. Bu insanlar daha ziyade tasavvufî yola girecek olanlardır. Rüyaları aracılığıyla davet edilirler ve böylelikle yolculukları başlar.

Bazı rüyaları ise, insanın gerçek hayatta yaşamış olduğu olaylar şekillendirmektedir. Gündüz hayatını kaplayan ve onu bir şekilde etkileyen olaylar, gece insanın rüyalarına aksetmektedir.

İrade “bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü”dür.⁴²² Bir takım gerçeklere bağlı olarak tercih yapmak anlamını da taşıyan irade sayesinde insan, diğer varlıklardan ayrılmaktadır.⁴²³ “Kur'an'ın bütün muhtevası insanı irade sahibi olarak takdim etmekle birlikte, bütün iradeleri kuşatan mutlak irade sahibinin Allah olduğunu” beyan etmektedir.⁴²⁴ Tekvir suresindeki “Âlemlerin Rabbi olan Allah

⁴²⁰ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.123.

⁴²¹ **A.e.**, s.169.

⁴²² Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

⁴²³ Buladı, **Kur'an'ın İnsan Tasavvuru (Kıyâmet Sûresi Tefsiri)**, s. 227.

⁴²⁴ **A.e.**, s.228.

dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”⁴²⁵ şeklindeki ifade, insanın iradesi ile onu kuşatan Allah’ın iradesi arasındaki bağlantıyı vermektedir.

Cahit Zarifoğlu’nun *Serçekuş* adlı hikâyesinde ölümle burun buruna gelen bir kuşun ağzından cüzi ve külli iradeyi dinlemek mümkündür. Serçekuş, avcının kendisine silah doğrultmasının ardından; **olup biteceklere engel olamayacağını ama yine de kendisiyle ilgili olan şeylerde ona bırakılmış bir yan olduğunu düşünür**. Namlunun ucundadır, her şey bir anda bitebilir fakat bitmeyebilir de. Bunun için “minik iradesini” çalıştırması gerektiğini düşünüp harekete geçer.⁴²⁶

İnsanın kendi iradesiyle yapmaya asla cesaret edemeyeceği şeyler, hayatın akışında yerini almaktadır. Bu bütün iradenin insanda olmadığına başka bir kanıttır. Avcı ile karşılaşan Serçekuş’un, birden sıçrayarak ona daha yakın bir dala konması buna bir misal teşkil edebilir. Serçekuş kendisi de bu davranışına şaşırmıştır.⁴²⁷

İnsan kendi iradesini kullanma gücüne sahip olmakla beraber, bu iradeyle yaptıklarından sorumlu tutulmuştur.⁴²⁸ “İns” adlı hikâyede, İns’in kurduğu darağacı bize bunu anımsatmaktadır. Darağacını neden kurduğunu bilmeyen İns, onun bulunduğu bölgede toprağın yarıldığını ve içine kazıklar sokulduğunu, bu haliyle kanayan bir yaraya benzediğini görür.⁴²⁹ İnsan dünya üzerinde yaptıklarıyla esasında kendi darağacını hazırlamaktadır. Dünyada iradesiyle yapıp ettikleri sonucunda ahirette hesaba çekilecek ve bunun iyi ya da kötü sonuçlarına katlanacaktır.⁴³⁰

İnsan kendi iradesini kullanmakla beraber, bazı durumlarda kendisini başka birinin iradesine bırakabilmektedir. *Yaşamak*’ta “Şeyhana” adlı hikâyenin devamına düşülmüş notlar şeklinde gördüğümüz satırlarda, uzaklardan hizmet etmeye gelen bir takım insanlar iradelerini Fehim Kul’un eline bırakmaktadırlar:

⁴²⁵ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Tekvir 81/29; ayrıca İnsan 76/30: “Allah’ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

⁴²⁶ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.73.

⁴²⁷ **A.e.**, s.70.

⁴²⁸ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, İsra, 17/36: “Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.”

⁴²⁹ Zarifoğlu, “İns”, **Hikâyeler**, s.16.

⁴³⁰ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Nahl 16/93: “Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Yapmakta olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz.”

“Böyleleri Fehim Kul'u arada bir görmelerine rağmen onun yavaş yavaş kendi benliklerine yerleştiğini ve buna karşı koyacak hiç bir kuvvetlerinin bulunmadığını görürler. Kısa zaman sonra o günlere kadar serbestçe kullandıklarını sandıkları ve elde ettikleri herşeyin kaynağı diye bildikleri iradelerini ne zaman ve ne şekilde kaybettiklerini bilemeden Fehim Kul'un gittikçe etkisini artıran gücü içinde kendilerini yok olmaya bırakırlar.”⁴³¹

Savaş Ritimleri'nde İshak Dedemarufo'un da Fehim Kul'la benzer özellikler gösterdiğini görürüz. Onun etrafında da insanları kendi iradeleri olmadan dönüp, onu varılacak bir menzil olarak görmekteyler.⁴³² Bu iki insanın ortak özelliği, insanların onların etrafında toplanmasını ve iradelerini onların eline bırakmasının nedeni, Allah'la olan bağlarıdır. İkisi de bütün kuvvetini imandan almakta, bunun neticesinde yaşamlarındaki hiçbir şeyi bir ağırlık ve zorluk olarak görmemektedirler. Bu durumları etrafındaki insanların, iradelerini kolaylıkla onların eline teslim etmelerine neden olmakta, Allah yolundan ayrılmadıkları ve fitratlarına ters bir harekette bulunmadıkları için diğer insanlar da bu konuda bir iç huzura kavuşmaktadırlar. Rum suresi 30.ayette “Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sınımsız tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁴³³ denilmektedir. Yani insan, Allah'ın onu yarattığı fitrata uymalıdır. Buna uygunluk gösterip, Allah'ın buyruklarını dinleyen insanların yeryüzünde iç huzurlarına kavuşmuş oldukları, Cahit Zarifoğlu'nun eserlerinde vurgulanmıştır.

Ele aldığımız nesirlerde görölmektedir ki, insan yeryüzünde iradesi ile yaptıklarından sorumlu bir varlıktır. Bu sorumluluğu, onun davranışlarını düzene sokmasını sağlamalıdır.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde bazı kahramanlar, iradelerini başka insanların eline bırakmıştır. İradelerini teslim ettikleri insanlar Allah yolunda ilerleyen, etraflarındaki insanları da bu minvalde aydınlatmaktadırlar.

İrade ile ilgili bir diğer husus da, insanın iradesinin belli bir yere kadar olduğu; yani kendi tercihleriyle devam etmesinin sınırlı olduğudur. Şöyle ki, insan gerçekleştirmek istediği bir hayali için en iyi çalışmayı da gösterse, bir aksilik onun bütün çabalarını boşa çıkarabilmektedir. Buradan sonrası Allah'ın iradesindedir.

⁴³¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.206.

⁴³² Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.81.

⁴³³ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Rum 30/30.

Merhamet, “bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acımadır.”⁴³⁴ Cahit Zarifoğlu **merhametin, insanların kalplerinde “capcanlı bir kuş”**⁴³⁵ olduğunu söyler. Merhamet öylesine önemlidir ki, o olmasaydı hayat da olmazdı.⁴³⁶ Ona göre insandaki merhametin kaynağı Allah’tır. Kendindeki merhametin binde biri kadarını yeryüzüne göndermiştir. Yeryüzündeki insanların ve hayvanların sahip olacakları merhamet toplamı, Allah’ın merhametinin ancak binde biridir.⁴³⁷ Allah’ın merhamet sahibi olduğu, Kur’an-ı Kerim’in birçok yerinde geçmektedir. Bunlardan biri de Şuara suresinin, 9. ayetidir: “Şüphesiz senin Rabbin, elbette mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir.”⁴³⁸

Merhameti ve merhametin kaynağını bu şekilde ortaya koyan Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde, içinde merhamet duygusu barındıran insanlara tesadüf etmekteyiz. Bu insanlar içerisinde karşımıza merhametle özdeşleşmiş olarak anneler çıkmaktadır. Yazar bunu örneklendirirken kirpi hikâyesinden faydalanır. Hz. Süleyman yüzünü kurulamak için yumuşak bir şey istediğinde, kirpi ona yavrusunu uzatır. Hz. Süleyman bununla yüz kurulanır mı dediğinde “Ey Allah’ın nebisi bundan daha sevgili ve yumuşak bir şey yok ki benim için.”⁴³⁹ demiştir. Bunu belirten yazar, merhametin sadece insanlarda olmayıp hayvanların da taşıdığı bir duygu olduğunu eklemiştir.

Her ne kadar merhamet anne ile özdeşleşmiş bir vasıf olsa da babaların da evlatlarına karşı merhametli olduklarını görmekteyiz. *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede çocuğuyla gagasını ısırarak suretiyle oynayan bir baba ağaçkakanın, çocuk kendini geri atınca **sırf merhametinden** onu bıraktığını görürüz.⁴⁴⁰ Bu baba çocuğunu aynı zamanda “cesaretiyle, anlayışı ve merhametiyle, adaletiyle, ünü dünyaya yayılarak anılacak”⁴⁴¹ biri olarak yetiştirmeyi istemektedir. Merhametin insanın üstün vasıflarından olduğunu burada söylemek yerinde olacaktır. *Yaşamak*’taki şu satırlar da aynı minvaldedir:

⁴³⁴ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

⁴³⁵ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.398.

⁴³⁶ **A.e.**, s.397.

⁴³⁷ **A.e.**, s.398.

⁴³⁸ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Şuara 26/9.

⁴³⁹ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.399.

⁴⁴⁰ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.173.

⁴⁴¹ **A.e.**, s.177.

“Sinan rikkatle kalktı.
Akmak
Merhamet duymak gözü yaş durmak
Sinan bir kahramandır elinde
Ali bir kahramandır dilinde
Hasan bir kahramandır fikrinde”⁴⁴²

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, insanların başkalarına duydukları merhamet, bazen o kişinin yüzündeki yara izinin yarattığı görüntü,⁴⁴³ bazen çocuğunu dünyaya getiren annenin yaşadığı büyük zorlukları ve sadece kendisine has duyguyu düşünerek,⁴⁴⁴ bazen de hiçbir sebebi yokken⁴⁴⁵ ortaya çıkabilmektedir. Bununla beraber Cahit Zarifoğlu'nun kadınların merhametinin daha fazla olduğunu vurgulayan cümlesi, *Savaş Ritimleri*'nde karşımıza çıkar: “Onların yüzlerinde, uzun kirpikleriyle gölgeli gözleri, **kadınlardan devşirdikleri üstün bir merhamet duygusuna** bakar.”⁴⁴⁶

İçinde merhamet barındıran insanlar, bunu sadece başka insanlara göstermezler. Bir hayvana da merhametle muamele edebilirler ki böylesi bizce daha insanîdir. “Yürekdede ile Padişah”ta karşımıza alabildiğine **sevecen ve merhametli** biri olarak çıkan Yürek Hasan,⁴⁴⁷ devesine sevgi ve merhametle muamele eder ve yüzünü okşayarak ona sevgiyle muamele eder.⁴⁴⁸

Cahit Zarifoğlu, merhametin yüceliği kadar bu duyguyu istismar etmenin insanı nasıl aşağıya çektiğine de işaret etmiştir. Bunu şu örneğiyle de somutlaştırmıştır:

“Nazi Almanyası diğer bütün ırklara soykırımı uyguladığı halde sadece ve ısrarla durmadan yılmadan “Yahudi kırımını” diye sergiliyor ve “merhamet” duygularını, insanları yahudiye karşı birer merhamet budalası yapıncaya kadar istismar ediyorlar.”⁴⁴⁹

Görülmektedir ki Cahit Zarifoğlu, nesirlerinde merhameti insanın üstün bir vasfı olarak ortaya koymuştur. Merhametin kaynağı olarak Allah'ı gösterene yazar, insanların onu taşımasının yüceliğini vurgulamıştır.

⁴⁴² Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.55.

⁴⁴³ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.33.

⁴⁴⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.69.

⁴⁴⁵ **A.e.**, s.216.

⁴⁴⁶ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.83.

⁴⁴⁷ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.378.

⁴⁴⁸ **A.e.**, s.364.

⁴⁴⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.217-218.

Sevgi, “insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu”dur.⁴⁵⁰ İnsanın en tabii duygularından olan sevgi, aynı zamanda onun önemli bir vasfıdır. “Sevgi insan için temel ihtiyaçtır.”⁴⁵¹ Cahit Zarifoğlu’na göre sevgi birçok şeyin temel taşıdır. Mesela; “**Sevgi olursa edep de olur. Edep olduğu yerde ise küstahlık kalmaz.**”⁴⁵² Bu sevginin devamlılığı için, sevgi duyulan şeye yakınlık şarttır. “Uzak kalınırsa eğer aradaki sevgi kalmaz, azalır ve o azalınca insan küstahlık eder.”⁴⁵³

Cahit Zarifoğlu, bir sevgiyi aktarma yolu olarak **kelimeyi** gösterir. İnsanın sevgisini karşısındakine aktarmak yahut somut bir hâlde görebilmek için kelimeyi kullanmaktadır:

“İnsan da dahil eşyaya duyulan sevgi kelimeyledir. Onunla başlar, “birden sevdim” deriz, ya da “çok seviyor” deriz, bakın kelimesiz anlıyamıyoruz bu sevgiyi, Ve bu sevgi, kelimeleri hangi terkip içinde kullanırsak kullanalım, yüksekliği kelimenin yüksekliği kadardır. Ve “sevgi öldü”, “artık sevmiyor” dediğimizde, sevgi kelimeyle çeker gider.”⁴⁵⁴

Sevgiyi aktarmanın bir yolu kelime olmakla beraber, diğer bir yolunun da tavır ve davranışlar olduğunu *Savaş Ritimleri*’nde görmekteyiz. Kızlarının saçını okşamak, onlara yemeklerini yedirmek ve şarkılar söylemek suretiyle sevgisini göstermektedir.⁴⁵⁵

Sevgi ile karşılaştığımız yerlerden biri aile içi ilişkiler, annenin ve babanın çocuğuna duyduğu sevgidir. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde bu bazen anne ile çocuk arasındaki bir şakalaşma ile,⁴⁵⁶ bazen de babanın çocuğuyla oyun oynadığı zamanlarda karşımıza çıkar. Baba bu sevgiyi başkalarına da aşlamaya çalışmaktadır.⁴⁵⁷ Yahut da çocuğu olmayan bir babanın, bu arzunun gerçekleşmesi için duyduğu şiddetli arzunun içerisinde görürüz sevgiyi.⁴⁵⁸ Aynı baba doğduğunda

⁴⁵⁰ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

⁴⁵¹ Buladı, **Kur’an’ın İnsan Tasavvuru (Kiyâmet Sûresi Tefsiri)**, s.233.

⁴⁵² Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.60.

⁴⁵³ **A.e.**

⁴⁵⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.123.

⁴⁵⁵ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.16.

⁴⁵⁶ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.311.

⁴⁵⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.36.

⁴⁵⁸ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.184.

da çocuğu için “**hayat ve mutluluk müjdesi**” ifadelerini kullanarak ona olan sevgisini belirtecektir.⁴⁵⁹

Cahit Zarifoğlu’na göre aile içinde sevgi gereklidir. *Anne* adlı romanında, çocuğuna otoriter davranan baba karşısında anne düşüncelere dalar. Evde yeterince sevgi üretilmediği takdirde acısının sonra çıkacağını, sevgisiz büyümüş bir çocuğun akıbetinin iyi olmayacağını düşünmektedir.⁴⁶⁰ Yazar bununla beraber, çocukların sevgiye muhatap olma konusundaki ustalıklarına da değinir: “Sevgiyi israf etmeden sonuna kadar devşiriyorlar bizden ve yerlerinde bir tek saniye durmadan, durmadan kımıldayarak evi dolduran sevgimize bulanıyorlar.”⁴⁶¹

Elbette ki sevgi sadece anne ve babadan çocuğa doğru akmaz. Tersine bir durum da söz konusu olup, çocukların anne- babalarına duydukları sevgi de dikkate değerdir. Özellikle küçük yaşlarında bu sevgi bir tür hayranlığı da barındırır içinde. Bunu *Savaş Ritimleri*’nde, açıkça babasını sevdiği söyleyip ona koşup bacalarını kucklamaya çalışan Seyyid Amad’da görmekteyiz.⁴⁶²

İnsanın sevdiği insanlar sadece aile çevresiyle sınırlı değildir. Etrafındaki insanlara, arkadaşlarına karşı da içinde bir sevgi büyütebilir insan. Seyyid Amad, arkadaşı Nurullah ve onun dedesine duyduğu sevgiyi şu şekilde anlatmaktadır:

“Birinden dolayı ötekini sevmeye doyamadığım bu iki insan, hayatımın etraflarında dönmekten sarhoş olduğu iki mihver olmuştu.

Duyduğum sevgi o kadar boldu ki, içimden taşıyor, diğer bütün arkadaşlarımı başlarının üstüne kadar kaplıyordu.”⁴⁶³

İnsanın başka insanlara duyduğu sevgi içerisinde dikkate değer bir tanesi de karşı cinse duyulan sevgidir ki çoğu zaman insanın yaşamını derinlemesine etkiler. *Savaş Ritimleri*’nde Seyyid Amad’ın bir kıza karşı böyle bir sevgi beslediğini görürüz. Ona olan sevgisini; “Ona kalbimin ısındığını, içimize ölünceye kadar değişmeyecek bir sevginin saçıldığını ve oraya kıymık gibi batarak yer ettiğini

⁴⁵⁹ A.e., s.171.

⁴⁶⁰ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.322.

⁴⁶¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.128.

⁴⁶² Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.67.

⁴⁶³ A.e., s.85-86.

duyuyorum.”⁴⁶⁴ ifadeleriyle anlatan Seyyid Amad’ın ruh âlemindeki değişiklikleri, romanın ilerleyen sayfalarında görmek mümkündür.

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde insanların âlimlere de sevgi beslediklerini görmekteyiz. “Padişah ile Bir Veli” isimli çocuk hikâyesinde karşımıza çıkan Şeyh Abdulkadir’in etrafına insanların toplandığını görürüz. Bu toplanma hem ona hem de onun ilmüne olan sevgiden dolayıdır.⁴⁶⁵ Padişah’ın da bu şeyhi sınıadığını; gerçek bir âlim olduğunu anladığında ona olan sevgi ve itimadının arttığını görürüz.⁴⁶⁶

İnsanların birebir ilişkide buldukları insanlarla beraber, belki hayatlarında hiçbir zaman yüz yüze göremeyecekleri fakat bununla beraber hayatlarına etki eden insanları da sevdiklerini görmekteyiz ki yöneticiye duyulan sevgi, kanaatimizce buna en güzel örnektir. Cahit Zarifoğlu bu sevgiyi berrak ve masum olarak nitelemekle beraber, esas yöneticinin etrafındaki insanlara da aynı sevginin beslenmesine anlam veremez:

“Zahir Şah ismini ilk o günlerde duydum. Kabil’de “Rus çocukları” çoğalmıştı ve meydana gelen bütün fesatlıkların anasının bu adam olduğu söyleniyordu. Köyde birkaç kişi ve bunların aileleri, devlet başkanı olabilmüş birine duyulacak o berrak ve masum sevgi ve saygı ile hâlâ Zahir Şah’ın ismini ağızlarına alırken seslerinin titremesine engel olamıyor kendisi oradaymış gibi hafifçe eğiliyorlar.

İşin tuhafı aynı insanlar, devletin başında olup bitenleri, belli ve seçilmiş bir ailenin iç meselesi olarak görüyor, Zahir Şah’a besledikleri sevgi ve saygının aynısını, onu devşirenler için de duyuyor.”⁴⁶⁷

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde, insanın sevgisi diğer insanları sevmekle sınırlı değildir. İnsan, doğduğu yeri, yaşadığı coğrafyayı da sevmekte, ondan ayrıldığında derin bir üzüntü duymakta; daha sonra gittiği herhangi bir yere ruhsal olarak yerleşmemektedir. Fizikî olarak orada yaşamakla beraber, her zaman doğduğu yetiştiği yere bir özlem vardır. *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede Upuy, “Evimizin, doğduğum yerin bulunduğu bir yeri nasıl sevmem.”⁴⁶⁸ diyerek bunu dillendirir.

⁴⁶⁴ A.e., s.55.

⁴⁶⁵ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.281.

⁴⁶⁶ A.e., s.276.

⁴⁶⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.115-116.

⁴⁶⁸ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.222.

Bütün bu sevgilerin yanında, insanın besleyebileceği en yüksek sevgi olarak; varlığın kaynağına yani Allah'a duyulan sevgiyi gösterebiliriz. Kerim Buladı "İnsan Allah aşkıyla kendisini aşmaya çağırılmıştır." der ve Allah'ı sevmenin ise onu tanımak, bilmek ve O'na inanmak suretiyle olduğunu ekler. Ona göre Allah aşkı, O'nun yarattığı insan ve eşyayı tanımak ve sevgi duymak ile başlar.⁴⁶⁹ *Yaşamak*'ta bu sevginin hissedilmesine bir araç olarak Yalnız Ardıç çıkar karşımıza.

"Bir ilkbahar ferahlatması ile karşı karşıya olduğunu zanneder. Kendini dağın ve ağacın içine doğru bırakır. Ve o zaman başlar: Bazılarında hafif bir telaş, bazılarında hafif bir korku meydana gelir. Ama genellikle bir teslimiyet de başlamıştır. Duyguların fevkalade tonlarının iştirak ettiği bu değişiklik ani bir şakınlıkla başlar. Buna derhal bir hayranlık çalkantısı katılır. Bu çalkantının içine sevgi bir nehir gibi akmaya başlar. Bunlara derin ve dayanıklı bir yatak gereklidir, bağlanma ve sadakat duygusu dövüldükçe kavileşen çelik gibi yatağına derinleşirmeye o zaman başlar. Ve bunların da üzerine, anaların ancak yavrularına duyduğu cinsten bir merhamet duygusu boşanır. Yalnızardıçla karşılaşan insanlarda, hangi sınıftan olurlarsa olsunlar bu oluşlar sırasıyla gerçekleşir. Bundan sonrası nasiplere göredir."⁴⁷⁰

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, sevgiyi aktarma yolu olarak kelime gösterilmiş, bunun yanına tavır ve davranışlar eklenmiştir. İnsanın sevgi besledikleri olarak ise; aile, arkadaşlar, âlimler, devlet adamları, coğrafya ve Allah karşımıza çıkarılmaktadır.

Saygı, "değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram"dır.⁴⁷¹ Buradan anlaşılmaktadır ki, saygı içinde sevgiyi de barındıran bir vasıftır ve birine saygılı davranmak için bir takım özellikleri olması gerekir.

Cahit Zarifoğlu'nun eserlerinde, eşlerin birbirlerine saygılı davranmaları gerektiğinin vurgulandığını görürüz. *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede eşinin kendisine saygısızlık ettiğini düşünen baba ağaçkakan, onun saygılı olması için dua etmektedir.⁴⁷²

Serçekuş adlı hikâyede, küçük bir kuş olan ve alçaktan uçabilen Serçekuş'un, yukarıdan uçan kartallara bakıp özendiğini; aynı zamanda onlara saygı beslediğini

⁴⁶⁹ Buladı, *Kur'an'ın İnsan Tasavvuru (Kıyâmet Sûresi Tefsiri)*, s.233.

⁴⁷⁰ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.47.

⁴⁷¹ Güncel Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

⁴⁷² Zarifoğlu, "Ağaçkakanlar", *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.210.

görürüz.⁴⁷³ “Serçekuş”un kartallara gösterdiği saygıyı, *Savaş Ritimleri*’nde insanların yöneticilerine karşı gösterdiklerini okuruz:

“Köyde birkaç kişi ve bunların aileleri, devlet başkanı olabilmiş birine duyulacak o berrak ve masum sevgi ve saygı ile hâlâ Zahir Şah’ın ismini ağızlarına alırken seslerinin titremesine engel olamıyor kendisi oradaymış gibi hafifçe eğiliyorlar.”⁴⁷⁴

Cahit Zarifoğlu, insanların yöneticilerine gösterdikleri bu saygıyı doğal karşılamakla beraber, onun etrafındakilere de aynı muameleyi göstermelerini anlamlandıramaz.⁴⁷⁵

Küçüklerin büyüklerine saygı beslemesi de yazara göre olması gereken bir durumdur. *Savaş Ritimleri*’nde Nurullah’ın, kendisine bir kama hediye eden adama bakıp kamayı saygıyla alması bundan meydana gelir.⁴⁷⁶ Burada yaş büyüklüğünün yanı sıra; kendisine verilen değere, öneme de saygı ve hürmet sunma vardır.

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde saygı, insanın güzel vasıfları arasında gösterilir. Saygı gösterilen bazı insanlara yer verilmiştir eserlerde. Örneğin eşlerin birbirlerine saygılı davranması gerekmektedir. Bununla beraber insanların kendilerinden yaşça yahut makamca üst insanlara da saygı beslediklerini görmek mümkündür.

Hicap “utanma, utanç, sıkılma”⁴⁷⁷ anlamını taşımaktadır. İnsanın güzel vasıflarından olan hicap, Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde karşımıza çıkması hasebiyle bu çalışmada ele alınacaktır. Yazarın eserlerinde hicap, daha çok kadınlara yakıştırılan, onların olmazsa olmazı bir vasıf olarak ele alınmıştır.

Kadınlarmın, kadınlığın getirdiği durumlardan dolayı hicap duyduklarını görmekteyiz. Doğum yapmak bunlardan biridir. Bu sadece kadınlara has bir durum olduğu erkeklerin bu durumu anlamayacakları ve bilemeyecekleri için duyulan hicapla karşılaşırız. “İns”te, insin karısının hamileliğiyle ilgili “Kimsenin taşımadığı, bilmediği ağrısı ve utancı ve gururu vardı.”⁴⁷⁸ denmesinden bunu anlamaktayız. *Anne*

⁴⁷³ Zarifoğlu, “Serçekuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.51.

⁴⁷⁴ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.115.

⁴⁷⁵ *A.e.*, s.116.

⁴⁷⁶ *A.e.*, s.130.

⁴⁷⁷ Güncel Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

⁴⁷⁸ Zarifoğlu, “İns”, *Hikâyeler*, s.21.

adlı romanda, çocuğunu doğuran annenin, eşi yanına geldiğinde utandığını görürüz. Anne bunu şu şekilde anlatır:

“Kapının önünde mırıltılar duydum.
Baban olmalı. İçeri girmeye utanıyordu herhalde. Ben de istemedim girmesini.
Bilsen nasıl, utanıyordum... Fakat birkaç dakika sonra kapı aralandı ve baban girdi. Gözünün hepsiyle bakmıyordu bana. Birazıyla. Ben de öyle yaptım.
Bakmadan baktım ona.”⁴⁷⁹

“Suçlular” adlı hikâyede de kadının hamile olduğunu, fakat doktora gitmeye utandığını görürüz. Fakat buradaki utancın daha farklı olduğunu, dünyaya gelecek çocuğun bir aile ortamında doğmayacağını anlamaktayız.⁴⁸⁰

Cahit Zarifoğlu, kadınlardaki hicabın İslâmî ahlâkın bir gereği olduğunu söylemektedir. *Anne* adlı romanda, oğluna İslâmî kurallardan bahseden anne, **İslâm dininin kadınları “hicapların gerisine” sürdüğünü**, onların ibadetlerini de gizli yapması gerektiğini anlatmaktadır.⁴⁸¹

Hicap, en çok kadınlara yakıştırılmakla beraber, sadece kadınlarda tesadüf ettiğimiz bir vasıf değildir. Başka insanlarda da pek tabii karşımıza çıkmaktadır. Çocukların yaptıkları yaramazlıklar sonucunda, bunların büyüklerinin kulağına gitmesinden korkup, utançlarından kızardıklarını görürüz.⁴⁸² Hatta çocukların kendi aralarında da büyük-küçük ilişkisi olduğunu, camide gürültü yapan çocuklara kendilerinden biraz büyük çocuklar baktığında, **utanarak başlarını öne eğdiklerini** görürüz.⁴⁸³

Küçüklerin, büyükler karşısında davranışlarına çeki düzen vermesi ve bunu başaramadıklarında hicap duymaları; ahlâkî kuralların bir getirisidir. Kendinden büyük ve kıdemli olana saygı gösterme, onun üzerine çıktığında ise utanma da bu kuralların içerisinde. Yürekdede'nin ahlâkını gördükten sonra kendisinden utanan padişah buna örnektir.⁴⁸⁴ Dünyada İslâm peygamberi Hz. Muhammed'den daha fazla yaşamaya utanan şeyh Abdulkadir ise hicap duymanın en üst örneğini göz önüne

⁴⁷⁹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.312.

⁴⁸⁰ Zarifoğlu, “Suçlular”, **Hikâyeler**, , s.85.

⁴⁸¹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.332.

⁴⁸² Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.84.

⁴⁸³ **A.e.**, s.82.

⁴⁸⁴ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.384-385.

sermektedir.⁴⁸⁵ Cahit Zarifoğlu'nun da Hz. Muhammed karşısında hicap duyduğunu görmekteyiz. *Yaşamak*'ta yer alan şu sözleri bunu anlatmaktadır:

“bakıyorum. Ruhumuz dar bir şeridin içinden sızılarla geçiyor. Utançla yerle bir olarak hatırlıyorum. Senin sözlerini. En sade görünümlüsünde bile fevkaladelikler olan dediklerini. Büyük edeb suçu işleyen kölene: "ahirette kısas korkusu olmasaydı seni şu misvakla incitirdim" diyen Sen, Allah'ın bütün insanlara elçisi, sevgili peygamberimiz.”⁴⁸⁶

Karşı cinse duyulan ilgi, alaka da hicap sebebi olabilmektedir. İnsan kendine özel bu durumu başkalarının fark etmesi olasılığına karşılık bile utanabilmektedir. Küçük bir çocuk olan Seyyid Amad, hoşlandığı kıza bakarken onu birinin yakalamasından korkmakta, nasıl utanacağını düşünmektedir.⁴⁸⁷ Bu duyguyu şöyle ifade etmektedir:

“Onu günlerce görmediğim halde nasıl oluyor da bir kere olsun yakından duymadığım soluklarım işitiyorum. Ondan gelen bir sıcaklık var ve buna annemin, babamın ve diğerlerinin yanında sahip olmaktan utanıyorum.”⁴⁸⁸

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, utanılması gereken durumlar da karşımıza çıkar. Şöyle ki; bazı durumlarda, insanların diğer insanları “utanmaları” konusunda uyardıklarını görürüz. “Küçük Şehzade” adlı hikâyede, Şehzade kendinden birkaç yaş küçük çocuklara bağırarak koşuşturmamaları gerektiğini, bunun utanılacak bir durum olduğunu ifade eder.⁴⁸⁹ Buradaki durum, Şehzade olan çocuğun diğerlerine nazaran erken olgunlaşmasından kaynaklanmaktadır.

Ağaçkakanlar adlı hikâyeyi kızına anlatan baba, bir yerde bu hikâyeyi kendi uydurduğunu söyler. Kızı bunun karşısında utanması gerektiğini söyler. Çünkü yalan söylemek ve uydurma söz konuşmak utanılacak bir durumdur:

“-Ya, demek resimlerini görmüş olabilirsin! Emin bile değilsin. Ama seslerini duydun. Ve, ve utanmadan bana onların yuvalarını, hayatlarını, düşüncelerini, çocuksuzluktan ağladıklarını, ve kavga edişlerini falan anlatıyorsun.. Utanmadan hem de hiç utanmadan.”⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.274.

⁴⁸⁶ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.5.

⁴⁸⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.97.

⁴⁸⁸ *A.e.*, s.93.

⁴⁸⁹ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.262.

⁴⁹⁰ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.167.

Yaşamak'ta Vietnam savaşı sırasında bir askerin kendini öldürmek istediğini, fakat kendini bulacakları zamandan utandığını görmekteyiz.⁴⁹¹ Gönüllü gitmiş, fakat olanlara dayanamamış ve kendini öldürmüş olacaktır. Yani gururu, yani nefsi izin vermemektedir kendisini öldürmesine.

Yaptıklarından utanma, beraberinde tövbeyi de getirir. Yalnız Ardiç'la baş başa kalıp onun varlığı karşısında kendi derinlerine dalan insanlar, onun bu gayreti karşısında kendilerinden geçip utanırlar ve ona daha çok açılırlar.⁴⁹²

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde hicap duymak, belirli vasıtalar aracılığıyla karşımıza çıkmaktadır. Kadınların, kadınlığın getirdiği ve cinselliği çağrıştıran durumlarından dolayı hicap duydukları görülmektedir. Karşı cinse duyulan sevgi dolayısıyla da hicap duymak söz konusudur. Özellikle bunu başkalarının öğrenmesi durumu, insanların hicap duymasına neden olmaktadır.

Cahit Zarifoğlu'nun insanların, Peygamber'den de utandıklarını görürüz. Onun vasıflarının yanında, kendinin onun gibi olmadığını gören insan hicap duymakta, utanmaktadır. Bazı insanlarda bu duygu öyle derindir ki, Peygamber'den fazla yaşamak dahi onlar için bir hicap nedenidir.

“Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi”⁴⁹³ anlamına gelen **sabır**; insanın iyi yönlü vasıflarından taşıması en güç olanıdır. Çünkü insan tabiatı gereği sabırsızdır ve çoğu zaman başına gelen kötülükler karşısında hemen yılgınlığa kapılır.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların sabrettiklerinde iyi şeylerle karşılaştıklarını görmekteyiz. Aslan ile beraber yolculuğa çıkan Tilki, Aslan'ın yemek için sabırsızlandığını görünce; ona sabretmesini öğlen insanlar gibi yemek yiyeceklerini söyler.⁴⁹⁴

Kuşların Dili adlı hikâyede, bir kuşun sabırsızlığı ile karşılaşırız. Fani bir güzele kapılmıştır ve onsuzluğa sabredememektedir. Buna sabretmek onun için

⁴⁹¹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.88.

⁴⁹² *A.e.*, s.49.

⁴⁹³ Güncel Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

⁴⁹⁴ Zarifoğlu, “Katıraslan”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.96.

neredeşye kâfir olmaya eşdeğerdır. Bu düşüncelere sahip kuşa Hüthüt, yanlış yolu takip ettiğinin, bahsettiğı güzelin geçici olduğunun, asıl güzelliğın bulunduğı âleme doğru yol almak üzere kendilerini takip etmesi gerektiğini anlatır.⁴⁹⁵

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yalnızca birkaç örnekte karşımıza çıkan sabretmek, insanın iyi vasıflarındandır ve sabreden insan her daim güzelliklerle karşılaşmıştır. Çünkü “Allah sabredenlerle beraberdir.”⁴⁹⁶

Edep, “toplum töresine uygun davranma, iyi ahlak, incelik, terbiye”⁴⁹⁷ anlamlarını taşımaktadır. İnsanın güzel vasıflarından olan edep, Cahit Zarifoğlu'na göre her şeyin başıdır.⁴⁹⁸ Edep her şeyin başı olduğu gibi, her şeyin de bir edebi, bir kuralı vardır. İnsan davranışlarını yapacaklarını bu edebe göre düzenlemelidir:

“-Biz bu yolun hakkından gelmeye çalışıyoruz ama işimiz gittikçe zorlaşıyor. Sense bu alemleri epey gezip dolaştın, biliyorsun. Biz bu halimizle padişahın huzuruna gidemeyiz. Her şeyin bir edebi erkanı olmalı, içimiz böyle kasvetli ve korku içindeyken huzuruna nasıl çıkalım. Sen bize anlat, öğret de içimiz açılsın. Ruhumuz neşe bulsun da yol bu kadar zor gelmesin.”⁴⁹⁹

Edep duygusunun çocuğa daha ilk doğduğu andan itibaren verildiğini görürüz. *Savaş Ritimleri*'nde bu görev nine ve dedeye düşmüştür. Kendilerinde olan hayâ ve edep duygusunu bir muska gibi balmumu ile sıvanmış yapışkan ve sıcak bezin katları arasına dikkatle ve yavaş yavaş sarmış ve kalbin üzerindeki yerine koymuşlardır.⁵⁰⁰

Cahit Zarifoğlu, edebın önemini vurgulamakla beraber; edep kurallarını anlatan kitapların da bulunduğunu, bunların okunması gerektiğini *Anne* adlı romandaki anne aracılığıyla söyler. Edeplerin tümünü anlatan “mecmaü'l adap” adlı bir kitap olduğundan bahseder.⁵⁰¹

⁴⁹⁵ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.47.

⁴⁹⁶ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Bakara 2/153: “Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki Allah sabredenlerle beraberdir.”

⁴⁹⁷ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

⁴⁹⁸ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.404.

⁴⁹⁹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.37.

⁵⁰⁰ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.24.

⁵⁰¹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.324.

Edep konusunda, insanların önüne örnek olarak çıkarılan bir isim de olmuştur. Bu isim Hz. Osman'dır. *Kuşların Dili* adlı hikâyede ondan şu şekilde bahsedilmektedir:

“Hazreti Osman irfan denizine dalmış din büyüğü.
İman bayrağı, hayada, edepte ondan ileri adım atan olmadı.
İman da, hidayet de, hüner de onun zamanında yayıldı.
Hazreti Peygamber onun için: "Bundan sonra ne yaparsa yapsın ona korku yoktur"
dedi.
Göklerde melekler bile Hazreti Osman'ın hayasına bakar da utanırdı.”⁵⁰²

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde edebinin her şeyin başı olduğunu söylemiş, insanın adap kurallarını öğrenmesi gerektiğine işaret ederken buna kaynak olarak “Mecmaü'l Adap” adlı kitabı gösterir. Bu konuda örnek alınacak bir insan olarak ise Hz. Osman'ı okuyucuya tanıtır.

Cesaret, “güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven”⁵⁰³ manasını taşımaktadır. Ortaya çıkması için uygun ortam ve zaman bekleyen cesareti, insanın güzel vasıfları arasında saymak mümkündür. *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede baba ağaçkakan, doğacak çocuğunu nasıl yetiştireceğini düşlerken saydığı üstün vasıflar arasına cesareti de koymaktadır.⁵⁰⁴

Savaş Ritimleri'nde çocuğun cesareti düşmemesi gerektiğini anladığı anda ortaya çıkar. Eğer düşerse her tarafı kırılacaktır. Bunun üzerine, o zamana kadar içinde taşıdığı fakat hiç ortaya çıkmayan cesaretle, artık düşmeyeceğinden emin bir şekilde koşmaya başlar.⁵⁰⁵ *Katraslan* adlı hikâyede de buna benzer bir durumla karşılaşırız. Bu kez bir tilkinin, hep uzaktan duyduğu ama söylemeye cesaret edemediği aslan şarkısını söylediğini görürüz. Çünkü yanında bir aslan vardır ve ondan cesaret almaktadır.⁵⁰⁶

Tabiatın içerisinde yaşayan bireyler için cesaretin ayrı bir önemi olduğu muhakkaktır. Böyle yerler “**her şeyin zaten bir cesaret**” olduğu yerlerdir.⁵⁰⁷ Onun için insan bunu dışına alıp anlatamaz, bizatihi bu cesaretin içerisinde yaşar ve kendi

⁵⁰² Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.18.

⁵⁰³ Güncel Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

⁵⁰⁴ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.177.

⁵⁰⁵ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.74-75.

⁵⁰⁶ Zarifoğlu, “Katraslan”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.95.

⁵⁰⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.13.

de bu cesaretin bir parçası hâline gelir. *Savaş Ritimleri*'nde insanlar bu cesareti çocukluklarında alır:

“Toprakla, tabiatla bir anda birbirimize girdik. İççe geçtik ve bir daha da ayrılmadım ondan.

Bunda, bir gün ebediyen onun içine girerken taşıyacağımız cesaretin ve güvenin ilk çocukluğu vardı.”⁵⁰⁸

Çocukların bu cesareti edinebilmeleri için dayandıkları kişi ise İshak Dedemaruf'tur. Çocuklar azgın sularla boğuşurken onun “**manevî ellerini**” tutmakta, “**sarplıklara tırmanırken eteğine**” yapışmakta, “**aşağılara inerken koruyucu gözlerinin cesaret veren işaretlerinde sarhoş**” olmaktadır.⁵⁰⁹

Cesaretin bazı insanlarla özdeşleştiği, bu insanlarda kalıcı vasıf hâline geldiğini görmekteyiz. *Savaş Ritimleri*'nde karşımıza çıkan Nurullah, bu insanlardan biridir. Cesareti ele geçirmiş, kaslarının içine indirmiş ve kendinden bir parça hâline getirmiştir. Dedesi “**İshak Dedemaruf'u gören nasıl Allah'ı hatırlıyorsa; Nurullah'ı gören de hemen ondan kolaylıkla vuku bulacak cesareti**” hatırlamaktadır.⁵¹⁰

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde özellikle tabiatın içinde yaşayan insanların cesaret vasfını taşıdıklarını görmekteyiz. Doğal yaşam şartlarında bunun bir ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

İnsanın içindeki cesaret belli durumlar karşısında ortaya çıkabildiği gibi, kalıcı bir vasıf hâlinde bunu taşıyan insanlar da vardır. Bu insanlar, diğerlerinin gözünde cesaretleriyle ön plana çıkmaktadır.

Mümin, iman etmiş kimse anlamına gelmektedir. İnsanın mümin sıfatını alabilmesi için, iman etmesi şarttır. İman kalple olur, dışarıdan fark edilmesi mümkün değildir. Ancak dil ile de ikrar olunduğu takdirde insanlar o kişinin iman ettiğini, Allah'a inandığını düşünür.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde mümin insanlara tesadüf etmekteyiz. Bu insanlar etrafında, mümin bir insanın nasıl olması gerektiği de anlatılmıştır. Bu

⁵⁰⁸ A.e., s.75.

⁵⁰⁹ A.e., s.84.

⁵¹⁰ A.e., s.85.

özelliklerden ilk olarak, mümin kulun insana, **Allah'ı hatırlatması** gelmektedir. *Savaş Ritimleri*'nde İshak Dedemaruf böyle biridir. **Torunu Nurullah'ı gören nasıl ondaki cesareti hatırlıyorsa, İshak Dedemaruf'u gören de Allah'ı hatırlamaktadır.**⁵¹¹

Mümin kulun bir diğer özelliği de **verdiği sözde durmasıdır.** *Kuşların Dili* adlı hikâyede bir örnek verilmek suretiyle bu mesele anlatılmıştır. Bir kâfir ve bir mümin savaşılmaktadırlar. Uzun süre savaşmış bir türlü yenilememişlerdir. Mümin namazın geçmekte olduğunu fark edince; “Benim namazım geçiyor, izin verirsen namazımı kılayım.” der. Kâfir de ona izin verince, mümin namazını kılar. Sonra kâfir ibadetini yapmak üzere müminden izin ister. Mümin de ona izin verir ve kâfir önüne bir put çıkarıp tapmaya başlar. Mümin bu sırada “Tam sırasıdır, şu puta tapmanı ortadan kaldırıp sevaba nail olayım.” diye içinden geçirerek kılıcını çeker.⁵¹² Fakat tam bu sırada gaipen bir ses işitir:

“-Ey vefasız adam. Verdiğin sözde sen böyle mi durursun. Önce o sana mühlet verdi. Sen secdeye iken üzerine gelip de seni kılıçlamadı. Şimdi sen onu kılıçlarsan nice olur. Sen “Verdiğiniz sözlere riayet edin, uyun” ayetini de mi okumadın. Kafir, kafirliğiyle sana iyilikte bulundu ama sen onun canına kastediyorsun. Kafirde bile vefa, emniyet var da, sen mümin olduğun halde sende yok mu bunlar. Ey Müslüman, eğer sen Allah'a teslim olmamışsan, vefa ve mürüvvetle kafirden bile aşağısın.”⁵¹³

Mümin insan, Allah'ın söylediklerinden dışarı çıkmaz. Onun emir ve nehiyelerine uygun davranışlar sergiler, hayatını bu minval üzere düzenler ve yaşar. Bütün hayatını belli ölçülere göre düzenleyip, konuşurken **“Allah'ın gerçek diniyle” konuşan** bir adam olarak *Anne* adlı romandaki baba ile karşılaşırız. Eşi onun; **“Allah'ın ve peygamberin emrini korkunç bir öfkeyle bağıra bağıra” dile getirdiğini, meseleyi onun gibi görebilen birinin “yumuşak” olmasına imkân kalmadığını** söylemektedir.⁵¹⁴ Bu baba, çocuğunu yetiştirirken de aynı hassasiyete sahiptir. Onu da mümin bir insan olarak yetiştirmeyi istemekte; bunu yaparken

⁵¹¹ A.e.

⁵¹² Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.57-58.

⁵¹³ A.e., s.58-59

⁵¹⁴ Zarifoğlu, “Anne”, *Romanlar*, s.328.

zamanın kötü olmasından ve çocuğunu yoldan çıkaracaklarından korktuğunu dile getirmektedir.⁵¹⁵

Mümin insanların **ahirete aşinalıkları** vardır. Yalnızca bu dünyayı yaşamaz, bir yandan da buradaki ölümlerinin ardından başlayacakları esas dünya ile ilgili hazırlıklarını devam ettirirler. Bu insanlardan biri olarak *Yaşamak*'ta Cahit Zarifoğlu'nun sevgi ve saygıyla andığı Duran Hatun ile karşılaşmaktayız. "**Ahirete aşına**" ve "**öte dünyayı seven**" biri olarak bize tanıtılan Duran Hatun, iman, akıl, benlik, istikamet, ısrar ve ibadeti hayatına aksettirir.⁵¹⁶ Cahit Zarifoğlu, çalar saatin olmadığı zamanlarda nasıl namaza kalktığını sorunca "İman kuvvetiyle." diye karşılık verir. Meleklerin kendisine seslenip "Kalk Duran Hatun, namaz vakti geldi, kalk Duran Hatun, namaz geçiyor." dediğini, böylelikle kalktığını ifade eder.⁵¹⁷ Ölüm ise onun için şu anlamı ifade eder:

"Ölüm, beklenen sevimli bir oğuldur onun için. Son nefesin belirsizliğinden duyduğu korku hariç ölüme hazırdır. Hiç ölmeyecek gibi ev işlerini görür, kışlık zahiresini tedariklerken bir yandan da dört gözle ölümü bekler gibidir. İnancı o kadar samimidir ki. küçük odasının duvarları öte dünyayı engellemez. Ruhunun büyük bölümü ahirete sarkmıştır. Sabırla ve hazır, Allahın takdirini beklemekte ve umulacak en büyük şeyi, O'nun cemalini görmeyi ummaktadır."⁵¹⁸

Cahit Zarifoğlu, nesirlerinde mümin insanlara ve onların özelliklerine yer vermekle beraber vurguladığı bir diğer şey de; Allah'ın mümin kullarının yanında olduğudur. *Sütçü İmam*'da, kâfirlerle karşı karşıya gelmesi durumunda olacaklarla ilgili Sütçü İmam'ın "Allah'ın izniyle kılıma dokunamazlar. Azim bir imtihandan geçiyoruz. Allah müminleri mahcup etmez"⁵¹⁹ dediğini görmekteyiz. Bu mevzu Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir:

"(Ey inkarcılar!) Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih geldi. Eğer (peygambere karşı gelmekten) vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlı olur. Eğer dönerseniz biz de döneriz. Çok olsa bile topluluğunuz size hiç fayda vermez. Çünkü Allah müminlerle beraberdir."⁵²⁰

Mümin kulun dileğinin gerçekleşmesi ile *Savaş Ritimleri*'nde karşılaşırız. Dede Mahmut, "**Allah'ın, benim uğrumda beli iki kat olmuş, saç sakalı benim**

⁵¹⁵ A.e., s.329.

⁵¹⁶ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.191.

⁵¹⁷ A.e., s.129.

⁵¹⁸ A.e., s.129-130.

⁵¹⁹ Zarifoğlu, *Sütçü İmam*, s.87.

⁵²⁰ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Enfal 8/19.

uğrumda ağarmış bir ihtiyara azap etmem dediği insanlardan biri”dir.⁵²¹ İyice yaşlanmış, ecelini boynunda taşıyan Dede Mahmut’un tek istediği şehitlik mertebesine erişmektir. Allah dualarını geri çevirmemiş, Rus’a bir kere daha kurşun atmış, tankları bastonuyla dövmüştür. Kolu ve bacakları bir havan mermisi ile parçalandığı halde, şükredecek kadar, **“başında Yasini Şerif okunurken, “innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn” ayeti gelinceye kadar”** yaşamıştır.⁵²²

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde mümin insanlara yer vermiştir. Örneklerinden yola çıkarak diyebiliriz ki mümin insanlar yalan söylemez, verdiği sözde durur.

Mümin insan aynı zamanda ahirete aşına insandır. Bu dünyada iken ahireti de içinde yaşar, ikisini birbirinden ayırmayarak bir bütün olarak algılar.

Mümin insanlara Allah’ın eziyet etmediğini de Cahit Zarifoğlu’nun eserlerinde görmek mümkündür.

Âşık sözlükte; “bir kimseye veya bir şeye karşı aşırı sevgi ve bağlılık duyan, vurgun, tutkun kimse”⁵²³ olarak tanımlanmaktadır. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde karşımıza çıkan âşıklar, Allah aşkıyla hemhâl olmuş insanlardır.

Ebu’l-Alâ Afîfî, sevginin Allah ile kulu arasında karşılıklı geçen bir olay olduğunu söyler. “Kul, Allah’a hasret duyarak yakınlaşmak istediği gibi, Allah da kuluna hasret duyar ve yakınlaşmasını ister. Kul, Allah’a münacaat ettiği ve O’na karşı gayretkeş olduğu gibi, Allah da kuluna karşı böyledir.”⁵²⁴

İlâhî sevgiyi “samimiyet ve sadakatle” ilk anlatan mutasavvıfın Rabia olduğunu söyleyen⁵²⁵ Ebu’l-Alâ Afîfî, onun “tasavvufî hayatın özünü ve sırrını idrak ettiğini” belirtmektedir. Buna göre bu sır, “benliğin inkâr edilmesi ve sevenin sevilende fâni olmasıdır.”⁵²⁶

⁵²¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.184.

⁵²² **A.e.**, s.185.

⁵²³ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 27 Ağustos 2013.

⁵²⁴ Ebu’l-Alâ Afîfî, **Tasavvuf İslâm’da Manevî Hayat**, 5.bsk., İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s.183.

⁵²⁵ **A.e.**, s.185.

⁵²⁶ **A.e.**, s. 186.

Kuşların Dili adlı hikâyede âşık olan kimse için vuslatın elzem bir durum olmadığını görmekteyiz. Ona aşkın kendisi de yeter. Bu konuda, pervanenin muma aşkı örnek verilir. Etrafında döner durur, yaklaşıp yanacaktır. Onunla kavuşması mümkün değildir. Fakat pervaneye onu sorup aramak, etrafında dolanmak dahi yetmektedir.⁵²⁷

Yine aynı hikâyede âşık, “**bir an bile işin sonunu düşünmeyen**” kişi olarak tanımlanır. “Aşk akıl işi değildir.” Akıl gözüyle bakıldığında, aşkın görülmesi mümkün değildir. “Bu yolda yüz binlerce defa diri bir can gerek ki, bir solukta yüzlerce can feda etsin.”⁵²⁸ Âşığa sadece aşk yeter. Âşık için bütün iş gücü O’nun sevdasıdır.⁵²⁹

Kuşların Dili’nde âşık olan kimsenin, yeri geldiğinde sevgilinin uğruna kendi canından geçebilmesi gerektiği vurgulanır. Çünkü “Başı, sevgilisinden daha değerli olanın aşk davasına kapılması ayıptır ve günahıdır.”⁵³⁰ Bu hikâyede, âşık kimsenin, sevdiği uğruna yollara düşebilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu yolda, güçsüzlüğüne aldırış etmeyerek yola koyulur.⁵³¹ Böyle bir kahraman ile “Şeyhana” adlı hikâyede karşılaşmaktayız. Fehim Kul ile arkadaşları Taşçölü’nde, buradan defalarca geçip Hacca giden insanları görmüştür (hayal etmiştir). Bu insanlar şöyle anlatılır:

“Bu Taşçölü’nden de defalarca yaya olarak hacca giden bir kaç kişilik grupların, yekpare bir karanlık çökünce, yırtıcı hayvanların ve akreplerin yakınında, silahsız ve gecenin ayazı altında üzerlerindeki bir tek zıbınla uyuyuşları kokuyordu. Fehim Kul ve diğerleri bu kokudan sarhoş olmuş gibiydiler. Onlardan birini sanki görüyorlardı. Tek başına yola çıkmıştı. Dağda bir rüya görmüş ve yola çıkma izni almamıştı. Hem izin hem buyruk almıştı. Bir ses “bize gel” diye ufukları açmıştı ona. Yanına aldığı beş on giyimlik, genellikle kuru ekmek ve çökelekten oluşan azığını, daha yola yeni koyulduğu bir yerlerde, gördüğü ilk perişan kimsenin önüne bırakır. Ya da böyle birine rastlamaz yoluna devam eder. Ama içinden bir ses hiç eksilmemiştir. Nihayet onun, karşısında konuşan bir ağız gibi konuştuğunu duyar. “Yarın aç kalacağından mı korkuyorsun, bu güne kadar kendi tedbirinle mi duydu ki hac yoluna azıkla çıkarsın?” diye inlemeye başlar. Ve bunun üzerine, azık çıkını hem açar, ekmeği kuşlar ve karıncalar için ufalıyarak temiz bir yere serer, tevbe eder, sırtından bir kambur atmış gibi rahatlıyarak kendini yola vurur. Bu insanlardan hiç birinin aylarca süren bu yolculuk sırasında açlıktan susuzluktan öldüğü, yorulduğu, halsiz düştüğü görülmemiştir. Zira eşsiz enerjileri maddeden gelmemektedir.

⁵²⁷ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.87-88.

⁵²⁸ *A.e.*, s.73-74.

⁵²⁹ *A.e.*, s.61.

⁵³⁰ *A.e.*, s.41-42.

⁵³¹ *A.e.*, s.34-35.

Rastladığı yarım karış boyundaki taze bir kevenin dikenlerini koparıp, kabuğunu soyar ve içindeki bir iki lokmalık etli kısmı, Allah'ın sonsuz nimetlerini düşünerek, sayısız Besmele ile ağzına bırakır. Kaya oyuklarına birikmiş yağmur sularına, kepçe gibi şekil verdiği sağ kolunu sarkıtarak, bir kaç avuç suyu dudaklarına götürür. Ve çöle çıkmak üzere olduğu halde, suyu hoyratça alarak, yüzüne boynuna serpmez,

Kuşların, böceklerin hakkıdır diye bırakır. Çölün derinliklerinde bulabildiği belindeki kuşağa serpuşun yağlılığını ekleyerek ve sarkıtarak ulaşabildiği kuyu suyudur. Suyu emen yağlığı ağzına sıkarak içer, Böylece hesabı sorulduğu zaman cevaptan aciz kalacağı bir nimeti daha omuzuna yüklediğini düşünerek, gücü yettiği kadar şükretmeye çalışır ve gözlerinin önünden hiç gitmeyen Kabe'ye doğru, kibleye doğru yürüyüşünü sürdürür. Mekke ve Medine'ye yaklaştığında, artık iyice parçalanmış çarıkları elindedir. Oralara dağın ayağında birşeyler varken yürümekten utanır. Ve nihayet bir sabah çarıkları konakladığı yerde kalverir. Serpuşunu ne zaman kaybettiğini hatırlamaz. Bir çok işe yarayan büyük boy mendili kum fırtınalarının birinde kumla örtülür gider. Artık yalın ayak, baş açık, belinde sıkı sıkı sarılı kuşağı ve düğmeleri kopmuş, göğsünü çılgınca ortaya çıkaran zıbınıyla, farkında olmadan ağlıyarak, hiç bir yorgunluk, açlık ve susuzluk duymadan, kemiklerinin üstündeki et iyice incelenmiş olarak, Mekke dağlarını gördüğü ilk noktada, bir adım daha atmaya nasibinin olup olmadığını bilmeden kala kalır.⁵³²

Aynı hikâyede karşımıza çıkan atlı figürüne biraz dikkatli baktığımızda, derviş kılıklı âşıklar olduklarını görürüz. Atlarının üzerinde ilerleyen, epey de yorgun olan bu insanlar, aslında dipdiridir. Sabahtan beri devam eden yürüyüşte “sadece bedenlerini, yeşil ormanların şelalesinde dinlendirmiş” ve hiç yorulmamışlardır. Hiç biri oflamaz, terini silmez, hiçbirinin ayağı uyuşmaz ve beli tutulmaz.⁵³³ Bu güç aslında kuvvetli bir iman ve Allah aşkının tezahürüdür. Hikâyenin diğer bölümünde, bu adamların birer şeyhi olduğunu ve kendi iradelerini onun eline teslim edip, âşıklık yoluna girdiklerinin anlatıldığını görmek mümkündür.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde âşık sıfatının yakıştırıldığı insanları, daha ziyade Kuşların Dili ile Şeyhana adlı hikâyede görmekteyiz. Bunlardan yola çıkarak diyebiliriz ki âşık; işin sonunu düşünmeyen kişidir. Ona yalnızca aşk yeter. Sevgiliye kavuşmasa dahi, O'nun aşkıyla yanmak, âşık için bir lütuftur. Âşık olan kişi yollara düşmeli, O'na ulaşmak için kendi canından geçmelidir.

Sözlükte “kendine çekme, yakınlaştırma” anlamındaki cezb kökünden türeyen **mezcûb** kelimesi, tasavvufta ise bir daha kendine gelmemek üzere Allah'ın aniden kendine çektiği, dost edindiği velileri tanımlamak için kullanılmıştır. Mutasavvıflar bir anda Allah'ın katına ulaşan meczupların bu yüce mertebeyi kendi gayretleriyle kazanmadıklarını, bunun kendilerine Allah'ın bir lütfu olduğunu

⁵³² Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, s.186-187.

⁵³³ **A.e.**, s.162.

söylerler. İbn Haldûn, meczupların bir bakıma delilere benzedikleri fakat onların velayet makamında olduğunu söyler.⁵³⁴ Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde bu anlamda **mezczup insanları** ve bunların yanında hayatın yükünü kaldıramayıp aklını kaybeden **delileri** görmek mümkündür. Mezczupluğun ne olduğuna dair açıklamalarını ise *Yaşamak*'ta bir mezczup üzerinden şöyle yapmıştır:

“Yoksa o eşsiz cazibesini keşfedenlerin sıkı sıkıya sarıldıkları ve Allahtan başka hiç bir kuvvetin geri çeviremeyeceği yoksulluk aşklarından mıydı? Mezczublardan mıydı? O, şehirleri kuruyormuş, dinleyip işliyorlarmış gibi yere ya da duvarlara tutunuştan, yaklaşıları. O harika susuşları ile dünyanın gittikçe artan gürültüsünü, işkence edilenlerin çığlıklarını ve çırpınışlarını tutuşları ve yutuşları. Bütün artan acılara rağmen acaba hayat nasıl sürüyor diye düşündüğüm zaman hatırlıyorum sizleri. Çekilişinizi, köprüleri, ıssız sokakları, izbeleri destekleyişinizi, inzivanızdan iyice emin olduktan sonra, yara'dan sargıyı çözüşünüzü ve o dayanılmaz yaraya kimsenin yardımı olmadan bakışınızı, onu bir merhamet tufanı ile ıslatışınızı ve yeniden sıcakca sarıp koynunuza koyuşunuzu. Böyle miydi acaba?”⁵³⁵

Deliler genelde insanlardan kaçmaktadırlar. İnsanlardan kaçış, bir anlamda insanın kendiyle baş başa kalması; iç dünyasını derinleştirmesidir. Esasında insan bu kendi kendine kalışla beraber, insanların karmaşası arasında fark edemediği, belki geri plana ittiği bir gerçekle, Varlıkla karşılaşır. Buna mukabil “Tilki ile Aslan” hikâyesinde ortalığı ıssız görüp, insanlarla karşılaşamayan Tilki, onların delirmiş olabileceğini çünkü **şehirleri bırakıp dağlara kaçtıklarını** söylemektedir.⁵³⁶

Deliliğin sebepleri türlü türlü olabilmektedir. Bunlardan biri ve çokça karşılaşılana aşktır. Her türden aşk insanın delirmesine sebebiyet verebilmektedir. *Savaş Ritimleri*'nde küçük Seyyid Amad'ın, bir kız çocuğuna olan aşkı vasıtasıyla bu durum dile getirilmektedir. Seyyid Amad herkesten sakladığı bu durumu bir arkadaşına açmıştır. Arkadaşıyla paylaştıktan sonra, kendi gözünde eski kıymetini kaybettiğini fark eder, “Eğer bu sırrı paylaşmasaydım, hayatın dışında kalacak büyümeyecektim. Ayak sesimi bile tanımaz olacak, kendi sesimle kendimi çağırmaya başlayacak, belki de bir mezczup gibi delilikler dökerek, meydanlıkta koşacak, onun kapısının önünde kişneyip duracaktım.”⁵³⁷ diye düşünür. Buradan anladığımız bir durum da âşığın sır saklaması gerektiğidir. Eğer âşık sır saklayamazsa, aşk onu terk eder. Bunun yanında başkasından sır saklamanın insanın

⁵³⁴ Süleyman Uludağ, “Mezczup”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2003, C.XXVIII, s.285-286.

⁵³⁵ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.20.

⁵³⁶ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.323.

⁵³⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.95-96.

üzerinde psikolojik baskı oluşturmaları ve onu delirtmesi de söz konusudur. *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede de çocuklarından sır saklayan anne ve babanın neredeyse akıllarını kaybedecek duruma geldiğini görürüz.⁵³⁸ Bütün bunlardan aşk ile deliliğin kol kola yürüdüğünü, aşk isteyen insan bir anlamda delirmeyi göze almalıdır.

Meczupların her an Allah'la beraber oldukları *Kuşların Dili* adlı hikâyede anlatılmaktadır. Bir misal aracılığıyla anlatıldığına göre, bir meczup kaplanlarla beraber yaşamaktadır. Yanına bir insan geldiğinde kendinden geçip, uzun süre böyle kalır; sonra kendine gelerek neşelenmektedir. Yani “**hep ve yalnız Allah'la olunca neşelenir birini görünce kendinden geçer, adeta ölürdü.**”⁵³⁹ İnsanın her dem Allah'la olduktan sonra onun için ölüm de başka kötülüğün de olmayacağını vurgulandığı bu örnekte, sürekli O'nu düşünerek yaşamamanın insanı nasıl bir ruh hâli içerisine soktuğuna da vurgu yapılmıştır.

Diğerlerinin gözünde meczupların nasıl gözüktüğüne de değinmiştir Cahit Zarifoğlu. Toplumsal yaşam içerisinde meczuplar ya **dilenci** olarak görülmekte yahut da **alay edilecek şahıs** olarak algılanmaktadır. “Sessizlik” adlı hikâyede yorgun argın evine dönen yoksul kadın, dilenci sandığı meczubun kendinden önce kasaba gidip kemikleri almasından endişelenmektedir.⁵⁴⁰ *Yaşamak*'ta ise insanların meczuplara sürekli takılmakta, bunun aksaması durumunda meczup bu durumu şaşkınlıkla seyretmektedir.⁵⁴¹

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde meczup, deli insanlara da yer vermiştir. Meczuplar, Allah'la bağı bulunan insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasında onlar da aşkın bir şekli yaşamaktadırlar. Zaten aşk da başlı başına insanın aklını başından alan bir unsurdur.

Ele aldığımız eserlerde insanın aklını kaçırmalarının başka sebepleri de vardır. Sır saklamak bunlardan biridir. İnsanın başkalarından sakladığı sırlar, bu sırların ortaya çıkma korkusu, onu delirme noktasına getirebilmektedir.

⁵³⁸ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.218.

⁵³⁹ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.63-64.

⁵⁴⁰ Zarifoğlu, “Sessizlik”, *Hikâyeler*, s.149-150.

⁵⁴¹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.75.

Pir yahut da Şeyh⁵⁴² sıfatını taşıyan insanlar, müritlerine yol göstericilik, hocalık yaparlar. Hem şeyh ile mürit ilişkisi bakımından, hem de tasavvufun hayatı yorumlayışındaki incelik bakımından bu hocalık diğerlerinden biraz farklıdır.

Tasavvuf yoluna girecek olan kişi, muhakkak bir şeyhin eteğinden tutmalıdır. Çünkü bu yol, insanın tek başına kat edebileceği kadar basit değildir.⁵⁴³ *Kuşların Dili* adlı hikâyede bu yola girecek olan kuşlar, işe önce kendilerine bu yolda bir kılavuz seçmekle başlamıştır. Her biri, bir öneride bulunmuş en sonunda kura ile seçmeye karar vermişlerdir. Kura Hüthüt'e çıkmıştır. Yazara göre zaten, doğru olan da budur. Onu kendilerine kılavuz yapan kuşlar, o her ne emrederse can baş ile yapmaya karar vermişlerdir. “O bizim ulumuzdur. Bu yolda bize kılavuzdur, yol göstericimizdir.” diyerek, ondan ne canlarını, ne de tenlerini esirgememeye söz vermiş; o ne derse yapmaya karar vermişlerdir.⁵⁴⁴ Müritlerin, şeyhin söylediklerini sorgulamadan yerine getirmesi, tasavvuf açısından önemlidir.⁵⁴⁵

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde şeyhler müritlerine direkt doğruları anlatmak yahut onların sorularını cevaplamak suretiyle yol göstermezler. Bazen şeyhin yanına giden, müridi ona daha soruyu sormadan cevabını alır. *Anne* adlı romanda bu durum örneklendirilmiştir. Şeyhlerine doğru yola koyulan üç mürit, yolun ıssızlığından, uzaklığından şikâyet etmektedirler. Bu ıssızlık onları korkutmaktadır. Sonrasında bir mürit şeyhin söylediklerini hatırlar. Şeyhi onlara “Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayın, dünya güçlerinden korkunuz olmasın; zira korkarsanız sizi onunla terbiye eder” demiştir. İçinde buldukları durumun cevabını da böylece almışlardır.⁵⁴⁶

Kuşların Dili adlı hikâyede, ölen şeyhin müridinin rüyasına girmesi hadisesi ile karşılaşmaktayız. Derviş ölen pirini rüyasında görür ve ona ahiretten haber sorar.

⁵⁴² Cahit Zarifoğlu zaman zaman “Efendi” sıfatını da bunların yerine kullanmıştır.

⁵⁴³ Affi, **Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat**, s.234.

⁵⁴⁴ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.35.

⁵⁴⁵ Affi, **Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat**, s.235.

⁵⁴⁶ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.320-321.

Şeyhi ise şöyle cevap verir: “Şaşkın ve sarhoş bir halde kalakaldım. Elimi dudağımı dişleyip duruyorum. Biz burada sizden de ziyade hayretler içindeyiz.”⁵⁴⁷

Şeyhin müride, müridin şeyhe olan davranışları ile ilgili bir kısma da “Şeyhana” adlı hikâyede rastlamaktayız. Buna göre; müritler odaya girdiklerinde iki büküm bir şekilde efendinin eline ilerleyip, onun başparmağı ile şehadet parmağının birleştiği yeri üç kere öperler. Sonra geri geri giderek kapının önünde el bağlayarak bekler, otur izni gelmedikçe oturmazlar. Şeyh efendi konuşuyorsa, konuşmasının arasında yahut hiç beklenmeyen bir yerde hakimâne bir şekilde “otur” der. Ya da yer gösteren bir bakışıyla oturmaları için izin verir. Diz çöküp oturduktan sonra, bir anda kızaran, saatlerce ağlamış bir kimsenin gözleri gibi ıslak ve buğulu gözlerini, edeple eğik başlarının içinden ona çevirirler. Burada kader toplu olarak bir başkasının eline teslim edilmiştir. Yaşamak içgüdülerine varıncaya kadar her şey ona bağlanmıştır. İradelerinden ve isteklerinden vazgeçtikleri bu sohbet anlarında, “kaderlerinin kendilerini boy boy aştığını, doğumlarına, hayatlarına ve ölümlerine, içinde küçük bir yer vererek geniş yaylar çizdiğini, bu yayların birbirleriyle, akıl almaz boyutlarda, karışık yapılı fakat ıslık ıslık helezonlar meydana getirdiğini hissederek.”⁵⁴⁸

Şeyhler sorulara cevap verirken hem soruya, hem de karşısındakinin haline cevap olacak şekilde konuşurlar. *Kuşların Dili*’nde bir şeyh hamamda yıkanmaktadır. Tellak çiğ bir adam olup, şeyhin kirlerini önüne yığar. Bu esnada şeyhe erliğin ne olduğunu soran tellak, “Erlük odur ki kirleri saklayıp sahibine göstermemektir. Halkın gözü önüne yığmamaktır.”⁵⁴⁹ cevabını alır.

Görmekteyiz ki insan, tasavvufî yola girdiği andan itibaren bir kılavuza ihtiyaç duyar. Bu kılavuz onun yolunu aydınlatır, menzile varmasında ona yardımcı olur. Tasavvuf yoluna giren insan yani mürit, ilk başta şeyhinin isteklerini hiç sorgusuz sualsiz yerine getirmelidir. Tam bir bağlanma söz konusudur. Bundan sonra yolculuk başlar.

⁵⁴⁷ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.82-83.

⁵⁴⁸ Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, s.164-165.

⁵⁴⁹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.95.

Şeyhlerin her sözlerinde bir hikmet bulunduğu ve müritlerinin akıllarındakine daha sormadan cevap almaları da ele aldığımız eserlerde karşımıza çıkar. Bunun yanında şeyhlerin öldükten sonra bile müritlerinin rüyalarına girmesi söz konusu olabilmektedir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza **lider** konumunda insanlar çıkmaktadır. Sibel Arkonaç, liderliğin, grubun üyeleri arasındaki hem mevki hem de davranışsal farklılıkları kapsadığını söyler.⁵⁵⁰ “Bir lider grubuna rehberlik etmekle birlikte, grubun davranışını kolaylaştırır. Onun takipçileri ise liderin teliflerini ve fikirlerini çoğu zaman kabul edip, grubun hedefine ulaşmasında onun yol göstermesini bekler.”⁵⁵¹

Ele aldığımız eserlerde lider olan kişi grubun başını çeker, adeta bir lokomotifin ön kısmı gibidir. Yapılacak işleri önce o yapar, diğerleri bundan cesaret alarak yahut yapılabildiğini görerek onu takip eder. *Savaş Ritimleri*'nde Nurullah çocuklar arasında böyle bir liderdir. Romanın içinde onun “**bir lokomotif, kabul edilmiş bir dinamo**” olduğu söylenmektedir.⁵⁵² Çocukların en büyük hayali olan şelaleden atlama işini ilk olarak Nurullah eyleme geçirmiştir. Cahit Zarifoğlu'nun deyimiyle bu olay **hepsinin içine doluşacağı bir odanın kapısının ilk açılışı olmuştur.**⁵⁵³

Bu duruma Cahit Zarifoğlu *Sütçü İmam* adlı eserinde düşmanların gözünden bakmak suretiyle halifelik makamına şöyle değinmiştir:

“Osmanlı'yı yok etmeliyiz. Bizim Hindistan'da bile milyonlarca altın sarf ederek yapamadığımızı, bir Kur'an-ı Kerim bir de selamı şahane ile temin eden bu sistemi bütünüyle yeryüzünden silmek zorundayız.”⁵⁵⁴

Liderler toplayıcı, bütünleştirici güce sahiptir. Lideri oldukları grubu yönetip, kendi istekleri doğrultusunda bir yöne çekebilirler. İnsanlar bu bağlamda liderlerin sözünü dinlemektedirler. Özellikle dini liderler konusunda kitleler daha hassastır.

⁵⁵⁰ Sibel Arkonaç, **Grup İlişkileri**, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1993, s.50.

⁵⁵¹ **A.e.**

⁵⁵² Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.100-101.

⁵⁵³ **A.e.**, s.119.

⁵⁵⁴ Zarifoğlu, **Sütçü İmam**, s.62.

Osmanlı'nın en güçsüz olduğu dönemde dahi padişahın taşıdığı Halifelik makamı, gücünden hiçbir şey kaybetmemiştir.

“Karşı Çıkış” adlı hikâyede lider, elinde megafonla “**çok kalın bir sesle ve sert” bir şekilde konuşmaktadır.** Konuşması kitleyi etkilemiş olacak ki insanlar alkışlamışlardır.⁵⁵⁵ Kanaatimizce, kitleyi etkileyen şey konuşmanın içeriği değil, liderin sert konuşmasıdır. Rest çeken, meydan okuyan sert konuşmalar, insanların ilgisini daha çok çekmekte, içlerinde biriken öfkenin bir yansıması olarak alkışlar aracılığıyla ifade edilmektedir. Buradan görmekteyiz ki liderlik, diğer insanları bir şekilde etki altına almayı gerektirir. Bu özgüven, iyi konuşabilme, karşıdakini etki altına alabilme gibi özellikler sayesinde yapılabilmektedir

Liderler kitlenin fikirlerinin şekillenmesinde etkili olmaktadır. İshak Dedemaruf böyle bir liderdir. Konumu itibarıyla -kendisi imamdır- halkın etrafında toplandığı, onlara liderlik eden biridir. Ülkenin ve dolayısıyla köy halkının içine düştükleri savaş ortamında, halkı bilgilendirip, devletin ve düşmanın insanları **uyutmasına** engel olmaktadır. Bütün olanlar İshak Dedemaruf'un ağzından çıkan cümlelerle insanlara ulaşmaktadır.⁵⁵⁶ Devletin başındakiler Ruslarla işbirliği içinde halkına ihanet etmektedirler. Bir ara radyolarda devletin Marksizm gibi bir hatadan döndüğüne dair propagandalar radyolarda dönmeye başladığında köy halkının kapıldığı hayalden onları yine İshak Dedemaruf çıkarmıştır. Onun ne kadar haklı olduğunu, birkaç gün sonraki radyo yayınlardan anlayan halk, isyancıların Amerika'nın direktifiyle hareket ettiği gerekçesiyle hepsinin yakalanıp imha edileceğini dinlemiştir.⁵⁵⁷

İshak Dedemaruf liderliğinde hareket eden köy halkı bir süre sonra devletin isyancı dediği mücahitleri destekleme kararı almıştır. Bu noktada İshak Baba'nın oturduğu yerde, köyü, kadınlar ve yaşlılar dahi küçük bir ordu haline getirmektedir.⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ Zarifoğlu, “Karşı Çıkış”, **Hikâyeler**, s.155.

⁵⁵⁶ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.120.

⁵⁵⁷ **A.e.**, s.126.

⁵⁵⁸ **A.e.**, s.190.

Liderler insanları toplama birleştirme gücüne sahiptirler. Lider konuşması, tavır ve davranışlarıyla diğerlerinin üzerinde egemenlik kurar. Yahut da makamı gereği insanlar diğerlerin lideri konumuna geçebilmektedirler. Her iki durumda da liderin diğer insanları toplayıcı oldukları görülmektedir. Liderler ayrıca insanların fikirlerini yönlendirebilmektedirler.

Görülmektedir ki Cahit Zarifoğlu insanın müspet tezahürlerine nesirlerinde sıkça yer vermiş, insanın olumlu vasıfları ve sıfatlarını yüceltmış, onların olumlu tezahürleriyle dünya üzerinde var olmalarını tasavvur etmiştir.

2.3.2. İnsanın Menfi Tezahürleri

Menfi, “olumsuz, negatif”⁵⁵⁹ anlamını taşımaktadır. İnsanın olumsuz tezahürleri vardır ve Cahit Zarifoğlu eserlerinde bunlara da yer vermiştir. Bu bakımdan insanın tezahürleri hususunda ikinci olarak menfi olanları ele almak yerinde olacaktır. Bunları; **acelecilik, öfke, gurur-kibir, hırs, ihanet, yalan, kâfir, gâfil** olarak sıralamak imkân dâhilindedir.

Cahit Zarifoğlu, insanın menfi tezahürlerinden biri olarak karşımıza **aceleciliği** çıkmaktadır. İnsan çoğu zaman işinde, düşüncesinde karar vermesinde aceleci bir tavır sergiler.⁵⁶⁰ Kur’an-ı Kerim’de de insanın aceleci bir tabiatı olduğu söylenmektedir: “İnsan çok aceleci (tezcanlı) yaratılmıştır. Size yakında âyetlerimi göstereceğim. Şimdi acele etmeyin.”⁵⁶¹

Cahit Zarifoğlu, nesirlerinde insanı ortaya koyarken onun aceleci yapısına da değinmiştir. “Küçük Şehzade” isimli hikâyede, şehzadenin güzel huylu olduğu belirtildikten sonra köyü huyları arasında **aceleci ve inatçı** oluşu sayılmaktadır.⁵⁶² Aceleciliğin kötülüğünü ise “süratin insanı yanıltması” olarak gösterir yazar. Aydınlardan bahsederken, onların hızlı düşündüklerini ve bu hızın onların başlarını döndürüp teferruatın kendilerini yanılttığından bahseder.⁵⁶³

⁵⁵⁹ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

⁵⁶⁰ Buladı, **Kur’an’ın İnsan Tasavvuru (Kıyâmet Sûresi Tefsiri)**, s.243.

⁵⁶¹ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Enbiya 21/37.

⁵⁶² Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.237.

⁵⁶³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.31.

Bazı durum ve şartlarda acelecilik elzem bir hâl almaktadır. Bu durumlarda insanın düşünmekten çok harekete ihtiyacı vardır ve acelecilik insana bir avantaj sağlar. Tabiat şartlarının sert ve zor olduğu yerlerde durum bunu gerektirir. Aceleci olmak çabukluk insana avantaj sağlar ki Cahit Zarifoğlu *Savaş Ritimleri*'nde "dışarıda kas kuvveti ve çabukluktan kaynaklanıyor avantajlar"⁵⁶⁴ diyerek bunu belirtir.

Aceleciliği besleyen bir diğer damar da insanın gençliğidir. Çocukların, gençlerin belli durumlar karşısında yaşlılara göre daha sabırsız olduklarını görmekteyiz. Kapılarının önüne kadar gelen savaş karşısında, gençlerin heyecanı ve sabırsızlığı şöyle dile getirilmiştir: "Yanıp duran damarlarımız ve genç kanımız kıvılcımın bir an önce parlamasını diliyor. Sonucu bir an önce almak için içimizden acele ediyoruz."⁵⁶⁵

Örneklerden gördüğümüz üzere, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde acelecilik, insanın hata yapmasına neden olan olumsuz bir vasıftır. Herhangi bir işte acele etmek, insanı yanıltmaktadır. Acelecilik özellikle gençlerde bulunan bir vasıf olmakla beraber, gerekli olduğu zamanlar da vardır. Özellikle düşünceden çok hareketin önemli olduğu tabiat şartlarında, insan eylemlerine acele karar vermek zorundadır.

İnsanın menfi tezahürlerinden biri de **öfkedir**. "Psikolojik açıdan bakıldığında öfke, insanda ve bütün canlılarda doğuştan var olan tabii bir heyecan hâlidir."⁵⁶⁶

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde öfke, insanın düşünmeden hareket etmesine neden olduğunu görmekteyiz. "Küçük Şehzade" adlı hikâyede, öfkelenen şehzade, "**nereye gittiğini bilmeden**" yürür.⁵⁶⁷ *Ağaçkakanlar*'da eşine öfkelenen ağaçkakan, kanadını ona vurmaya üzere kaldırır, fakat son anda kendine hâkim olarak vurmaz.⁵⁶⁸ Yine aynı eşin, karısıyla tartışması sonucunda öfkelenip uzaklaştığını görürüz.

⁵⁶⁴ Zarifoğlu, "Savaş Ritimleri", **Romanlar**, s.82.

⁵⁶⁵ **A.e.**, s.175.

⁵⁶⁶ Buladı, **Kur'an'ın İnsan Tasavvuru (Kıyâmet Sûresi Tefsiri)**, s.238.

⁵⁶⁷ Zarifoğlu, "Küçük Şehzade", **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.254.

⁵⁶⁸ Zarifoğlu, "Ağaçkakanlar", **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.209.

Çocuklarının olmamasından dolayı kendisini suçlu hisseden eş, öfkesinin nedeni olarak karısını gösterir.⁵⁶⁹

Öfkenin insana kötü işler yaptırdığını “Suçlular” adlı hikâyede de görmekteyiz. Öfkeli iki kişinin birbiriyle kavga ettiğini, ortaya çıktıklarındaki dağınıklıklarından anlamaktayız.⁵⁷⁰ İkisinin de saçları dağılmıştır. Muhtemelen okuyucuya gösterilmeyen odanın içerisinde kavga edilmiştir.

Savaş Ritimleri'nde öfkenin insana olan zararı üzerine etraflıca durulmuştur. Öfke ilk olarak iki çocuğun kavgası esnasında karşımıza çıkar. Çocuklar kavga etmiş, biri ötekinin kolunu kırmıştır. Çocukların yakınları olay yerine geldiklerinde ortamda birikmiş bir öfkenin varlığı sezilir: “İlgiler ve öfkeler, kuru otları ve dikenleri döne döne kaldıran çevrekler gibi sekinin üzerinde dönüp duruyor, her an bir şeyin olması bekleniyordu.”⁵⁷¹ Bu olaydan sonra kimse tek bir laf etmemiştir. Herkes **susmuş ve öfkesini bilemiştir**.⁵⁷² Bu suskunluğu köyün imamı İshak Dedemaruf bozar ve zarar gören tarafın zarar veren taraftan ki bu kendi torunudur, ne istediğini belirtmesini söyler. Kısas kuralı gereği, kolunu yahut onun yerine kefareti bedeli olarak mal mülk para isteyebileceklerini; bundan fazlasının haram olduğunu söyler. Zarar gören taraf kısa bir görüşmenin ardından İshak Dedemaruf'un elini öperek kucaklaşır. İshak Dedemaruf'un ısrarla kefareti üzerinde durmasına rağmen kabul etmezler.⁵⁷³

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde rastladığımız bir öfke çeşidi olarak; insanların fikirlerinin peşinden gitmek uğruna besledikleri “fikir öfkesi”ni saymak mümkündür. Yazar bu öfkenin kabul edilebilir olduğunu, fakat bir süre sonra öfkenin fikirden sıyrılıp tek başına devam ettiğini söylemektedir:

“Fikir öfkesine saygı duyarız. Ama, öfke fikre bağlılığını yitirdi mi, ondan daha tiksinti veren bir başka şey daha yoktur. Bizde öfke amaçsız ve başıboş olduğundan, ya da pek hesaplı amaçlar peşinde koştuğundan, hemen küfre dönüşüvermiş, en azından kutsal değerleri hafife almaya başlamıştır.”⁵⁷⁴

⁵⁶⁹ A.e., s.161-162.

⁵⁷⁰ Zarifoğlu, “Suçlular”, **Hikâyeler**, s.68.

⁵⁷¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.106.

⁵⁷² A.e., s.109.

⁵⁷³ A.e., s.109-110-111.

⁵⁷⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.197.

Ele aldığımız eserlerde fikir öfkesi taşıyan bir adam olarak *Anne* adlı romandaki baba ile karşılaşmaktayız. Buradaki babanın öfkesi, inancı gereğidir. Zaman kötüdür ve insanlar inançlarından uzaklaşmaktadırlar. Bu durum babayı öfkelenendirir. Öfkesi o kadar dolu ve şiddetlidir ki herkes eşinin onunla aynı evde nasıl yaşadığına şaşırılmaktadır. Oysa eşi yıllar sonra bile kendisi için tek huzurun kocası ve oğlu olduğunu söyler.⁵⁷⁵

Öfke Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların birbirine zarar vermesine neden olan bir vasıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Belli olaylara yahut kişilere öfkelenen insanlar, öfkelerini soğutmak için o kişiye sözlü veya fiili bir şekilde saldırmaktadır. Hatta bazen bir öfke, hiç alakası olmayan bir insandan çıkarılabilmektedir.

İncelediğimiz eserlerde, insanların birbirine öfke beslemesinin, toplumsal yaşamı kesintiye uğrattığını görmekteyiz. Bir köyde birbiriyle kavgalı iki kişi var ise, bu durum herkesi huzursuz eder.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde olumlu bir öfke çeşidi olarak fikir öfkesi gösterilmiştir. Fakat bu öfkenin, fikir tarafının öne çıkması gerektiği belirtilmiş, fikrinin gidip öfkesinin kalması durumu eleştirilmiştir.

“Kendini beğenme, büyüklenme, benlik, kibir”⁵⁷⁶ anlamlarını taşıyan **gurur**, insanın menfi tezahürlerindedir. İnsanın gurura kapılması, gerek dini gerek toplumsal kurallar gereği hoş karşılanan bir durum değildir. Kur'an-ı Kerim'de insanın dünyada gururlanarak yürümesinin yanlışlığı şu şekilde verilmiştir: “Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin.”⁵⁷⁷

Cahit Zarifoğlu, nesirlerinde insanın bütün acizliğine rağmen gurura kapılabildiğini söyler:

“Ne var ki yine de gurur, yekpare mermer bir sütun olan bu gerçek üzerinde, cılız ve çirkin bacaklarıyla inatla yükselmek ister. Yöremize bakalım. Zengini, yoksulu, erkeği,

⁵⁷⁵ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.328.

⁵⁷⁶ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

⁵⁷⁷ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, İsra 17/37.

kadını, evleri, araçları, tarlaları, füzeleri, görevleri ve herşeyi ile ne kadar zavallı olduğunu anlamak için kaç saniyeye ihtiyaç var.”⁵⁷⁸

İnsanın kalbine çeşitli sebeplerle gurur gelebilir. Bunlardan biri makam, mevki sahibi olmaktır. Kendisini diğerlerine göre daha yukarıda gören insanın, kibre kapılmaması zor bir iştir. “Tilki ile Aslan” hikâyesinde, tilkinin, kral olan aslanı uyardığını görürüz. Oturduğu yerde gurura ve kibre kapılıp Allah’ın kullarını incitmemek mümkün değildir.⁵⁷⁹ Yukarıdakinin gururlanması ile ilgili bir örnek de *Serçekuş*’ta karşımıza çıkar. Bulduğu yerden yükseklerdeki kartalları gören Serçekuş, onların nasıl “gururlu ve ağır” bir yaşam sürdürdüklerini düşünür.⁵⁸⁰

İnsana gurur gelmesine bir neden olarak; mal ve mülk sahibi olduğu düşüncesini gösterebiliriz. İnsan dünyada sahip olduğu, geçici mal ve mülk nedeniyle gurura kapılabilmektedir. Mal, mülk ve zenginliğin gurur getirmesi; insanda beklenebilen bir durumdur. Fakat Cahit Zarifoğlu bunun yanında bir şeye daha dikkat çeker: Fakirin gururlanması. “Küçük Şehzade” adlı hikâyede bu durumu şöyle izah eder:

“Orada halk zengin kişilerin yanında ezilip horlanmış değil. Fakirler de horlanmaz, itilip kakılmazlar. Sonra nasıl zengin zenginliğini biliyor idiyse, fakirler de fakirliklerini bilir ve kibirlenmezler. Evet, bilmiş ol ki fakir kişi fakirliğini bilecek ve kibirlenmeyecek. Allah rızası için verenlerin verdiklerini alacak. Öpüp başına koyacak. Gönderen Allah’a şükredecek.”⁵⁸¹

İnsana gurur getiren bir diğer kaynak olarak da başarıyı gösterebiliriz. İnsan herhangi bir alanda gösterdiği başarı sonucunda gurura kapılıp, benlik iddiasıyla egosunu şişirebilmektedir. “Küçük Şehzade” isimli hikâyede, daha çocuk yaşta olan şehzadenin yazdığı yazıyla övünüp “Ne de güzel yazıyorum Allah’ın izniyle. Oh, oh, bu gidişle hocam Mahmut Efendiyi de gerilerde bırakacağı benziyorum.”⁵⁸² demesi buna örnektir. *Anne* adlı romanda ise pilotların yaptıkları işten dolayı gurur içinde yürüdüklerini görmekteyiz.⁵⁸³

⁵⁷⁸ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.105.

⁵⁷⁹ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.316.

⁵⁸⁰ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.52-53.

⁵⁸¹ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2010, s.280.

⁵⁸² **A.e.**, s.240.

⁵⁸³ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.255.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insana gurur getiren nedenler arasında, iyi insanlara yakın olmayı da görürüz. *Savaş Ritimleri*'nde Seyyid Amad, Nurullah ile İshak Dedemaruf'a olan yakınlığından dolayı **kalbini “kaynatan” bir gurur** duymaktadır.⁵⁸⁴

Gururun her insanda, beklenmedik durumlarda bile ortaya çıkabileceğini *Yaşamak*'ta dipnot olarak verilen kısımda görmek mümkündür:

“1 Geçen karşılaştığımızda geniş bir halkın başında oturuyordunuz ne kadar da doğruydunuz söyledikleriniz emin olun sağ olun. Dehşet verdi gurur hakkında söyledikleriniz ve gördüm en sefil bir kişide bile bir dağ gibi olabiliyordu o, ben sefilim derken bile ve ben günâhkârım derken bile. Hatta bakın (Habib-i Acemi (r.a.) şöyle diyordu: “Allah Teâlâ beni huzuruna dikip, içinde nefsin ve şeytanın nasibi bulunmayan bir tek secde getir de bu yüzden seni Cennete koyayım; buyursa, ben derim ki: Ya Rabbi benim buna gücüm yetmez.”) * Böyle biri böyle derse nice olmalı kıraathane halkasının hali kardeşlerim.

* İmam-ı Şârâni⁵⁸⁵

Cahit Zarifoğlu insanın gururlanmasını ilginç bulmaktadır. Şöyle ki, insan acizdir, ölümlü bir varlıktır, buna rağmen kendisiyle gurur duyabilmektedir. *Serçekuş* adlı hikâyede Serçekuş, insanların **başları dik ve gururlu gezişlerini görür ve şaşırır.**⁵⁸⁶ **İnsanların canını alan bir Azrâil olduğunu ve övülünce yine de gururlandıklarını** görür ve buna akıl erdiremez.⁵⁸⁷

İnsanın kalbine gelen gururun şeytandan dolayı olduğunu görürüz Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde. “Küçük Şehzade”deki padişahın, çok adil olduğunu ve şeytanın bile kendisiyle baş edemediğini düşünmesi bundandır.⁵⁸⁸ *Kuşların Dili* adlı hikâyede ise Hüthüt'ün bir başka kuşa “Sen İblis gibi mağrur olmuşsun.”⁵⁸⁹ demesinden yine bunu anlarız.

Cahit Zarifoğlu insanın içindeki gururu kırması gerektiğini savunur. Kendisini gururlu olduğu için yadırgar:

⁵⁸⁴ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.85.

⁵⁸⁵ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.128.

⁵⁸⁶ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.64-65.

⁵⁸⁷ **A.e.**, s.76.

⁵⁸⁸ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.270-271.

⁵⁸⁹ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.62.

“Kendimi burada yadırgıyorum. Gururlu, kibirli, ve kapalıyım, durmadan çay ve sigara içiyor sıkılıyor çalışmayı sevmiyorum. Serbest bir böcek olmak, kırlarda diğer böceklerle gezinirken doymak, barınmak ve giyinmek istiyorum.”⁵⁹⁰

İnsanın gururdan korunmasının bir yolu olarak; **dua etmek suretiyle Allah’a sığınmak** karşımıza çıkar. Bir şeyhin padişahın kapısına gelişinin ardından ettiği duası bunu gösterir: “Yarabbi, bu padişah da senin kullarında bir kuldur. Ben onu padişah olduğu için değil senin rızan için severim. Onun fakirhaneyi ziyaretinden dolayı kalbime gurur getirme.”⁵⁹¹

Yeryüzünde gururla yürüyen insanın muhakkak cezalandırılacağını “Küçük Şehzade” isimli hikâyede geçer. Burada kalbine gurur gelen padişahın, onu kandırmaya çalışacak olan İzak ile cezalandırıldığını görmekteyiz.⁵⁹² Anne adlı romanda ise oğullarıyla çokça böbürlenmiş, o doğru yoldan sapmaz diye düşünen ailenin çocukları hiç istemedikleri bir yönde hayatını ilerletir; dinin gösterdiği yoldan başkasına sapar.⁵⁹³

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde, insanın gururlanmasının yanlış olduğunu vurgulamıştır. İnsan dünyada çeşitli nedenlerle gurura kapılmaktadır. Makam, mevki, mal, mülk bunlardan sadece birkaçıdır.

İnsanın kalbine gelen gurur şeytandır ve ondan kurtulmak gerekir. Çünkü gurura kapılan insan, muhakkak ki cezalandırılacaktır. İnsanın gururu kalbinden sökebilmesinin yolu olarak ise, Allah’a sığınma, dua etme gösterilmiştir.

Hırs sözlükte “sonu gelmeyen istek, aşırı tutku”⁵⁹⁴ olarak tanımlanmaktadır. Hırs da insanın menfi tezahürlerindedir ve Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde bu hâliyle yer almaktadır.

“Küçük Şehzade” adlı hikâyede, hırsın insanı psikolojik açıdan etkilemesiyle karşılaşırız. Yazdığı yazının bozulması üzerine, tekrar onun gibi güzel yazı yazmak isteyen şehzade; hırsıyla kâğıtlara yazmakta, olmayınca yenilerini getirtmekte, yemeğe

⁵⁹⁰ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.83.

⁵⁹¹ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.292.

⁵⁹² **A.e.**, s.288.

⁵⁹³ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.250-251.

⁵⁹⁴ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 21 Ağustos 2013.

ya da uyumaya ikna edilememektedir.⁵⁹⁵ Hırstan ve çalışmaktan gözü dönen bir diğer çocuk da *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede, baba ağaçkakanın rüyasına giren çocuktur.⁵⁹⁶

Hırs çoğu zaman insanın gözünü kör ederek, doğruları görmesini engellemektedir. “Yürekdede ile Padişah” adlı hikâyede Ayşe Ninenin misafirlerine deveyi kesip ikram etmeyi düşünemediği için “Dünya hırsı, dünya malı gözümü bürümüş.” diyerek sızlanmaktadır.⁵⁹⁷

Mal mülk hırsı da insanların hayatlarını olumsuz yönde etkiler. *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede, Şakir amca cevizliğini, çocuklarından ve eşinden önde tutar;⁵⁹⁸ bunun için de ceza olarak başına bir kuş **bilinmeyen bir intikam hırsıyla** musallat olur.⁵⁹⁹ Şakir amca o kuş yakalandığında ona bakarak “hırslarım ve günahlarım” diye tekrar eder.⁶⁰⁰

Hırs *Serçekuş*'ta karşımıza avcılarının, av tutkusu söz konusu olduğunda da çıkmaktadır. Öyle ki onlar için mesele karınlarını doyuracak kadar kuş avlamak değil, en çok kuşu avlamak yahut da bir av anısı oluşturabilecek olaylar içerisinde bulunmaktır. **Av bol olursa daha çok avlanmak hırslarıyla, oturup yemek yemeye bile vakit ayırmamaktadırlar.**⁶⁰¹

Hırsın kötü sonuçlarını en net gördüğümüz yer ise *Savaş Ritimleri*'nde iki arkadaşın kavgası aracılığıyla karşımıza çıkar. Arkadaş grubu arasında lider olabilme hırsı, ikisinin kavgaya tutuşmasına; bu kavganın sonucunda ise birinin kolunun kopmasına neden olmuştur.⁶⁰² Özellikle kolu kırılan Mehmet Emin'in içindeki hırsı yazar şu şekilde anlatır:

“Fakat görünüşte kavgaya bütün şiddetiyle ve hırsıyla sürüyordu. En kötüsü Mehmet Emin'in içinde birikmiş bir hırs ortaya çıkıyor, Nurullah'ı alt eder gibi oldukça bu hırsın, bir tür gizli kapaklı öç almanın hakimiyetine giriyor, şimdi de bunu ifşa edici kelimelerle Nurullah'ı aşağılamaya çalışıyordu. Farkında bile değildi bunun.”⁶⁰³

⁵⁹⁵ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.247.

⁵⁹⁶ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.191.

⁵⁹⁷ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.377.

⁵⁹⁸ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.230.

⁵⁹⁹ *A.e.*, s.228.

⁶⁰⁰ *A.e.*, s.233.

⁶⁰¹ Zarifoğlu, “Serçekuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.37.

⁶⁰² Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.104.

⁶⁰³ *A.e.*, s.103.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde hırs insanların gözünü kör etmektedir. Hırsına yenik düşen insanlar, ya kendilerine yahut da başkalarına zarar vermektedirler.

İnsanın olumsuz tezahürlerinden olan **ihaneti**, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki görünümü olan “bir kimseye yahut olaya sadakatsizlik etme” olarak tanımlamak mümkündür. Ele aldığımız eserlerde, ihanet ile *Savaş Ritimleri*'nde, ülkeye ihanet eden yöneticiler aracılığıyla karşılaşmaktayız. Buradaki ihanette dikkat çekilen husus, isimlerdir. İnsanların isimleri Müslüman ismidir, fakat hepsi hain olabilmektedir:

“Olaylar geliştikçe, hep babalarımızdan, dede ve ağabeylerimizin sevip saydığımız bilginlerin isimleri gibi isimleri olan insanları, olayların içindeki Ruslukla, komünistlikle yan yana anarak alıştık ve insanların isimleri ne olursa olsun hain ve suçlu olabileceklerini anladık.

Onlar rahatlıkla eğer akıllarına gelse, Rus ağalarına gider ve kendilerine yeni isimler vermelerini isteyebilirlerdi. Demek ki böyle bir usul getirilmemişti ve tarihimize ve inançlarımıza ihanet etmiş olmalarına rağmen isimleri hâlâ Ahmet, Hafızullah vesaire olabiliyordu.”⁶⁰⁴

İnsanlar yöneticilerinin bu hainlikleri karşısında ayaklanıp silahlanmışlardır. Fakat radyolar devletin elindedir ve isyancıları hain olarak göstermektedir. İshak Dedemaruf sayesinde esas hainlerin ülkeyi yönetenler olduğunu anlamış, köy olarak mücahitlerin tarafında savaşma kararı almışlardır.

Hainler yavaş yavaş onların köyüne kadar sızmıştır. Fakat köy halkı önceden önlemini alıp bir plan yapmış, herkes bu plana göre kendine düşen görevi yapmak üzere yerini almıştır. Hatta bunun için sahte bir cenaze töreni bile hazırlanmıştır.⁶⁰⁵

Hainlere karşı Müslüman duruşunu ise şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Şapkaları yana kaymış, parkalarını sarıp arkalarına bağlamışlardı. Bunlara nasıl ateş edecektim, içlerinde istemedikleri halde orduda kalanlar olduğunu biliyoruz. Ama gerektiği anda hemen devireceğim onları. Sanki hepsi benim hissemeye ayrılmış önüme getirilmiş gibiydiler. Derhal devirecektim onları. Öleceklerdi ve Allah onlara niyetlerine göre verecekti.”⁶⁰⁶

⁶⁰⁴ A.e., s.122.

⁶⁰⁵ A.e., s. 210.

⁶⁰⁶ A.e., s.211.

Hainler köye geldiklerinde kurulan tuzak sayesinde alt edilmişlerdir. Birkaç tanesi köyün içine bağlanmış, arkalarından gelenlerin davranışlarına göre kaderlerine terk edilmiştir.⁶⁰⁷

Savaş Ritimleri'nde görmekteyiz ki insan inandığı değerlere ters düşecek hareketlerde bulunabilmektedir. Müslüman bir insanın, kâfirlerin yanında yer alıp, kendi halkına ihanet etmesini Cahit Zarifoğlu böyle yorumlamaktadır.

Yalan, “Doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz”⁶⁰⁸dür. Yalanın her türlü kötüdür ve sonunda gerçek muhakkak ortaya çıkar. Cahit Zarifoğlu bu konudaki görüşünü; “Yalanın kendini ele vermesi için olumsuz olması gerekmez. Yalan yalandır.”⁶⁰⁹ diyerek ortaya koyar.

Yalana, özellikle dini konuları saptırmak suretiyle söylenen yalana sert bir şekilde karşımıza çıkan insanlardan biri olarak *Anne* romanındaki baba ile karşılaşırız. Bu konudaki öfkesi öyle büyüktür ki; bir keresinde imam hutbede iken ayağa kalkıp yalan söylüyorsun diye bağırmıştır.⁶¹⁰ Eşi onun Cuma namazından döndükten sonra şöyle dediğini aktarır:

“Cumadan dönünce “haşa Allah’ı kandırmaktan geliyoruz” derdi. Kendimizi kandırdık da dönüyoruz derdi. Böyle cuma olmaz derdi. Ve derdi ki haydi ağlamıyoruz ama ağlıyor gibi yapmaya kalktık, ama onu da yüzümüze gözümüze bulaştırdık. Alçak adam yine âyetleri hadisleri, Allah’ın emirlerine uymayan, bir tek gün alınları secdeye inmemiş olanların emirleri için kullanıp Müslümanları kandırdı derdi.”⁶¹¹

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde yalanın insana yakışmadığını ve menfi bir tezahür olduğunu vurgulamış; yalanın büyük ya da küçüğünün olmadığını, her türüsünün kötü ve kabul edilemez olduğunu nesirlerinde yer verdiği insanlar üzerinden anlatmıştır.

Kâfir, “Tanrı'nın varlığını ve birliğini inkâr eden kimse”⁶¹²ye verilen isimdir. Cahit Zarifoğlu nesirlerde kâfire, Müslümanın karşısında olması bakımından yer verip, onu bu minvalde ele almıştır. Buna göre *Kuşların Dili* adlı hikâyede bir kâfir

⁶⁰⁷ A.e., s.236.

⁶⁰⁸ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

⁶⁰⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.157.

⁶¹⁰ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.327.

⁶¹¹ A.e., s.332.

⁶¹² Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 24 Ağustos 2013.

ile müminin karşı karşıya geldiğini görürüz. Varılan nokta ise kâfir de olsa, mümin insan ona karşı verdiği sözü tutmak zorunda olduğudur.⁶¹³

Kâfir de olsa insanlara karşı **adaletli** davranmak gerektiğini vurgulamıştır Cahit Zarifoğlu. “Küçük Şehzade” adlı hikâyede, şehzade savaş kazanıldığında kâfirlere nasıl davranılacağını sorar. Buna karşılık kapıda bekleyen nöbetçi, “eğer kâfir aman diler de canımı bağışla derse o vakit canı bağışlanır” der. Bundan sonra başkaldırmaması öğütlenip, yılda belli bir miktarı haraç olarak vermesi istenir. Kâfir “bütün varımı yoğumu vereyim” dese de onun her şeyi alınmaz. Bunun nedeni olarak da şöyle denir: “Bizde zulüm yok. İhtiyacın kadarını ve fazlasını alıkoy. Bize yılda iki yüz bin altın akçe ver yeter.”⁶¹⁴

Cahit Zarifoğlu, kâfirlere karşı savaşmanın İslâm’a hizmet etmek olduğunu söylerken bunu “Kuşların Dili” adlı hikâyede Hz. Ömer ile örneklendirir:

“Hazreti Ömerse din topluluğunun güneşi, hakla batılı, yanlışla doğruyu birbirinden ayıran din güneşi.
Allah adalet ve İnsafı onunla tamamladı.
Peygamber ona ”Sırttan İlk geçecek kişi sensin” dedi.
Cennetin kapısına varıp halkasına ilk el atacak olan yine o. Müslümanlık onun gayreti ve Hikmetiyle aleme yayıldı. Münafıkların ve kafirlerin başını ezdi.”⁶¹⁵

Kâfire karşı savaşmanın nasip işi olduğunu da yazarın nesirlerinde görmek mümkündür. *Sütçü İmam*’da kâfirler ülkeyi işgal etmeye başlamıştır. Bunun üzerine halk, onları ülkeden çıkarmak için bölgesel direnişler başlatmıştır. Kahramanmaraş da bunlardan biridir. Kendi aralarında konuşup plan yaptıkları bir esnada Sütçü İmam, şu sözleri sarf eder:

“Kafire ilk kurşunu sıkmayı Allah kime nasip eder bilemem. O sıkılınca gerisi çorap sökücü gibi gelir. Bir bakarsın ki Fransız’ı da Ermeni’si de kuyruğunu sıkıştırmış kaçacak delik arar. Sabah kalkarsın ki Fransız kaçmış, kaçamayan Ermeniler yaptıklarına bin pişman lağımlarda gizlenirler, aman dilerler.”⁶¹⁶

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde kâfirden bahsederken, hep karşı taraftan bakmıştır. Bir kâfirin hayatı ve ruh dünyasından ziyade, bir kâfire karşı Müslümanın nasıl davranması gerektiği üzerinde durmuştur. Buna göre karşıdaki kâfir de olsa

⁶¹³ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.57-58-59.

⁶¹⁴ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.258-259.

⁶¹⁵ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.18.

⁶¹⁶ Zarifoğlu, **Sütçü İmam**, 2006, s.89.

adaletli olmak gerekir. Bunun yanında kâfirlere karşı savaşmanın İslâm'a hizmet etmek olduğu vurgulanmıştır.

Gâfil, “gaflette bulunan, ihmâl eden, ilerisini iyi düşünmeyen, dikkatsiz, ihtiyatsız, dalgın, tembel”⁶¹⁷ manalarına gelmektedir. Cahit Zarifoğlu, gâfili daha çok gerçeği göremeyen manasında kullanmıştır. Nesirlerinde karşılaştığımız gâfil insanlar, gerçeği göremeyen, gözlerine perde inmiş insanlardır.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, Allah'tan ümit kesenin gâfil olarak nitelendiğini görmekteyiz. *Kuşların Dili* adlı hikâyede bir kuş çok günahkâr olduğunu, bu haliyle O'nun kapısına varamayacağını söyler. Hüthüt ise ona “Ey akılsız, ey gafil, O'ndan ümit kesersen sonun felakettir.” diye karşılık verir.⁶¹⁸ Kur'an-ı Kerim'de de insanlar bu konuyla ilgili uyarılmıştır. Yusuf suresinde bu mesele şöyle geçer:

“Ey oğullarım! Gidin Yûsuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.”⁶¹⁹

İnsanın gaflete düşüp, gâfil olduğu konular değişebilir. Cahit Zarifoğlu'nun insanları, bu dünyanın geçici olduğunu bilir ve bilmeyenlere gâfil derler. Dünyanın sevinci bir yel gibi geçip gittiğini, bitince insan sanki hiç yaşamamış gibi hissettiğini dile getirir Hüthüt.⁶²⁰

Dünyanın geçiciliğinin farkında olmayışın gâfillik olması gibi, dünyada geçici suretlere âşık olmak da büyük bir gâfillik örneğidir. Asıl güzellik bu âlemde değildir. O'nun güzelliği devamlıdır, bâkîdir. İnsan o güzelliğin peşinden gitmelidir.⁶²¹

İnsanın gafleti yalnızca dinî konularda yahut varlıkla ilgili yaşadığı düşüncelerde değildir. Bazen karşısındaki kişiyi, topluluğu tanımayıp, küçümsemek de bir gaflet örneği olabilir. Bu gibi durumlarda da insan gâfil durumuna düşebilmektedir. *Sütçü İmam*'da, Maraş'ın İngilizler tarafından işgal edildiğini

⁶¹⁷ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.274.

⁶¹⁸ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.39.

⁶¹⁹ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Yusuf 12/87.

⁶²⁰ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.50.

⁶²¹ **A.e.**, s.47.

görmekteyiz. Başlarında bulunan generali, yıllardır orada yaşayan ve İngilizlere yandaşlık eden bir Ermeni uyarır:

“Komutan tekrar ediyorum. Burada bulunmanızdan dolayı sevinç içerisindeyiz. Ancak gafletinizi hepimiz pahalıya ödeyebiliriz, Türkleri tanımıyorsunuz. Oysa süratle toparlanmak gayreti içindeler. Onlar başlarında gayri müslimleri istemezler. Esirlikten hoşlanmazlar. Eğer vakit kaybedersek, toparlanırlar ve sizleri de doğrarlar.”⁶²²

Her insanın hayatı boyunca gaflete düştüğü anlar vardır. Bu anlarda biri ya da birileri çıkıp onu uyarır ve gâfilliğini gözünün önüne serer. *Yaşamak*'ta bu görevi üstlenen bir kişi olarak Fethi Gemuhluoğlu ile karşılaşırız. Cahit Zarifoğlu'nun söylediği kadarıyla, iki üç saatlik sohbetlerinin ardından, Gemuhluoğlu onların **sorumluluklarını, gafletlerinin derinliklerinden çıkarıp kalp ve omuzlarının üzerine koymaktadır.**⁶²³ *Savaş Ritimleri*'nde ise girdiği şok dolayısıyla kıpırdamadan yatan oğlunu silkeleyen bir anne bu görevi üstlenir: “-İzansız oğlum, cahil oğlum, gafil oğlum... Eğer biraz aklın varsa şu haline bakıp Allah'ın sana musibet değil nimet verdiğini anla. Allaha şükür kaç gündür işret etmezsin.”⁶²⁴

Gaflet öyledir ki, insan içerisindeyken gâfil olduğunun farkında olmaz. Eğer farkında olsa, hâli per perişan olup, bu gafletinden geri döner:

“Sultan Mahmut bir yıkık yere girdi. Baktı ki orada bir deli divane. Sırtına sanki bir dağ yüklenmiş gibi başını önüne eğmiş durur.
Padişahı görünce,
-Geri dur, yoksa seni, can evine binlerce çavuş yollar, oradan yaralarım demiş.
Zira sen padişah değilsin. Allah'ın sana verdiklerine ihanet edersin dedi.
Padişah bana böyle deme dedi. Bana bir söz söyle.
-Ey gafil dedi deli, sen kimden ayrı düştüğünün farkında değilsin. Bunu buseydin başına küller saçar, ateşler savururdun.”⁶²⁵

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde gâfiller geçeceği göremezler. Gözlerine adeta bir perde inmiş gibidir. Bunun yanında dünyanın geçici olduğunu bilmezler. Aynı zamanda dünyadaki geçici suretlere âşık olanlar da gâfil olarak nitelendirilmiştir. En büyük gâfillerin ise Allah'tan ümit kesenler olduğu belirtilmiştir.

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde insanın kötü tezahürlerinden uzak durması gerektiğini, her ne kadar insanın yapısında bulunsa da onların insanın yanlış hareket

⁶²² Zarifoğlu, *Sütçü İmam*, s.46.

⁶²³ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.85.

⁶²⁴ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.313-314.

⁶²⁵ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.78.

etmesine neden olduklarını vurgulamıştır. İnsan mümkün olduğunca bu tezahürlerden uzak durmalıdır.

2.4. İsimlerine Göre İnsan

Etrafımızdaki bütün varlıkların birer ismi vardır. Daha önce hiç görmediğimiz bir varlığın ilk olarak ismini merak ederiz. “İsimler varlıkları tanımak ve tanıtmak için kullanılan sözcüklerdir.”⁶²⁶ Karşımızdaki varlığın ismini bildiğimiz takdirde, onun hakkında genel bir bilgiye sahip olabilmekteyiz.

Her varlığın olduğu gibi insanların da isimleri vardır. İnsana verilen isimler de onun hakkında bilgi sahibi olmamıza yarar. Taşındığı isimden insanın inancı ve kültürü hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Cahit Zarifoğlu nesirlerinde insanların isimlerini önemsemiş ve bu bahsettiğimiz şekilde isimlerin insanları etkilediğini vurgulamıştır. Bunun içindir ki çalışmamızda insanları isimlerine göre de incelemeyi uygun görmekteyiz.

2.4.1. Şahıs Kadrosu ve İsimler

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde tasavvur edeceği şahıs kadrosunu oluştururken, onların isimlerini de dikkat ve özenle seçtiğini anlamak mümkündür. Kendisinin kişilere isim koyma konusunda hassas olduğu, nesirlerindeki bazı cümlelerinden anlaşılmaktadır.

Cahit Zarifoğlu, isimlerle ilgili hassasiyete *Yaşamak*'ta anlattığı bir hikâyeye ile açıklık getirmiştir. Bu hikâyeye göre bir gün bir eşkıya birini soymaya kalkar. Adam ona ismini sorduğun da Ali diye cevap verir. Bunun üzerine adam halifeden gelme bu ismi taşıdığı halde, nasıl hırsızlık yapabildiğini sorar. Eşkıya pişman olup adamı bırakır. Bir süre sonra neden eşkıyalık yapmaktan vazgeçtiğini düşünür ve geri dönüp tekrar adamı çevirir. Bunun üzerine adam babasının ismini sorar. Eşkıya, Mehmet diye cevaplayınca, adam böyle mübarek bir isme sahip kişinin evladı nasıl eşkıyalık eder, harama el uzatır diye çıkışır. Eşkıya edep ederek utanır. Adamı bırakır. Fakat sonra yine şeytan dürter ve geri dönüp adamı tekrar soymaya kalkar.

⁶²⁶ (...) “İsim” **Temel Britannica (Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi)**, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1993, C.IX, s.83.

Adam bu sefer dedesinin ismini sorar, eşkıyadan Ters cevabını alır. Bir ermeni adıdır. O zaman adam, “Eh, şimdi oldu” der, “Senin o damarın tutmuş, alacaksın neyim varsa.”⁶²⁷

Savaş Ritimleri'nde ise ülkeye ihanet eden insanların isimleri üzerinde bir hassasiyet görürüz. İnsanlar halkına ihanet eden devlet yöneticilerine öfkeli dirler, fakat bu öfkeyi, devlet başkanlarının isimleri olan “**Nur ve Muhammed**” isimlerini ondan ayrı tutarak, tenzih ederek zihinlerinde şekillendirirler.⁶²⁸ Yine aynı romanda “**Ahmet, Nurullah, Emin, Abdurrahman**” gibi isimleri olan insanlar için “komünisttir” demek uzun bir süre halk tarafından reddedilmiştir.⁶²⁹ Fakat bir süre sonra sevilip sayılan bilginlerin isimleri gibi isimleri olan insanları, olayların içindeki Ruslukla, komünistlikle yan yana anarak alışımsız ve insanların isimleri ne olursa olsun hain ve suçlu olabileceklerini anlamışlardır. Tarihlerine ve inançlarına ihanet etmiş olmalarına rağmen isimleri hâlâ Ahmet, Hafızullah vesaire olabilmektedir.⁶³⁰

Bunlardan anlıyoruz ki Cahit Zarifoğlu, insanların isimlerinin yaşamlarına etki ettiğini yahut etmesi gerektiğini düşünmektedir. Bir insan halife yahut peygamber yahut da sevilen âlimlerin, büyüklerin isimlerinden birini taşıyorsa; ona uygun hareket etmeli bu isme leke getirecek bir davranıştan kaçınmalıdır. Fakat insanın kötü yanlarının da olduğunu unutmamış, ismi her ne olursa olsun kötülük yapmaktan vazgeçmediğini de eserlerinde belirtmiştir.

Cahit Zarifoğlu isim verirken dikkat edilmesi gerektiğini de belirtir. *Yaşamak*'ta karşılaştığı bir çocuğun ismi için, “İsmi Kaya mı Ateş mi Güneş mi öyle **vasıfsız bir şeydi**. Yahudi olduğunu da o gün öğrendim”⁶³¹ ifadesini kullanır. “Yürekdede ile Padişah”ta ise Yürekdede ile Ayşe Nineye gelen misafirlerin isimleri ile ilgili, ki bunlar padişah ve adamlarıdır, şunlar söylenmiştir:

“Biz diyelim Harun Reşid, siz deyin Fatih Sultan, onlar desin Sultan Süleyman, ben diyeyim Sultan Selim...
Ne güzel isimler bunlar.

⁶²⁷ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.165.

⁶²⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.122-123.

⁶²⁹ **A.e.**, s.120.

⁶³⁰ **A.e.**, s.122.

⁶³¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.217.

Peki ya sahipleri... Hani o zamanlar oğullara, kızlara kızanlara hep düşünme düşünme, ölçme tarta, incelikle verilirmiş isimler.

Demezlermiş hiç çocuklarına Gök, Kaya, Taş, Çiçek miçek.

Ya?

İlle de büyük, güzel büyüklerin İsimlerini arayıp bulup verirlermiş ki onlar da onlar gibi dine, Peygambere sadık olsunlar, İslâm'a hizmet etsinler.”⁶³²

İsim koymada inancı ön plana alan Cahit Zarifoğlu, geleneğe de bu anlamda önem vermiştir. “Kırmızı Gözlü Karayılan” adlı hikâyede, çocukları olan Karayılanlar, ona farklı bir isim düşünmüşler, sonunda farklı bir isim bulamayınca tıpkı **babalarının ve dedelerinin yaptığı gibi** çocuklarına Karayılan ismini vermişlerdir.⁶³³

Bazı isimler insanlara doğduklarından çok sonra diğer insanlar tarafından yakıştırılır ve bir süre sonra o insan sonradan kendisine yakıştırılan isimle anılır. Cahit Zarifoğlu “Yürekdede ile Padişah” isimli hikâyede Hasan Dede'ye Yürek Hasan isminin insanlar tarafından yakıştırıldığını söyler. Yazara göre, bu ismin köyde mi yakıştırıldığı, askerden mi getirdiği bilinmezmiş ama herkes ona Yürek Hasan yahut Yürek Dede diye seslenirmiş.⁶³⁴

Cahit Zarifoğlu'nun isimler konusundaki hassasiyetine, kendi şahıs kadrosuna verdiği isimlerde de görmekteyiz. Buna göre yazarın nesirlerinde karşımıza çıkan isimleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Muhammed, İbrahim oğlu Muhammed, Mehmet Emin (iki farklı karakterde), Mehmet Tefik, Hacı Mehmet, İshak Dedemaruf, Seyyid Amad, Seyyid Hanzade, Nurullah, Fevziye, Abdürrezzak, Abdullah, Yunus oğlu Abdülkerim, Yakup oğlu Abdülmecid, Şeyh Abdülkadir, Abdurrahman, Dede Mahmut, Hüseyin Seyb, Selman, Mustafa Salih, İslam, Fehim Kul, Fakir Kul, Zahir Şah, Bilal, Bey Aziz, Osman Leblebicizade, Hafız Ali, Sezai Efendi, Abdal Halil, Ahmet Fehim, Mekki, Ebubekir, Arife, Zeynep (iki farklı karakterde), Ayşe Nine, Yürek Hasan, İshak oğlu Feyzullah, Ömer oğlu Abdurrahman, Mesud oğlu Murad, Abdurrahman, Şehmuz, Şakir, Fatma Betül Hatice, General Crawford, Hintli subay Draji, Mihron Damadian, Hırlakoğlu Agop, Çanakçı Minos, Arthur, Gümüşyan, Asis Avesüs, Sotirek, Max Doryan.

⁶³² Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.379-380.

⁶³³ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.327.

⁶³⁴ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.359.

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde insanların isimleri konusunda hassas olunması gerektiğini, isim koyarken dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çocuklara güzel isimler verilmeli, insanlar taşıdıkları isme uygun davranmalıdır. Misal peygamber, veli isimleri taşıyanlar, bu ismi aşağı düşürecek hareketlerden kaçınmalıdırlar. Cahit Zarifoğlu kendisi de şahıs kadrosuna isim verirken ortaya koyduğu hususları dikkate almıştır. Şahıs kadrosunda saydığımız isimlerden bunu görmek mümkündür.

2.4.2. Özel İsimler

Cahit Zarifoğlu, gerek ahlâkları, gerek yaşayış tarzları ve gerekse yaşama bakışları konusunda insana yol gösterici bazı özel isimleri nesirlerinde zikretmiştir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkan özel isimlerden biri ilk halife olan Hz. Ebubekir'dir. Hz. Peygamber'in "Sen Allah'ın cehenemden azat ettiği kimsesin" şeklinde iltifatına mazhar olan, "gerek Mir'ac hadisesinde gerekse gayb ile ilgili bilgileri hiç tereddütsüz kabul ettiği için bizzat Hz. Peygamber tarafından kendisine "Sıddık" lakabı verilen Hz. Ebubekir",⁶³⁵ "Küçük Şehzade" adlı hikâyede kader ile alakalı sözleri aracılığıyla karşımıza çıkartılır. Kaderi Allah'ın varlığına delil olarak Hz. Ebubekir, bunu şöyle ifade eder: "Allah'ın varlığına en kesin delilim şu ki, bir şeye niyet ederim ama yapamam, yaptıklarım işe aklımda olmayan işler.." ⁶³⁶

Hz. Muhammed'in "Yâ rabbi! İslâmiyet'i Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile teyit et!"⁶³⁷ diye dua ettiği iki kişiden biri olan Ömer bin Hattâb, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Hz. Ömer, Hz. Muhammed'in en yakın sahabelerindendir.⁶³⁸ Allah'ın emirleri konusunda çok şiddetlidir. Fakat "ahirette yaptıklarından hesap verecek olması onda mesuliyet duygusunu geliştirmiş", "bu duygu onu sert ve haşin davranışlardan uzak tutmuştur".⁶³⁹

⁶³⁵ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Divantaş Diyanet Vakfı Neşriyat ve Pazarlama, 1994, C.X, s.101-102.

⁶³⁶ Zarifoğlu, "Küçük Şehzade", **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.256.

⁶³⁷ Mustafa Fayda, "Ömer", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.XXXIV, s.44.

⁶³⁸ **A.m.**, s.46.

⁶³⁹ **A.m.**, s.47.

H. Ömer, insanın merhametli olması hususundaki tavrı ile “Yürekdede ile Padişah” adlı eserde anılır. Uzak bir vilayete kadı olarak tayin ettiği bir kimse H. Ömer’le vedalaşmaya geldiğinde, onun çocuklarını sevip okşadığını görür. Onun bu hâline şaşırıldığını, kendisinin çocuklarını böyle sevip okşamadığını söyler. Bunun üzerine H. Ömer “O hâlde seni kadılık görevinden hemen geri alıyorum. Zira evlâtlarına muhabbet göstermeyen, halka da göstermez. Çocuklarına merhameti olmayanın halka da merhameti olmaz.”⁶⁴⁰ diyerek onu görevinden alır.

H. Osman, dört halifeden biri olup, hayâ duygusu ve utanma hissi ile örnek bir kişiliğe sahiptir. H. Muhammed, meleklerin bile ondan hayâ ettiğini söylemiştir.⁶⁴¹ Onun halifelik yaptığı dönemde, topraklar genişlemiş İslâmiyet yayılmıştır.⁶⁴² Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde yine bu özellikleri; hayâ ve edebi, imanı, hidayeti ve hüneri yayması; bütün bunların yanında melekleri bile utandıracak hayâsı ile *Kuşların Dili* adlı hikâyede bahsi geçer.⁶⁴³

İlk devir sûfliğinin en güçlü temsilcilerinden olan meşhur sûfi Cüneydi Bağdadi, tasavvufu “Her şeyden alâkayı kesip Allah’la olmaktır.” veya, “Allah’ın sendeki seni öldürüp kendisiyle diri kılmasıdır.” şeklinde tarif etmektedir.⁶⁴⁴ Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde sûfi kişiliğiyle gördüğümüz Cüneydi Bağdadi, ölüm döşeginde insanlara gönül huzuruna ermenin sırrını anlatmaktadır:

“Günün birinde bir dilenci Cüneydi Bağdadi hazretlerinin huzuruna geldi.
Dedi ki:
-Ey kendini Allah’a adanmış kişi, bana söyler misin, insan ne zaman gönül huzuruna erişir?
Cüneyt ona dedi ki:
-Gönül huzuruna, gönülsüz kaldığın zaman erişirsin.”⁶⁴⁵

H. Hüseyin’in soyundan gelen bir seyyid olduğu konusunda kaynakların birleştiği, önemli bir İslâm âlimi ve Rifaiyye tarikatının kurucusu olan Ahmet el

⁶⁴⁰ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.398.

⁶⁴¹ Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, C.III, s. 226-227.

⁶⁴² **A.e.**, C.III, s. 227.

⁶⁴³ CZarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.18.

⁶⁴⁴ Süleyman Ateş, “Cüneyd-i Bağdâdi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Divantaş Diyanet Vakfı Neşriyat ve Pazarlama, 1993, C.VIII, s.120.

⁶⁴⁵ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.25.

Rifaî hazretleri⁶⁴⁶ ile *Yaşamak*'ta yer alan “Bir kimseyi havada uçuyor görseniz, buna bakmayın. Yaptıklarının şeriata uygunluğuna bakın.”⁶⁴⁷ sözleri aracılığıyla karşılaşmaktayız ki şeriata uygunluğun tasavvufun ilk adımı olduğunu buradan anlamak mümkündür.

Cahit Zarifoğlu'nun *Yaşamak*'ta birkaç kez olmak üzere ismini andığı, kendisinden hürmetle bahsettiği bir insan olarak Fethi Gemuhluoğlu'nu okuyucunun karşısına çıkarır. Hekimoğlu İsmail'in, “kitap gibi bir adamdı ve onu okuyanlar devleşiyordu”⁶⁴⁸ diye anlattığı Fethi Gemuhluoğlu, “bu toprakların her kıymetine ayrı önem veren”, “cem düzeyinden seslenerek birleyen”, “derleyen, toparlayan, toplumu topyekûn bir kılmanın”, “bir dirilişin ve yeniden varoluşun devranına çeken”⁶⁴⁹ bir “**gönül ve hizmet**” adamıdır.⁶⁵⁰

Fethi Gemuhluoğlu'nun yaptığı sohbetlerden⁶⁵¹ bahseden Cahit Zarifoğlu, onun “**tek başına**” bir “**okul**” olduğunu söyler.⁶⁵² Yaptıkları sohbetlerde Cahit Zarifoğlu ve arkadaşlarına, **hepsinin birer kalpleri olduğunu ve “gözü yaşlı” olmaları gerektiğini** hatırlatmıştır.⁶⁵³ Onun sohbetlerinin, etrafındaki insanlar üzerindeki etkisini ise şöyle anlatmıştır yazar:

“İki üç saat süren sohbetlerinden sonra, gafletimizin derinliklerinden çıkarıp, kalbimizin ve omuzlarımızın üzerine koyduğu sorumluluğumuzun tahammül edilmez ağırlığı ve hüznü içerisinde evlerimize dağılırdık. Bir mahalleye imam olmuşsak, kısa süre sonra o mahallenin bakkalı manavı terazi hakkını korumaya başlıyor muydu başlamıyor muydu? Bir yere memur olmuşsak, o memuriyetin ehli miydik, değil miydik mesai arkadaşlarımız bir süre sonra, dillerinden küfürleri bırakıyor, kadın içki kumar kelimelerini yanımızda ağızlarına almaya korkuyorlar mıydı korkmuyorlar mıydı?... Bunlardı mesele. Girdikleri her yerde, ahlaksızlığı, çürümeyi, yabancılaşmayı, kalp kanlığını zapt altına alabilecek insanları, bu şahsiyet noktasına getirebilecek yegane unsur olan islamın, bizden uzak, yaşamadığımız, kabuğun altındaki o büyüleyici parıltılarını birbiri ardına önümüzde boşaltıyor, içimizin bilmediğimiz o kederli açlığını ayaklandırıyor, bir kaç gün çöllere düşmüş gibi yalnızlık çekiyorduk.”⁶⁵⁴

⁶⁴⁶ Mustafa Tahralı, “Ahmed er-Rifâî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, C.II, s.127.

⁶⁴⁷ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.108.

⁶⁴⁸ Fethi Gemuhluoğlu, **Dostluk Üzerine (Önce Selâm Sonra Kelâm)**, Haz. Sadık Yalsızuçanlar, 2.bsk., İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s.13.

⁶⁴⁹ **A.e.**, s.12.

⁶⁵⁰ **A.e.**, s.10.

⁶⁵¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.82.

⁶⁵² **A.e.**, s.83.

⁶⁵³ **A.e.**, s.85.

⁶⁵⁴ **A.e.**, s.85-86.

Cahit Zarifoğlu nesirlerinde, tarih sahnesinde önemli rolleri olan hükümdarlara da yer vermiştir. Kanunî Sultan Süleyman bu isimlerden biridir. Osmanlı'nın önemli padişahlarından olan Kanunî, Almanlara tutsak olan ve kendinden aman dileyen Kral I. François'e yazdığı mektupta kendiyile ilgili olarak "karaların ve denizlerin büyük sultanı olduğunu, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi niteliği gereği her tarafta adaleti tesis etmeyi görev bildiğini, atalarının ve kendisinin fetihleriyle, Akdeniz'in, Karadeniz'in Anadolu'nun, Rumeli'nin, Medine'nin, Kudüs'ün ve daha pek çok ülkelerin padişahı olduğunu" söyleyerek yardım sözü vermiştir.⁶⁵⁵ Kendisini bu şekilde tasvir eden Sultan Süleyman için Cahit Zarifoğlu'nun görüşü de bu tasvirin, fetihlerdeki yansıması niteliğindedir. Onun yaptığı fetihlerin sadece kendiyile ilgili olmadığını, "**devasa bir el**"in orduyu havaya kaldırdığını; Sultan, "**aynı suda arınan ruhların**" karşısına ilerledikçe **hepsinin tek bir gözden** ibaret olduğu ve fethin böyle başladığı anlatılır. İlahi lütfu mazhar olmada, vasıtaların önemli olduğu vurgulanır.⁶⁵⁶

Osmanlı padişahlarının 9.su olan Yavuz Sultan Selim, İslâm birliği siyaseti gütmüş, İslam coğrafyalarını Osmanlı'ya katmak için uğraşmıştır. Bunun için de kısa saltanatının, çoğu zamanını fetihlerle geçirmiştir.⁶⁵⁷ *Yaşamak*'ta bir anneyi, Yavuz Sultan Han'a benzeterek tasvir eden yazar, aynı zamanda bu hükümdarın öne çıkan özelliklerine de vurgu yapmaktadır. Annesi çocuğunun başında "Yavuz Sultan Selim Hanın, aylarca süren fetih seferlerinde, ordunun yollarını, orduyu, hedefi, uzaklarda kalan köylerin ahalisini, onların günlük yiyeceğini, geceyi ve kaderi beklediği gibi"⁶⁵⁸ beklemektedir.

Büyük Selçuklu vezirlerinden Nizâmülmülk de Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkan örnek isimlerden biridir. Nizâmülmülk, Kur'an-ı Kerim'i ezbere bilen, çeşitli âlim, edip ve şairlerin sohbet meclisleri ile derslerine

⁶⁵⁵ Necdet Sakaoğlu, "Süleyman I (Kanunî)" **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, Yay. Yön. Ekrem Çakıroğlu, İstanbul, YKY, 1999, C.II, s.552.

⁶⁵⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.48-49.

⁶⁵⁷ Necdet Sakaoğlu, "Selim I (Yavuz)", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, Yay. Yön. Ekrem Çakıroğlu, İstanbul, YKY, 1999, C.II, s. 509-513.

⁶⁵⁸ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.23.

katılmış bir isimdir. İslâm eğitim tarihinde önemli yeri olan Nizâmülmülk, “Nizâmiye Medreseleri”yle, ilmin gelişmesi için çaba harcamıştır.⁶⁵⁹

Kuşların Dili adlı hikâyede, ölüm anı anlatılan Nizâmülmülk, o an geldiğinde Allah’a sığınmıştır. Bu sığınma esnasında söyledikleri, insan ve Allah ilişkisinin nasıl olması gerektiği yönünde yol göstericidir:

“Ey Allahım, ben senden bahseden birini görünce, ne çeşit bahsederse etsin sözünü satın aldım. Ona yardımda bulundum. Ona dost oldum.
Seni satın almayı öğrendim ama seni bir gün başkasına satmadım,
Senden başkasını dost tutmadım. Bunun hatırı için beni affet.
Öyle bir an gelecek ki orada senden başka kimse olmayacak. Senden başka dost kalmayacak. Orada beni yalnız bırakma.
Beni sevenler götürüp toprağa bıraktıktan sonra çekilip gidecekler. Beni bırakacaklar. Fakat o zaman sen beni bırakma.”⁶⁶⁰

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde karşılaştığımız özel isimler arasında önemli şairler de vardır. Bunlardan Sezai Karakoç ile Necip Fazıl Kısakürek, belirli yönleri vurgulanmak suretiyle *Yaşamak*’ta öne çıkar.

Sezai Karakoç **geleneği, ecdat mirasını edebiyatına taşıması, insanlara hatırlatması** bakımından önemli biri olarak görülmüş ve anlatılmıştır. “Karakoç, geleneği, genel bir birikim kütleli olarak görmez. Divan şiirinin zenginliğini, kendi zamanına intikal etmesi gereken bir kaynak olarak görür.”⁶⁶¹ Gelenek onun için bir mirastır ve bu mirası şiirine taşımayı ödev edinmiştir. Onun şiirinde, o dönemde (belki hâlâ), mahiyeti derinlemesine idrak edilemeyen fakat içten içe bir özlem duyulan bu mirasın ipuçlarının açılımları bulunmaktadır.⁶⁶² Cahit Zarifoğlu bahsi geçen mirasla ilgili sarf ettiği cümleler ile bu mirasın nasıl yok edilmeye çalışıldığına dikkat çeker:

“O miras ana gibidir, doğurur, besler, baba gibidir, dağ gibi arkalar. Ve nihayet yine Sezai Karakoç’un şiiri ile, bu mirasın yüz küsur yıldır reddedilişinde uygulanan akıldışı metodları ve bunu büyük kütlenin pahasına gerçekleştirmek isteyen bir avuç insanın, nasıl insanlıktan çıkıp timsahlaştıklarını görüyoruz”⁶⁶³

⁶⁵⁹ Abdülkerim Özaydın, “Nizâmülmülk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, C.XXXIII, s.194-195.

⁶⁶⁰ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.94-95.

⁶⁶¹ Kâmil Eşfak Berki, “Sezai Karakoç Şiirinin Gelenekten Beslenişi”, **Hece: Bir Uygarlık Tasarımı Olarak Diriliş Dergisi ve SEZAI KARAKOÇ**, Yıl:7, Sayı: 73, Ocak 2003, s.269.

⁶⁶² Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.136.

⁶⁶³ **A.e.**

Necip Fazıl Kısakürek, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkan bir diğer özel isimdir. Akif Emre, Necip Fazıl'ın "Büyük Doğu" dergisi etrafında yaptıklarıyla bir toplum tasarımı şekillendirmeye çalıştığını; dergi etrafında bir "ideolocya" örgütlemeye çalışırken, iddiasına karşılık gelebilecek, besleyecek geliştirebilecek kadro oluşturma çabasına giriştiğini söylemektedir.⁶⁶⁴ *Yaşamak*'ta Necip Fazıl'ın, Büyük Doğu hareketinin oluşturduğu zümreyi çeşmeden en başta akan suyun bulanık kısmına benzettiğini, esas meyveninse ileride geleceğini söylediği aktarılmaktadır. Bu zümre içinden Cahit Zarifoğlu ve arkadaşlarını ayırır. Her birinin tek tek şahsiyet istidadı gösterdiğini dile getirir.⁶⁶⁵ Nitekim onlarla sohbeti sırasında istişare etmeyi teklif etmesi de bizce bunun bir göstergesidir. Onun bu sözü söylediği toplulukta olmak, Cahit Zarifoğlu'na ani bir olgunluk getirmiştir:

"Nice denizlerde sokaklarda kaldıktan sonra şu Ankarada yakam avuçları içinde toparlanıp içine alındığım iklimde, içimin bu ani hamlelenmesi ile fiziğim de harekete geçecek, ve oturduğum koltuktan taşacağım, sigara ağzımın kıvrımlarında kaybolacak, gövdeme yer bulunamayacak sandım rezil oldum."⁶⁶⁶

Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*'ta onun karakter özelliklerine de yer vermiştir. Kalbinin çocuk kalbi kadar temiz olduğunu söyleyen yazar, kendisinin de bunun farkında olduğunu ve "Beni herkes kandırabilir." dediğini aktarır.⁶⁶⁷

Cahit Zarifoğlu, özel isimleri belirli özellikleriyle eserlerinde anmıştır. Karşımıza çıkan özel isimler, halifeler, hükümdarlar, sûfiler, tefekkür adamları ve şairlerdir. Zarifoğlu'nun bu isimlerle olan münasebetinden anlamaktayız ki bu isimler kendisine etki etmiş, hem hayatına hem eserlerine belli noktalardan değmiştir. Örneğin Fethi Gemuhloğlu'nun düşüncelerinin izdüşümünü onun eserlerinde görmek mümkündür. Sezai Karakoç gibi geleneği önemsemiş, İslâm dinini eserlerinde yüceltmıştır. Bu isimler yalnızca Cahit Zarifoğlu'nu değil, nesilleri etkilemiştir bu bakımdan önemlidirler.

⁶⁶⁴ Akif Emre, "Büyük Doğu ve Gelecek Tasavvuru", **Hece: Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak BÜYÜK DOĞU ve NECİP FAZIL KISAKÜREK**, Yıl: 9, Sayı: 97, Ocak 2005, s.51.

⁶⁶⁵ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.43.

⁶⁶⁶ **A.e.**

⁶⁶⁷ **A.e.**, s.44.

Cahit Zarifoğlu yalnızca kendi döneminde yaşayan, birebir münasebette bulunduğu insanları değil, kendinden çok önce yaşamış özel isimleri de eserlerinde zikretmiştir. Cahit Zarifoğlu'nun eserlerinde yer verdiği bu eserlerin en önemli özelliği ise hepsinin Hak yolunda ilerlemiş olmalarıdır.

2.5. Duygu Dünyası İçinde İnsan

Bir insanı tanıyabilmek için, onun duygu dünyasından yani ruhundan haberdar olmak gerekir. Herodot'un dediği gibi "İnsanın ruhu onun yazgısıdır."⁶⁶⁸ Alfred Adler, insanı tanıyabilmek için onun ruhsal yaşamı hakkında bilgi sahibi olmak gerektiğini vurgulamıştır. İnsanın ruhsal yaşamı, ruh durumu bir kenara itildiğinde, onu tanımak ve anlamak zorlaşmaktadır.⁶⁶⁹ Bu nedendir ki, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanın ortaya konulabilmesi için, onun ruh durumuna bakmak gerekmektedir.

Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*'ta, yazarken, insanın dış kabuğunu anlatmanın kolay olduğunu, zor olanın insanın içindeki "öze eğilmek" ve "ruhu verebilmek" olduğunu söyler. İnsanın ruhu verilebildiği takdirde, bir eserin kalıcılığının ve evrenselliğinin sağlanmış olacağını savunur.⁶⁷⁰ Buna binaen kendisi de nesirlerinde insanı anlatırken onun ruhuna dokunmaktan geri kalmamıştır.

Yaşamak'ta makinaların barbarca insanın yerini almaya çalışması ve fabrikanın insan yaşamında önemli bir yer edinmeye başlamasıyla beraber "ruhları korumanın zorlaştığını"⁶⁷¹ vurgulayan yazar, aynı eserin başka bir bölümünde "ruhumuzun batıdan aldığı lekelerden ancak Allah bizi arındırabilir"⁶⁷² diyerek insana ruhunu koruma formülü vermiştir.

"Yürekdede ile Padişah" adlı hikâyede, kahramanların namaz kılarken ruhlarının "biz diyelim arşîâlâda, siz deyin cennet bahçelerinin güllüklerinde"⁶⁷³ olduğu görülür. *Yaşamak*'ta Cahit Zarifoğlu, "her secdenin ele geçirilmeyecek bir

⁶⁶⁸ Aktaran, Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, s.23.

⁶⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., **A.e.**, s.23-34.

⁶⁷⁰ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.195.

⁶⁷¹ **A.e.**, s.60.

⁶⁷² **A.e.**, s.31.

⁶⁷³ Zarifoğlu, "Yürekdede ile Padişah", **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.362.

fırsat” olduğunu anladığında, “ruhen çırpınmakta” ve ruhen hissetmeden secdeye gidişlerinden dolayı endişe duymaktadır.⁶⁷⁴ Burada Cahit Zarifoğlu, ruhun kurtarıcısının Allah olduğu fikrini kuvvetlendirmiştir. İnsan ona yakın olduğunda, ruhu temizlenip arınmakta; adeta bedeninden ayrılıp farklı mekânlarda olduğunu hissetmektedir.

İnsan ruhunu önemsememiş bir yazar olan Cahit Zarifoğlu, ruhun tezahürü olan duygu dünyasına eserlerinde yer vermiştir. Bu duygular **aşk, mutluluk, sevinç, özlem, yalnızlık, korku, üzüntü ve hüzn** olarak sıralanabilir.

Aşk, üzerinde kesinleşmiş bir tanımı olmayan, bir sevgi çeşidi, bir ruh hâlidir. Herkes aşkı kendisine göre tanımlamaktadır.

Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*'ta aşkın ilk ortaya çıkışıyla ilgili; “aşk, beden, bizim için mutlu olan bir andan yararlanarak kendini yalnızlığa sunduğu zamanlarda ortaya çıkar”⁶⁷⁵ denmiştir. Aşkın kadınla erkek arasında doğuşu da şöyle tarif edilmiştir:

“Aşkın kadınla erkek arasında doğuşunun kuvvetli sebepleri vardır. Çünkü onu anneye baba çocukta beraberce hazırladılar. O babanın aceleyle bağışladığı, anneninse uzun zaman dinlendirdiği enerji olarak, çocuğun içine elverişli zamanlara adanarak bırakıldı.”⁶⁷⁶

Aşkın insanın bünyesinde doğumundan itibaren var olduğunu vurgulayan yazar, insanın onu yıllarca “yalnızlığın kullanımına” bırakabildiğini söyler. Yani yalnız olmak demek, aşkın insanda bulunmadığı anlamına gelmez. Bununla beraber karşı cinsi bir an evvel, en basit şekliyle yanına çekmeye çalışanlar için ise söz söylemenin bile anlamsız olduğunu vurgular.⁶⁷⁷

Savaş Ritimleri adlı romanda bir çocuk olan Seyyid Amad'ın, ilk aşkı çıkarılır karşımıza. Evinin kapısında oturan bir kız çocuğu, fark eder. Onu ilk gördüğü zaman dilimi yalnızca “üç beş saniye”dir.⁶⁷⁸ Sonrasında sürekli o kızı düşünmeye başlar ve âşık olduğunu anlar.⁶⁷⁹ Bu durumun içinde oluşturduğu duygulara “kara aygır” adını

⁶⁷⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.101.

⁶⁷⁵ **A.e.**, s.144.

⁶⁷⁶ **A.e.**

⁶⁷⁷ **A.e.**

⁶⁷⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.66.

⁶⁷⁹ **A.e.**, s.86.

takan çocuk, gittikçe dalgınlaşmakta; bulunduğu ortamdan ruhen uzaklaşmaktadır.⁶⁸⁰ Özellikle geceleri ortaya çıkan kara aygır, herkes uyuduğunda onu çeşitli düşüncelere sürüklemekte, uyumasına mani olmaktadır.⁶⁸¹ Bunun yanında âşık olduğu kızla konuşma isteği, Seyyid Amad'ın içini kaplar.⁶⁸²

Zamanla aşk, Seyyid Amad'ın bir sırrı hâline gelmiştir. Bu sırrı anlatıp, böylece içinde bulunduğu güzelliğin daha çok kendinin olacağını düşünür. Fakat anlattığında aşk duygusu kaybolur, çocuk barındırdığı ruh hâlinde çıkar:

“Nihayet beklediğim bir anda hiçbir istek de duymadığım halde kelimeler dudaklarıma geldi. O an anlatmasaydım eğer, alelade bir tablo içinde gördüğüm o bal rengi gözlerin sihrine kapılıp ebediyen kaybolacaktım. Hayatın dışında kalacak büyümeyecektim. Ayak sesimi bile tanımaz olacak, kendi sesimle kendimi çağırmaya başlayacak, belki de bir meczup gibi delilikler dökerek, meydanlıkta koşacak, onun kapısının önünde kişneyip duracaktım.”⁶⁸³

İnsanın insana duyduğu aşkın içinde cinsellik de barındırdığını, Cahit Zarifoğlu üstü kapalı bir şekilde aynı romanda söylemiştir. Seyyid Amad, yüreğinin sesini küçük kızın dinlemesi hâlinde, “hemen büyüyeceğini ve örtünmek için eve kaçacağını” söylemektedir.⁶⁸⁴

Yaşamak'ta kendi aşk hâlini de anlatan Cahit Zarifoğlu, kâinatta ikisinden gayrı nesne yokmuş gibi sadece sevdiği ve kendisini düşünmektedir. Sevdiği ile geçirdiği zamanları hatırlayan yazar, içinde bir kuşku olduğunu; dokuz ay boyunca aşktan sadece bir kuşku elde ettiğini söyler: “Aşk, tek başına, bir kişi ve olay ve işaretle ilgisi olmayan, mücerret bir kuşku oldu içimde.”⁶⁸⁵

Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*'ta insanın aşkta çıkar aramaması gerektiğini, aşkın kalbî bir duygu olduğunu ve “kalbin çıkarlarının yücelerden” olduğunu söyler.⁶⁸⁶ Yaptığı yürüyüşler esnasında bu konuda tefekküre dalan yazar, “Bir gün biri çıkar, insanları ölçmek için meslekleri ne olursa olsun, onlara hiç âşık olup olmadıklarını sorarsa, anlamaya muvaffak edildiği bir ince güzelliğin hakkını kullanıyor

⁶⁸⁰ A.e., s.92-93.

⁶⁸¹ A.e., s.92.

⁶⁸² A.e., s.91.

⁶⁸³ A.e., s.95-96.

⁶⁸⁴ A.e., s. 96.

⁶⁸⁵ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.117-118.

⁶⁸⁶ A.e., s.125.

demektir”⁶⁸⁷ diyerek, âşık olmanın insan yaşamındaki yerini vurgular ve bu düşünce bize Fethi Gemuhluoğlu’nu anımsatır. Fethi Gemuhluoğlu, Türk Petrol Vakfı’na burs için başvuran öğrencilere “hiç âşık oldunuz mu? Bir dağ başında, bir ağaçla baş başa kalsam, o ağaca âşık olurum” diyen bir insandır.⁶⁸⁸

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde aşk, insanı derinden etkileyen bir ruh hâli olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk ortaya çıktığı zamandan itibaren insanı değiştirmeye başlayan bu ruh hâli, ne olduğu ve insan üzerindeki tesirleri ile birlikte çalışmamıza konu olan eserlerde yerini almıştır.

Görülmektedir ki Cahit Zarifoğlu, aşkın insan üzerinde yarattığı ruh hâlini önemsemekte, âşık olmanın insanî bir duygu olduğunu vurgulamakta, insanın doğuştan getirdiği bu duygunun onu yücelttiğine işaret etmektedir.

Mutluluk, “bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu”; **sevinç** ise “istenen veya hoş giden bir şeyin olmasıyla duyulan coşku” manalarını taşımaktadır.⁶⁸⁹ Birbirine çok yakın olan bu duyguları birlikte ele almak uygun olacaktır.

Alfred Adler, sevincin birleştirici bir duygu olduğunu söyler. “Sevincin başkalarını arayıp bulmak, başkalarıyla sarmaş dolaş olmak vb. dışa vurum biçimlerinde, başkalarına açılma, bir hazzı başkalarıyla paylaşma, başkalarıyla dayanışma gibi bir eğilimin saklı yattığı görülür.”⁶⁹⁰

Serçekuş adlı hikâyede, Cahit Zarifoğlu mutluluğu iyi anlamak gerektiğini söyler. Ancak “düşünce”yi⁶⁹¹ ele geçirmiş olanlar acılara ve mutluluklara gerektiği gibi katlanabilirler. Çünkü “mutluluk da tahammül ister. Onu da iyi anlamalı.”⁶⁹²

Cahit Zarifoğlu, *Kuşların Dili* adlı hikâyesinde, mutluluğun kaynağı olarak ibadete gönül vermeyi gösterir.⁶⁹³ Yani Allah’a olan yakınlık insanı mutlu

⁶⁸⁷ A.e., s.120- 121.

⁶⁸⁸ Gemuhluoğlu, **Dostluk Üzerine (Önce Selâm Sonra Kelâm)**, s.22.

⁶⁸⁹ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 29 Ağustos 2013.

⁶⁹⁰ Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, s.314.

⁶⁹¹ Hikâyeden buradaki düşüncenin “vahdet” düşüncesi olduğunu anlamak mümkündür.

⁶⁹² Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.24.

⁶⁹³ Zarifoğlu, **Kuşların Dili**, s.40.

etmektedir. İbadet insanı Allah'a yakınlaştırmaktadır. Bunun yanında tabiatın içerisinde de insanın varlık hakkında tefekküre dalıp, Allah ile yakınlaşması durumu vardır.⁶⁹⁴ Bunun bir tezahürü olarak “Zal Tepesine Doğru” adlı hikâyede” kayaları, havayı, otları ayrı ayrı düşünen” kahraman, “mutlu” olduğunu dile getirir.⁶⁹⁵ “Karşı Çıkış” adlı hikâyede de buna benzer bir durum olarak toprağın mutluluk verdiği söylenmiştir.⁶⁹⁶

Savaş Ritimleri'nde küçük bir çocuğun büyüdüğünü hissetmesiyle duyduğu mutluluğu görmek mümkündür. Bu mutluluk içinde biraz da acı barındırmakla beraber, çocuğun hoşuna gitmektedir:

“Sekiden dönerken kaslarımın içi, tatlı tatlı, adeta kaşınıyor, büyümenin verdiği acıyı tatmaya doyamıyordum. Bunun dalgalandırdığı mutluluğu duyuyor, oradan gelecek başka şerefleri kaçırmamak için içimde büyük bir çaba besliyordum.”⁶⁹⁷

Görmekteyiz ki Cahit Zarifoğlu, mutluluğun ilâhî kaynaklı olduğunu düşünmekte, insanın ancak O'na yaklaşmakla mutluluğu tadabileceğini ifade etmektedir. Bunun yanında insanın gündelik yaşamında onu geçici süreliğine mutlu eden durumlar sonucunda ortaya çıkan durumlara da yer vermiştir.

Özlem, “bir kimseyi veya bir şeyi görme, kavuşma isteği, hasret”tir.⁶⁹⁸ Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların daha ziyade anneye, babaya, çocuğa, geçmişe ve bilinmeyen bir meçhule özlem duyduklarını görmekteyiz.

Ağaçkakanlar adlı hikâyede, çocuğu olmayan anne ve babanın özlemini görmek mümkündür.⁶⁹⁹ Çocuklarına kavuştuklarında ise onu yılların özlemiyle bağrırlarına basmaktadırlar.⁷⁰⁰

Yaşamak'ta, oğlu gurbette bir annenin ona mektubundan, oğluna olan özlemini okumak mümkündür. “Tez gel hasretinle yanarız” diyerek oğluna özlemini dile getirir ve bir an önce kavuşmayı diler.⁷⁰¹ “Şeyhana” adlı hikâyede ise, belli bir

⁶⁹⁴ Bkz. “Tabiat Karşısında İnsan”.

⁶⁹⁵ Zarifoğlu, “Zal Tepesine Doğru”, **Hikâyeler**, s.106.

⁶⁹⁶ Zarifoğlu, “Karşı Çıkış”, **Hikâyeler**, s.156.

⁶⁹⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.77.

⁶⁹⁸ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 29 Ağustos 2013.

⁶⁹⁹ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.160.

⁷⁰⁰ **A.e.**, s.170.

⁷⁰¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.37.

yaşa kadar her dem yanlarında olan oğullarının, belli bir yaştan sonra, belli şeyleri öğrenmek üzere yavaş yavaş babalarının yanında vakit geçirmeye başlamasıyla özlem duyan anneleri görmek mümkündür.⁷⁰²

Çocuğun anneye özlemi, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yer almıştır. Çocuk bu özlemi annesiyle uzak düştüğünde hissedebildiği gibi, annesiyle hiç olmadığı kadar yakın olduğunda da hissedebilmektedir. *Anne* adlı romanda Selman, kıpırdayamadan yattığı hasta yatağında, annesiyle ilgili olarak; “onu bütün hayatı boyunca bu kadar çok özlemediğini, şu yirmialtı günde olduğu kadar da görmediğini” düşünmektedir.⁷⁰³

Anneyle çocuğun birbirlerine özlemlerini anlatan en güzel yer, *Yaşamak*'taki şu satırlardır:

“Anneyi görür görmez özlemimiz en şiddetli tonuna yükselir. Kısa net ve mübarek bir heyecan.

Fakat bu, hatıralarımızı en fazla muhafaza eden anne önünde ne kadar dayanabilir. Yarım saat sonra adeta onunla kaybedecek vaktimiz kalmamıştır. İkinci gün ise artık gurbete dönebiliriz. Fakat hiç olmazsa bir hafta kalmamız gerekir. Çünkü anne aynı durumda değildir. Onların yavrularına çabucak bitmeyen bir özlemleri, yavrularını seyrederken doymadıkları bir şey vardır. Henüz kızken sahip olmadıkları, sonra birden içlerine alıp, ağır ağır sahip oldukları bu varlıkların yüzünde

sanki bir türlü inanamadıkları bir şey vuku bulmaktadır da onu yakalamak için ellerine geçen fırsatı kaçırmak istememektedirler. Yavrunun bedeni, kişiliği ve fikirleri büyüdükçe (ve çocuk anneye sığamıyacak kadar büyüdükçe) çocuğun annenin içindeki karşılığı küçülmekte ve anne buna karşılık varlığını dengede tutabilmek için ona karşı özlemini büyütmektedir. Çocuklar annenin bu durumundan müstakildir. Hatıralarını hiç değiştirmeden saklayan belki de yeniden karşılaştıklarında kendilerini hemen tanımaları için olduğu gibi muhafaza eden anneye şunu nasıl söyleyebilirler: “Sana hemen doymamızı istemiyorsan hatıralarımızı biraz değiştir!” Hiç bir çocuk bunu anneye söyleyememiştir. Bunu söyleyebilmek için önce keşfetmek gerekir. Fakat ne faydası var. Buna inanacak bir kadın anne olmaya nasıl devam edebilir.⁷⁰⁴

Buna göre çocuk annesine uzak kalmasıyla özlemin getirdiği ruh hâline girmektedir. Fakat annesini gördüğü zaman bu özlem diner ve geldiği yere geri dönebilir. Oysa anne böyle değildir. Anne çocuğuna karşı özlemini sürekli büyütmektedir.

⁷⁰² Zarifoğlu, “Şeyhana”, *Hikâyeler*, s.180-181.

⁷⁰³ Zarifoğlu, “Anne” *Romanlar*, s.308.

⁷⁰⁴ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.139-140.

Babaya karşı hissedilen özlemi ise *Savaş Ritimleri*'nde görmekteyiz. Seyyid Amad, yanında olmasına rağmen babasına özlem duyduğunu ifade eder.⁷⁰⁵ O esnada Seyyid Amad ve babası cemaatle namaz kılmaktadır. Yan yanadırlar ama aynı zamanda yalnızdırlar. Bunu Seyyid Amad şöyle ifade eder: “Hem bir aradaydık, böyle istenmişti, hem de kendi başımıza aldığımız bir mesafe vardı.”⁷⁰⁶

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanlar, geçmiş zamanları özlemektedirler. Bahsettiğimiz geçmiş zamanlar, ya kişinin kendi özel yaşamı yahut da tarihin bir dönemi olabilmektedir. *Yaşamak*'ta çocukluğa duyulan özlemle karşılaşırız. Çocukluktaki ev, evin kapısından girer girmez oluşan güven ve sıcaklık, annenin üzüntüleri kolaylaştıran tutumu özlenmektedir.⁷⁰⁷ Aynı kitapta geçmiş dönemlere, o dönemlerin sosyal yaşantısına duyulan özlem ise şöyle dile getirilmektedir:

“Ne baş örtüleri işlemiştii genç kızlar
Nerede o başlarını yana eğip yıldırım gibi koşan çocuklar
Ürkütülen hayvanlar evin besini tanrı emanetleri tarlalar
Ulu çınarların altında binlik ihtiyarlar.”⁷⁰⁸

Ele aldığımız eserlerde özlemin bir başka hâli de “meçhule özlem” şeklinde karşımıza çıkar. *Savaş Ritimleri*'nde Seyyid Amad,⁷⁰⁹ *Yaşamak*'ta ise Cahit Zarifoğlu bizzat kendisi⁷¹⁰ “**meçhul bir şeye**” karşı özlem duymaktadır. *Savaş Ritimleri*'nde “günlük yaşayışların ötesine geçerek” duyulan özlem, *Yaşamak*'ta kalbe eğilmekle ortaya çıkmaktadır. Kısacası bu özlemi, belki de insanın bütün yaşamı boyunca yaşayacağı bir ruh hâli olarak “Allah'a duyulan özlem” olarak yorumlamak mümkündür.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların, dünya hayatlarında en yakın bağlarının bulunduğu anne, baba ve çocuğa özlem duydukları görmek mümkündür. Bütün bu özlemlerin üstünde ise meçhule duyulan özlemin gösterildiğini söylemek mümkündür.

⁷⁰⁵ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.72.

⁷⁰⁶ **A.e.**

⁷⁰⁷ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.19.

⁷⁰⁸ **A.e.**, s.18.

⁷⁰⁹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.91.

⁷¹⁰ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.118.

Yalnızlık, “yalnız olma durumu, kimsesizlik”tir.⁷¹¹ Cahit Zarifoğlu nesirlerinde, “bütün büyük anlar yalnızlıktan yontuldu” diyerek, olumsuz bir ruh hâli gibi görünen yalnızlığın, esasında insanın kendi ruhuna eğilmesini sağladığını ve bunun sonucunda hayatındaki büyük anların hepsinin ardında yalnızlık olduğunu söylemiştir.⁷¹²

Cahit Zarifoğlu'nun yalnızlıkla ilgili işaret ettiği önemli bir nokta, insanın hayatı boyunca yalnız olduğudur. İnsan “çocukları, ana babası da olsa hep yalnız yaşamaktadır.”⁷¹³

Ele aldığımız eserlerde, yalnızlık, özellikle belli zamanlarda, insanın daha sık içine düştüğü bir duygu olarak çıkar karşımıza. *Yaşamak*'ta “Yabancı bir topraktayken kendimize yabancı olmadığımız halde neden o yalnızlığı tadıyoruz?”⁷¹⁴ diye sorulmaktadır. İnsan yabancı bir yere gittiğinde, tanıdığı insanlardan uzaklaştığında kendi yalnızlığıyla baş başa kalmaktadır.

Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*'ta kendi yalnızlığının, çocukluğundan beri devam ettiğini hissettiren cümlelere yer vermiştir. Çocukluğunda başlayan yalnızlığının, yaşamının ilerleyen dönemlerinde de kendisiyle olduğunu anlatan yazar şunları söyler:

“Romancının dünyası belki daha karanlık, ama güvenlidir. Muhakeme eder, yargılar, karar verir ve taraf tutmaz. Cesurdur. Çocuğun çizdiği dünya ise saf ve sevimli. Ama bu saf dünyanın üzerine o çocuk diliyle serilen gülücükler dolu örtü azıcık aralandığı zaman orada ateş dolu çukurlar, kaçılacak hiç bir yeri olmayan dar bir dünya, gördüğü ışıkları tutmak için beceriksizce çırpınan ve hiç bir şeyi yakalayamayan bir hayat görülür. Ve o çocuk orada, tıpkı büyüdüğünde, bugün otuzdört yaşında olduğu gibi, öyle bir tek başındır ki, zamanından çok önce, elinde olmadan sahip olduğu bu yalnızlığı koyacak yer bulamamış, ona çocukluğun bilgisizliği ve korkusuzluğu. ile ellerini daldırması, onu üstüne başına, yanaklarına gözlerine bulaştırmıştır.”⁷¹⁵

⁷¹¹ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 2 Eylül 2013.

⁷¹² Zarifoğlu, “Sizi Görmeliydim”, **Hikâyeler**, 2011, s.38.

⁷¹³ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.50.

⁷¹⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.206.

⁷¹⁵ **A.e.**, s.105-106.

Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu ile geçirdiği lise yıllarıyla ilgili olarak, o zamanlarda Zarifoğlu'nun kendi hâlinde olduğu, diğer arkadaşlarının arasına çok karışmadığını belirtmiştir.⁷¹⁶ Ondaki yalnızlık hâli lise yıllarında da devam etmiştir.

Cahit Zarifoğlu, *Savaş Ritimleri*'nde dünyanın "dar, boğucu ve yalnızlıklarla dolu" olduğuna yer verir.⁷¹⁷ "Zal Tepesine Doğru" adlı hikâyede ise yalnızlık korkusundan bahsedilmiştir. Evde yalnız kalmaya korkan kahraman, yalnız kaldıkça insanlara olan öfkesi artmaktadır.⁷¹⁸

İnsanın yalnızlığı, sadece diğer insanlardan uzaklaşma ile ilgili değildir. "Suçlular" adlı hikâyede yer alan, "Şu kadar milyar insan dünyada niye var, ben bu kadar yalnızken?"⁷¹⁹ cümlesi bu durumu ortaya koymaktadır. İnsan kalabalıklar içerisinde de yalnız kalabilmekte, yalnızlaşabilmektedir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, insanın bizzat kendisi de yalnız kalmayı isteyebilmektedir. *Savaş Ritimleri*'ndeki Seyyid Amad buna bir örnek teşkil etmektedir. Âşık olduğu zaman, yaşadığı duygu yoğunluğu onu yalnız kalmak istemeye itmiştir. İki ruh hâli birbirine karışmış, aşk ve yalnızlık birbiriyle yakınlaşmıştır.⁷²⁰

"Suçlular" adlı hikâyede ölürken "kişinin kendi klişesinden, kendi zarfından ayrı, duyduğu, söyleyemediği, anlatamadığı yalnızlık"tan bahsedilir. İnsanın içinde yaşayan yalnız kişinin, sadece ölüm anında duyulabileceğinden bahsedilir. İnsan dünyadaki yalnızlığının farkına en çok ölürken varır.⁷²¹

Cahit Zarifoğlu'nun yalnızlığı yaşamın her döneminde, insanın içinde bulunduğu bir ruh hâli olarak karşımıza çıkar. Bu ruh hâlini insan belli zamanlarda daha derinden hissetmektedir. Cahit Zarifoğlu, bu ruh hâlinin insanı beslediğine inanmaktadır.

⁷¹⁶ Özdenören, "Kuşbakışı", **Hece: Yedi Güzel Adamdan Biri: CAHİT ZARİFOĞLU**, s.15.

⁷¹⁷ Zarifoğlu, "Savaş Ritimleri", **Romanlar**, s.15.

⁷¹⁸ Zarifoğlu, "Zal Tepesine Doğru", **Hikâyeler**, s.98.

⁷¹⁹ Zarifoğlu, "Suçlular", **Hikâyeler**, s.71.

⁷²⁰ Zarifoğlu, "Savaş Ritimleri", **Romanlar**, s.94.

⁷²¹ Zarifoğlu, "Suçlular", **Hikâyeler**, s.86.

Korku, “gerçek veya beklenen bir tehlike ile yoğun bir acı karşısında uyanan ve coşku, beniz sararması, ağız kuruması, kalp, solunum hızlanması vb. belirtileri olan veya daha karmaşık fizyolojik değişmelerle kendini gösteren duygu”dur.⁷²²

Alfred Adler, korkunun çok derinlerde bir olay olduğunu söylemektedir. İnsanların korkusunun nedenini, “ilk korkuya” bağlayan Adler, bu korkuyu doğuran nedenin “onun doğa karşısında genel güvensizliği ve güçsüzlüğü” olduğunu dile getirir. Örnek olarak da bir çocuğun yaşamın güçlüklerine karşı bilgisinin yetersiz olması, bu bakımdan sürekli başkalarından yardım beklemesini göstermiştir. Etraflarındaki tehlikelere karşı savunmasızdırlar ve en sık kapıldıkları ruh hâli korkudur.⁷²³

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkan bir korku olarak, can korkusunu göstermek mümkündür. Bu korkuyu, henüz dünyayı anlamlandırmaya çalışan bir çocuk gibi tasvir edilen Serçekuş'ta görmek mümkündür. Kendisine tetik doğrultmuş avcının önünde olmak, onda böyle bir korkunun doğmasına neden olmuştur.⁷²⁴ Yine aynı kuş, Azrail'in adını duyup, onun kim olduğunu sorduğunda, bu soru canına mâl olacakmış gibi korkmaya başlar.⁷²⁵ *Anne* adlı romanda, uçağından sesler gelmesi ve uçağın bozulması sonucunda⁷²⁶ paraşütle uçaktan atlayan; bir süre rüzgârda sürüklenen ve yere iniş yapamayan Selman da bu korkuyla tanışmıştır.⁷²⁷ *Savaş Ritimleri*'nde ise köylerinin üzerinden geçen savaş uçaklarını gören çocukların korkusunu görmekteyiz. Şimdiye kadar hissetmedikleri bu korku karşısında “toprağa girmek, görmemek, duymamak” isteği içlerinde belirir. Kendilerini bu korkudan koruyacak yer aramaktadırlar.⁷²⁸

Katıraslan aldı hikâyede, Aslan ile yola çıkan Tilki, yolculuğun belli bir diliminden sonra, yol arkadaşından korkmaya başlar. Aslan'ın davranışları, hâl ve

⁷²² Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 30 Ağustos 2013.

⁷²³ Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, s.312-313.

⁷²⁴ Zarifoğlu, “Serçekuş” **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.70.

⁷²⁵ **A.e.**, s.75.

⁷²⁶ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.279.

⁷²⁷ **A.e.**, s.289-290.

⁷²⁸ **A.e.**, s.166.

tavırlarından korkan Tilki'yi, her ne kadar bastırmaya da çalışsa, ölüm korkusu sarmaya başlamıştır.⁷²⁹

Kuşların Dili adlı hikâyede, yola düşen kuşlardan biri; çıktıkları bu yolculukta ölümün kendisini çok korkuttuğunu söylemektedir. Bu şekilde yola devam edeceğini söylediğinde; Hüthüt'ten, korktuğu şeyin, yani ölümün, onu mutlaka bulacağı cevabını alır.⁷³⁰

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde ölümden korkanlarla birlikte, dünyadaki binlerce korkunun ve ölüm korkusunun içinden geçerek ahirete aşına olmuş insanlar da vardır ki, *Yaşamak*'ta bahsi geçen Duran Hatun tam da böyle tasvir edilmektedir.⁷³¹

Ele aldığımız eserlerde, insanın korkularının bir başka nedeni olarak bilinmezlikle karşılaşmaktayız. *Kuşların Dili*'nde kuşlar, bilmedikleri diyara doğru uçarken, içlerinde korkuyu da taşımaktadırlar.⁷³² Bununla beraber neden olduğu bilinmeyen korkular da insanı huzursuz edebilmektedir. “Suçlular” adlı hikâyede, neye dayandığı bilinmeyen korku, kahramana azap vermektedir.⁷³³

Cahit Zarifoğlu, insanın korkularından birinin de meçhulden korkma olduğunu dile getirmiştir ve bu korkuyu o kudrete duyulan bir saygı olarak algıladığını belirtmiştir.⁷³⁴ Cahit Zarifoğlu bu minvaldeki korkunun nedenini araştırmak istemez:

“Korkumuzun nedenini araştırmak istemedim. Biliyorum ki oraya erişemeyiz. Ve biliyorum ki ne kadar korksak yine de az korkarız. Biliyorum ki bizi korku duyacağımız düşünce ve varlıklardan saklıyor yaratan. Korkumuz onların sezindiğimiz etkilerinden ileri geliyor. Onları, o sesleri duysaydık, gerçeklerini düşünebilseydik, onlarla yüz yüze bırakılsaydık hemen ölürdük. Yaşasak bile akıl sahibi kalmazdık. Ve o zaman tebliğe muhatap olamazdık. Bunları düşünürce korkuyorum. Hayretim büyüyor ve sır ve sırrın sahibini biraz daha idrak ediyorum. Ve görüyorum ki yeni idraklerim yeni perdelerdir. Vardıkça hedefin uzaklığı büyüyor.”⁷³⁵

⁷²⁹ Zarifoğlu, “Katıraslan”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.146-147.

⁷³⁰ Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.47-48.

⁷³¹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.191.

⁷³² Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, s.36.

⁷³³ Zarifoğlu, “Suçlular”, *Hikâyeler*, s.74-75.

⁷³⁴ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.69-70.

⁷³⁵ *A.e.*, s.100-101.

Bu noktada Kur'an-ı Kerim'de Araf suresinde geçen, Hz. Musa'nın Allah'ı görme isteği ve sonrasında Allah'ın "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin" demesi, daha sonra dağa tecelli edince dağın darmadağın olması akla gelmektedir.⁷³⁶ İnsana sadece bilmesi gerektiği kadarı bildirilmiştir. Ötesi onda korku yaratacaktır ki Zarifoğlu bu korkulardan insanı Allah'ın koruduğunu söyler ve ona şükreder.⁷³⁷

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde gördüğümüz kadarıyla, insanın korkuları arasında başı çeken, can korkusudur. İnsan etrafındaki tehlikelerin canına vereceği zarardan korkmaktadır. Bunun bir devamı olarak ise ölüm korkusu gelmektedir. Fakat aynı eserlerde bu korkuların üstesinden gelmiş insanlarla da karşılaşmak mümkündür. Zira insan ne kadar korkarsa korksun, günün birinde ölümle yüzleşecektir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanın günlük yaşamında başka korkularına da yer verilmekle beraber, bir de Allah korkusundan bahsedilmiştir. Zarifoğlu bu korkunun Allah'a olan saygıdan ileri geldiğini söylemektedir.

Üzüntü "olması istenilmeyen olaylardan doğan ruh tedirginliği, teessür"dür.⁷³⁸ Alfred Adler, üzüntünün bir kimsenin bir şeyden yoksun bırakılması ya da bir kayba uğraması yahut da yoksun bırakıldığı şeyden dolayı teselli bulamaması hâlinde kendini açığa vurduğunu söylemektedir.⁷³⁹

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların, çeşitli sebeplerle üzüntüye kapıldıklarını görmek imkân dâhilindedir. Ağaçkakanlar adlı hikâyede anne ver baba ağaçkakanın, çocukları olmamasından dolayı üzüntülü olduklarını görmek

⁷³⁶ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Araf 7/143: "Mûsa, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi."

⁷³⁷ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.80.

⁷³⁸ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 31 Ağustos 2013.

⁷³⁹ Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, s.308.

mümkündür.⁷⁴⁰ Yıllar boyu çocukları olması için uğraşan aile, bu dileklerinin gerçekleşmemesinden dolayı teessür duymaktadırlar.

Yaşamak'ta Cahit Zarifoğlu, ölüm dolayısıyla duyduğu üzüntüden bahsetmiştir. Başkasının ölümü, geride kalanlar için bir üzüntü sebebi oluşturmaktadır. İnsanın yaşamını paylaştığı insanlardan birden kopması kolay değildir. Cahit Zarifoğlu bu üzüntüyü şöyle dile getirmiştir:

“Bense toprağınkilerle cebelleşiyorum. Duygularım bu yüzden şiddetli ve acı veriyor. Onları ancak uyumaya yakın zamanlarda rahatça taşıyabiliyorum. İşte o zamanlar bazı şeyleri saf şekilleriyle duyabiliyorum. Perdelediklerini sezer gibi oluyor ve onlardan emin oluyorum. Anlıyorum ki hiçlik yoktur. Elimizin altındakiler değişip duruyor. Dokunup sevdiklerimizi götürüp beş on kürek toprağın altına bırakıyoruz, geçirdiğimiz zamanlar bir elbise gibi sırtımızda duruyor.”⁷⁴¹

Çocukların ölümü, *Yaşamak*'ta acı veren, insanı üzüntüye gark eden bir durum olarak ortaya konmuştur. Muhtemeldir ki etrafında sürekli çocuk ölümleri görmüş bir çocuk, ablasından istediği masalda acı olmamasını, çocukların ölmemesini istemiştir.⁷⁴²

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde savaş ve işgal işlenmiş konular olarak karşımıza çıkar. Bu durumların insanda yarattığı üzüntü de bu konuların etrafında şekillenmiştir. *Sütçü İmam*'da Maraş'ın işgal altında kalması sonucunda, insanların içine düştükleri üzüntüyle karşılaşmak mümkündür.⁷⁴³ *Savaş Ritimleri*'nde de köyleri işgal edilen insanların acısı Maraşlılarınkiyle aynıdır.⁷⁴⁴

Sütçü İmam'da insanlar, işgalin üzüntüsünün yanında bir de ihanet üzüntüsü ile yoğrulmaktadırlar. İşgalcilerin içerisinde Hintli askerlerin olması, bu askerlerin bir kısmının Müslüman olması, insanları daha büyük bir üzüntünün içerisine sürüklemiştir.⁷⁴⁵

⁷⁴⁰ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.159-160.

⁷⁴¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.122.

⁷⁴² **A.e.**, s.26.

⁷⁴³ Zarifoğlu, **Sütçü İmam**, s.57.

⁷⁴⁴ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.17.

⁷⁴⁵ Zarifoğlu, **Sütçü İmam**, s.28.

Cahit Zarifoğlu, “dünya sevinçlerinin temelinde de acının olduğunu” söylemektedir.⁷⁴⁶ Bununla beraber Savaş Ritimleri adlı romanında, kahramanın ağzından çıkan sözlerle üzüntüye boyun eğmemek gerektiğini ifade etmektedir:

“ve acının önünde diz çökmeyecek
bu hanelere elem ayak basmayacak
çok konuğumuz olacak ama umutsuzluk
konuğumuz olmayacak
keder
bacamızdan yükselen ak dumanlar gibi yükselecek de
doksanlık ihtiyarlar bile bellerini bükmeyecekler başlarını eğmeyecekler”⁷⁴⁷

Cahit Zarifoğlu, insana üzüntüye dayanmanın yollarını da göstermiştir. Buna göre insanın üzüntüsünü hafifleten bir varlık olarak anneyi göstermek mümkündür. *Yaşamak*'ta, yere düşen ve dizi kanayan çocuğun acısını, annesinin nasıl ustalıklarla dindirdiği anlatılmıştır.⁷⁴⁸

Üzüntüden, acıdan, elemden, kederden sığınılacak varlık ise hiç şüphesiz Allah'tır. *Serçekuş*'ta insanın “güzelliği görmesi” ve “düşünceyi ele geçirmesi” hâlinde, başlarına gelen “bütün sevinçlerin ve acıların külfetine” daha kolay dayanabilmektedirler.⁷⁴⁹

Görülmektedir ki Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insan, yaşamının birçok yerinde üzüntü içerisinde kalabilmektedir. İnsana üzüntü veren durumlar arasında, başkasının ölümü, bulunduğu toprakların işgali, savaş, ihanet vs. vardır. Cahit Zarifoğlu bunlarla beraber, dünya yaşamındaki sevinçlerin altında da bir üzüntü olduğunu vurgulamıştır. Bu üzüntü karşısında sığınılacak yer olarak ise Allah'ı göstermiştir.

Hüzün, “gönül üzgünlüğü, gam, keder, sıkıntı”dır.⁷⁵⁰ Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde hüzün, insanın ruh hâllerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşamak'ta insanın dünyadaki hüznünün çok fazla olduğu söylenilir. Bunun nedeni, insanın dünya hayatı içerisinde, esas hayatının öldükten sonra başlayacak

⁷⁴⁶ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.119.

⁷⁴⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.17.

⁷⁴⁸ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.170-171-172.

⁷⁴⁹ Zarifoğlu, “Serçekuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.24.

⁷⁵⁰ Güncel Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 31 Ağustos 2013.

olmasını unutmaması yahut hatırlamaktan kaçınmasıdır.⁷⁵¹ Bunun yanında Cahit Zarifoğlu “İstanbul ve yeryüzü hüznü avutacak gibi değil” diyerek, insanın hüznünün bu dünyada avutulamayacağına işaret etmektedir.⁷⁵²

Cahit Zarifoğlu, hüznün üzerine düşünmüştür. Kendi çağdaşlarının bu kelimeyi öldürmüş olmalarında ise üzüntü duymaktadır:

“açıldın eşyaya yayıldın
dağlara gitsen kurda kuşa ayrılсан
çiçeklere böceklerle baksa başın
diye anlattım hüznündür diye yazdım
genç kalbimin yalanları ne acılar duydum
ve düşünmeye başladım hüznü bu
çağdaşlarımın öldürdüğü kelimeyi
evvelini
kalbimdeki yerini evlerini”⁷⁵³

Hüznün Cahit Zarifoğlu’nun kalbinde yer etmiştir. Allah da “insanın parçalanıp giden özünü”, “bir hüznü” korumaktadır.⁷⁵⁴ Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki, hüznün insanı Allah’la bağlantıda tutan bir ruh hâlidir.

Hüznün Müslüman toplumlarda önemsenmiştir. Cahit Zarifoğlu nesirlerinde, hüznün insana taşıdığı ruh hâlini bu bağlamda ele almıştır.

İnsanın duygu dünyası, onun hayatına oldukça etki etmektedir. Çoğu zaman, birçok hareketinin ve düşüncesinin arkasında bu duygu dünyası yatar. İnsanı doğru tanıyabilmek için onun ruhuna inmenin esas olduğu düşüncesine sahip olan Cahit Zarifoğlu, eserlerindeki kahramanları tasavvur ederken bunu göz önünde bulundurmuş ve onların ruh hâllerine yer vermiştir. Ele aldığımız eserlerde görüldüğü üzere insanın ruhu onun özünü oluşturmaktadır. Bu öze göre insan şekillenmektedir.

2.6. İnsanın Temel İhtiyaçları

Düccane Cündioğlu, “İnsan nedir?” sorusuna asrılardır “İnsan düşünen konuşan canlıdır.” cevabının verildiğini, fakat “Canlı nedir?” sorusunun üzerinde

⁷⁵¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.203.

⁷⁵² **A.e.**, s.80.

⁷⁵³ **A.e.**

⁷⁵⁴ **A.e.**

yeterince durulmadığını söylemektedir. Klasik fiziğin terimleriyle canlılık “hassas ve müteharrik olan cism-i nâmî”nin özelliğidir. “Cism-i nâmî, **beslenme, büyüme ve üreme** yetilerinden oluşan bitki ve canlılara verilen addır.”⁷⁵⁵ Bu güçler insanın ilk güçleri olduğu gibi aynı zamanda temel ihtiyaçlarıdır. Bununla beraber insanı diğer canlılardan ayıran bir gücü olarak idrak gücü, akıl vardır ki bu konuyla ilgili kısmı “Tezahürlerine Göre İnsan” bölümünde ayrıntılı olarak anlattığımız için burada tekrar değinmeye lüzum görmüyoruz.

İnsanın ilk güçlerinden biri **beslenme** gücüdür. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi açısından çok önemli olan bu güç İbn Rüşd’e göre; “Bilkuvve organ parçasını bilfiil hale getirmekte ve bununla da nefsin bekasını sağlamaktadır. Bu yüzden, bu kuvvetin her hangi bir sebeple işlevini yerine getirmemesi haline ölüm denir.”⁷⁵⁶

İnsanın beslenmesi yaşamını devam ettirebilmesi açısından mutlak bir gerekliliktir. Bu bakımdan Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde “**çorba kazanlarının ve ekmek yığınlarının başında bekliyen**”,⁷⁵⁷ **kahvaltı yapan**⁷⁵⁸ insanlarla karşılaşmaktayız. Bu insanlar içerisinde beslenme gücünü, açlık isteğiyle perçinleyip adeta bir hırs hâline dönüştürenlerine rastlamak mümkündür. Bu duruma avcılıkla uğraşanlarda rastlamaktayız. *Serçekuş* adlı hikâyede, **durmadan ateş eden avcılar, korkunç bir şekilde acıkmaktadırlar.**⁷⁵⁹ Yine aynı hikâyede, çocukların sapanla avladıkları serçeleri “**yokluktan çıkmış gibi**” paylaşıp yemektirler.⁷⁶⁰

Çocuklar için yemek, diğer insanlardan daha fazla gereklidir. Çünkü çocuklar büyüme, gelişme evrelerindedirler ve bu dönemlerde insanın daha fazla besin ihtiyacı olduğu bilinmektedir. Buna mukabil *Savaş Ritimleri* adlı romanda **öğlen** kavramını sadece yemek olarak algılayan, Seyyid Amad’la karşılaşırız. Çünkü henüz çocuktur

⁷⁵⁵ Düccane Cündioğlu, **Hz. İnsan**, 8.bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2012, s.93.

⁷⁵⁶ Aktaran, Arkan, **İbn Rüşd Psikolojisi- Fizikten Metafiziğe İbn Rüşd’ün İnsan Tasavvuru**, s.101.

⁷⁵⁷ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.12.

⁷⁵⁸ **A.e.**, s.10.

⁷⁵⁹ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.36.

⁷⁶⁰ **A.e.**, s.54-55.

ve öğlen vakti annesinin ona yedirdiği yemekleri anımsatmaktadır.⁷⁶¹ “İns” adlı hikâyede ise babasının uzattığı yemeği iştahla yiyen bir çocukla karşılaşırız:

“Uykudan önce İns bir hayvan tuttu ateşe attı. Duman ve pişen hayvanın kokusu yaprakların arasından yukarıya çıktı.. İns, ateşin dibindeki topraktan iki sıcak taş çıkardı. Arasına hayvanın yüreğini koydu, çullarla sıkıştırdı. Çocuğa bu yürekten verildi. Çocuk kuvvet gelmiş olan elleriyle eti tuttu, ısırıldı, dişleriyle elleri eti iki yandan çektiler. Elleri eti uzaklaştırdı, ama dişler parçayı koparmıştı. Çocuk doyunca uykuya vardı.”⁷⁶²

Cahit Zarifoğlu’nun bahsi geçen eserlerinde beslenme ihtiyacına, İslâmî terbiye açısından bakan insanlara çokça rastlamak mümkündür. Beslenmek, yemek insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli olup, bunu sağlayacak kadar besin tüketmek kâfidir. Tıka basa yemek, ya da yemeği israf etmek İslâm dininde yasaklanmıştır.⁷⁶³ Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde karşımıza çıkan insanların büyük bir kısmı bu kurala uyar ve “Sofrada her kırıntısını ayrı ayrı takip ederek ve onların içinde Allah’ı anarak dönüp duran canları düşünerek, zerresini heba etmezler ekmeğın.”⁷⁶⁴ Bununla beraber İslâmî terbiye gereği yemeğe **besmele ile başlayıp hamd ü senalar ile bitirirler.**⁷⁶⁵ Bir hadis-i şerifte yemeğe besmele ile başlanması şu şekilde anlatılmıştır: “Biriniz yemek yerken besmele çeksin. Şayet yemeğe başlarken besmele çekmeyi unutursa, hatırladığı anda ‘baştan sona bismillah’ desin.”⁷⁶⁶

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde karşımıza çıkan insanların, “doyacağı kadar yemek” hususuna dikkat ettiklerini görmekteyiz. Özellikle kendisini Allah yoluna adanmış şeyh ve pirlerin bu konuda hassas olduklarını görürüz. “Padişah ile Bir Veli” adlı hikâyedeki şeyhin sofrasında “**kuru ekmek ve sudan**” başka bir şey bulunmaz.⁷⁶⁷ Yine “Şeyhana” adlı hikâyede insanların “**bir parça ince ekmek çıkarıp, buna bir kaç hurma katık ederek**” yediklerini görürüz.⁷⁶⁸

Yemekten doymadan el çekmek, geleneksel yaşamda öğrenilmiş bir davranıştır. “Yürekdede ile Padişah” adlı hikâyede, padişah yemek yerken içinden

⁷⁶¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.71.

⁷⁶² Zarifoğlu, “İns”, **Hikâyeler**, s.21-22.

⁷⁶³ Kur’an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Araf 7/31: “Ey Ademoğulları! Her mescitte ziyetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyeceğin için fakat israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez.”

⁷⁶⁴ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.57.

⁷⁶⁵ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.24.

⁷⁶⁶ Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, C.IV, s.204.

⁷⁶⁷ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.291.

⁷⁶⁸ Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, s.163, s.171.

“doymadan el çekmek gerek” diye düşünür. Fakat o gün alışkanlığına ters olarak yedikçe daha çok yiyesi gelmiş ve karnını iyice doyurana kadar yemiştir.⁷⁶⁹

Her ne kadar beslenme insanın temel ihtiyaçlarından olup, muhakkak ki bu ihtiyacı karşılaması gerekmekte ise de bunu yaparken terbiyeli ve adaba uygun şekilde yapması gerekir. *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede, çocuk ağaçkakan içini çıkardığı cevizlerden önce anne babasına uzatır ve daha sonra kendine kalanı terbiyeli bir şekilde yer.⁷⁷⁰

Fazla yemek insana her türlü zarar verir. Bu zararlardan birine “Tilki ile Aslan” hikâyesinde değinilmektedir. Bu hikâyede Tilki, Aslan’a; “Bir aslan daha saygıdeğer bir pir olmadan sürekli yer ve uyursa, hâli perişan olur. Ülkesini leş kargaları sarar da haberi olmaz.” diyerek onu uyarır.⁷⁷¹

Cahit Zarifoğlu’nun tasavvur ettiği insanların, bazı durumlarda en temel ihtiyaçlarından olan yemek yemeyi unuttuklarını yahut ikinci plana attıklarını görürüz. Bu bazen oğlunun doğmasını bekleyen bir baba⁷⁷² vesilesiyle karşımıza çıkar bazen de yemeğinden önce namazını düşünenler⁷⁷³ vasıtasıyla bu insanları görürüz. Birincisinde heyecandan kaynaklanan ve yemeyi unutturup ibadeti derinleştiren zamanlardır bunu sağlayan; ikincisinde ise Allah’a ibadet etmenin yemekten daha önemli olduğu vurgusudur bunun karşımıza çıkmasına neden olan. Fakat her ikisinde de insanın yeri geldiğinde yemeğinden vazgeçebileceği, lâkin Allah’a olan imanından vazgeçmemesi gerektiği anlamını çıkarmak bizce mümkündür. Allah için yollara düşmüş insanlar ise yanlarına aldıkları bir dilim ekmeği bile fazla görüp, bu yolda tedbiri bırakmak gerektiğini, rızkı Allah’ın verdiği düşüncesi ile azıklarından vazgeçebilirler:

“Yanına aldığı beş on giyimlik, genellikle kuru ekme ve çökelekten oluşan azığını, daha yola yeni koyulduğu bir yerlerde, gördüğü ilk perişan kimsenin önüne bırakır. Ya da böyle birine rastlamaz yoluna devam eder. Ama içinden bir ses hiç eksilmemiştir. Nihayet onun, karşısında konuşan bir ağız gibi konuştuğunu duyar. “Yarın aç kalacağından mı korkuyorsun, bu güne kadar kendi tedbirinle mi duydu ki hac yoluna azıkla çıkarsın?” diye

⁷⁶⁹ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.381.

⁷⁷⁰ Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.219.

⁷⁷¹ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.317.

⁷⁷² Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.18.

⁷⁷³ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.39.

inlemeye başlar. Ve bunun üzerine, azık çıkını hemen açar, ekmeği kuşlar ve karıncalar için ufalıyarak temiz bir yere serer, tevbe eder, sırtından bir kambur atmış gibi rahatlıyarak kendini yola vurur.⁷⁷⁴

İbn Rüşd'e göre insanın **büyüme gücü**, beslenme gücünün kemali ve sûreti konumundadır. "Büyüme gücü, beslenme gücü var olmadan var olmamasına rağmen, beslenme gücü bu güç olmadan da var olabilmektedir. Bu gücün fonksiyonu, cismin bozulmaması için gereken miktardan daha fazla besini gıdalardan temin etmek ve organların belli bir oranda bütün parça ve yönlerinde büyümesini temin etmektir."⁷⁷⁵

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanlarda bu gücün aksini görmek mümkündür. Özellikle çocukluk çağındaki insanlarda buna binaen yapılan vurgular ile karşılaşmaktayız. Çocukların "**büyümeyi kaçırmaktan**" **korkmaları**, dikkat çeken bir ayrıntıdır. *Savaş Ritimleri* adlı romanda, Seyyid Amad'ın bu korkusu dile getirilir. Seyyid Amad küçük bir çocuktur ve bir kız çocuğuna âşık olmuştur. Neredeyse bütün hayatını bu düşünce kaplamış, günlük hayatında yaptığı birçok faaliyet sekteye uğramıştır. Bir gün bu aşkı bir arkadaşına itiraf eder, onun üzerinde beklediği tesiri yaratmadığını gördükten sonra silkinir ve kendi deyimiyle **yolu bulup**, "**büyüme ara vermeden**" **yaşlılarıyla beraber "akmaya"** başlar.⁷⁷⁶

Savaş Ritimleri'nde sekiden dönen Seyyid Amad, kaslarının içinin adeta kaşındığını, büyümenin verdiği acıyı fizikî anlamda hissettiğini belirtmektedir. Bununla beraber büyümenin ona getireceği şerefleri kaçırmamak için uğraşmaktadır.⁷⁷⁷ İnsan büyürken, hem fiziksel hem ruhsal açıdan bazı acılarla karşılaşabilmektedir. Bu çoğu zaman insanın elinde olmadan gelişen ve karşı koyamayacağı bir durumdur.

Büyüme insanın temel güçlerinden olup, insan farkında olsun ya da olmasın başına gelen bir durum olmakla beraber; aynı zamanda kendinden öncekilere benzemeyi de içermektedir. Bu bir nevi her insanın geleneğin bir devamı, kültürün taşıyıcısı olmasıdır ki Cahit Zarifoğlu *Savaş Ritimleri*'nde bu konuya Seyyid Amad'ın ağzından şöyle değinmiştir:

⁷⁷⁴ Zarifoğlu, "Şeyhana", **Hikâyeler**, s.186.

⁷⁷⁵ Aktaran, Arkan, **İbn Rüşd Psikolojisi- Fizikten Metafiziğe İbn Rüşd'ün İnsan Tasavvuru**, s.101.

⁷⁷⁶ Zarifoğlu, "Savaş Ritimleri", **Romanlar**, s.99.

⁷⁷⁷ **A.e.**, s.77.

“Bizse namaz vakitlerinin dışında onun bahçesinde, duvarlarının dibinde, büyüklerin gidip gelişlerini, oturup söyleşmelerini, kimini duyarak, kimini uzaktan izleyerek, büyümeye dair ilk sezgilerimizi tanıyor, onların davranışlarını, öfkelerini, gözyaşlarını kapıyoruz.”⁷⁷⁸

İnsanlığın devamını sağlayan **üreme** gücü İbn Rüşd’e göre; “Canlının kendisine benzeyen, kendi türünden bir varlığın ortaya çıkmasını mümkün kılmaktadır.”⁷⁷⁹

Yine İbn Rüşd “üreme gücünün, canlılarda besleyici nefsin aksine zorunluluk bakımından değil kemal ve mükemmellik bakımından” var olduğunu söyler. Böylece “varlıklar tabiatlarının el verdiği ölçüde, ezeli varlıktan hissedar olurlar.”⁷⁸⁰ Atilla Arkan’a göre; “Bu ifadeleriyle filozof, üreme gücünün gaye sebebinde de açıklamış olmaktadır.”⁷⁸¹

Üreme insanın ilk zamanlarından beri var olan bir durumdur. Dünyanın daha başlangıcını bize anımsatan “İns” adlı hikâyede, ilkin annesi babası ve İns vardır. Daha sonra İns’in anne ve babası ölür, bir süre sonra da İns’in **kadını** ile hikâyede karşılaşırız. Daha sonra onların da çocukları olur ve insanlar çoğalmaya başlar.⁷⁸²

Cahit Zarifoğlu, insanın fabrikasyon usulü üremesine rağmen her doğumun özel olduğunu söyler.⁷⁸³ Yaratılan her bir insan nasıl muhakkak ki diğerlerinden ayrılıyorsa ve hiç kimse bir diğerine tıpatıp benzemiyorsa; her doğumun da bir özel olma durumu vardır. Modern tıp her ne kadar üremenin ve doğumun en ince ayrıntısına kadar anlatıldığı kitaplar çıkarmış olsa da, yazara göre bu her doğumun kendine özel olmasını engelleyecek bir durum değildir.⁷⁸⁴

Üremenin bir boyutu, insanın kendini ve soyunu devam ettirecek birini istemesidir. Toplumumuzda ve birçok ataerkil toplumda, erkek çocuk isteme nedeni de buna dayanmaktadır. ‘Soy erkekten devam eder, bunun için erkek çocuk gereklidir.’ düşüncesi hâkimdir. “İns” adlı hikâyede de anne ve babanın oğullarına bu

⁷⁷⁸ A.e., s.80.

⁷⁷⁹ Aktaran, Arkan, **İbn Rüşd Psikolojisi- Fizikten Metafiziğe İbn Rüşd’ün İnsan Tasavvuru**, s.102.

⁷⁸⁰ Aktaran, A.e., s.103.

⁷⁸¹ A.e.

⁷⁸² Zarifoğlu, “İns”, **Hikâyeler**, s.25.

⁷⁸³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.70.

⁷⁸⁴ A.e.

şekilde baktıklarını ve kendilerini devam ettirecek oğulun peşinden gittiklerini görmekteyiz.⁷⁸⁵

Cahit Zarifoğlu insanla ilgili hemen her durumda olduğu gibi, üremenin bir boyutunu oluşturan cinsel birleşmeye de İslâmî kural ve terbiye çerçevesinden yaklaşmıştır. “Sizi Görmeliydim” adlı hikâyede, bir yemek masasında, yemekler yenildikten sonra, birinci ödevin yani yemeğin başarıldıktan sonra ikinci şeyin yani cinsel birleşmenin Müslüman ve hayâ duygusuyla örtülü bir toplumda belirebildiği ölçüde ortaya çıktığını belirtmektedir.⁷⁸⁶

Bütün bunlara bakıldığında görülmektedir ki; insanın temel ihtiyaçlarından olan beslenme ihtiyacı, Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde adaba uygun olarak karşılanmaktadır. İnsanlar yemek yer, fakat bu eylemi ifa ederken İslâmî kurallara, edep kurallarına uymaktadırlar. Ayrıca insanların az yemekle karınlarını doyurduklarını, çok yiyenlerin ise diğerleri tarafından uyarıldığını görmekteyiz.

Büyüme, Cahit Zarifoğlu’nun eserlerinde özellikle çocukluk döneminde ele alınmıştır. Bunu göre çocuklar bir an evvel büyümeyi istemekte, büyümeyi kaçırmaktan korkmaktadırlar. Büyümeyi kaçırmakla anlatılmak istenen, belli bir ruh durumunun içerisine sıkışıp kalmak; olgunlaşmamaktır.

Üreme insan soyunun devamlılığı için gerekli bir fonksiyondur. Fakat bu İslâmî toplumda bir edep çerçevesinde, örtülü bir biçimde ilerlemektedir. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde de bu hâliyle yer almıştır.

⁷⁸⁵ Zarifoğlu, “İns”, **Hikâyeler**, s.11.

⁷⁸⁶ Zarifoğlu, “Sizi Görmeliydim”, **Hikâyeler**, s.41.

3. BÖLÜM: VARLIK KARŞISINDA İNSAN

3.1. Zaman Karşısında İnsan

İnsanın varlık problemi, tarihi süreçlerden beri sürmektedir. Öyle ki felsefenin ele aldığı soruların da en başını çeker. A.Kadir Çüçen felsefenin, “Varlığı yani gerçek Varlığı araştırıp betimlemeye çalışan soyut ve tümel bir düşünce sistemi” olduğunu söyler.¹ Bu nedendir ki filozoflar, felsefenin ana problemlerinden birini varlığın oluşturduğu görüşündedir.

Çüçen’e göre, gerçek varlığın, veya varlığın hakikatinin ortaya çıkmasında öyle bir kavram vardır ki, varlığı asıl belirleyen bu kavramdır. “Varlığı ortaya çıkaran, onu aydınlatan, belirgin yapan ve gizemini ortadan kaldıran nedir?” sorusuna Heidegger’in cevabının “zaman” olduğunu söyleyen Çüçen; Heidegger’e göre “var olanın, zamansal olan” olduğunu belirtmektedir. Burada unutulmaması gereken bir noktaya da dikkat çeken Çüçen, “Varlığı varlık yapan zaman, metafizik ve aşkın anlamdaki bir varlığı değil, edimsel ve hakikat alanındaki varlığı aydınlatır.”² diyerek bu konuyu aydınlatır. Böylelikle varlığın iki ayrı anlamını da bilmek ve zamanın yalnızca gerçek ve edimsel olan varlığın içinde olduğunu ve bunun sonucunda böyle bir varlığın zaman olmadan var olamayacağını kabul etmek gerektiğini söyler.³

Felsefenin temel araştırma alanlarından olan varlığı, evreni ve insanı anlayabilmek için; zamanı anlamak zorunludur. Böyle olduğu gibi zamanı anlamak için de varlığı anlama gerekliliği vardır.⁴

Zaman mademki insanla beraber vardır ve insanı anlamak için zorunludur; o hâlde bu çalışmanın da alt başlıklarından birini oluşturmalıdır. Amacımız, Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerindeki insanı ortaya koymak ise; onun zaman ile olan ilişkisi, zamanın içindeki konumu ve zamanı anlamlandırışına göz gezdirmek, bu çalışma açısından uygun olacaktır.

¹ A.Kadir Çüçen, **Heidegger’de Varlık ve Zaman**, 3.bsk., Bursa, Asa Kitabevi, 2003, s.109.

² **A.e.**, s.109-110.

³ **A.e.**

⁴ **A.e.**, s.110.

“Varlık zamandır ve zaman varlıkla birlikte vardır.”⁵ ifadesinin karşılığını, Cahit Zarifoğlu’nun *Savaş Ritimleri* adlı eserinde “Zaman, peş peşe büyüyen çocukların üzerinde dalgalandıran rüzgarlardan bir ritim alır.”⁶ cümlesinde bulmak, kanaatimizce mümkündür.

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde insanlar, zamanın en küçük dilimi olarak bilinen **an**ları önemsemektedirler. *Savaş Ritimleri*’nde belirtildiği üzere; bir çocuğun büyümesinde önemli anlar vardır ve bu anlardan biri kaçtığında, büyüme işi sekteye uğrar.⁷ Sadece bu örnekten yola çıkarak bile Cahit Zarifoğlu’na göre **insan yaşamının anlardan oluştuğunu** söylemek mümkündür. Onun görüşü, yaşanan anın güzel olduğu yönündedir.⁸ Rasim Özdenören Cahit Zarifoğlu’nun anlara olan hassasiyetini, “Onun için yaşanan ân önemliydi ve o ânın içine onun bütün geçmişinin ve geleceğinin özü depolanmıştı.”⁹ diyerek belirtmiştir. Kendisi de eşi Berat Hanım’a yazdığı bir mektubunda “Önemli olan yaşanan “an”dır.” demiştir.¹⁰

Cahit Zarifoğlu’na göre anlar, insanın elinde bir fırsattır ve insan bu fırsatı değerlendirmesini bilemediği zaman uçup gider. *Yaşamak*’ta “Sizinle hukuki bir mesele konuşmak istiyoruz.” diyen kahraman karşısında, diğer kahramana muhtemelen burada Cahit Zarifoğlu kendinden bahsetmektedir- düşünmek için biraz zaman kalır. Fakat kurduğu ikinci cümle bu zamanı elinden alır. O anda söylenecek bir söz, durumu lehine çevirebilecektir. Lâkin kahraman bu fırsatı kötüye kullanır; sert çıkarak gerilimi tırmandırır.¹¹ Aynı adam, olayların gelişmesi, karşısındaki adamların onu sıkıştırması, bulunduğu yerden taşınmasını istemeleri sonucunda ne yapacağını bilemez. İşte tam o an, zamanda bir gedik oluştuğunu¹² söyler. Kapısına gelip, onunla konuşmak isteyen adamlar, sonrasında gelişen hareketli olaylar ve kahramanın bundan kurtulma çabası; anların önemini vermektedir.

⁵ **A.e.**

⁶ Cahit Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, 3.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.14.

⁷ **A.e.**, s.82.

⁸ **A.e.**, s.15.

⁹ Rasim Özdenören, “Kuşbakışı”, **Hece: Yedi Güzel Adamdan Biri: CAHİT ZARİFOĞLU**, Yıl: 11, Sayı:126-127-128, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s.25.

¹⁰ Cahit Zarifoğlu, **Mektuplar**, Yay. Haz. Mustafa Özçelik, İstanbul, Beyan Yayınları, 2012, s.85.

¹¹ Cahit Zarifoğlu, **Yaşamak**, 6.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.187.

¹² **A.e.**, s.188.

A.Kadir Çüçen, *Heidegger'de Varlık ve Zaman* adlı kitabında, zamanın önemli olduğunu söyler. İnsan, zamanı önce, şimdi ve sonra olarak üçe ayırmaktadır. “Şimdi”, “daha sonra” ve “daha önceki” tarihe bağlıdır. Dünyevi olaylara bir zaman tahsis ederiz. Bu zamanın önemi ile bağlantılıdır. Eğer onlara bir zaman tahsis etmezsek, faaliyetlerimizi zamansal olarak planlayamayız. Zaman aynı şekilde süre yahut uzamadır. Temel olarak anlara değil, aradaki zamanlara atıfta bulunuruz: “Taksi gelene kadar okuyacağım.” Şimdiki zaman bile süresiz bir an değildir. Yine de daha uzun ya da daha kısa bir zaman dilimidir. Bu tarih tayiniyle ilgilidir. Yaptığımız şeyler ve olan şeyler, zaman alır. Zaman genele aittir. Bu da tarih tayini ile alakalıdır. Çoğunlukla aynı zamanı farklı olaylarla belirleriz. Birisi için evlendiği zaman olan o zaman, bir başkası için okuldan mezun olduğu zamandır. Ancak genel olarak bu iki kişinin bildiği ortak bir olayla çözümlenebilir. Aynı ülkede yaşayan insanlar için, ülkenin gündemini meşgul etmiş bir olay, bunu çözmekte yeterli olabilmektedir.¹³

İnsanın zamanı ayarladığı ilk araçlardan biri, doğuş ve batışına göre işlerini ayarladığı güneştir. İnsanlar yaşamlarını düzenleyebilmek için “her ortaya çıkışı bir öncekine benzeyen ya da aynı süre kalıbını temsil eden doğal süreçlere başvurmuşlardır.”¹⁴ Henüz elinde saatler ve dahi diğer araçlar bulunmayan insanlar, yaşamını bu doğal süreçlere göre şekillendirmişlerdir. “İns”te günlerin geçip gidişinin “güneşler geçti”¹⁵ şeklinde anlatılması hep bundandır.

İnsanlar günümüzde saatler aracılığıyla sosyal hayatlarını düzenlemektedirler. “Saatler, insanların normlaştırdığı, bu anlamda sosyal düzlemde belirlenmiş süre dilimlerini temsil ederler; aynı şey dakikalar, saniyeler için de geçerlidir. Toplumsal gelişmişlik düzeyinin elverdiği ölçüde, bu süre kalıpları bütün bir ülke genelinde, hatta birden fazla ülkede ortak ölçü birimi olarak kabul edilip kullanılabilirler.”¹⁶ İnsan henüz çocukluğundan başlayarak bu zaman dilimlerini yaşam içerisinde öğrenir. Fakat *Savaş Ritimleri*'nde karşımıza çıktığı üzere, bebeklik döneminde zaman henüz bölünmemiştir. Burada zaman bir bütün olarak yaşanır, onun günü ve

¹³ Çüçen, *Heidegger'de Varlık ve Zaman*, s.238-239.

¹⁴ Norbert Elias, *Zaman Üzerine*, Çev. Veysel Ataman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s.14.

¹⁵ Cahit Zarifoğlu, “İns”, *Hikâyeler*, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.20.

¹⁶ Elias, *Zaman Üzerine*, s.13.

geceyi bölen dilimleri yoktur. İnsanın yaşamı bu evrede sadece uyku ile geçer.¹⁷ Yani zamanı anlamlandırması gereken bir olay, etrafında henüz gelişmemiştir.

Zaman tasnifi sırasında Cahit Zarifoğlu'nun saatler ve dakikalardan yararlandığını söylemek mümkündür. Bir avcı ile ağaçkakan arasındaki kovalamacanın **yarım saat** sürdüğünü,¹⁸ yakalanan kuşa ne olacağı konusunda diğer kuşların **saatlerce** merakla beklediğini,¹⁹ *Yaşamak*'ta **yirmi dakika** içinde gittikleri köyden döndüklerini,²⁰ *Anne* romanında uçaktan düşen pilotun etrafında aradan geçen **beş dakikaya** rağmen köylülerin koştuğunu,²¹ Zarifoğlu'nun satırlarında okumak mümkündür.

Cahit Zarifoğlu büyük zaman dilimleri kapsayan asırlara, daha ziyade geçmiş dönemlere atıf yaptığında başvurmuştur. “Yürekdede ile Padişah”ta “Çok zaman da değil, şunun şurasında sadece birkaç asır önce, köylerden birinde yaşlı bir adamla karısı yaşarmış.”²² denilerek, Yürekdede ile karısının Osmanlı döneminde yaşadığı ima edilmektedir. Bir tür masal zamanını andırmakla ve tam belirgin olmamakla beraber, aşağı-yukarı bir dönem tahmini yapılabilmektedir.

Masal zamanları, Cahit Zarifoğlu'nun çocuk eserlerinde karşımıza çıkar. Masal zamanlarında, olayın hangi zaman diliminde geçtiği belirgin değildir. “Bir varmış bir yokmuş” denilerek başlayan masallar, “evvel zaman içinde” devam eder ve bu kalıp masalın geçmişte yaşandığı dışında insana net bir zaman dilimi çizmez. *Küçük Şehzade* adlı çocuk kitabında iki hikâyeye böyle başlar. Biri kitaba ismini veren “Küçük Şehzade”²³ diğeri ise “Padişah ile Bir Veli”²⁴ adlı hikâyedir.

Belirsiz zamanlar ile karşılaştığımız bir diğer yer, “Yüzen Fil” adlı radyo oyunudur. Bu radyo oyununda yavru filin gösterisi vardır ve diğer hayvanları davet

¹⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.26.

¹⁸ Cahit Zarifoğlu, “Ağaçkakanlar”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.203.

¹⁹ **A.e.**, s.232.

²⁰ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.168.

²¹ Cahit Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, 3.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.283

²² Cahit Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.359.

²³ Cahit Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.237.

²⁴ **A.e.**, s.269.

etmesi gerekir. Yer ve mekân belirtilirken “falan gün falan yerde”²⁵ denilerek, belirsiz bir zaman ortaya konulur. Esasında bir zaman vardır; yavru filin gösteriyi yapabilmesi, kendini o gösteriye hazırlayabilmesi, konukların davet edilebilmesi için bir zaman ayarlanmıştır. Fakat bunun okuyucu açısından bir önemi yoktur, bilinmesi gereken bir zaman değildir.

Cahit Zarifoğlu'nun belirsiz zamanlara yer vermesini, kronolojik zamanlamaya çok kıymet vermemesiyle birlikte de yorumlamak mümkündür. *Yaşamak*'ı yazarken kronolojiye dikkat etmemiş; dışardan bakıldığında gelişigüzel denilebilecek bir tarih sıralamasıyla yazıları düzenlenmiştir. *Yaşamak*'tan alacağımız şu kısım bile tek başına kronolojinin Zarifoğlu'nun eserlerinde önemsenmediğinin göstergesidir:

“ANKARA 1 ŞUBAT 1978 (23 Safer 1398). Babam Vefat Etti.
Yıllar Önce”²⁶

Cahit Zarifoğlu, kronolojiden çok yaşanılan anı önemsemiştir. Babasının ölümü, kendisi üzerinde derin bir tesir bırakmış olacak ki yıllar sonra bunu dile getirirken hâlâ o anı hissedebilmektedir. Zira “Babam Vefat Etti.” şeklindeki giriş, okuyucuyu Cahit Zarifoğlu'nun, babasının vefat ettiği zamandan bahsedeceğine hazırlar. Fakat metinde bunun yıllar önce olduğu notu düşülmüştür. Yıllar önceki ölüm anı, metnin yazıldığı ana taşınmıştır.

Geçmişin bugüne taşınması durumu, “Şeyhana” adlı hikâyede de vardır. Meczuplarla eğlenen insanlar, çadırlarına dağılıp rahatça uyumaktadırlar. Fakat aynı gecenin sabahında gönüllerini sıkan gerçekler, karşılıklarına dikilir. “Geçmiş bütün hatıraları ve nakışlarıyla birlikte, günlerce uzaktaki yüksek yurtlarından oynayışları ve ovaya çekilişlerini, attıkları her adımın önüne getirip durur.”²⁷

Çocukların zamanı algılayışı büyüklerden farklıdır. Jean Piaget, genetik psikoloji çalışmalarında çocukların zaman kavramlarını nasıl edindiklerine dair araştırmalar yapmıştır. Bunların sonucunda üç sonuç çıkarmıştır. Birincisi çocuklar için zamanın homojen olmadığıdır. Çocuklar için bir saatlik ders ile bir saatlik aynı

²⁵ Cahit Zarifoğlu, “Yüzen Fil”, **Radio Oyunları**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2013, s.36.

²⁶ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.109.

²⁷ Cahit Zarifoğlu, “Şeyhana”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.178.

süreye denk düşmez. İkincisi zamanın devamlı olmayışıdır. Zaman çocuklar için durmadan akan bir şey değil, bir hareket ve olaylar serisidir. Üçüncüsü ise zamanın her aynı biçimde olmayışı, her zaman aynı hızda akmayışıdır.²⁸

Savaş Ritimleri'nde çocukların zamanından bahsedilmiştir. Çocukla babası caminin avlusunda öğlen ezanını beklemektedir. Beklemek, büyükler için alışılmış bir durum olsa da, çocuklar için zordur. İnsanın çocukluğunda hareket vardır, çocuklar sürekli hareket ederler, sağı solu karıştırırlar, biraz büyüdüklerinde bahçeyi avluyu, köyü, mahalleyi dolaşmak suretiyle tanırırlar.²⁹ Bu hareket içinde “beklemek” onlar için alışılmadık bir durumdur ve *Savaş Ritimleri*'nde babasıyla öğlen olmasını bekleyen çocuk bu durumu şöyle izah eder: “Çocuk için ne kadar zordur, büyüklerin içindeki zamanı saymak, onu elinde biriktirmeye çalışmak.”³⁰

Zamanın nesnel olduğu kadar, bir de öznel olan yönü vardır. Öznel zaman, insanın içinde bulunduğu ortamdaki olayların durumuna göre hissedilen yahut algılanan zamandır.³¹ Kişisel deneyimlere göre “süre” ya çok hızlı geçen yahut da bir türlü geçip gitmeyen öznel bir zamana dönüşmektedir.³²

“Sizi Görmeliydim” adlı hikâyede insanın sıkıldığında zamanın geçmemesi durumu görülmektedir. Gecenin geç saatlerinde huzursuzluğu artan adam, yazmaya başlar. “Dün geceydi, zaman bir hayli ilerlemişti” diye başladığı cümleyi, “zaman diyorum, burada zaman filan yok. Üzerime kıvrılıp oturmuş beni kımıldatmayan bir şey var onun yerine.”³³ diye devam ettirir. İçinde bulunduğu ruh hâli zamanı yavaşlatmış, hatta dondurmuştur.

Yaşamak'ta, Cahit Zarifoğlu'na daha dün yaşanmış gibi gelen, fakat üzerinden en az yirmi gün geçmiş, leylek kafilesinin Marmara üzerinden göç edişini anlattığı bölüm vardır.³⁴ Şehrin içinde, tabiattan ve doğadan uzak biri için bu

²⁸ Aktaran, Celaleddin Çelik, **Sosyal Zaman ve Din (Sosyal Zaman Anlayışları ile Dindarlık İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme)**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2010, s.63.

²⁹ *Savaş Ritimleri*'nin birinci ve ikinci bölümlerinde, çocukların bu hâllerini görmek mümkündür.

³⁰ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.70.

³¹ Çelik, **Sosyal Zaman ve Din (Sosyal Zaman Anlayışları ile Dindarlık İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme)**, s.201.

³² **A.e.**

³³ Cahit Zarifoğlu, “Sizi Görmeliydim”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.34.

³⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.137.

olağanüstü bir durumdur ve zihnine kazınmıştır. Bunun için yirmi gün önce olan olayı, daha dün gibi hatırlamaktadır. Burada da daha önce geçen, babasının ölüm zamanında olduğu gibi, zamanı dondurma söz konusudur. İki örnekte de varlık ile ilgili tefekküre dalındığını görmek mümkündür. Ölüm, insanın kendi varlığını, leyleklerin kabile hâlinde şehrin üzerinden geçişi ise evrenin varlığını sorgulamak için çok güzel bir vesile oluşturabilir. *Serçekuş*'ta avcının kuşla karşı karşıya kalan kuşun, öleceğini düşündüğünde geçmeyen, uzayan “belki de bazı varlıkların sahip oldukları hayattan daha uzun. Belki bir insan ömrü kadar uzun. Belki bir çınar ağacının, bir kaplumbağanın hayatı kadar uzun”³⁵ olan zamanda da aynı durum vardır. Serçekuş, kendi varlığını düşünmekte o varlık için endişelenmektedir. Bunun sonucu olarak da zaman uzamakta, adeta donmaktadır.

Celaleddin Çelik, insanın geleneksel ve dinsel görüşünün, kendi sosyal mekân ve zaman anlayışını inşa ettiğini söylemektedir. Güneş ve kum saatleriyle zamanın ölçümünün dinî ihtiyaçlara dayandığını belirten Çelik, Ortaçağ manastırında ruhban sınıfının gündelik hayatlarını çalışma, ibadet ve uyku zamanı olarak bölümlere ayırmasının bununla ilgili olduğunu dile getirir.³⁶

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde Müslüman insanların zamanı bölme şekilleri **vakitler**dir. Zarifoğlu, Müslüman insanların namaz vakitlerine verdiği önemi ve o yaşantı içerisinde bütün hayatın bu vakitlere göre ayarlanması konusuna, eserlerinde yer vermiştir. Müslüman yerleşim yerlerinde, özellikle köy ve kasabalarda zamanın beş vakte bölündüğünü, hayatın bu beş vaktin etrafında şekillendiğini, onun nesirlerinde görmek mümkündür.

Bahsi geçen vakitlerden ilki sabah namazı vaktidir. Müslüman bir coğrafya olan Afganistan'da geçen *Savaş Ritimleri*'nde, yola çıkacak kafilenin zaman olarak

³⁵ Cahit Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.67.

³⁶ Çelik, **Sosyal Zaman ve Din (Sosyal Zaman Anlayışları ile Dindarlık İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme)**, s.35.

“sabah namazından önce” hareket edecekleri bildirilir.³⁷ “Yürekdede ile Padişah” adlı hikâyede de Yürekdede, yolculuğa çıkmak için sabah namazı vaktini seçmiştir.³⁸

Savaş Ritimleri'nde bir çocuğun, vakitleri öğrenme macerası anlatılır. Babasıyla beraber camiye giden Seyyid Amad, babasına namaz kılmak istediğini söylediğinde; babasından beklemesi gerektiği, daha “vaktin olmadığı” cevabını alır.³⁹ O zamana kadar öğleni kafasında **acıklamak** olarak kodlayan çocuk⁴⁰ (çünkü öğlen olduğunda yemek yer), o zamandan sonra, artık onun bir vakit olduğunu ve o vakitte namaz kılındığını öğrenir.⁴¹

İkinci, Cahit Zarifoğlu'nun eserlerinde daha çok akşama bağlayıcılığı dolayısıyla geçmektedir. *Savaş Ritimleri*'nde ikindinin koşar gibi hızlı hızlı geçtiğini ve ardından hemen akşam olduğunu görmek mümkündür.⁴² Bunun dışında köye gelenlerin bir de dönüşü olduğundan dolayı ikindiden sonra kimsenin gelmeyeceği⁴³ düşüncesinde de bu vakit vardır. Yine çocukların ikindi üzeri vadiden nefes nefese köye tırmandıklarını⁴⁴ da *Savaş Ritimleri*'nde görmek mümkündür.

Vakit ikindiye aştığında, akşama hazırlık başlar. *Serçekuş*'ta tarlada çalışan kadınlar, ikindiden sonra eve gidip akşam yemeği hazırlama işine girer.⁴⁵ Akşam vakitleri ise insanların bir araya toplandığı zamanlar olarak görülür. *Savaş Ritimleri*'nde insanlar, akşamları bir radyonun etrafında toplanıp, haber dinlemektedirler.⁴⁶

Yatsı vakti ise *Sütçü İmam*'da yatsının olması⁴⁷ ve *Savaş Ritimleri*'nde akşamlarla yatsı arası eve büyüklerin gelmesi⁴⁸ vesilesiyle nesirlerde yerini almaktadır.

³⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.160.

³⁸ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.361.

³⁹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.69.

⁴⁰ **A.e.**, s.71.

⁴¹ **A.e.**, s.70.

⁴² **A.e.**, s.193.

⁴³ **A.e.**, s.191.

⁴⁴ **A.e.**, s.128.

⁴⁵ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.58.

⁴⁶ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.119.

⁴⁷ Cahit Zarifoğlu, **Sütçü İmam**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006, s.79.

⁴⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.24.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanların bir zaman dilimi olarak anlara önem verdiklerini; kronolojik bir sıralamadansa, anlar aracılığıyla zamanın aktarıldığını; bununla beraber kimi zaman asırlar, saatler, dakikalara da yer verildiğini; son olarak da Müslüman toplumların **vakitler** aracılığıyla zamanı böldükleri ve hayatlarını devam ettirdiklerini görmek mümkündür.

3.2. Mekân Karşısında İnsan

Mekân, Arapça'dan dilimize geçen ve “kevn” (olmak) kökünden türeyen bir kelimedir. Genellikle “oturulan yer” anlamında kullanılmakla beraber, “bulunulan çevre, ortam, yaşanan dünya ve kâinat” anlamlarını da içermektedir.⁴⁹ Yaşadığı mekân insanı etkilemekle beraber, insanın da mekâna etki ettiğini söylemek gerekir. Bu karşılıklı etkileşimden dolayı, bu tezde mekân ve insan arasındaki ilişkiyi, insanın mekân karşısındaki duruşunu incelemeyi uygun görmekteyiz.

Mekân, insanın yapıp ettiklerini kayıt altına alan temel kategorilerden biridir. İnsan zaman ve mekân kategorisiyle birlikte kendini inşa etmektedir. İnsanın mekânla karşılıklı bir iletişimi vardır. Bunun içindir ki “İnsan zaman ve mekân aynasında yansımaktadır.”⁵⁰

Mekân insan eliyle biçimlenmektedir. Bunun içindir ki; kimlik ve kültür kavramlarıyla doğrudan irtibatlıdır. İnsan elini işleten inanç, kültür ve kimliktir. “İnsan ve toplumun ait olduğu dünya ve tasavvur düzlemidir.”⁵¹ Dolayısıyla insanın yaşamını sürdürdüğü mekânlardan, onun kendisiyle ilgili hükme varmak mümkün olabilmektedir.

3.2.1. Dış Mekânlar

Cahit Zarifoğlu, insanın mekânla olan ilişkisini; ilk olarak “insan yaşadığı yere benzer” düşüncesinden yola çıkarak ele almıştır. Bu minvalde nesirlerinde bazı coğrafyaların ismini görmek mümkündür. Dış mekânlar olarak ele alacağımız bu mekânlardan biri *Anne* adlı romanın geçtiği **Nil** vadisidir. Yazara göre Nil nehri

⁴⁹ Şenol Göka, **İnsan ve Mekan**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2001, s.8.

⁵⁰ Köksal Alver “Mekân Tartışmaları ve Değişen Mekân Algısı”, **Hece: Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı**, Haziran-Temmuz-Ağustos, 2008, yıl: 12, S.138-139-140, s.557.

⁵¹ **A.e.**, s.558.

“sade bir su değil, akıp giden bir toprak, bir kaderdir.”⁵² Yazar, Nil’e tıpkı bir insan gibi diğer insanların yaptıklarından sorumlu olup olmayacağını sorar. Burada aynı zamanda Hz. Musa kıssasına da atıf yapılarak, Nil’in insanların kaderini aynı minval üzere değiştirmeye devam ettiği anlatılır:

“Kimin serüveniydi bu. Senin mi insanların mı? Yoksa sen de bir fert, sorumlulukları ve mükellefiyeti olan bir insan mıydın? Yapıp ettiklerinden acaba bugün de sorulmayacak mısın?

Gözlerini daha ne kadar zaman doğduğun toprakların hasretiyle dolduracak, kıyılarına topladığın insanları daha ne kadar sevgi beşiklerinde sallayacaksın?

Akıyorsun işte.

Sana kalırsa akla en yakın olan da bu. Denize doğru çabalamanın, geniş bir suyun içinde yan gelip yatmaya doğru koşmanın bir mantığı olmalı. Kıyıya gelip içini boşaltan, göz yaşlarını senden saklamayan insanlardan kim bilir neler götürüyorsun. Bugün, bu saatlerde neden bakışlarını gökyüzüne diktin? Sana, ait olduğunu söylediğin birini çağırışın hangi tarihi köklere, hangi hatıralara dayanıyor? Bu bir öç duygusu mu, yoksa gelip sana teslim olması gereken bir emanet mi söz konusu? Kim bilir, belki de sırrını asla açmayacaksın.”⁵³

Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*’ta **Ankara** ve **İstanbul** ile ilgili bazı gözlemlerini okuyucuya aktarmıştır. Buna mukabil İstanbul’un büyüklüğüne değinir yazar. İnsanın evi ile iş yeri yahut okulu arasında bir otobüs, hatta bazen bir vapurun da olduğunu söyler.⁵⁴ Yani İstanbul’da insanın yaşamının büyük bir kısmı, bir yerden diğerine ulaşmaya çalışırken geçmektedir.

Ankara ile ilgili olarak ise, mescitlerin yer altında olduğuna değinen yazar; bu durumdan hoşnut değildir. Ezan, görünmeyen, minaresiz bir camiden, yerin altındaki bir müezzinden çıkıp; bir hoparlör sayesinde duyurulur. “Ankaralının namazı yerin altında kılınır.”⁵⁵ Cahit Zarifoğlu, yolda tesadüf ettikleri ve kendilerine hikâyesini anlatan, yeryüzü camilerine alışık Süleyman dedeyle yerin altındaki mescide girmekten utanır.⁵⁶

Bunların dışında Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde rastladığımız özel mekân isimlerini şöyle sıralamak mümkündür: *Savaş Ritimleri*’nde; Afganistan’ın **Lagman** vilayeti, **Mezar-ı Şerif**, **Kabil** ve bunların yanında **Moskova**. *Yaşamak*’ta; **Sarıkamuş**, **Kahramanmaraş**, **Dalaman**, **Diyarbakır-Silvan**, **Girne**, **Kıbrıs-Voni**,

⁵² Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.295.

⁵³ **A.e.**, s.274.

⁵⁴ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.76.

⁵⁵ **A.e.**, s.164.

⁵⁶ **A.e.**, s.165.

Calw, Milano, Ulm, Biarritz, Bordeaux, San Sebastiyân, Tuzla, Arabistan, Helsinki, Horasan, Kırım, Endülüs, Türkistan, Çamlıca, Çemberlitaş, Pierloti, Gülhane, Karaköy, Eminönü, Galata Köprüsü, Göztepe.⁵⁷

Cahit Zarifoğlu'nun bazı şehir ve coğrafyaların isimlerini zikretmesi yahut bu mekânlarda geçen anılarını okuyucuya aktarması; mekânın insan üzerine olan tesirini vurgulaması bakımından önemlidir. Nil vadisini, Ankara'yı, İstanbul'u anlatışından bunu görmek mümkündür. Bahsi geçen diğer özel mekânların da gerek Cahit Zarifoğlu'nun kendisine, gerekse nesirlerinde anlattığı kahramanlara tesirini, bu eserlerde izlemek mümkündür.

Cahit Zarifoğlu'nun insanları **şehirlerde, köylerde** yaşamaktadır. Bir kısmı ise ya **dağ**da kırsal kesimde yaşar yahut da bir kaçış tasarımı olarak dağ görür.

Köy denilince akla, şehir merkezinden uzak, geleneksel yaşamın hüküm sürdüğü bir mekân gelmektedir. Cahit Zarifoğlu'nun nesirleri söz konusu olduğunda, bu tefekkür yanlış değildir.

Zarifoğlu köyü; bozulmamış bir mekân olarak önümüze çıkarır ve medeniyetin köye sokulmaya çalışmasından rahatsız olur. Buna neden olarak ise, "bir tas ayranımı ekmeğini yolcuyla üleşen konuksever Türk köylüsünü dilenci etmeleri"ni⁵⁸ gösterir. Turistlerin köylere gittiğinde, oranın havasını yansıtan fotoğraflar çekmek için, köylü kızlarına para teklif ettiğinden ve bunun köy insanı açısından bir kayıp olduğundan söz eder.⁵⁹

Cahit Zarifoğlu, köyde insanın başını yastığa inanç içinde emniyetle koyduğunu, kaderin insana rahatsızlık vermediğini ve ölümün keder doğurmadığını söyler.⁶⁰ Köyde yaşayan insan kaderine razıdır ve bu, onun herhangi bir endişeden uzak, huzurlu bir uyku uyumasını sağlar.

⁵⁷ **Yaşamak**'ta geçen bu özel mekânların büyük bir kısmı metnin geçtiği yerler olup; bir kısmı da metnin içinde adı geçen yerlerdir.

⁵⁸ **A.e.**, s.27.

⁵⁹ **A.e.**, s.28.

⁶⁰ **A.e.**, s.56-57.

Müslüman köylerinde evler, genellikle bir cami etrafında toplanmıştır. Cahit Zarifoğlu bunun örneğini *Savaş Ritimleri*'nde vermiştir. Cami bir nevi o köyün kalbini oluşturur.⁶¹ Köy halkının sosyal hayatı bu cami etrafında devam eder; çeşitli problemleri camide çözüme ulaştırılır. Zenginden yoksula, yoksuldan zengine taksimin yapıldığı yerdir aynı zamanda.⁶² Bu durumu “Ortaya devasa bir sini konmuş, içindeki nimetlere, çevresindeki evlerden eller uzanacak sanki.”⁶³ diyerek belirtmiştir yazar.

Köy kendi insanını sahiplenmekte, gerektiğinde onu temsil etmektedir. *Savaş Ritimleri*'nde, köy halkının, Ruslar ve halkına ihanet edenlerle girdiği mücadele sonunda, köyün insanları temsil etmesi gibi. Köyün bütün mekânları ve imkânları kullanılarak onlara tuzaklar hazırlanmış ve bütün bu hazırlıklar sayesinde Ruslar ve onların yanlılarından kurtulup, mücadeleye başlamışlardır. Bunun müjdesi kitabın başında verilmiştir: “...Bir gecede bırakıp gittiğimiz bu köy, şerefli savaşçıların önündeki bir meşale gibi yanacak.”⁶⁴

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, köyde yaşayan insanlar, genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşarak yaşamını sürdürür. *Serçekuş*'ta bu manzara ile karşılaşmaktayız. Kadınlar ve erkekler tarlada birlikte çalışırken; kadınlar eve biraz daha erken gidip, yemek hazırlama telaşını da üstlenmektedirler.⁶⁵

Bazı köylerde yaylaya çıkma kültürünün olduğunu görmek de mümkündür. “Yürekdede ile Padişah”taki köy bunlardan biridir. Yazın boğucu ve havanın rutubeti insanları yaylalara göç ettirir.⁶⁶ Böylece yazlık-kışık bir yaşam devam eder.

Savaş Ritimleri'nin geçtiği Afgan köyünde, o dönem bir radyo vardır ve insanlar akşam vakti bu radyonun başında toplanmak suretiyle ülke ve dünya gündemi hakkında bilgi sahibi olmaktadır.⁶⁷ Buradan anlamaktayız ki köy, genellikle daha büyük yerleşim merkezlerine uzaktır. Bunun için dünyada olup bitenlerden

⁶¹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.46.

⁶² **A.e.**, s.80.

⁶³ **A.e.**, s.7.

⁶⁴ **A.e.**, s.28.

⁶⁵ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.83.

⁶⁶ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.359.

⁶⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.115.

haber almak zor olmaktadır. İnsanlar bir radyodan dinledikleri çerçevesinde, olup bitenleri öğrenmektedirler. Radyo devlet elindedir ve özellikle Rus yanlısı diktatörlük ile mücahitler arasındaki savaş konusunda devletin istediği gibi yayın yapmakta, mücahitleri kötölemektedirler. Fakat köyün imamlığını yapan İshak Dedemaruf, onların hakikati görmesine yardımcı olur.⁶⁸

Şehir, nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanıdır.⁶⁹ Cahit Zarifoğlu şehri, kaçılması gereken bir yer olarak görür. Çünkü şehri kalabalık, insan için yapılmayan binalardan oluşan, insana kendini unutturan ve onu huzursuz eden bir mekân olarak görür; nesirlerine de bu görüşünü yansıtır.

“İnsan-Büyük Şehir” adlı yazısında, insanlara, “yüksek binalar yer alan yerleşim yerlerine”, yani şehirlere karşı uyarıları olduğunu söylemektedir Cahit Zarifoğlu. “Yüksek bina, büyük şehri, keşmekeşi, kalabalığı ve bireyin tehlikeye giren iç sağlığını simgeler. Orada insan, büyük ölçüde, manevi istekleri olmadığı sürece yeterli cevaplar bulur.”⁷⁰

Cahit Zarifoğlu şehri kalabalık bulur ve bu kalabalığı **önü alınmaz**⁷¹ olarak tarif eder. Şehrin atmosferini oluşturan önemli unsurlardan biri bu kalabalıktır. Şehrin içinde sürekli hareket hâlinde olan, bir yerden diğer yere giden bu kalabalığın önemli özelliklerinden biri; kimsenin birbirini tanımamasıdır. İnsanların bu kadar çok olduğu yerde iletişim artmamış, aksine azalmıştır.⁷²

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, şehrin atmosferini oluşturan bir diğer görüntü ise, şehrin genellikle **karanlık** oluşudur. Yüksek yapılı binalar bu karanlığın oluşmasında en büyük yardımcılarıdır. “Savunma” adlı hikâyede Cahit Zarifoğlu şehrin karanlığını ve nedenlerini anlatan bir kısma yer vermiştir. Buna göre; evlerin silüetleri adeta göğün üzerine dizilmiştir. Yüksek yapıların yanlarındaki küçük evler, sevimlidirler, çocukları andırırlar. Yüksek yapılı binalar bu küçük evlerin gökyüzünü

⁶⁸ A.e., s.126.

⁶⁹ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 21 Ağustos 2013.

⁷⁰ Cahit Zarifoğlu, “İnsan-Büyük Şehir”, **Zengin Hayâller Peşinde**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006, s.33.

⁷¹ Cahit Zarifoğlu, “Savunma”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.46.

⁷² Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.176.

görmesini engeller, onların ışığını keser. “Bununla beraber büyük ve küçük bütün çatılar göğü eşit olarak tutarlar, getireceği yağmurları, erişilmez uzaklıklardan taşıdığı ışıkları beklerler ve ona eşit sayıda ölü vadederler.”⁷³ Aynı hikâyede, bu atmosferin insan üzerinde oluşturduğu etki de şöyle verilmiştir:

“İlgilenmemeye çalışıyorum ama, kentin kalabalığının, taşıtların, ve gürültünün havada asılı kalan ve birden kulağa giden madeni seslerin, ses sürtünmelerinin ve bunların arasında sıkışan yapıların, çayevlerinin, Türkiye çayevlerinin, tartışmaların, insanlarımızı yönetenlerin yaptıkları seslerin, aramızda yaşayan, hatta acı çeken ve hastalanan, yani şu başlıbaşına bir insan gibi olan paranın, gazetelerin, soku ve sağcı olarak ikiye ayrılmış budala gazetelerin. ... Ve bunların arasında biraz fazla, biraz alıngan ve her zaman şaşkınlıkla devam eden bir insandım...”⁷⁴

Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*'ta Milano'yu anlattığı bir bölümde, “boz renkli kütleli yapılar”dan oluştuğunu dile getirmektedir. Gökten çamur hâlinde atılan ve binalara dönüştüğünü düşündüren bu yapıları, insan için yapılmışa benzetemez.⁷⁵ Şehirdeki binalar adeta kendileri için vardır. İşçilerin kestikleri ağacın yolların kesiştiği meydanın üzerine insanların ve arabaların üzerine düştüğü görülür. Fakat hiçbir inleme yahut yardım sesi duyulmaz. Şehir kendisine yer açmaktadır, bundan ötürü ağaçları keser. Düşen ağacın bir takım insanları yaralaması ise diğerlerini ilgilendirmez. Cahit Zarifoğlu bu durumu tabiatı ve şehri üst üste koyarak düşünür.⁷⁶

Şehrin insanı huzursuz edişi, Zarifoğlu'nun eserlerinde yer alan başka bir yönüdür. “Yapılaşma” süreci hiç bitmediğinden, sürekli insanı rahatsız eden bir gürültü söz konusudur. *Yaşamak*'ın Ankara'daki bir bölümünde Cahit Zarifoğlu, bir gece uyuyamadığını söyler. Üstelik bu ilk defa uyuyamayışı değildir. Her canlının elinde bir yıkım aracı olduğunu söyleyen yazar, bu görüntünün insanda kentin imha edildiği düşüncesini geliştirdiğini belirtir. Uykusundan kaldırılmış başka bir insanı, karşı evin balkonunda nefes almaya çalışırken görür.⁷⁷

Şehrin bu kalabalık, karanlık, tabiattan uzak, binalarla çevrili yapısı, insana adeta kendini unutturmaktadır. Ne kendisi, ne de evren hakkında düşünmeye vakit bulamayan insan, hakikatten de uzaklaşmaktadır. Şehir hayatının kendisine dayattığı,

⁷³ Zarifoğlu, “Savunma”, *Hikâyeler*, s.43.

⁷⁴ *A.e.*, s.45.

⁷⁵ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.14.

⁷⁶ *A.e.*, s.14.

⁷⁷ *A.e.*, s.201.

çoğu zaman anlamlandıramadığı bir hayatı yaşar. Cahit Zarifoğlu, şehrin üzerinden geçen bir leylek kafilesi aracılığıyla bu düşüncelerini aktarmaktadır:

“Ve şehirde ağrıyla akan hayatın farkındayız. Kafiler halinde göçmenlerden öğrenilmesi mümkün bir hayat sırrının, apartman katlarına tıkmış insanlardan çok, saf tabiatın canlı ve kıpırdayan bir tazı olan bizlere açılmak için geniş göğe, siyah beyaz noktalar halinde sıralandıklarının farkındayız. Leylek kafilesini ufkumuzdan kaybolmasına kadar sürecek olan bu imkandan yararlanmak için acele etmiyoruz. Onu yakalamak kadar bu imkânın bize hazırlanmış olmasından yeteri kadar uygulanabiliyoruz.”⁷⁸

Cahit Zarifoğlu şehrin insana etki edişine olduğu kadar, zamanla oluşturduğu **şehirli insana** da yer vermiştir nesirlerinde. Buna göre; şehrin insanı eşyaya düşkündür. Sürekli yeni eşyalar alır, evini bu yeni eşyalarda doldurur. Elbiselerinin kendisini yansıttığını düşünür. Öyle ki elbiseleri kendinden öne geçer, insanlar kendine değil elbiselerine hürmet eder. İsmet Özel’in deyimiyle pahalı zevklerin, ucuz cesaretlerin insanıdır.⁷⁹ Sofrasında sürekli zenginleri ağırlayan bu insan, fakirlere asla yer vermez.⁸⁰

Şehrin bu yapısının içinden kaçmak isteyen insanlar ya köylere, ya da dağlara gitmektedir. *Anne* adlı romandaki baba, şehre taşındıklarında; sokaklardan leş aktığı, her köşe başından insanı huzursuz eden şeylerin çıktığını söyler: “Sinema afişleri meyhaneler birahaneler sigara dumanıyla buğulanmış kahvehaneler çıplak kadınlar sarmaş dolaş gençler parklar oteller okullar.”⁸¹ Bunun üzerine eşini ve çocuğunu alıp tekrar geldiği yere, köye döner.⁸²

Kentten insanı kurtaran bir diğer kaçış yeri de dağdır. “Zal Tepesine Doğru” adlı hikâyede, birkaç arkadaşın dağa çıktığını, bu macera esnasında ise kenti unutmayı düşlediklerini görmek mümkündür.⁸³

Dağ, “yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine hâkim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümü”⁸⁴dür. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde bir mekân olarak karşımıza çıkan dağ, insanın kaçıp sığındığı yerdir. Çünkü “Zal

⁷⁸ **A.e.**, s.138-139.

⁷⁹ İsmet Özel, “Üç Frenk Havası”, **Erbain (Kırk Yılın Şiirleri)**, 25.bsk., İstanbul, Tam İstiklâl Yayıncılık Ortaklığı, 2012, s.205.

⁸⁰ Cahit Zarifoğlu, “Yabancılık”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.122.

⁸¹ Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.326-327.

⁸² **A.e.**

⁸³ Cahit Zarifoğlu, “Zal Tepesine Doğru”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.100.

⁸⁴ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 21 Ağustos 2013.

Tepesine Doğru”da da belirtildiği üzere: “İnsan topraktır dağa çıktıkça, kaya ve ağaç ve torak yakındır bana, biz benzeriz yaklaştıkça onlara.”⁸⁵ İnsanın ilk yaratılışı topraktandır⁸⁶ ve tabiat insana daima kendini hatırlatır. Bu bakımdan diyebiliriz ki, tabiatda dağda yaşayan insan ile şehirde yaşayan insanın tefekkürü bir değildir. Şehirde insanın durup kendisi, evren ve varlık hakkında düşünmeye, dolayısıyla hakikati bulmaya imkânı yoktur. Oysa dağ, insana bu imkânı sunar, aslında her şeyin aynı Varlık ile ilgili olduğu düşüncesini insana hatırlatır. (“Tilki ile Aslan” hikâyesinde de insanların şehirlerden kaçıp dağlara gittikleri söylenir.⁸⁷)

Cahit Zarifoğlu, dağın insanı kendine benzettiği düşüncesini *Savaş Ritimleri*’nde de dile getirir. Dağda yaşayan insan, onu içine sindirmiştir ve karakterinde onu taşır. Şehirli insan gibi elbisesi konuşmaz. Elbisenin temsiline ihtiyacı yoktur. Yazarın kendi ifadesiyle söyleyecek olursak; “Dağlı, genellikle kendini açıklamak için konuşmaz bile. Kişilikleri gövdelerine sinmiştir ve göründükleri zaman bununla konuşurlar.”⁸⁸

Dağda yaşayan insanların, zor koşullara hazırlıklı olması gerekir. Bunun için de sapan, silah vs. araçları kullanması gerekir. Bu savunma için olduğu kadar, ihtiyacı olan yiyeceği temin için de gereklidir. Cahit Zarifoğlu bundan *Savaş Ritimleri*’nde bahsetmiştir. Romanın küçük kahramanı Seyyid Amad’ı babasıyla silah omuzunda dağa çıkarken⁸⁹ ve arkadaşlarıyla elinde sapan, taşlar atarken⁹⁰ görmek mümkündür. Burada çocuk, bunları kullanmayı öğrenmeye başlamaktadır.

Meydan, yerleşim yerinin ortasında bulunan boş alandır. Bu alan, çoğu zaman o yerleşim yerinin nabzının attığı yerdir. İnsanların toplanma, bir araya gelme, buluşma mekânlarıdır.

⁸⁵ Zarifoğlu, “Zal Tepesine Doğru”, **Hikâyeler**, s.100.

⁸⁶ Kur’an-ı Kerim Meâli, **Diyanet İşleri Başkanlığı**, Haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş, Dr. Muzaffer Şahin, 8. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005, Müminun 23/12: “Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık.”

⁸⁷ Cahit Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.323.

⁸⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.100.

⁸⁹ **A.e.**, s.111.

⁹⁰ **A.e.**, s.112.

Savaş Ritimleri'nde bahsi geçen meydan; çocukların oynadığı, insanların geçtiği, tavukların, köpeklerin, koyun ve ineklerin doldurduğu⁹¹ bir köy meydanıdır. Bir çocuk olan Seyyid Amad'ın burayı ilk keşfi, onu son derece heyecanlandırmıştır. Burası onun başını ilk kez biraz yukarılara kaldırdığı yer olmuştur. Bunun sonucunda da camiyle, içinde bulunduğu toplumun “kalbi” olan yapı ile tanışmıştır.⁹²

Aynı eserde köy meydanı, köyün birleştirici bütünleştirici unsuru olduğunu, bayramda daha açık bir şekilde hissettirir. İnsanlar bayramlaşmak için meydana dizilir, önce büyüklerden başlanmak üzere, sırayla herkes birbiriyle bayramlaşır.⁹³ Böylece insanlar arasındaki bağ kuvvetlendirilir, birbirini tanımama yahut birbirine yabancılaşma sorunları görülmez.

Çocukların zamanlarının çoğunu geçirdikleri meydan,⁹⁴ savaş zamanında, düşmanın köylerine yaklaştığı zamanlarda, olanı biteni vermesi açısından önemli bir yer olmuştur. Düşmanın köye girişini herkes konuşlandığı yerlerden, meydanı izlemek suretiyle takip etmektedir.⁹⁵ Zamanı geldiğinde herkes ona göre üzerine düşen görevi yerine getirecektir.

Meydan Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanları, toplama birleştirme görevini üstlenmektedir. Bunun yanında, bulunduğu yerleşim yerinin merkezi olma özelliği taşır. İnsanlar o yerleşim yerinde olup biteni, meydanı izlemek suretiyle takip edebilmektedir.

Avlu, “bir yapının veya yapı grubunun ortasında kalan üstü açık, duvarla çevrili alan”dır.⁹⁶ Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insanla bağlantılı olarak ele alınan bu mekân, *Savaş Ritimleri*'nde karşımıza çıkmaktadır.

Savaş Ritimleri'nde avlu, kadınlar için, oturup sohbet edilecek bir dış mekân özelliği taşımaktadır. Nitekim Seyyid Amad'ın ablaları, avluda oturup, gülüşmektedirler.⁹⁷

⁹¹ A.e., s.20.

⁹² A.e., s.49.

⁹³ A.e., s.58.

⁹⁴ A.e., s.79.

⁹⁵ A.e., s.191.

⁹⁶ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 22 Ağustos 2013.

Bu alan aynı zamanda çocuklar için bir oyun alanıdır. Seyyid Amad, Nurullah ve diğerleri avluyu çok sever.⁹⁸ Burada hep birlikte oyun oynarlar. Özellikle cami avlusu, evleri oraya yakın olan çocuklar için adeta bir oyun bahçesine dönüşmüştür.⁹⁹ Modern yaşamda yapay çocuk parklarının gördüğü işlevi, tek başına cami avlusu yerine getirmektedir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde avlu, özellikle kadınların ve çocukların hayatlarına etki etmesiyle anılmıştır. Avlunun etrafının duvarlarla çevrili olması, mahremiyeti vurgulamaktadır. İslâmî yaşam içerisinde, kadının hicapların gerisine itilmesi; avluyu onun yaşamında önemli hâle getirmiştir. Erkeklerin meydanda toplanıp oturmasına karşılık, kadınlar avluda vakit geçirmektedirler.

Bütün bunları dikkate alarak Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yaşamını köyde devam ettiren insanların daha huzurlu olduklarını söylemek mümkündür. Köy yaşamının, tabiatla kurulan yakınlığın insanı bir teslimiyete kavuşturması bunda önemli bir rol oynamaktadır. Buna mukabil köyün diğer yerleşim yerlerine olan uzaklığı, insanı büyük şehirlerdeki bozulmadan korumaktadır.

Şehir, karanlık, tabiattan uzak ve betonlaşmış yapısıyla insana, insan olduğunu unutturmakta; onun kendini huzursuz hissetmesine neden olmaktadır. İnsan şehre yerleştiği andan itibaren karşılaştığı atmosferden kaçmak istemekte, kaçamayıp uzun zaman burada kaldığında ise sürekli kendinden uzaklaşmaktadır. En sonunda ise şehir onu kendine benzetmektedir.

Dağ, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkan insan için bir kaçış mekânı olmuştur. Şehirden yahut türlü başka şeylerden kaçan insan, dağa sığınmış; onda kendini bulmuş ve varlığı anlamlandırmıştır. Aynı şehirde olduğu gibi dağda insanın karakterine etki etmiş, onu kendisine benzetmiştir. Dağlı insanın karakterini çözümlemek için uğraşmaya gerek yoktur. Sade ve nettir; bir kez bakıldığında kişiliği ortaya çıkmaktadır.

⁹⁷ Zarifoğlu, "Savaş Ritimleri", **Romanlar**, s.22.

⁹⁸ **A.e.**, s.60.

⁹⁹ **A.e.**, s.63.

Meydan ve Avlu ise insanların yaşamının bir kısmının geçtiği, insanları toparlayıcı özelliği olan dış mekânlar olarak göze çarpmaktadır.

3.2.2. İç Mekânlar

İnsanın daha ziyade aile efradıyla birlikte yaşamını sürdürdüğü, onu dışarıdaki maddi ve manevî saldırılardan koruyan bir mekân olarak; iç mekân diye adlandırmayı uygun gördüğümüz **ev, apartman, saray, cami ve tekkeyi** bu kısımda irdelemeye çalışacağız.

Ev, insanın iç dünyasını ve yetiştiği kültürü birebir yansıtan önemli bir yaşam mekânıdır. Ev, bir insanın ve kültürün “kimlik kartı” gibidir.¹⁰⁰ İnsanı yansıtmaları ve onun yaşam alanlarından biri olması bakımından bizim tezimizin de ilgili olduğu bir alandır.

Ev, çocukluktan başlayarak insan için sığınacağı bir yuvadır. Ev, insan yaşamında kazanılmış şeylerin korunmasını sağlayarak bunları sürekli kılmaktadır. Ev insanı gökten inen fırtınalara karşı olduğu gibi, yaşamındaki fırtınalara karşı da ayakta tutar. Hem beden hem ruh olması bakımından Bachelard’a göre insan varlığının ilk evrenidir.¹⁰¹ Cahit Zarifoğlu *Savaş Ritimleri*’nde Seyyid Amad’ın dilinden bunu aktarmaktadır. Seyyid Amad Arkadaşlarının yanında sıkıldığında, daha “**ılık bir iklimin” hüküm sürdüğü eve** gitmektedir.¹⁰²

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerindeki insanların evleri, genellikle az odası olan, nohut oda bakla sofa diye tabir edilebilecek küçük yerlerdir. Böyle bir ev olarak, *Yaşamak*’ta Duran Hatun’un eviyle karşılaşırız. Toprak damlı, iki odalı evinin bir odasında yatıp-kalkmakta ve misafir ağırlamakta, diğerinde ise zahire, yataklık, yüklük ve yemek yaptığı ocak bulunmaktadır. Bu odaların altında odun, çamaşır kazanı gibi malzemelerin konulduğu bir ahır vardır. Evin tuvaleti ise dışarıdadır.¹⁰³

¹⁰⁰ Handan İnci Elçin, **Roman ve Mekân (Türk Romanında Ev)**, İstanbul, Arma Yayınları, 2003, s.17.

¹⁰¹ Gaston Bachelard, **Mekânın Poetikası**, Çev. Aykut Derman, İstanbul, Kesit Yayıncılık, 1996, s.35.

¹⁰² Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.95.

¹⁰³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.189.

Bu ev yapısı, beton yapılaşma köylere sokulmadan evvelki evlerin durumunu yansıtmaktadır.

“Padişah ile Bir Veli” adlı hikâyede Şeyh Abdülkadir’in evi yalnızca üç odadan ibarettir. Öndeki iki odada misafirler ağırlandı, öğrencilere ders verilirken; arkadaki oda şeyhin karısı ve çocuğu yaşamaktadır.¹⁰⁴

Mekân kendisini üreten zamanı adeta dondurarak yansıtmaktadır. Geçmiş zaman tutkunlarının ilk sığınaklarının eski mekânlar olması da bundandır.¹⁰⁵ Özellikle evler, içinde yaşanan anıları bünyesinde depolar. İnsanın doğup büyüdüğü evlerden kopamaması yahut o evlere gittikçe eski zamanları hatırlaması da bunun tezahürüdür. Cahit Zarifoğlu “Savunma” adlı hikâyede eski bir evde bu detayı yakalar. Evden adeta orada yaşamış insanların sesleri gelmektedir:

“Hiç kimsenin duymadığı, bilmediği idi, o sokakta, belki dürdüğüm yerde eskilerden kurulmuş, içinde uzun uzun yaşanmış, evlenmeler sünnet düğünleri, acılar ve sevinçler olmuş bir evin, belki de dipteki odasında yıllar önce karşılıklı olarak bir kaç kişinin çıkardığı konuşma sesiydi. Bir konuşmaydı. Odanın havasında bir ağızdan diğer kulaklara, ve başka bir ağızdan diğer kulaklara yayılmış, açık pencereden yayılmış, büyük havaya çıkmış, duyulmadan fakat kaybolmamış ve havayı da aşarak sonsuz boşlukta titriye titriye gitmiş, sonunda bir yere dokunup yıllar sonra dönüyordu işte.”¹⁰⁶

Aynı hikâyede, balkonlu bir odanın, metnin ana kahramanına çocukluğunu ve ondan önceki zamanı düşünmesine yardımcı olduğunu görmek mümkündür.¹⁰⁷

Modernizmin yayılmaya, kendisini dayatmaya başladığı zamanlarda; insanların evlerle arasına mesafe girmeye başlamıştır. Çünkü evler aile yaşantısının olduğu, geleneğin aktarıldığı mekânlardır. Yabancılaşmış insan, Heidegger’in deyimiyle kendisi olarak kalabilmek adına toplumun genel değerlerini üreten evden kopar ve yalnızlaşmayı seçer. “Modernizmin huzursuzluğu içindeki insan, bu açıdan sürekli bir ev problemi yaşar.”¹⁰⁸ Cahit Zarifoğlu, “Yabancılık” adlı hikâyede, “evlerle de aramız açılıyor”¹⁰⁹ diyerek bu durumu belli eder. (Bu hikâyede ana

¹⁰⁴ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.274.

¹⁰⁵ Elçin, **Roman ve Mekân (Türk Romanında Ev)**, s.19.

¹⁰⁶ Zarifoğlu, “Savunma”, **Hikâyeler**, s.55-56.

¹⁰⁷ **A.e.**, s.43.

¹⁰⁸ Elçin, **Roman ve Mekân (Türk Romanında Ev)**, s.226.

¹⁰⁹ Zarifoğlu, “Yabancılık”, **Hikâyeler**, s.129.

karakter, şehir hayatı içerisinde yaşayıp, oradan uzaklaşmaya çalışırken; kendini tabiatın içinde yabancı hissedilen bir adamdır.)

Apartman, “birkaç katlı ve her katında bir veya birkaç daire bulunan yapı”dır.¹¹⁰ Cahit Zarifoğlu bu mekânın aile yapısını etkilediğini düşünmektedir.

Cahit Zarifoğlu, Ankara’da bir yapı kooperatifi binasını gezmeye gittiklerini anlatır. Dışarıdan bakınca devasa bir yapı olan bu binanın içindeki evler küçüktür. İçyapısı da bir aile içinde zor yaşayabilecek şekilde tasarlanan bu evler, Zarifoğlu’na göre aile yapısının parçalanmasına neden olur. Şöyle ki; çocuklar evlendiklerinde başka eve taşınmak zorunda kalacaklar, o evde anne babaları onlara bir yatak dahi açamayacaktır.¹¹¹

Apartmanların bir diğer özelliği olarak insanları birbirinden uzaklaştırması ile karşılaşırız Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde. *Yaşamak*’ta kırk dairesel bir apartmanda oturduğu hâlde, kimseyi tanımayan birinden bahsedilir. Apartmanın dışında gördüğü birkaç kişi vardır, onları da gördüğünde selam verip vermeme konusunda şüpheye düşmektedir. Hatta “görmezden gelmeyi”, “vitrinlere yapışmayı” yahut “avaz avaz bağırması” bile düşünmektedir.¹¹² Çünkü tanımadığı insanlar karşısında ne yapacağını bilemez.

Saray “hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı”ya verilen addır.¹¹³ Yönetici kesimindeki insanları ağırlaması bakımından Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde dikkate değer bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde “Kırmızı Gözlü Karayılan” hikâyesinin kahramanı olan Karayılan, kendine saray yaptıran bir hükümdar olarak karşımıza çıkar. Burada Karayılan’ın istediği saray tamamen gösteriş ve gücünü diğerlerine ispatlama amaçlıdır. Beyaz mermerlerin üzerinde simsiyah görünmek istediğini

¹¹⁰ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 22 Ağustos 2013.

¹¹¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.175.

¹¹² **A.e.**, s.176.

¹¹³ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 22 Ağustos 2013.

söyler.¹¹⁴ Saray yapıldıktan sonra en dip odaları anne-babasına, bir katını hizmetkârlarına, kalanıysa tümüyle kendine ayırmıştır.¹¹⁵

“Küçük Şehzade” adlı hikâyede, padişahın sarayı yükseklerden bakar etrafındaki kanala.¹¹⁶ Bu sarayda hizmetkârlar, aşçılar padişah için çalışmaktadır.¹¹⁷ Buradaki sarayda, ciddi bir yönetim mekanizması vardır. Ülkenin sorunlar hakkında kararlara varılan, davası derdi olanın gerekli aşamalardan geçip derdine derman bulamadığında geldiği yerdir burası.

İç mekânların içerisinde ele alacağımız diğer mekânlar; dinî mekân olma özelliğini taşıyan “cami” ve “tekke”dir. İnsanlar inandıkları dinin ibadetlerini yerine getirebilmek amacıyla çeşitli mabetler inşa etmiştir. Bunlar içerisinde Müslümanların ibadet etme yeri olarak cami de vardır. Cami, Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde, ibadet etme yeri olmanın yanı sıra; İslâm dininin sosyalliğinden ötürü, insanları birleştirici bir unsur olmasıyla da göze çarpar. Bir bakıma Müslüman toplumun “kalbi”dir. Bir de tekkeler vardır ki bunlar, ibadet mekânından ziyade dinî ve “ruhî bir yaşam tecrübesi” olan tasavvufî öğretinin¹¹⁸ yaşadığı yerlerdir.

Cami, Müslümanların ibadet yeridir. İnsanları cem eden, toplayan, birbiriyle kaynaştıran; içine aldığı topluluğu tek bir beden hâline getiren mekândır. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde cami, dini yaşantıda olduğu kadar, Müslümanların sosyal yaşantısında da yerini alır. Hemen hemen bütün yaşantı onun çevresinde devam eder.

Cahit Zarifoğlu camiyi yalnızca duvarlardan ibaret bir mabet saymamış, onun bir ruhu olduğunu ve asıl yaşantının duvarların altındaki nehirde akmakta olduğunu söylemiştir.¹¹⁹ Yani esasında, camiyi cami yapan tahta, beton vs.den oluşan yapısı değil, onun içindeki ibadetlerin Allah’la ulaşmasıyla oluşan manevî havadır.

Yıllardır ayakta duran ve ümmeti ağırlayan camilerin manevî havası diğerlerine göre daha fazla olduğunu, ele aldığımız nesirlerde görmekteyiz. Hacı

¹¹⁴ Zarifoğlu, “Motorluluk”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.329.

¹¹⁵ **A.e.**, s.330.

¹¹⁶ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.241.

¹¹⁷ **A.e.**, s.242.

¹¹⁸ Ebu’l-Alâ Afifi, **Tasavvuf İslâm’da Manevî Hayat**, 5.bsk., İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s.37.

¹¹⁹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.162.

Bayram Cami'nin yapılışından bugüne kadar geçen zaman, bu manevî havayı arttırmıştır. Yazarın deyimiyle **yüzyıllardır iç ateşiyle yanmış oluşu**, duvarlarının kırmızı rengine dönmesine neden olmuştur.¹²⁰ Burada yapılan ibadetler esnasında insanların ruh hâli; “içimizden şimdi kartal sürüleri akmaktadır”¹²¹ şeklinde ifade edilmiştir.

Yaşamak'ta Yeni Cami hakkında da bilgi veren yazar, onun ruhundan da bahseder. Cami, girişinde insanı zorlamaktadır. İçeriye adımını atarken, insanı bir an, kendisi ile duvar arasında sıkıştırır. İnsan omzunu zahmetle içeriye alır. Yazar her seferinde böyle olmasının boşuna olmadığını, insanın üzerine serpilmiş ölü toprağı ile camiye girmesini istemediği için, caminin bilhassa böyle yaptığını belirtir. Bunun sonucunda insan oraya, sekiz dokuz aylık bir çocuk gibi pırıl pırıl girer.¹²²

Yazarın Yeni Cami ile ilgili yaptığı tespitler sadece bununla sınırlı değildir. Camiye gelmiş, ibadet için orada bulunmuş eski insanları da camide görmektedir:

“Anadolunun ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelmiş, yönelmiş ve temsil ettikleriyle oturuyorlar. Kestiremediğim bir noktadan halifenin bakışlarını bir anda üzerimde duydum. İhtiyaçlarımızı sormuş anlamış gidermiş saçımızı okşamıştı bile. Onun bir hayal gibi uzanan fildişi parmaklı zarif ellerini izlersin. Sütunlarda duvarlarda mihrapta yazılarda ağır ağır yol alır. Elinde ayakkabıları, başları yukarılarda, hat'larda şu iki anadolu insanı neyi izliyor sanıyorsun. -Başında o elin serin teması ile ilerler kendine yer seçersin. Elin sahibi bizzat kendisinin, halife nuru dökerek işlediği, her mahluka hitap ve merhamet bulunan kaftanını secden için önüne sermiştir bile. İçinde yer kalmamacasına dolmaya başlarsın. Bu harikulade oluş bir vasıta sadece. Seni öyle bir kapının eşiğine bırakır ki, açarsın, en yakınma ışığın zor varacağı iç içe binlerce kapı. Orada aczin lezzetinden idrak yok olur.”¹²³

Osmanlı döneminde, padişahlar camidedir ve halka namaz kıldırır, onların ihtiyaçlarını dinler ve giderilmesini sağlar. “Yürekdede ve Padişah”ta padişah, tebdil-i kıyafet halkın içinde dolaşırken kendisine ikramda bulunan Yürekdede'ye Ulu Cami'ye gitmesini ve padişahın bir şey dilemesini söyler. Padişahın kendisine izzet ve ikramda bulunacağını dile getirir.¹²⁴ “Küçük Şehzade”de ise camide halkına hitap eden padişah, onlardan kendisine dua etmelerini ister.¹²⁵

¹²⁰ A.e., s.160.

¹²¹ A.e., s.161.

¹²² A.e., s.126.

¹²³ A.e., s.127.

¹²⁴ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.383-384.

¹²⁵ Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.271-272.

Müslüman bir toplumda doğan çocuğun, cami ile tanışması çok küçük yaşlarda olduğunu vurgular Cahit Zarifoğlu. *Savaş Ritimleri*'nde Seyyid Amad, köyün içerisinde dolaşırken, kendisine hiç söylenmediği, tarif edilmediği hâlde karşısına çıkan yapının cami olduğunu anlar. Onunla ilgili ne düşündüğünü kendisi de bilmez; fakat bildiği bir şey vardır ki orası onların, yani **Müslümanların kalbidir**.¹²⁶ Aynı çocuk daha sonra hayatın camide olduğunu söyler ve “Onu asla bırakmayacağım.” diye ekler.¹²⁷

Daha çok küçük yaşlarında cami ile tanışan çocuklar için, cami ve çevresi oyun alanıdır.¹²⁸ Çocuklar oyunlarını caminin etrafında oynar, namaz vakitlerinde büyükleriyle beraber namaz kılar. Böylece hayatlarını cami ve çevresinde geçirme işi, çocukluktan itibaren insanların alışkanlığı hâline gelir.

Caminin çocukların yaşamındaki bir diğer önemli yeri de orada aldıkları Kur'an eğitimi dolayısıyladır. Koşarak gittikleri camide, cami imamının önüne diz çöküp Kur'an-ı Kerim'i önlerine açarak okumaya başlamaktadırlar.¹²⁹

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde cami, Müslüman insanın odak noktasıdır. Hayat caminin etrafında bir düzene girerek devam eder. Sosyal yaşam içerisinde dengelerin sağlandığı yerdir cami; “Zenginden fakire, fakirden de zengine giden ve birisini ötekenden daha büyük ve değerli kılmayan akışın taksim olduğu yer.”¹³⁰ Aynı zamanda toplumun içinde çıkan anlaşmazlıkların, sorunların da çözüm yeri camidir. *Savaş Ritimleri*'nde iki arkadaşın kavgası sonucu aileler arasında doğan husumet, camide çözümlenmiştir.¹³¹

Savaş Ritimleri'nde ülkede durumlar karışmaya başladığında cami, köyün kalbi olmaktan çıkıp, gövdeyi de etrafında toplamaya başlar. Köy, artık sadece camiden ibaret hâle gelir.¹³² Olaylar burada konuşulup, ne olup bittiği hakkında istişareye varılmakta; ülkedeki karışıklık içinde nasıl bir tavır takınmaları gerektiği

¹²⁶ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.49.

¹²⁷ **A.e.**, s.67.

¹²⁸ **A.e.**, s.79.

¹²⁹ Zarifoğlu, “Serçekuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.40.

¹³⁰ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.80.

¹³¹ **A.e.**, s.107.

¹³² **A.e.**, s.138.

konusunda tefekkür edilmektedir. Bir süre insanlar elleri kolları bağlanmışçasına, hiçbir şey yapmaz olup, işi gücü bırakmışlardır. Bunun üzerine caminin imamı İshak Dedemaruf, cami duvarının üzerine çıkıp onları azarlar ve işlerinin başlarına dönmelerini, böyle boş boş oturamayacaklarını söyler.¹³³

Aynı romanda mücahitlerin köye gelişi, köyden çocukların mücahitlere katılması, düşmanların köye gelmeleri hâlinde ne yapılacağına planlanması, düşmanın köye gelişiyle olanlar; hep caminin etrafında geçer. Bütün bunlar karşısında halkı yöneten kişi ise caminin imamıdır. Son bölümde kâfirlerin bir kısmı öldürülmüştür. Bir kısım kâfir ise camiye bağlanmış olarak kaderlerine terk edildikten sonra, köy halkı göç için yola çıkmıştır. İnsanlar köyden biraz uzaklaşıp, camiye baktıklarında; onun geriden gelen düşman birlikleri tarafından ateşe tutulduğunu görürler. Fakat cami bu hâliyle, ölürlen yıkılırken bile kâfirlerden on yirmi tanesini götürmeye hazırlanmaktadır.¹³⁴

Anne adlı romanda, camiye giden bir adam, imam hutbedeyken bağırıp çağırması, camiye ayağa kaldırmıştır. Çünkü İslâm'ın ayetlerini, hadislerini alıp canının istediği bir iş için, kendisine gönderilen bir emir için kullanmaktadır.¹³⁵ Mümin bir adam olan baba buna dayanamaz ve isyan eder. Buradan camide Müslüman toplumun fikirlerinin yönetildiğini söylemek mümkündür. Esasında camide yönetilen fikrin, inançla bağlantılı olarak, Allah'a hizmet etme, onun peygamberi ile gösterdiği yolda devam etmeyi insanlara benimseten fikirler olması gerekir. Fakat inanç insanların, en hassas noktası olduğu için, kimi imamlar İslâm'ın ayetlerini kullanarak, insanları başkalarının verdiği emirler doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaktadır.

Cami Müslüman bir topluluğun ruhu gibidir. Müslüman bir coğrafyada cami yoksa Zarifoğlu'na göre, oraya henüz ruh üflenmemiştir.¹³⁶ Bunun içindir ki Müslümanlar gittikleri yerlere cami yapmışlar¹³⁷, camiye inanmışlardır¹³⁸.

¹³³ A.e., s.178-179.

¹³⁴ A.e., s.239.

¹³⁵ Zarifoğlu, "Anne", **Romanlar**, s.327-328.

¹³⁶ Zarifoğlu, "Savaş Ritimleri", **Romanlar**, s.8.

¹³⁷ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.19

Cahit Zarifoğlu'na göre, Müslüman toplumda, bir insanın cami cemaatinden olması gerekir. Çünkü cami, insanları derleyip toparlama fonksiyonuna sahiptir. Bulunduğu yerin camisine hiç gitmemiş, oradaki cemaati tanımayan bir insan; ümmetten kopuktur ve bu İslâm dininde kabul edilir bir durum değildir. Daha önce de çeşitli vesilelerle belirttiğimiz üzere İslâm sosyal bir dindir ve Allah mümin kullarını bir arada görmek ister. Al-i İmran suresinin 103. ayetinde geçen “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınımsız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin”¹³⁹ ifadeleri bu minval üzeredir. Cami cemaatinden olmak, parçalanıp bölünmeyi engeller. Cahit Zarifoğlu bu durumu “Kişi mahallesindeki caminin cemaatından olmalı.”¹⁴⁰ diyerek ifade etmiştir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde Müslüman insanlar, küçük yaşlarından itibaren cami ile tanışmaktadırlar. Bu tanışıklığın ardından insanlar hemen hemen bütün hayatları boyunca camiyi merkez hâline getirmiş, onun etrafında toplanıp bütünleşmişlerdir. Yaşamlarının odak noktası hâlinde bulunan cami, toplumsal olayların merkezi olmuş; toplumun bütünü etkileyen olaylar orada konuşulmuş, yardımlaşma ve dayanışmanın merkezi orası olmuştur. Cami cemaatinden olmak ise, o toplumun bir parçası olmayı ifade etmiştir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki dinî mekânlar içerisinde, dikkat çeken bir mekân olarak, tasavvufî yaşamın sürdüğü **tekkeler** karşımıza çıkmaktadır. Buralarda şeyhler, müritlerine tasavvuf yolunda geçmeleri gereken adımları öğretip, onlara kılavuzluk yapmaktadırlar.

“Padişah ile Bir Veli” adlı hikâyede, Şeyh Abdülkadir, adil bir yönetime sahip olan, halkındaki herkesin ondan memnun olduğu padişahın ülkesine taşınır. Padişah âlimleri çok sever, lâkin ülkesine yeni taşınan şeyhin makama itimat edip etmediği sınamak için bir süre yanına gitmez. Şeyh Abdülkadir de padişahın elini eteğini öpmeye gitmez. Bunun üzerine padişah, onu ziyarete karar verir ve giderken

¹³⁸ A.e., s.31.

¹³⁹ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Al-i İmran: 3/103 “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınımsız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de o sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.”

¹⁴⁰ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.60.

yanında şeyhe verilmek üzere hediyeler götürür. Şeyh Abdülkadir, bu hediyeleri kabul etmekle beraber, bu hediyelerden hiçbir şeyi kendisine ayırmaz. Onların parasıyla bir vakıf ve ardından bir tekke kurar.¹⁴¹ Şeyh Abdülkadir'in etrafında toplanan insanların sayısı artmış, artık gelenler şeyhin evinde değil bu tekkede ağırlandı, eğitime burada devam edilmiştir.¹⁴²

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde tekkeler, insanların tasavvufu öğrendikleri mekânlar olarak yerini almıştır. Yukarıdaki örnek dışında *Yaşamak*'ta bazı tekkelerin isimlerinin geçtiği ve buralarda tasavvufun sürdürüldüğünü görmek mümkündür.¹⁴³

İç mekânlar içerisinde evler Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, insanların dışarıda yaşadıkları problemlere karşılık, sığındıkları bir mekân olarak görünmektedir. Bununla beraber evlerle arası açılmış inşalara da onun nesirlerinde rastlamak mümkündür.

Apartman, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde aileyi bölen parçalayan bir unsur olarak görülmektedir. Çok büyük olması, içerisinde yaşayan insanların onu kalabalıklaştırmasına rağmen, insanlar arasındaki iletişim çok kısıtlı seviyede kalmaktadır.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde Saray, hükümdarların yaşadığı yer olarak vardır. Sarayların gösterişli olması, bulunduğu yerin diğer yerleşim mekânlarına göre yüksekte olması göstermektedir ki saray, bir nevi güç sembolüdür ve hükümdarın gücünü diğerlerine ispatlamak amacını taşır. Bununla beraber, devlet işlerinin yürütüldüğü yer olması nedeniyle, halkın sorunlarına çözüm aradığı bir mekân olarak da Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yerini almıştır.

Dinî mekânlardan olan cami, Müslüman insanların toplanma yeridir. Hayatın merkezinde cami vardır. Sadece ibadet yeri olarak kalmamış, toplumun bütününe etkileyen olayların konuşulduğu, yardım ve dayanışmanın gerçekleştiği toparlayıcı bir görev de üstlenmiştir. Cami cemaatinden olmak, toplumun bir parçası sayılmayı ifade etmiştir.

¹⁴¹ Zarifoğlu, "Küçük Şehzade", *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.278.

¹⁴² *A.e.*, s.288.

¹⁴³ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.113.

Tekkeler tasavvufi öğretinin devam ettiği mekânlar olarak Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde karşımıza çıkmaktadır.

3.3. Tabiat Karşısında İnsan

İnsanın tabiat karşısındaki konumu, Cahit Zarifoğlu'nun eserlerinde çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Yazar bu mevzuda düşünmüş ve bu düşüncelerine nesirlerinde yer vermiştir. Dolayısıyla çalışmamızın bu bölümünde, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanın tabiat karşısındaki durumu üzerinde durulacaktır.

Seyyid Hüseyin Nasr, modern olmayan insana göre, Kâinat'ın temel maddesinin kutsal bir tarafı olduğunu söyler. Kozmos insanla konuşmaktadır ve kozmosta olup biten her şeyin bir mânâsı vardır. “Bunlar, kozmik alanın hem perdelediği hem ifşâ ettiği daha yüksek düzeyde bir gerçekliğin sembolleridir. Kozmosun derin yapısı, insan için manevî bir haber taşır, bu yüzden, dinin kendisi ile aynı kaynaktan gelen bir âyettir. Her ikisi de Küllî Akl'ın, Logos'un tezahürüdür ve kozmosun kendisi de insanın içinde yaşayıp öldüğü topyekûn mânâ Âlem'inin ayrılmaz bir parçasıdır.”¹⁴⁴

Dinlerin hemen hepsi, insanın tabiatla olan bağımlı güçlendirmeye yönelik söylemleri bünyelerinde barındırmaktadırlar. Bizim çalışmamızda işimize daha çok yarayacak olan kısım ise İslâm'ın bakış açısıdır. İslâm'da insan ve tabiat arasındaki kopmaz bir bağdan söz etmek mümkündür. “İnsanla tabiatı birbirinden büsbütün ayırmamakla İslâm, bütüncül bir Kâinat görüşünü muhafaza etmiş; kozmostaki ve tabiatdaki düzenin damarlarında ilâhî bağışın, **bereket**'in aktığına dikkat çekmiştir. İnsan aşkın ve tabiatüstü olanın peşindedir fakat arka planda, inayete ve tabiatüstüne aykırı, dindışı bir tabiat söz konusu değildir. İnsan, tabiatın kucağında tabiatı aşmaya çalışmakta ve eğer insan onu bağımsız bir gerçeklik alanı gibi değil de, daha yüksek bir gerçekliğin aynası gibi tefekkür etmeyi öğrenir; insana bir şeyler söyleyen, ona

¹⁴⁴ Seyyid Hüseyin Nasr, **İnsan ve Tabiat**, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1991, s.15.

bir ‘haber’ ulaştıran geniş semboller hazinesi gibi grebilirse, tabiatın kendisi de insana yardımcı olmaktadır.”¹⁴⁵

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde ortaya koyduğu insanın tabiatla kavga hâlinde değil, uzlaşı hâlinde olduğunu görmekteyiz. İnsanlar tabiatın kucağında, kendilerini bir anne şefkati içerisinde görmekte ve bu bilinçle kendi davranışlarını düzenlemektedirler. Cahit Zarifoğlu, *Serçekuş* adlı hikâyesinde, tabiatın güzelliğini kavramanın bir **düşünce** sayesinde olacağını söyler.¹⁴⁶ Bu düşüncenin kaynağı İslâmî bakış açısıdır. İnsanın bu güzelliği kavraması için, dünyayla olan ilişkilerine biraz ara vermesi gerekmektedir.¹⁴⁷ Her başlayan yeni gün esasında, bu güzelliğin bir kez daha kendisini gösterdiği; fakat her gün olmasının, onun güzelliğinden bir şey kaybettirmedeği söylenir.¹⁴⁸ Burada güzellikten kastın, tabiatın görmesini bilen insana gösterdiği esas güzelin; yani Allah’ın olduğu aşıkrdır. Tabiata bakanın onun tezahürlerini görebileceği, bu mucizeye tanık olabileceği söylenmektedir.

“İnsanın tabiata ait olması”, Cahit Zarifoğlu’nun eserlerinde birkaç yerde rastladığımız bir düşüncedir. Bu düşünce, tabiatla baş başa kalan insanlar tarafından aktarılır. Buna göre; insan kendisi neyse, tabiatta da onu görür. Ancak kendi varlığının etrafında dolanıp, derinlere indiğinde, tabiatın derin anlamlarına nüfuz edebilir.¹⁴⁹ “Zal Tepesine Doğru” adlı hikâyede, Gayn tarafından “İnsan topraktır dağa çıktıkça, kaya ve ağaç ve torak yakındır bana, biz benzeriz yaklaştıkka onlara.” sözleri sarf edilir. Gayn, arkadaşı olan Sad’ın bu duruma, yani **tabiatın yalınına** alışamadığını insanları ve masalları da yanında getirdiğini söyler.¹⁵⁰

“İns” Adlı hikâyede, İns toprak yoldan kimlerin geçip gittiğini anlayabilmek için **topraktan haber sorar**.¹⁵¹ İlk insanın topraktan yaratılması ve dolayısıyla insanın toprak ile ilişkisine vurgu yapılan bu kısımdaki **yol metaforu** ve **topraktan haber sorması**; bu durumu yalnızca belirli zaman dilimi içerisinde, bir keçi yolundan geçenleri merak etmesi olarak algılamamızı engeller. Bunun yanında insan,

¹⁴⁵ A.e., s.91.

¹⁴⁶ Zarifoğlu, “Serçekuş”, *ocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.24.

¹⁴⁷ A.e., s.25.

¹⁴⁸ A.e., s.36.

¹⁴⁹ Nasr, *İnsan ve Tabiat*, s.92.

¹⁵⁰ Zarifoğlu, “Zal Tepesine Doğru”, *Hikâyeler*, s.100.

¹⁵¹ Zarifoğlu, “İns”, *Hikâyeler*, s.11.

geçmiş ve dünyadan göçmüş insanları merak eder; bu bilgiyi alabileceği yer olarak da toprağı, tabiatı görür. Yine aynı hikâyede İns, karanlıkta kalıp hiçbir şey göremediği vakit, “Hiç birşey görünmüyordu ama, görünmeyenler yok değildi.” ifadesi önümüze gelir. İns duyduğu sesler, bir elini ağaca, bir elini toprağa tutunması ve hissettiği hava sayesinde kendini **yokluğun ötesinde** tutar.¹⁵²

Savaş Ritimleri'nde ise tabiatın bir parçası olan insan, onunla iç içe geçmiş olduğunu dile getirir. “Hür dağlar hür kuşlar sular ağaçlar” ifadeleri ile anlatılan tabiatla birbirlerinin içinden geçmekte olduklarını söyleyen insan, **dağlaştığını** hisseder. Tabiatın aldığı bu güçle, iri kayaları yerlerinden söküp havalara atabileceğini, ağaçlara yaslandığında kırılacaklarını düşünür.¹⁵³ Bütün bunları anlatan *Savaş Ritimleri*'nin ana kahramanı Seyyid Amad, daha doğdukları andan itibaren Büyük Lagman suyunun, şelalesiyle birlikte kendilerine seslendiğini ve onları kendisine çağırdığını ifade eder.¹⁵⁴ Bu suyun, kendilerinde yarattığı farklılığı ise şu şekilde dile getirir:

“İnsan bu suyun kenarında durup, ağır ve dalgın bir tefekkürün salıncağına yatmamıştır. Düşünce, sakin denizlerin tatlı tatlı salladığı bir gemi değildir burada. Tersine hareket vardır. Kocaman bir taşı kollarının ucunda yükseltip ileri fırlatan insan, hem bu harekete katılır hem de hareketin içindeyken kavrar.”¹⁵⁵

Sürekli tabiatla yaşayan insanın, onun dilini anlaması yadırganmayacak bir durumdur. Bu insan, havanın ne zaman yağacağını, suların kabarma zamanını, soğukların bitiş tarihini, baharın başlangıcını, ağaçların meyveye durma tarihin ve tabiatla ilgili pek çok şeyi tahmin edebilir. *Yaşamak*'ta bu durumu “tabiat yazısını sanki okumak bilmez bir köylü heceliyor”¹⁵⁶ diyerek belirten Cahit Zarifoğlu, onunla iç içe yaşayan insan için bunun doğal seyrinde öğrenilen bir bilgi olduğunu da ifade etmiş olur.

Tabiatın içinde yaşayan insanın onu tanıması gibi, tabiat da kendisiyle beraber yaşamını sürdüren insanı iyi tanır. Seyyid Hüseyin Nasr, insanın tabiat için

¹⁵² A.e., s.16-17.

¹⁵³ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.111.

¹⁵⁴ A.e., s.11.

¹⁵⁵ A.e., s.13-14.

¹⁵⁶ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.213.

bir inâyet kapısı olma özelliği taşıdığını söyler. Manevi dünyaya etkin bir şekilde katılarak, tabiat dünyasına ışık tutar. Tabiat onun ağzıyla soluk alır verir ve yaşar.¹⁵⁷

“Yürekdede ile Padişah” adlı hikâyede köyden yaylaya çıkma vaktinde, yaylanın kokusundan sadece insanlar etkilenmez. Koyunlar, köpekler, keçiler de huzursuzlanmaya başlar.¹⁵⁸ Gitme vaktinin geldiğinin bütün tabiat farkındadır ve buna mukabil hazırlıklar yapılır. *Savaş Ritimleri*’nde ise, dünyaya gelecek bir çocukla güneşin bile **mütebessim ve ilgili** olduğu söylenir.¹⁵⁹

Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerindeki insanın tabiatla ilişkisi ele alınacaksa; yazarın hayatında önemli bir yeri olduğunu anladığımız, *Yaşamak*’ta karşımıza çıkan “Yalnız Ardıç”a değinmeden geçmek mümkün değildir. Yazarın anlattığına göre bu ağaç, bulunduğu bölgeye adını vermiş; o bölgede bulunan hemen her insanın hayatında yer edinmiştir. Bir dağın çıplak ve alabildiğine geniş bir yamacının ortasında duran koca bir ardıç ağacıdır.¹⁶⁰ İnsanları derin tefekküre daldıran bu ağacı anlamak için ilkin insanın **kendini bırakması** gerektiği söylenir. Sonra kimileri hafif bir **telaşa**, kimileri ise **hafif bir korkuya** kapılmaktadır. Bununla beraber bir **teslimiyetin** başladığı görülür. Buna derhal bir **hayranlık çalkantısının** katılması ile bu çalkantının içine **sevgi bir nehir gibi akmaya başlar**. Daha sonra bunları derin bir yatakta toplayan **sadakat ve bağlanma** yerini alır. En son olarak, anaların ancak yavrularına duyduğu cinsten bir **merhamet duygusu** boşanır. Yalnız Ardıç’la karşılaşan insanlarda, bunlar sırasıyla gerçekleşmektedir. Bundan sonrası ise herkesin nasibine, kabının darlığı veya genişliğine göre değişmektedir.¹⁶¹ Bahsi geçen sıralama, insanın zihnine, Feridüddin Attâr’ın, Mantıku’t-Tayr adlı eserindeki, tasavvuf yoluna düşenlerin geçirdiği evleri getirmektedir. Önce “**talep vadisi**” vardır, insan burada tasavvuf yoluna girmeyi talep eder, dolayısıyla **kendini bırakmış** olur. Bu yolculuğa çıkanlardan kimisi, korkuya kapılıp yolu bırakırken kimisi devam eder. Daha sonra “**aşk vadisi**” gelir ki, sevginin burada **bir nehir gibi akması** kaçınılmazdır. Onun ardından gelen “**marifet**, Hakka’ya yakınlık mertebesinin

¹⁵⁷ Nasr, **İnsan ve Tabiat**, s.91.

¹⁵⁸ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.360.

¹⁵⁹ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.21.

¹⁶⁰ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.45-46.

¹⁶¹ **A.e.**, s.47.

bilincine varılan makamdır.” Burada bir **sadakatın ve bağlanmanın** oluştuğunu söylemek mümkündür.¹⁶² Bundan gerisinin ise nasiplere göre olduğu eserde söylenmektedir. Yani toparlayacak olursak; Yalnız Ardıç, tek başına bir ağaç olarak insanı ruhî bir tecrübeden geçirmektedir.

Tabiatta insanın etrafını kuşatan gereksiz eşya kalabalığı yoktur. Bu durumu Cahit Zarifoğlu “tabiatta insan-eşya dengesi vardır” diyerek dile getirirken, “insanın böyle bir ortamda başını yastığa huzurla koyduğunu” söyler.¹⁶³ Böyle bir ortamda ölüm keder doğurmaz, aksine ölen kişi toprağa sevgiyle verilir. Daha önce “İns” adlı hikâyede gördüğümüz insanın toprakla olan bağlantısı burada da karşımıza çıkar. Bu kısmı şöyle yorumlamak da mümkündür: Ölüm söz konusu olduğunda insanın başka bir yaşama doğduğu düşüncesinin yanı sıra; zaten tabiatla iç içe olunan bir ortamda topraktan gelip, toprakta yaşayıp, toprağa giden bir insan söz konusudur. Esasında biraz dikkatle baktığımızda bu iki düşünce de bizi aynı yere çıkarmaktadır.

Yaşamak'ta insanın şehre gelişi ve tabiat yerine eşya ile olan bağıni güçlendirmesi, bir hüznün eşliğinde anlatılmaktadır. “açıldın eşyaya yayıldın/dağlara gitsen kurda kuşa ayrılсан/çiçeklere böceklerle baksa başın/diye anlattım hüzündür diye yazdım”¹⁶⁴ mısraları aracılığıyla ifade edilen düşünceden, Cahit Zarifoğlu'nun bizzat kendisinin de şehir hayatı içerisinde tabiata özlem duyduğunu anlamak mümkündür.

Cahit Zarifoğlu, insanın tabiatın içerisinde öğrenmesinin mümkün olduğu **hayat sırrının**, apartman katlarında yaşayan insanlar tarafından öğrenilemeyeceğini düşünür.¹⁶⁵ Bunu tefekkür etmesini sağlayan, şehre gelen leylek kafilesidir. Yalnızca göç hâlinde buldukları bir sırada, şehrin üzerinden geçmeleri bile insanın varlık, yaşam gibi konularda düşüncelere dalmasını sağlamıştır.

İnsan şehir yaşamının içerisinde; kendisini, varlığını, etraftaki başka varlıkları düşünme imkânından yoksundur. Bütün bunlar içerisinde kaçırdığı bir gerçek olarak

¹⁶² Affi, **Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat**, s.123-124,125.

¹⁶³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.56.

¹⁶⁴ **A.e.**, s.80.

¹⁶⁵ **A.e.**, s.138.

yaşamın faniliği konusu da vardır ki en ufak tabiat kırıntısı bunu insana hatırlatmaktadır:

“İlk indiğimde alabildiğine uzanan kumsalda benden başkası yoktu korktum. Uzaklığı kestirilemeyen bir şilep ağır ağır yol alıyor. Beton sekiler ve ta aşağılara kadar inişi kolaylaştırsın için üzerleri yer yer kumla kapalı beton merdivenler. Kenarları, başlama yerleri kumla örtülü. Kumsal bu sonradan ilave edilmiş ve insan eliyle yapılmışları kendi kararlı ve ağır mizacı içinde kapamaya çalışıyor. İnsanı, kömür ve petrol yataklarının oluşumunun aldığı uzun zamanların içine çekerek küçültüyor, bütün yeteneklerine rağmen insana dünyadaki hayatının küçücük geçici boyutlarını hatırlatıyor.”¹⁶⁶

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insan, kendini unutturan bu yaşamdan kaçıp tabiata sığındığında ise yüzleşmesi gereken bir gerçekle karşılaşır. O artık **yabancılaşmış** bir insandır. “Yabancılık” adlı hikâyede Cahit Zarifoğlu bu konu üzerinde durmuştur. Hikâyede kentten uzaklaşmak isteyen bir adam anlatılmaktadır. Bu adam kentin dışında bir ev aramaktadır. Kentten uzaklaştığında tabiatla iç içe kalır. Fakat tabiatın çizdiği tablo içerisinde bir tek kendisinin dışarıda kaldığını görür. Siyah beyaz bir resim içerisinde, parlayan kırmızı renk gibidir. Çünkü tabiattan uzun zaman uzak kalmıştır. Tabiatla baş başa olmak demek insanın Allah'ı daha çok düşünmesi ve ona daha yakın olması demektir. Oysaki hikâyenin arasında parantez içinde verilen “Dur sana bir öykü anlatayım. Saçlarını ben tarıyayım. Kaburgalarını açıp kalbine varayım avuçlarımın içinde çarpmayanı tutayım ve şaşmıyayım”¹⁶⁷ ifadesinden bu adamın artık iyice uzaklaşmış olduğunu ve kalbinin artık atmadığını görmekteyiz.

Sonuç olarak, Cahit Zarifoğlu nesirlerinde, insanı tabiatın bir parçası olarak görmüştür. Tabiatın, insanı kendine, varlığına ve Allah'a yakınlaştırdığına dair düşüncelerine nesirlerinde yer vermiştir. Tabiatın içinde yaşayan insanın huzurlu olduğunu; ondan koparıldığında yahut uzaklaştığında ise yabancılaşıp, iç huzurunu kaybettiğini yine ele aldığımız nesirlerde görmek mümkündür.

3.4. Eşya Karşısında İnsan

İnsan, türlü nedenlerle bir takım eşyalar üretmiştir. Eşya ile insan arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde de bu etkileşim söz konusu edilmiş, eşya ile insan arasındaki ilişkiye yer verilmiştir.

¹⁶⁶ A.e., s.65-66.

¹⁶⁷ Zarifoğlu, “Yabancılık”, **Hikâyeler**, s.121.

Prof. Dr. Nuri Bilgin'e göre; insanın ürettiği yapay ortamın parçaları olarak nitelediğimiz eşyalar, ne doğal bir veri ne de tamamen kendi üstüne kapalı, tamamıyla otomatik bir makina gibi düşünülemezler. Eşyalar, geçirdikleri, tasarım, üretim, kullanma ve atılma dönemlerinde insanın müdahalesine açık bir varoluş içindedirler. Gerek tek tek eşyaların gerekse eşya koleksiyonlarının yüklendiği anlamlar ve hayat yörüngeleri insandan bağımsız değildir.¹⁶⁸

“Eşyalar kültürel öğelerin üzerlerine yansımaları dolayısıyla kendilerini üreten yahut kullanan insana göre farklılaşmaktadırlar.”¹⁶⁹ Buna göre bazı kültürlerde insanın eşya ile olan ilişkisi sıfır düzeyine yakınken; bazılarında eşyaya bağlanmışlık, onu adeta ailenin bir parçası yapma durumu söz konusudur. Bunun yanında eşyayı haz alma aracı olarak gören ya da onu sürekli bir aktarım hâlinde babadan oğula devreden anlayışlar da tarihsel süreç içinde görülmüştür.¹⁷⁰

Her insan ömründe eşya ile belli seviyelerde ilişkiler geliştirmiştir. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanın da eşya ile ilişkide olduğunu görürüz. Bu ilişki kimi zaman sıfır noktasına indirgenmeye çalışarak gelişir, kimi zaman da eşyanın insanın hayatını kuşattığını görürüz. Fakat her hâlükârda insan, etrafını eşya kalabalığı kuşattığında bunalmakta, esas ait olduğunu hissettiği tabiata kaçmayı düşünmektedir.

İnsanlar yaşadığı çevrenin sosyo-kültürel özellikleriyle bağlantılı olarak ihtiyaç ve eşyalara sahip olmaktadır. “Sahip oldukları eşyaları, içinde yaşadıkları toplumların tüketim alışkanlıkları ve kurallarına uygun olarak kullanmaktadırlar.”¹⁷¹ Geleneksel yaşam içerisinde eşyaya verilen önem, ihtiyaç kadarıyla sınırlıdır. Özellikle yaşlılarda nefse hâkimiyet dolayısıyla “**azla yetinme, aza kanaat getirme**” durumlarıyla karşılaşılır.¹⁷² “Köyümüze Yağdı Karlar” isimli hikâyede oduncuların sadece bir odadan ibaret olan evlerinde bir şilte, bir ibrik, bir sahan, bir de ağır mı ağır baltanın olduğunu görürüz.¹⁷³ “Yürekdede ile Padişah”ta, Yürek Dede ile Ayşe

¹⁶⁸ Prof. Dr. Nuri Bilgin, **İnsan ve Eşya**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991, s.35.

¹⁶⁹ **A.e.**

¹⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. **A.e.**, s.36-38.

¹⁷¹ **A.e.**, s.243.

¹⁷² **A.e.**, s.403-404.

¹⁷³ Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.400.

Nine'nin yaylaya göç ettikleri sırada gördüğümüz eşyaları; bir kat ince yatak, küçük bir kıl çadır, bir ibrik, bir küçücük leğen, birkaç sahan, bir tek kazan, birkaç tas ve bir bakraçtan oluşmaktadır.¹⁷⁴ Cahit Zarifoğlu, bunların az gözükseler bile yine de çok olduklarını söyler. Esasında burada ihtiyaç dışında herhangi bir lüks eşya yoktur. Fakat azla yetinmeyi bilen Yürekdede ile Ayşe Nine nazarından baktığında, bunlar bile yazarın gözüne çok gelmiştir.

Yaşamak'ta Ankara'da ayak diremek konusunda söyleşmek maksadıyla bir araya geldiklerinde, insanların yere oturmaya başlamasıyla sandalyeler, koltuklar sırayla dışarı çıkarılmıştır. Evin içerisindeki minderler, döşekler, kilimler bulunmuş; bir tane de semaver çıkmış ve **berrak bir çay akmaya başlamıştır**.¹⁷⁵ Bahsi geçen durum gerçekten yaşanmış mıdır, yoksa Cahit Zarifoğlu arkadaşlarıyla sohbet maksadıyla bulunduğu odanın eşyaya boğulmuş olmasından sıkılıp, böyle bir durum mu tahayyül etmiştir bilemiyoruz. Fakat her hâlükârda anladığımız; fazla eşyanın insanı huzursuz ettiği ve onlardan kurtuldukça insanın rahata erdiği.

Geleneksel yaşam içerisinde eşyanın üzerinde aidiyet iddia etmeme, yalnızca ihtiyaç dâhilinde olanı almayı isteyerek fazlasına tamahtan kaçınma; insanın dünyada geçici bir konuk olması ve her şeyin Allah'a ait olduğu düşüncesinden ileri gelmektedir.¹⁷⁶ Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*'ta bunu dile getirirken şu düşüncelerine yer verir:

“Bütün kainat ve içerisinde ecdadımız ve geleceğimizle biz, evinden kaçmış gibi, yeniden yuvaya, O'na, eşyanın ve mananın tek mirasçısına varmaya çabalıyoruz. Yıldızlar bu nedenle, içine yüzlerce dünya sığacak kadar büyük, saatler bunun için çalışıyor, ay bu yolculuk içinde ikiye yarıldı.”¹⁷⁷

Jean Baudrillard eskiden nesnelere, insanın yaşam ritmine boyun eğdiğini söylemektedir.¹⁷⁸ Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde de geleneksel yaşam içerisinde yer alan eşyaların insanın yaşamına göre olduğunu, insanı rahat ettirdiklerini

¹⁷⁴ A.e., s.363.

¹⁷⁵ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.212.

¹⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, **D.İ.B.**, Maide 5/18: “(Bir de) yahudiler ve hıristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler. De ki: "Öyleyse (Allah) size neden günahlarınızı sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de onun yarattıklarından bir beşersiniz." (Allah) dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunanların da hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de ancak onadır.”

¹⁷⁷ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.101.

¹⁷⁸ Jean Baudrillard, **Nesneler Sistemi**, 2.bsk., İstanbul Boğaziçi Yayınevi, 2011, s.21.

görürüz. Daha insanîdirler ve insana kendini yabancı hissettirmezler. *Yaşamak*'ta gittiği evde kendisine verilen yün yorgan altında terleyeceğini düşünen yazar, “ondan insanı, ihtiyacı olduğu nispette saran bir serinlik yayıldığını” fark eder.¹⁷⁹ *Serçekuş* isimli hikâyede ise yazar bakır kaplarda pişen yemeklerin güzelliğinden bahseder:

“Buralarda bütün yemekler kalın bakır kaplarda pişirilir. İçleri kalaylıdır. Bu kalay, kabın ağzından dışarıya doğru da, kazanın büyüklüğüne göre beş on santim daha devam eder.

Bakırlar ateşi yavaş yavaş alır ve içindeki nimete yavaş yavaş emdirirler. Lezzet bu yavaşlıktan nazlanır. Böylece mesela tarhananın içindeki yoğurdun, tahılın, tuzun, yağın ve kendisine sarfedilmiş emeğin hiç birini zayi etmeden bir bir ortaya çıkarır ve onları birbirine katarak çoğaltır.”¹⁸⁰

Baudrillard'a göre eşya, bir takım sosyal değerlerin taşıyıcısıdır. Kendiliğinde ve tekil olarak değil, onu üreten, elde eden, kullanan ve tüketen bir sosyal çevreye göre anlam taşır.¹⁸¹ Kendilerini üreten sosyal çevre ortadan kalktığında yahut kaldırıldığında bu anlamlarını yitirirler. *Yaşamak*'ta insanların bir eşyadan vazgeçtiğinde, eşyanın başıboş kalarak kendini bıraktığı, bunun sonucunda da absürtleştiği söylenir. Osmanlı döneminde köylü mutfağında kullanılan, işe yarayan bakırların, zengin salonlarında süs diye kullanılırken absürtleşmesi de örnek gösterilmiştir. “İkisinde de sahipleri yok edilmiş, eşya anlamsızlaşmıştır.”¹⁸²

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, içerisinde belli bir kültürün yahut sosyal çevrenin kodlarını taşıyan eşyalardan biri olarak **sandıkları** görmek mümkündür. Sandıkta günü gelince kullanılmak üzere, sakla samanı gelir zamanı mantığıyla bekletilen eşyalar vardır. Fakat sandık sadece eşya depolama aracı değildir. Gelinin çeyiziyle beraber eve gelen sandıklar, ailenin bütün hayatını, geçen yılları, iyi kötü anıları da içinde toplar. *Savaş Ritimleri* adlı romanda, bir baba oğluna uzun süredir beklettiği kamayı vermek için sandığı açar.¹⁸³ Hem oğlu büyümüştür hem de düşmanın köylerine yaklaşması durumu ile karşılaşmıştır. Sandıkta bekletilen kama, artık sahibine verilmek üzere oradan çıkarılır. Aynı baba çocuğuna silah

¹⁷⁹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.29.

¹⁸⁰ Zarifoğlu, “Serçekuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.38.

¹⁸¹ Bilgin, *İnsan ve Eşya*, s.243.

¹⁸² Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.168.

¹⁸³ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.130.

kullanmayı da öğretmiştir.¹⁸⁴ Bunun hem kâfirle savaşıma, hem de kültürel bir öğeyi çocuğa öğretme şeklinde gerçekleştiğini görürüz.

Geleneğin kültürel kodlarını gördüğümüz bir diğer eşya olarak karşımıza **başörtü** ve **tespîh** çıkar. *Anne* adlı romanda, anne olarak karşımıza çıkan kahramanın başı, bembeyaz bir başörtüyle kapalıdır ve elindeki tespihin kımıltısı da hiç kesilmemiştir.¹⁸⁵ Bu kadın mümin, Müslüman bir kadındır ve bunun neticesi olarak kullandığı eşyalar da ona göre şekillenmiştir.

Bunların yanında **divanları**,¹⁸⁶ **şalvarları**,¹⁸⁷ boyun ve yüzleri kurulamaya yarayan büyük **mendilleri**,¹⁸⁸ keçeden yapılmış **gocukları**,¹⁸⁹ takke ve üzerine sarılı, iplik dokuma, genellikle beyaz yağlıklardan oluşan **serpuşları**,¹⁹⁰ **çarşafları**,¹⁹¹ **dedelerin dürbünlerini**,¹⁹² geleneksel kodları taşıyan eşyalar olarak göstermek mümkündür.

Savaş Ritimleri'nin çocuk kahramanı Seyyid Amad büyümüş, buna mukabil şalvarının paçaları dizlerine gelmiştir. Fakat yine de aynı şalvarı giymeye devam eder.¹⁹³ Yaşadığı şartları düşünecek olursak yeni bir şalvar alacak maddî durumları olmadığını düşünmek pekâlâ mümkündür. Fakat çocuğun bunu umursadığına dair cümlelerle karşılaşmayız. Büyümenin verdiği mutluluk dolayısıyla bu cümleler eserde yerini almıştır. Hâlihazırda giydiği şalvarı ona yetmektedir. Çünkü ihtiyacını karşılamaktadır.

Cahit Zarifoğlu'nun yakın arkadaşlarından olan Rasim Özdenören, insanın yaşamında eşyaların konumu *Müslümanca Yaşamak* adlı eserinde değinmiştir. Günümüzde insanın eşyaları edinmesinde, “başkasından geri kalmama kompleksi”nin rol oynadığını söylemektedir. Teknolojinin yeni icatları da insanın

¹⁸⁴ **A.e.**, s.111.

¹⁸⁵ Zarifoğlu, “Anne” **Romanlar**, s.249.

¹⁸⁶ Cahit Zarifoğlu, “Sessizlik” **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.142.

¹⁸⁷ Zarifoğlu, “Şeyhana” **Hikâyeler**, s.178.

¹⁸⁸ **A.e.**, s.175.

¹⁸⁹ **A.e.**, s.174.

¹⁹⁰ **A.e.**, s.185.

¹⁹¹ Zarifoğlu, **Sütçü İmam**, s.85.

¹⁹² Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.24.

¹⁹³ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.60.

evine bu “gösteriş tutkusu” sonucunda girdiğini söyleyen Özdenören’de, bugün temel ihtiyaç olarak algıladığımız birçok eşyanın, esasında ilk alınmaya başlandığı zamanlarda ihtiyaç olmadığı görüşü vardır. Rasim Özdenören, insanın eşyayı anlamlandırması gerekirken; günümüzde, eşyanın insanı anlamlandırmasının söz konusu olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁴

“Savunma” adlı hikâyede yukarıda bahsettiğimiz durum kendisini göstermekte, hikâyenin ana eksenini eşyanın insanı ele geçirmesi etrafında dönmektedir. Burada evlenmelerinin ardından, evlerine durmadan eşya alan bir çift vardır. Bu durum evlerinin gittikçe ağırlaşmasına neden olur.¹⁹⁵ Eşyalar koydukları yerden kıyılamaz, fakat gün geçtikçe kendilerini daha çok savunurlar.¹⁹⁶ Üç yatak odası vardır ve muşambalarla kaplıdır.¹⁹⁷ Adam eşyaların çokluğundan bahsettikten sonra onlara karşı kusur işlediğinde onların kendisini karısına şikâyet ettiğini düşünür:

“Güneşli yatak odasında uzun ve geniş bir yatağımız olmuştur. Mavi işlemleri olan bir pike serilidir üzerinde iki tarafındaki çekmecelerde çekmecelerin üzerlerinde, biri karşı duvarda yerde biri de yan duvarda asılı iki kitaplıkta onların yanlarındaki dolaplarda, çamaşır ve elbise dolaplarında, iki küçük masanın üzerlerinde sayamayacağım kadar çok eşya vardır. Biblolarımız var.

Yalnız salonda döşeli olan ve su değmemesi gereken parkelere tükürüyor ve ayağımla siliyordum. Evimizdeki eşyanın yaptıklarını karıma söylediğim halde bir bu hareketimden birşeyler anlıyordu. Buna da engel otamıyordum.”¹⁹⁸

Kahraman eşyalarla uğraştıkça, eşyaların savunması artmakta, karısı ise evdekiler yetmezmiş gibi sürekli yeni eşyalar almaktadır. Kahraman onların kendi yerlerini daha dükkândaiken bildiğini ve eve geldiklerinde istedikleri yere kendilerini koydurduklarını söyler.¹⁹⁹ Kadın yeni eşyalarla geldikçe evdeki hava azalmakta, nefes almak gittikçe zorlaşmaktadır. Adam yatak odasına bile gitmemeye başlar. Ona “gittikçe harap olan yabancı ve insanların onu kovduğu bir kenti” anımsatır.²⁰⁰

¹⁹⁴ Rasim Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, 9.bsk., İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s.94-95.

¹⁹⁵ Zarifoğlu, “Savunma”, **Hikâyeler**, s.48.

¹⁹⁶ **A.e.**

¹⁹⁷ **A.e.**

¹⁹⁸ **A.e.**, s.48-49.

¹⁹⁹ **A.e.**, s.50.

²⁰⁰ **A.e.**, s.51.

Eşyalar kahramanı öylesine korkutmuştur ki, onların içinden kurtulup sokağa, insanların yanına gitmek ister. İnsanların içindeyken kimsenin kendisini korkutamayacağını, birini durdurup konuştuğunda tümünden rahatlayacağını söyler. Böylece “şeyle” ilgisini kesecektir ve şey onu bir daha bilmeyecektir.²⁰¹

Anne adlı romanda da eve gelen baba, anne etrafındaki eşyaları aldıkça rahatlamaktadır. Kendisine nefes alacak meydan kaldığını hisseden baba, eşini üzerinden gerginliği atmış bir şekilde seyreder.²⁰²

Eşyanın esiri olmuş, ondan bir türlü vazgeçemeyenlerin bulunduğu bir diğer hikâyeye de *Katraslan*'dır. Tilki ile Aslan birlikte bir yolculuğa çıkacaklardır. Aslan yanına gerektiği kadar eşya alırken, insanlara özenen Tilki eşeğinin üzerini eşya ile doldurur.²⁰³ Öyle ki eşeğin üzerinde kendine yer kalmamıştır. Eşyaların bir kısmından vazgeçip, eşeğin üzerine binmeye karar verdiğinde; hangisini bırakacağını bilemez.²⁰⁴ Heybesi kaşıklar, çatallar, tabaklar, bardaklar, peçeteler, sürahiler, fincanlar ve konserve açacakları ile doludur. Bunların yanında yatağı, portatif çadır, güneş şemsiyesi, balık oltası, yazlık kışlık giysilerle dolu irili ufaklı bavullar, kremler, pudralar, havlular, bornozlar da heybesindeki yerini almıştır.²⁰⁵ İnsanlara o kadar özenmiştir ki yemek yerine yanına, yüzyılın icadı olan **konserve** almıştır.²⁰⁶ Burada Tilki batı medeniyetine özenen, modernleşme çabasındaki insanları temsil etmektedir. Geldikleri, içinde buldukları hatta her ne kadar istemeseler ve kabul etmeseler de taşıyıcısı oldukları medeniyetin, eşya ile arasında böyle bir bağ bulunmadığı dolayısıyla bunu ellerine yüzlerine bulaştırmaktadırlar.

“Kırmızı Gözlü Kara Yılan” adlı hikâyede, insanlara zulüm etmek suretiyle yönetimi ele geçiren ve diktatörlüğünü dayatan Karayılan, kendisine yaptırdığı sarayın içerisini eşyalarla doldurmuştur. Okyanusun ötesinden İtalya'dan mobilyalar, antik Yunan'dan antikalar özel olarak getirtilmiştir. Picasso ve Dali'ye ait tablolar bile vardır. Karayılan'ın bunlarla ne ilgisi olduğu sorulduğunda, tarih ve sanat

²⁰¹ A.e., s.54.

²⁰² Zarifoğlu, “Anne”, **Romanlar**, s.326.

²⁰³ Cahit Zarifoğlu, “Katraslan”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.118.

²⁰⁴ A.e., 110.

²⁰⁵ A.e., s.111.

²⁰⁶ A.e., s.96.

sevdiği söylenir. Fakat yine de akıllara onun bir tarihi olmayıp, bütün bunlarla kendisine uydurma bir tarih yaratmaya çalıştığı gelmektedir.²⁰⁷ Zalim biri olan Karayılan etrafında anlatılanlar, insanın zihninde bir medeniyete sahip olmayıp başkalarının kültürünü, sanatını, belki yerini yurdunu yağmalamak suretiyle kendisine bir sözde medeniyet oluşturan devletleri getirmektedir. Bu kısımda ele aldığımız insan eşya çerçevesinden baktığımızda ise; eşyanın kültürel taşıyıcılığını bilen Karayılan, gerekli gereksiz bir yığın eşya ile sarayını donatarak kendine bir tarih oluşturma çabası içine girmiştir.

Eşya alma, her yanı eşyalarla doldurma, evleri eşyalara tahsis etme alışkanlığı modern zamanlarla birlikte insanın hayatına girmiştir. İnsanlar evlere eşyalar, daha çok da modernizmin taşıyıcılığını yapan eşyalar almaya başlamıştır. ABD’de hâlâ “tüketim ekonomisi” diye adlandırılan, “israf mekanizması” öyle bir hâl almıştır ki, yiyecek ekmeği olmayan insanlar, son model arabalarla gezmektedir. Türkiye’de de durum farklı değildir.²⁰⁸ Bütün bunların sonucu olarak kültürel yozlaşma da kendisini göstermiştir. “Yabancılık” adlı hikâyede kentin dışında bir evde oturmaya başlayan adam, boyuna kente iner ve eşyalar alır. Evine doğru yol aldıkça, kentin içinden çıkmaya başladıkça, eşyalar tuhaflaşır. Çünkü içine girmekte olduğu bölgenin kültürü o eşyayı dışlamaktadır. Hikâyede bu düşünceler parantez içinde şu şekilde verilmiştir:

“(Yetti artık eşyalar. Ne demek eşya. Benim bastonlarımın aklı var azarlar beni. Koltuklarımın dolaplarımın halılarımın elektrikli pilli gereçlerin dili kibiri var baştacı ettim onları. Ben sorulmam önce elbiselerim sorulur, altınlarıma verilir selâm, soframa fakir konmaz zenginler ağırlanır.)”²⁰⁹

Yani eşya; insanın yaşamını ele geçirmiş, onun insanî olan yanlarını almış, geleneksel yaşamda çok önemli bir yeri olan ve aynı zamanda günlük yaşam içerisinde olağan seyrinde devam eden sosyal dayanışmayı kaldırmıştır.

Zanaatkâr üretiminden seri üretime geçildiğinden beri eşyanın devamlılığı sürekli azalmıştır. Yine bu dönem de eserine bağlı ve ürününde kendini bir şekilde

²⁰⁷ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.330-331.

²⁰⁸ Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, s.94

²⁰⁹ Zarifoğlu, “Yabancılık”, **Hikâyeler**, s.122.

yansıtan zanaatkârın yerini, yaptığı eşyadan kopuk fabrika işçisi alır.²¹⁰ Bütün bu tablo içerisinde insanın hayatına giren makinayı görmek de mümkündür. Makinaları ve onlarla iç içe çalışan fabrika işçilerini Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*'ta anlatmıştır. Fabrikada çalışan insanlar orada bulunan makinaların yanında ufacık kalmaktadırlar. Bu işçiler makinaların büyüüne kapılmış bir şekilde fabrikaya gidip gelirler. Fakat atladıkları bir gerçek vardır:

“Ruha ve öteki dünyaya inanmayan maddeperest sendikaların, işçileri insanın para hırsından vurarak, gözlerine siperlikler takılan payton atlar gibi sadece daha fazla ücret hedefine götüren ihanetleri yüzünden bir kere daha ve fakat büyük kaybediyorlar. Ve makina, bütün bu kayıplarda bulduğu boşlukları, barbarca kendisiyle dolduruyor.”²¹¹

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, modern zamanlarda insanlara bir takım kıyafetlerin de adeta diretildiğini görmekteyiz. Kravat bunlardan biridir. Eğer çalışan, özellikle de resmi kurumlarda iş gören bir erkekseniz, muhakkak ki kravat takmak zorundasınızdır. Cahit Zarifoğlu kravattan pis organ olarak bahseder. İnsanların boyunlarından asılmış gibi gezmelerine neden olduğunu ve takılmasındaki amacı anlamadığını belirtir.²¹²

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde eşya ile insan ilişkisinin en aza indirgenmesi projesi öne sürülmüş; kahramanların eşya ile ilişkisi arttıkça mutsuz olduğu, kendilerinden uzaklaştığı gösterilmiştir. Buna mukabil yaşamında ihtiyacı olduğu kadar eşyayı edinip, diğerlerine tamah etmeyenlerin yaşamındaki sadelik ve güzelliği de ele aldığımız nesirlerde görmek mümkündür.

²¹⁰ Bilgin, *İnsan ve Eşya*, s.59.

²¹¹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.60.

²¹² *A.e.*, s.177-178.

4. BÖLÜM: GELENEK VE MODERNİZM EKSENİNDE İNSAN

4.1. Gelenek ve Modernizmin İnsan Yaşamına Etkisi

Sosyal yaşam içerisinde insanların birbiriyle ve eşya ile ilişkilerini düzenleyen, yaşamını şekillendiren belirli kurallar vardır. İnsan farkında olsun ya da olmasın, bu kurallara uymakla yükümlüdür. Bunlardan birini içerisinde birçok unsuru barındıran gelenek oluşturur ki Dursun Yıldırım gelenekle ilgili şöyle bir tanımlamada bulunmuştur: “Milletlerin hayatında, tarih sahnesinde görülmelerinden bu yana, varlıklarını bütünlüklerini ve farklılıklarını koruyan, ihtiyaçlarını her anlamda karşılayan düzenler görülür. Süreklilik vasfına sahip bu düzenlerin her birine biz, gelenek adı veriyoruz.”¹

Seyyid Hüseyin Nasr, gelenek için; “gelenek yani din, İlahi olan her şeyi ve onun beşeri plandaki tezahür ve tecellilerini ima eder”² diyerek kendi gelenek tanımını yapmış olur. Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde, geleneği çoğunlukla dinin şekillendirdiğini düşünürsek, bu tanım bizim çalışmamızı beslemesi açısından önemlidir. Yine Nasr, geleneğin “daima beşeri varoluşa eşlik edip onu karakterize ettiğini” dile getirmektedir.³

Modernizm “çağdaşlık, çağdaşlaşma akımı”dır.⁴ Anthony Giddens, modernliği, “17. asırda Avrupa’da başlayan” ve ardından “neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme şekilleri” olarak ifade eder.⁵

Bizim toplumumuzda modernizm macerası, 18. asır sonlarında başlamıştır. Cemil Meriç, modernleşme çabalarının “İkinci Meşrutiyet’e kadar bir devlet

¹ Dursun Yıldırım, “Sözlü Gelenek Kültürü”, **Türk Bitiği (Araştırma/İnceleme Yazıları)**, Ankara, Akçağ, 1998, s.81.

² Seyyid Hüseyin Nasr, “İslam ve Modern Düşünce Üzerine”, **Makaleler (1)**, Çev. Şahabeddin Yalçın, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s.74.

³ **A.e.**, s.75.

⁴ Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 29 Ağustos 2013.

⁵ Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, 2.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s.11.

politikası değil, yarı şuurlu bir özlem olarak daha çok aydınlar arasından belirmediğini” dile getirir.⁶

Şerif Mardin, Osmanlı döneminde, İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla beraber, niçin gerilediği hususunda tartışmaların yapıldığı; bu sorunun, önce “devlet yönetiminin bozulması”, sonra “Batı’nın askeri üstünlüğü” gösterilerek cevaplandırıldığını söylemektedir. Böylece 18. asırda, Batı’nın askeri üstünlüğünün nasıl yakalanabileceği konusunda tartışmalar başlamış, sonrasında Batı ile bu yönde münasebetlere girilmiştir.⁷ Osmanlı dönemi boyunca Batılılaşma yönünde çeşitli adımlar atılmış, Tanzimat, Islahat Fermanları yayınlanmış; Meşrutiyet ilan edilmiş ve batılılaşma yavaş yavaş toplum yaşamına da (özellikle üst kesimlere) sızmaya başlamıştır.⁸

Cemil Meriç modernleşmenin gerçek zaferinin Kemalist inkılapla yaşıt olduğunu, on yıl içerisinde yaşayış olarak baştan aşağı modernleşmiş yeni bir Türkiye’nin ortaya çıktığını söylemektedir.⁹

Gelenek ve modernizm, insanın yaşamını kendi değerleri çerçevesinde düzenlemesi bakımından Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde yerini almıştır. Bu bakımdan, bu çalışmada “Gelenek ve Modernizmin İnsan Yaşamına Etkisi” başlığını açmayı uygun görmekte, bu minvaldeki kısımları, bu başlık altında değerlendirmeyi düşünmekteyiz.

Gelenekler Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Toplumumuzda saygı belirtmek amacıyla yapılan bir hareket olan el öpme bunlardan biridir. Özellikle büyüklerin eli öpülmektedir. Çünkü yaşça büyük olana saygı, geleneğin getirdiği bir kural olarak karşımıza çıkar. Buna mukabil *Savaş Ritimleri*’nde bayramlaşma esnasında küçük olanların kendilerinden büyüklerin elini öptüğünü görmek mümkündür.¹⁰ Yine aynı romanda, köyde çıkan bir tatsızlığın

⁶ Cemil Meriç, “Batılılaşma”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Yay. Yön. Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, C.I, s.234.

⁷ Şerif Mardin, “Batıcılık”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Yay. Yön. Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, C.I, s.245.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., **A.m.**, s.245-250.

⁹ Meriç, “Batılılaşma”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.I, s.235.

¹⁰ Cahit Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, 3.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.59.

giderilmesinde rol oynayan ve köyün imamı olan İshak Dedemaruף'un eli de olayın çözülmesinin ardından öpülmektedir.¹¹ Burada saygı, İshak Dedemaruף'un yaşından ziyade makamı ve duruşunadır. Yine aynı sebeple köye gelen mücahitlerin başı olan Hüseyin Seyb de onun kendini tanıttıktan sonra onun elini öpmüştür.¹²

Büyüklerle saygı gösterme sadece el öpme yoluyla olmadığını Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde görmek mümkündür. *Savaş Ritimleri*'nde, camide çocukların arkada, büyüklerin önde oturması da bu saygı gereğidir.¹³ *Ağaçkakanlar* adlı hikâyede, cevizden aldığı parçaları ilkin anne ve babasına verip, daha sonra kendisi yiyen yavru ağaçkakan, anne babaya ve büyüklerle saygının bir örneğini gösterir.¹⁴ Annesi varken kendine söz düşmeyeceğini ve ilk onun konuşması gerektiğini söyleyen "Tilki ile Aslan" adlı hikâyedeki çocuk da bahsi geçen konuya örnek teşkil etmektedir.¹⁵

Gelenek büyüklerle saygıyı önemser, bunun birçok nedeni vardır. Bunların içerisinde, büyüklerin geleneğin taşıyıcısı olduğunu söylemek bizce yanlış değildir. Gelenek, büyüklerin kendinden küçüklere aktardıkları sayesinde ilerlemektedir. *Ağaçkakanlar*'da çocuğuna kalp ve kafa eğitimi veren baba, babasından ve dedesinden duyduklarını ona anlatmaktadır.¹⁶ *Savaş Ritimleri*'nde ise bayramın bir gelenek hâlinde büyüklerden küçüklere aktarılması vardır. Yazar bu durum için "Onu ilkin büyükler fehmettiler ve bizi de onunla karşılaştırmak için uyandırmaya geliyorlar"¹⁷ cümlelerini kullanır.

Savaş Ritimleri'nde, büyükler geleneksel toplumlarda yaşamın devam etmesinde rolleri olan insanlardır. Yaşlılar hayatta edindikleri tecrübeleri yaşadıkları olayları o olayların sonuçlarını, gençlere aktarmaktadırlar. Bazen, sesleri yaşı çok

¹¹ A.e., s.111.

¹² A.e., s.148.

¹³ A.e., s.71.

¹⁴ Cahit Zarifoğlu, "Ağaçkakanlar", **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.219.

¹⁵ Cahit Zarifoğlu, "Motorlukuş", **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.326.

Zarifoğlu, "Ağaçkakanlar" **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.175.

¹⁷ Zarifoğlu, "Savaş Ritimleri", **Romanlar**, s.50

küçük olanlara yetişmediğinde ise, orta yaşlılar devreye girer ve arada köprü oluşturur. Hayatın bir kopukluk olmadan devam etmesi böylece sağlanır.¹⁸

Geleneğin önemli bir unsuru olarak **sözlü kültürü**¹⁹ göstermek mümkündür. Geleneğin aktarımı sözlü kültür sayesinde olmaktadır ve bunun sayesinde insanlar geçmişle bağlarını sağlam tutabilmektedir:

“Ve şimdi yine onların yardımıyla bana söylenecekleri anlayacak, zaptedecek ve ilerde, tohumun içindeki ağaç gibi, onun dallarını ve gövdesini ve ecdadımın düşüncesine bağlayan köklerini kuracağım.”²⁰

Yaşamak'ta babasından tarih dinleyen bir evlat vardır. Mısırlar hâlinde yazılmış metinde evlat babasından konuşmasını ister. Tarihi anlatıp kendisini aydınlatmasını söyler. Bir yanlarını sömürü tutarken, tarihin öğrenilmesi sayesinde diğer yanları uyanmış ve kurtulmaya çalışmaktadırlar.²¹

Geleneğin önemseydiği ve insanlardan uygulamasını beklediği bir davranış biçimi olarak **misafir ağırlama**, ikram karşımıza çıkar. “Yürekdede ile Padişah”ta evlerine gelen misafire en iyi şekilde ikramda bulunmak için adeta çırpınan Ayşe Nine ile Yürekdede, “Allah bize acıdı da misafirler yolladı”²² diye düşünmektedir. Misafiri Allah'tan gelen bir nimet olarak algılar ve onlara en iyi şekilde hizmet etmeyi ümit eder. Çünkü İslâm peygamberi Hz. Muhammed “Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin.”²³ diye buyurmaktadır.

“Sizi Görmeliydim” adlı hikâyede de ev sahibi, misafir ağırlamak arzusu içindedir.²⁴ *Yaşamak*'ta ise Cahit Zarifoğlu'na köylülerin ikram ettiklerini

¹⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.8-9.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Dursun Yıldırım, “Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları”, **Türk Bitiği (Araştırma/İnceleme Yazıları)**, Ankara, Akçağ, 1998.

²⁰ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, **Romanlar**, s.25.

²¹ Cahit Zarifoğlu, **Yaşamak**, 6.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.201-202.

²² Cahit Zarifoğlu, “Yürekdede ile Padişah”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.376.

²³ İmam Nevevî, **Riyâzü's-Sâlihîn**, Yay. Haz. İsmail Lütfî Çakan-Raşit Küçük-Yaşar Kandemir, İstanbul, Erkam Yayınları, 2001, C.IV, s.143 : “Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse akrabasına iyilik etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse ya faydalı söz söylesin veya sussun!”

²⁴ Cahit Zarifoğlu, “Sizi Görmeliydim”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.40.

görmekteyiz. Yaşlı olduğu için yemeği Cahit Zarifoğlu'nun bulunduğu yere götürememiş, onu çağırmıştır. Bundan dolayı ızdırıp duymaktadır.²⁵

Geleneksel yaşam içerisinde bir yemek kültürü vardır. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insan, *Serçekuş*'ta, ortadaki çorba tasından hep beraber yemektedir. Herkes kendi önünden yer ve mümkün olduğunca konuşulmaz. Dua edilir ve en sonunda sofrada kalan kırıntılar da besmele ile toplanıp ağıza atılır.²⁶ Böylece yemek tamamlanmış olur. Burada birkaç hadise atıf yapılmış olduğunu görmek mümkündür: “Besmele çek! Sağ elinle ye! Hep önünden ye!”²⁷ “Yemeği ayrı ayrı değil, birlikte yiyiniz; çünkü bereket toplulukla beraberdir.”²⁸

Gelenekte eğitim de bugünkü yaşamdan biraz farklıdır. “Küçük Şehzade” adlı hikâyeden yola çıkarak anlatacağımız üzere gelenekte, bir işin ehli olabilmek için hocasından icazet almak gerekir. Şöyle ki; Küçük Şehzade hat yazısıyla meşgul olmaktadır. Kendi ismini yazdıktan sonra, yazının hemen altına imzasını atmıştır. Fakat yazının kurummasını beklemeyince, mürekkep her yere bulaşmış ve yazıyı berbat etmiştir. Bunun üzerine şehzadeye icazet almadan imzasını kullandığı için böyle olduğu söylenmektedir.²⁹ (Bu mevzunun, insanın kibrini dizginlemek, nefisini terbiye açısından da önemli olduğunu düşünmekteyiz.) Zira insan önce hak etmeli, sonra yaptığı işe imzasını atmalıdır.

Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*'ta geleneksel eğitim kurumu olan medrese ile üniversiteyi de karşılaştırmış, aralarındaki farkı ortaya koymuştur:

“Görüyorum ki medrese ile üniversite arasındaki fark korkunç.

Üniversitede kaba bir diploma hedefi var. Kopya vesaire gibi ele geçmediği sürece meşru zillet üniversite tahsilini peşinen mahkum ediyor. Fakat bu nasıl da görmezlikten geliniyor. - Üniversitelide özümleme belkide bu nedenle yapılamıyor. Oysa medreseli, medresenin verdiklerini kendi eşyası haline getiriyor. Zira, en önemli faktör bu, öğrendiği şeylere inanıyor. Onlar inancının dışında kalmıyor.”³⁰

²⁵ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.27.

²⁶ Cahit Zarifoğlu, “Serçekuş”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.39-40.

²⁷ İmam Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn*, Yay. Haz. İsmail Lütfî Çakan-Raşit Küçük-Yaşar Kandemir, İstanbul, Erkam Yayınları, 2001, C.IV, s.203.

²⁸ *A.e.*, C.IV, s.229.

²⁹ Cahit Zarifoğlu, “Küçük Şehzade”, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.252.

³⁰ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.186.

Ülkemizde gelenekten modernliğe geçiş sancılı bir süreç olmuştur. Bir kesim batı hayranlığı içerisinde modernliği kabul edip, yaşantısına uygulamaya çalışırken; diğer kesim bunu reddetmiş ve geleneğe sarılmıştır.³¹ Türkiye’de modernizm, sekülerizm ve laiklik üzerinden ilerlemeye çalışmıştır. Laiklik Türk-İslâm toplumuna uyan bir kavram değildir. Sekülerizm ise geleneklere karşılık, zamanın gereklerine uyan kurum ve kurallar geliştirmeyi istemektedir. Bunun sonucu olarak Türkiye’de modernleşme, “**halktan kopuk olarak**” ve “**halka rağmen**” ilerlemiştir.³²

Türkiye’de modernizm, daha önce de belirttiğimiz gibi, bir grup tarafından benimsenip yayılmaya çalışılırken, bir grup onu reddederek geleneğe sarılmış ve kendi kozasına çekilmiştir. *Yaşamak*’ta sekülerleşme yanlıları materyalist düşünen insanların gelenekten korktuklarına dikkat çekilmiştir. Geleneğin arkasında bulunan kültür mirasından korkup paniklemektedirler. Geleneğin adını etmekle bile meşrulaşacağını düşünmektedirler. Fakat horlanıp dışlanan takkeli, takunyali insanlar yine rejimin desteğiyle bakan koltuklarına bile oturmuşlardır. Materyalistlerin üfürükçü benzeri insanları alıp, kendilerini bunlar karşısında ispat etmeye çalışmalarını da eleştiren Cahit Zarifoğlu, bu örneklerdeki ahlâkın materyalist ahlâk olduğunu ve İslâm’la ilgisi olmadığını söyler.³³

Bu modernleşme, modern yaşama geçiş sürecinde geleneği koruyan; modernizmi eleştiren yazarlar çıkmıştır. Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*’ta bunlardan biri olarak Sezai Karakoç’u gösterir. Onun şiiriyle bu denli ilgilenilmesinin sebebi; sistemli olarak reddedilen, unutturulmaya çalışan, ecdat mirasını, geleneği, şiirine taşımıştır.³⁴ Cahit Zarifoğlu bununla beraber geleneğe sırtını dönmüş sanatçıları da ele alır ve sırf kendi istekleri için toplumun yerleşmiş değerlerine sırt çeviremeyeceklerini söyler. Zarifoğlu’na göre bir yazar bunu yaptığı anda, kendini hiçliğe mahkûm eder.³⁵

³¹ Ayrıntılı bilgi için bak., Niyazi Berkes, **Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, 2.bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002, s. 44-45.

³² M. Çağlar Kurttaş, “Osmanlıdan Cumhuriyete Modernleşme Sürecine Kısa Bir Bakış”, **Hikmet Yurdu**, Ocak-Haziran 2012, Yıl:5, C.V, Sayı:9, s.104.

³³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.137.

³⁴ **A.e.**, s.136.

³⁵ **A.e.**, s.197.

Modernizm son yüzyıllarda köylere kadar sızmaktadır. “Modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir.”³⁶ Gerek radyo, televizyon ve benzeri araçlarla kitleler arası etkileşimin artması, gerekse ulaşım imkânları sayesinde dünyanın küçülmesi bu durumun başlıca nedenlerindedir. Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*'ta, turistlerin köylere gitmesinden duyduğu rahatsızlığı belirtmektedir. Köye giden turist, oradaki insanların ahlâkî yapısını zedelemektedir. Kendisine folklorik fotoğraf çekmek isteyen turist, orada yaşayanları fotoğraflamaya çalışır, karşısındaki önce ezilip büzülür sonra da elini uzatır. Avucuna biraz para sıkıştırıldığında, fotoğrafının çekilmesine izin verir.³⁷ Bu ahlâkî bir yozlaşmadır.

Cahit Zarifoğlu, toplumun modernizmi nasıl karşıladığına da değinmiştir. Modernizm, dayatılmaya çalışılan bu yeni yaşam tarzı, bizim toplumumuza sızdırılmaya başladığında kabul görmemiş; itilmiştir. Özellikle yaşı büyük olanlar, yeni gelen yaşam tarzını asla benimsememiştir. *Yaşamak*'ta bunu, “dedenin genç torunlarının moderenlik konularındaki o ince alayları”³⁸ ifadesiyle veren yazar, gençlerin yaşlıların hayatından yavaşça koparıldığını dile getirmiştir.

Modern yaşam tarzının topluma sızması, nesillerin arasını açmıştır. Bunun nedeni modernizmin yanında getirdiği ve insana dayattığı şeylerdir. Geleneğin yaşama bakışıyla, modernizmin bakışı arasında fark vardır.

Modernizmin ekonomideki görüntüsü olarak kapitalist sistem insanların yaşamına girmiştir. Anthony Giddens, “Marx'tan etkilenen yazarlar açısından modern dünyayı biçimlendiren ana dönüştürücü güç kapitalizmdir” der.³⁹ Modernliğin belirgin olarak ortaya çıkan toplumsal düzeninin, ekonomik sistem ve diğer kurumlar açısından kapitalist olduğunu belirtir. “Modernliğin huzursuz ve dinamik karakteri, yatırım-kâr-yatırım döngüsünün kâr oranındaki düşme eğilimiyle birleşip sisteme kalıcı bir genişleme özelliği kazandırmasının bir sonucu olarak açıklanır.”⁴⁰

³⁶ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, s.66.

³⁷ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.27-28.

³⁸ A.e., 2011, s.29.

³⁹ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, s.20.

⁴⁰ A.e.

Kapitalist sistemin bir görüntüsü ile *Katıraslan* adlı hikâyede karşılaşmaktayız. Bazı insanlar gördüklerini iddia ettikleri Katıraslan'ı yakalamak üzere onun peşine düşer. Bu sırada yollarına çıkan bir engel gereği köprü yapılması gerekmektedir. Organizasyon firması hemen köprüyü ihaleye çıkarır ve sonunda bir firmanın yapmasına karar verilir. Arada bahşişler, rüşvetler döner.⁴¹ Olaydan hemen kâr getirecek bir köprü yapma fikri çıkarılma, ihaleler, rüşvetler vs. kapitalist sistemin bir tezahürüdür.

Modernizm insanın yaşamına, makineler fabrika ve en sonunda teknolojiyi sokmuştur. Zamanla insanın yaptığı işi makineler yapmaya başlamış, insan gücü bir kenara atılmıştır. Böylece işçi sayısı aza indirilerek, fabrika ve şirket sahiplerinin kazançları artmıştır. Anthony Giddens, Durkeim'in, Sait-Simon geneleği doğrultusunda, modern kurumların doğasını endüstriyalizm etkisi bazında incelediğini haber verir. “Ona göre kapitalist rekabet, ortaya çıkan endüstriyel düzenin merkezi özelliği değildir”. “Modern toplumsal yaşamın hızla değişen karakteri esasen kapitalizmden değil, doğanın endüstriyel amaçlı kullanımı yoluyla üretimi insan gereksinimlerine göre biçimlendiren karmaşık işbölümünün canlandırıcı etkisinden kaynaklanıyordu; kapitalist değil endüstriyel düzende yaşıyorduk.”⁴²

Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*'ta fabrikalar ve işçilerden bahsetmiştir. Sabahları büyülenmiş şekilde işe giden işçilerin makineler yanındaki fiziki hâllerini anlatır. Makineler insanların yanında devasa boyuttadır. Günün sonunda işçiler sekiz saat süren makine büyümesi ile sessiz fakat kaybetmiş yürürler. “Ruha ve öteki dünyaya inanmayan maddeperest sendikaların, işçileri insanın para hırsından vurarak, gözlerine siperlikler takılan payton atlar gibi sadece daha fazla ücret hedefine götüren ihanetleri yüzünden bir kere daha ve fakat büyük kaybederler.”⁴³

Makine insana yabancıdır. Modern yaşamda makine adeta insanın yerini almak üzere geliştirilmiştir. Bunun için, Cahit Zarifoğlu'nun “Suçlular” adlı

⁴¹ Cahit Zarifoğlu, “Katıraslan”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s.133.

⁴² Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, s.20.

⁴³ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.59-60.

hikâyesinde de anlattığı gibi, ‘**insan adeta makinenin dişlileri arasında ezilmektedir**’.⁴⁴ Makine insanın ruhunu ele geçirmektedir. Sürekli makine ile birlikte olan insan, işlerini onun gibi yapmaya başlar. Bir süre sonra her şeye maddesel yaklaşır, kalbinin sesini kaybeder. Bu da insanı sıkışmış, çaresiz bir duruma getirir.

Kapitalist sistemi besleyecek bir durum olarak, toplumun tüketici iştahını arttırma vardır. Sürekli üretmek ve sürekli tükettirmek yoluyla kapitalist sistem kendi varlığını garanti altına alır.⁴⁵ Bunun sonucunda insanlar gerekli olup olmadığını düşünmeden tüketmeye başlar. “Motorlukuş” adlı hikâyede bu konuya değinen Cahit Zarifoğlu; küçük bir kuşun motor taktırma konusunda nasıl kandırıldığından bahseder. Başka kuşların yanına giden kuşa, diğerleri motorun onu nasıl hızlı uçuracağını anlatır ve onu motor takma konusunda ikna ederler. Eve gelip annesine durumu anlatan kuşa annesi, hepsinin o yollardan geçtiğini, motorun bedava olduğunu ama yedek parçasının çok pahalıya geldiğini, bir kere onların eline düştüğünde bir daha kurtulamayacağını anlatır.⁴⁶

Yine aynı hikâyede, küçük kuşu her şeyi daha hızlı yapacağı konusunda kandırmışlardır. Şöyle ki; her şeyi daha hızlı yapacaktır fakat bu gerekli midir? Eğer her şeyi çok hızlı yapacaksa, geriye kalan zaman dilimi içerisinde neyle meşgul olacaktır?⁴⁷ Hız modern yaşam tarzının bize dayattığı bir şeydir. Modern hayatta bir şeyi en kısa sürede yapma zorunluluğu vardır. İnsanın başını döndüren bir hız söz konusudur. Oysa geleneksel yaşam yavaştır. Zamanı kullanıp bitirme mantığı yoktur. Ağır akan vakitler vardır.

Modern yaşamla beraber hayatımıza giren bir ürün olarak *Katıraslan* adlı hikâyede de bahsi geçen konserveleri göstermek mümkündür. Fabrikalarda teneke kutularının içerisine konulan yiyecekler, insanların yemek alışkanlıklarını da değiştirmiştir. Hazır yiyecekler, taze pişirilen yemeklerin yerini almaya başlamıştır.

⁴⁴ Cahit Zarifoğlu, “Suçlular”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.86.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Berkes, **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, s.155-156.

⁴⁶ Zarifoğlu, “Motorlukuş”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyoruz**, s.300.

⁴⁷ **A.e.**, s.300-301.

Hikâyede insanların yaşamına özenip, onlar gibi olmaya çalışan Tilki⁴⁸, Aslan'la çıktığı yolculukta yanına yemek için konserve almıştır. Konserve onun yaşamına yabancıdır, böyle bir yemeğe alışması mümkün değildir. Metaller, tenekelerle kaplı bir yemek, onun doğal yaşamı içerisinde sırtıtmaktadır. Fakat o yine de konserve yemeklerini yeme konusunda ısrarcıdır.⁴⁹

Batılılaşma, modernleşme; batılılaşan, modernleşen insanların diğerlerine benzemeye çalışmasını beraberinde getirmiştir. “Sömürge halkının efendilerine benzeme idealiyle” başlayan süreçte, önceleri “Avrupalılaşmak”, İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupalı devletlerin gücünü kaybedip, ön plana Amerika'nın geçmesiyle “Amerikanlaşma” en sonunda da bütün bunları kapsayacak “modernleşme” kavramı ortaya çıkmıştır.⁵⁰ Hepsinin mantığı aynıdır; gücü elinde bulunana benzeme çabası vardır. Bunun bir tezahürü olarak insanların giyim kuşamlarının, kendi kültür alışkanlıklarından çıkıp, etkisi altında oldukları devletlere benzemesi gösterilebilir ki Cahit Zarifoğlu bu konuya *Yaşamak*'ta ‘kravat’ aracılığıyla değinmiştir. Pis organ dediği kravatu şöyle anlatmıştır:

“Ne o her sabah kendimizi asiyor gibi, nerden çıkmış, kim getirmiş, hiç düşünmüyor musunuz, yararsız bir bez parçasını bütün gün boynumuza asıp niçin gezdiriyoruz. Ama neyine lazım beyin hücresi kimbilir kimin, bir fransızın mı bir amerikalının mı beyninin hücresi, ama sus sus n'oldu sana bu sabah, neyime gerek, eğildim aldım kravatu düşünmeye başlayınca oturup anlatacak adam ararsın, sözün olmadık yerlere gider, köpeklere dalatırsın kendini.”⁵¹

Sonunda kahramanın söylediği şey gerçekleşmiş, polisler onu alıp تنها bir yere götürmüş ve “Demek bizim sizlere uygun gördüğümüz kravata muhalefet eden sensin”⁵² diye dövmeğe başlamıştır.

Modernleşmenin kaynağı olan batı medeniyeti hakkındaki görüşlerini de nesirlerine yansıttığını görmekteyiz Zarifoğlu'nun. “Kırmızı Gözlü Kara Yılan” adlı hikâyede, Karayılan etrafındaki toprakları bir bir ele geçirmiş, bununla da yetinmeyip uzak ülkelerin zenginlikleri ile tarih ve medeniyetlerine dair malzemeleri

⁴⁸ Burada Tilki'nin batılılaşma sevdalısı insanları temsil ettiğini söylemek gerekir.

⁴⁹ Zarifoğlu, “Katıraslan”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.96.

⁵⁰ Meriç, “Batılılaşma”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.I, s. 234.

⁵¹ Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.177-178.

⁵² **A.e.**, s.181.

ülkesine toplamaya başlamıştır.⁵³ Sömürgeci Karayılan, hikâye boyunca kötü özellikleriyle anlatılmış, sonunda da kendi kendini yiyip bitirmiştir.⁵⁴

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, modern yaşam içerisinde insanların sansasyon sever hâllerini görmek mümkündür. Başkasının hayatı, başkasının mahremi yahut da eski zamanlarda halkın genelini ilgilendirmeyecek olaylar; modern zamanlarda insanların ilgisini çeker hâle gelmiştir. Bu bağlamda *Katıraslan* adlı hikâyede, bir kahramanın Katırın üzerine binmiş Aslan (kahraman üstü Aslan, altı katır olan yaratık olarak tarif eder) görmesi, bütün ülkeyi ayaklandırmış, herkes oraya doğru akın etmeye başlamıştır.⁵⁵ Daha sonra medya da olay yerine intikal etmiş, 27 ayrı televizyon kanalı, olanları dünyaya duyurmaya başlamıştır.⁵⁶ Fırsattan istifade etmek isteyenler de olay mahallinde yerini almıştır:

“Merkez karargahın etrafında simitçiler, kokoreççiler, tükürük köftçileri, ayrancılar, “Buz gibi su”cular, lahmacuncular, derken “karpuz” ve “portakal” sergicileri, yankesiciler, dilenciler, yavru kurtlar, aylaklar, işten kıranlar, konfeti ve tuvalet kağıdı satan seyyaralar, ve tuvalet kağıdı deyince acele acele seyyar WC’ler kapısında “büyük” “küçük” tarifeleri hem de sahra zammı dahil olarak ve sosyete dilberleri..”⁵⁷

Olay yerine gelenler yalnızca bununla sınırlı da kalmamıştır. Yurt dışından akın akın meraklı turistler gelmeye başlamıştır. Helikopterler, harman alanına inip turistleri bırakır. Bir helikopter iniş yapamayınca muhtarın evinin önüne, tezek yapmak için sulandırılıp yayılmış inek gübresinin üzerine iner. Buradan tekrar kalkış yapamayan pilot yolcuların boşaltılmasını ister. Yolcuların helikopteri rahatça boşaltması için hemen bir köprü yapılmaya karar verilir. İhaleye gider, bahşişler döner ve bir firma köprüyü yapar. Muhtar ve oğulları turistleri köprünün sonunda karşılamakta, onlara yabancı dillerdeki pankartlarıyla tezek tarihini anlatmakta ve helikopterin tarlaya verdiği zarardan dolayı da 100 dolar istemektedirler. 30 bin dolar toplayan muhtar, son turist de iniş yaptıktan sonra pilota biraz para vererek bundan sonraki inişleri hep tezek tarlasına yapmasını ister. Sonra büyük firmalar işe el atar. Her yanı tezek tarlası yapmaya başlar. Gübrenin yetersiz olmasından dolayı, inekleri iştah şurubuyla yedirip bol bol tezek yapmayı planlamışlardır. Fakat yeterli

⁵³ Zarifoğlu, “Motorluluk”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.332.

⁵⁴ **A.e.**, s.338.

⁵⁵ Zarifoğlu, “Katıraslan”, **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, s.123.

⁵⁶ **A.e.**, s.132.

⁵⁷ **A.e.**, s.123.

olmayınca sahte tezek fabrikası kurulmuş, dışarıdan yabancı uzmanlar getirilmiştir. Sahte tezek üretimi başlamış, bir uzman turistlerin tezeğin rengiyle ilgilenmediğini fark etmiş ve renkli tezeler üretilmeye başlanmıştır. Böylece bölge rengârenk tezek tarlalarıyla bezenmiştir.⁵⁸

Bütün bu anlatılanlar modern zamandaki insanların görünümünü vermektedir. *Katırsan* adlı hikâyeyi başlı başına bir modern yaşam ve kapitalist sitem eleştirisi olarak görmek de mümkündür.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde gördüğümüz üzere, gelenek hâlâ bir takım insanların yaşamını düzenlemektedir. Özellikle modernizmin sokulamadığı yerlerde sürülen yaşamda, insanlar kendilerine, fitratlarına daha uygun bir hayatın içindedir. Modernizm ise insanı kendinden uzaklaştırmakta, insanı sadece kendi çarklarını döndürecek bir dişli olarak görmektedir.

4.2.Modernizmin Sonuçları Karşısında İnsan

İnsanın sosyal yaşam içerisinde oluşturduğu davranış ve tutumlar vardır. Bu tutumlar gruba uygunluk, itaat, bastırılma, kaçma isteği, tepkisizleşme, yabancılaşma ve diğerleridir. İnsan bu tutumları, geleneksel yaşam tarzı içerisinde de geliştirebilmekle beraber; bizim tezimiz dolayısıyla ele aldığımız eserlerde daha sık modern yaşamlarda ortaya çıkması hasebiyle buraya almaya uygun görmekteyiz.

İnsanın sosyal yaşamı içerisinde gördüğümüz “**gruba uyma davranışı**”, kişilerin benzerliğini ortaya çıkardığı için bir sosyal davranış düzenliliği yaratmaktadır.⁵⁹ Sosyal davranışın düzenli olması sonucu, “bireyler başkalarının davranışlarını önceden tahmin edebilirler ve kendi davranışlarını ona göre ayarlayabilirler.”⁶⁰ “Bu durum da sosyal etkileşimin genellikle çatışmasız ve ahenkli olmasını sağlar.”⁶¹

⁵⁸ A.e., s.132-133-134-135.

⁵⁹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar (Sosyal Psikolojiye Giriş)*, 6.bs., İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1985, s.52.

⁶⁰ A.e., s.52.

⁶¹ A.e., s.52.

Yaşamak'ta Cahit Zarifoğlu, askerlik döneminden bahsederken herkesin eşit uyuyup, eşit giyinip, eşit yediğini söyler. Benleri farklıdır fakat dışarıdan bakıldığında hepsi aynıdır. Askerde gruba uyma mecburidir. İnsanın tercih edebileceği bir durum değildir. Cahit Zarifoğlu kendini bu grubun bir üyesi olmayı benimsemiştir ve gruba uyma davranışı göstermektedir. Bir kişi eksik olmalarına rağmen “grup olma” hissi değişmez.⁶²

Gustave Le Bon, bir süre belli bir grup içinde bulunan kimsenin çok geçmeden, “kendisini uyutan kimsenin elleri arasında uyuyan kişinin düştüğü gibi efsunlaşmış bir hale düştüğünü” belirtir.⁶³ Uyutulan kişi artık uyutucunun kendi arzusuyla yönettiği bilinçaltı etkilerinin esiri olmaktadır.⁶⁴ “Artık bu adamda bilinçli kişilik kaybolur, irade ve seçme kabiliyeti kalmaz. Duyguları, düşünceleri o zaman uyutucunun yönlendireceği tarafa doğru yönelir.”⁶⁵ “Karşı Çıkış” adlı hikâyede meydana toplanmış bir grupta bu psikolojiyi görürüz. Lider hepsini etkilemiştir ve herkes onun söylediklerine alkış tutmaktadır. Hikâyede bahsi geçen adama yapacağı hareket, atacağı nağra ve nerede bunları yapacağı ezberletilmiştir. O da buna uygun davranmak üzere meydana yerini alır.⁶⁶

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, insanın doğduğu, yaşadığı yer; onun davranış ve tutumlarına etki etmektedir. Tabiatı, kişiliği fiziksel özellikleri doğup büyüdüğü yerle beraber şekillenir. *Savaş Ritimleri*'nde doğan çocuklar, köyde bulunan suya benzeyerek dünyaya gelir.⁶⁷ Bu suya benzeyerek doğan, tabiat şartlarında yetişen çocuklar, oturup saatlerce tefekküre dalmaz; aksine hayatlarında hareket esastır.⁶⁸

Ele aldığımız eserlerde, insanın davranış ve tutumları, **alışkanlıklar** neticesinde şekillenebilmektedir. İnsan yaşantısında sıklıkla gördüğü olaylar karşısında alışır ve bir süre sonra da **tepkisizleşir**. *Yaşamak*'ta, Vietnam'da etrafında

⁶² Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.115-116.

⁶³ Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, İstanbul, Hayat Yayınları, 1997, s. 27.

⁶⁴ **A.e.**

⁶⁵ **A.e.**

⁶⁶ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.155.

⁶⁷ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.13.

⁶⁸ Zarifoğlu, “Savaş Ritimleri”, *Romanlar*, s.13-14.

sürekli ölüm gören bir kadının artık ölümlerden ve ölümlerden korkmadığı görülür.⁶⁹ Ölüm, başkasının ölümünü görme-özellikle yakınlarının- insanı psikolojik olarak etkiler. Fakat o kadar çok ölüm vardır ki kadın bu duruma alışmış ve tepkisizleşmiştir.

Tepkisizleşmeye bir örnek olarak “Kentin Ortasında Bir An” adlı hikâye gösterilebilir. Diyebiliriz ki hikâyenin ana eksenine bu durum konulmuştur. Bir at arabacısı yol ortasında vurulur. Polis şikâyet etmektedir. Çünkü insanlar her gün vurulup yatmaktadırlar yerlerde. İnsanların ölmesi onun için bir işten ibarettir. Sürekli ölüm görmekten, meslekî deformasyon yaşamakta; ölüme karşı tepkisizleşmektedir. Etraftaki insanlar içinse at arabacısının ölümü sadece bir merak unsurudur.⁷⁰ İnsanların arasını açan modern yaşam, birini diğerine bir merak unsuru olarak sunmaktadır.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde, insanın sıkıntılı zamanlarında geliştirdiği bir tutum olarak **kaçma isteği** çıkar karşımıza. Sıkıntıyla yüzleşmektense kaçmak daha kolaydır. Sıkıntıyı yaratan ortamdan yahut insandan uzaklaşmak suretiyle ondan kurtulmak istenir. *Yaşamak*'ta Cahit Zarifoğlu'nun da böyle anları vardır. Bazı sıkıntılı düşüncelerini unutmaya çalışır ve kaçır. Fakat bunun işe yaramayacağını da bilincinde olduğunu şöyle dile getirir: “Ama kişi kendi duygularının çeperlerine kadar doldurduğu bir dolabın içinde ne yana kaçabilir”⁷¹

Genel olarak baktığımızda; modern yaşamın insana bazı tutum ve davranışlar getirdiğini görmek mümkündür. İnsanın bu davranışları geliştirmesi geleneksel yaşamda da mümkün olmakla beraber, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde genel olarak modern yaşam içerisinde bunlara rastlanmaktadır.

⁶⁹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.97.

⁷⁰ Cahit Zarifoğlu, “Kentin Ortasında Bir An”, *Hikâyeler*, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.62.

⁷¹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.118.

SONUÇ

Bu çalışmada Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yer alan insanı ortaya koymaya çalıştık. Bunun için, ilgili eserlerde yer alan insanların, çeşitli özellikleri üzerinde durarak, onu birçok yönüyle beraber inceledik.

Cahit Zarifoğlu, yazarken esas olanın insan olduğunu ve bir eserin onun etrafında şekillenmesi gerektiğine inanan biri olarak, nesirlerinde insanı derinlemesine işlemiştir. Onu yalnızca dışarıdan görüldüğü şekliyle değil, ruh dünyasına da inmeye çalışarak vermiştir. Öyle ki, *Savaş Ritimleri*'nde anlatılan, Afganistan'ın bir köyünde yaşayan insanları, Kahramanmaraş'taki bir köyde yaşıyorlarmış gibi algılamak mümkündür. Biri diğerinin yerine anıldığında, yadırganmayacaktır. Çünkü ikisi de Müslüman toplumlardır ve yaşayış tarzları, inanç hassasiyeti etrafında oluşmuştur. Bu bağlamda işgale, savaşa, yıkıma verecekleri tepki aynıdır.

İnsanı anlamak için bilimden daha önemli bir şey vardır Cahit Zarifoğlu'nda: Kendi içine dönme. Bir insanı tam anlamıyla olmasa da genel hatlarıyla tanımak, diğer insanları da tanımaya kapı aralar. Cahit Zarifoğlu'nun insanı anlatmaktaki yerinde tespitleri 'çok bilmesi' ile ilgili değil, içine dönüp kendini anlamak için vakit harcaması ve nihayetinde 'kendini bilmesi' ile ilgilidir.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insana her veçhesiyle baktığımızda karşımıza çıkan tabloda; onun insanının 'fitratına uygun' davranmaya özen gösterdiğini görmek mümkündür. 'İnanç' Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerindeki insanda ön plana çıkmaktadır. Kimi insanlarda inanç bilgisiyle başlamamıştır ve içine doğduğu coğrafyada yaşayan insanların inançları sayesinde doğrudan inanmışlardır. Kimisi ise kendini yahut etrafındaki varlıkları sorgulamış, onların başlangıcına gitmeye çalışmış ve sonunda bütün âlemi yaratan bir varlık olması gerektiğine inanmıştır. İlk insanlardan beri, insanın bu sorgulamayı yapabileceğini ve ona bildirilmese dahi, kendi aklıyla evreni yaratan bir varlığın olduğuna inanacağı, özellikle "İns" hikâyesinde olmak üzere, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde vurgulanmıştır.

Bir Yaraticının olduğunu bilen insan, buna göre Allah'ın emir ve yasaklarına riayet eder, peygamberin sünnetini hayatının her alanında uymaya özen gösterir. Cahit Zarifoğlu'nun insanları temizdirler, peygamberin gösterdiği üzere temizliğe önem verirler. Dua ederler, sonrasında Allah'ın verdiği razı olurlar. Namaz ibadetini kesintisiz yerine getirirler. İbadeti hayatın içine sıkıştırılmaz, yaşamlarını ibadet vakitlerine göre düzene sokarlar.

İncelediğimiz nesirlerde insanlar, ibadetlerine düşkündürler. Birçok eserde, defalarca tekrarlanan namaz sahnelerine rastlamak mümkündür. Namaz kılmak, insanın günlük yaşantısının bir parçası hâlinde verilmiştir. Erkeklerin vakit namazlarını cemaatle kıldıklarını görmek mümkündür. Cahit Zarifoğlu cemaat kavramını önemsemiştir. İnsanın bulunduğu yerin cemaatinden olması gerektiği üzerinde duran yazar, nesirlerine de bu görüşü yansıtmaktadır. Buna göre cemaatle namaz kılmak, cemaat olmak; insanları Allah'la olduğu kadar birbirleriyle de yakınlaştırmaktadır. Birlik bütünlüğün gerçekleşmesinin yanı sıra, insanlar arasında sosyal dayanışma ve yardımlaşma da bu sayede sağlanmaktadır. Bununla beraber özellikle ilk dönem yazı ve hikâyelerinde bireyin ön plana çıktığını görmek mümkündür. Bunun sebebi Cahit Zarifoğlu'nun o dönemlerde daha bohem bir hayata sahip olmasıdır. Bu durum insana bakışını etkilemiştir. Yine de Cahit Zarifoğlu'nun insanı hiçbir zaman başboş değildir; her ne kadar birey olarak ön plana çıksa, varlıkla ilgili şüpheye düştüğü ve sorguladığı anlar olsa da varacağı yer yine imandır.

Cahit Zarifoğlu'nun insanları dini sadece iman ve ibadet olarak görmez; sosyal hayatını da dinin gösterdiği minval üzere düzenler. İnsanlar inançlarını sadece içlerinde yaşamaz, dışlarını da inançlarının gerektirdiği biçime sokarlar. Cahit Zarifoğlu, kendisinin inanan biri olduğunu ve eserlerine de bunu yansıttığını söylemiştir.¹ Nesirlerinde de vurguladığı üzere, insan inandığı şeyle ters düşecek davranışlarda bulunmamalıdır. Eğer ki Müslümansa, dışarıdan bakan onun Müslüman olduğunu anlamalıdır. İslâmiyet'in dışa önem verdiğini vurgulamış, insanların kişisel dini olmadığı üzerinde durmuştur. Bunun içindir ki Müslüman insan, davranışlarına hâl ve hareketlerine diğerlerinden daha fazla önem vermelidir.

¹ Cahit Zarifoğlu, **Konuşmalar**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006, s.117.

Bu insan dinin gerektirdiklerini ve Yaratıcının ondan beklediklerini gönüllü bir şekilde hayat içerisinde pratiğe dökmüştür. Zekât ve sadaka gibi ibadetlerle sosyal dayanışmayı sağlar. Çocuklar küçük yaştan itibaren dini eğitim alır, içine doğdukları Müslüman toplumun gerektirdiği yaşantıyı daha bebeklikten başlayarak öğrenirler.

Cahit Zarifoğlu'nun insanlarını melekler korumaktadır. Şeytan ise en büyük düşmanlarıdır. Nefisleriyle ise sürekli mücadele hâlinde dirler.

Allah'ın adını yüceltmek, gittikleri yere İslâm'ı yaymak, cihad, bu insanlar için önemlidir. Ahiretle iç içe yaşantılar vardır. Bu insanlar dinin söylediği üzere ahirete inanır fakat bu onun ölümden korkmasını engellemez. Bu noktada Cahit Zarifoğlu'nun gerçekçi bakışı dikkate değerdir. Onun insanları Allah'a, kadere, ölüme, ahirete inanmakla beraber; ölümün kendisinden, son nefesin zorluğundan korkmaktadırlar.

Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde aile içi ilişkiler göze çarpmaktadır. Dede ve nineler, geçmişle bugün arasında kopmayı engeller, geçmişi bugüne taşır. Böylece toplumun devamlılığı sağlanmış olur. Anne ile ilişki, çocuğun gelişimi açısından önemsenmiştir. Çocuğun annesiyle olan ilişkisinin onun sonraki yaşamlarını da etkilemekte, anne çocuğun yaşamında sonsuz merhamet ve sevgiyi temsil etmektedir. Babalar kız çocuklarıyla erkek çocuklarına farklı davranmaktadır. Bu, çocukların cinsiyet rollerini kazanması açısından önemli bir yere sahip olmuş, babalar belli bir yaştan sonra erkek çocuklarıyla daha fazla vakit geçirip onların rollerine adapte olmasını sağlamıştır. Eşler arasındaki ilişki genel olarak, eşlerin birbirine karşılıklı sevgi ve saygı göstermesi şeklinde gelişmektedir. Kadınla erkek arasındaki ilişki, Müslüman bir toplumda olması gerektiği gibi ölçülü bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

İnsanın bazı değerlerini kaybetmemesi gerektiği, Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde öne çıkarılmıştır. Buna mukabil düşmanla kurulan ilişki önemsenmiştir. Düşmanına dahi ahlâk kurallarına göre davranmak; savaşta dahi işkence etmemek, düşmanın cansız bedeni üzerinden öfke çıkarmamak, onun kahramanlarının öne çıkan özelliklerindedir.

Kadınlar sosyal yaşam içerisinde hicapların gerisinde yer alırken, erkekler cemaatin içinde yer alırlar. Yaşlılar ise toplumun içindeki adet ve gelenekleri gelecek kuşaklara aktarırlar. İnsan, içine doğduğu ortamın kültür, inanç özellikleri ile tarihini; yaşlılar sayesinde öğrenebilmektedir. Ayrıca yaşlılar yaşamın aksamaması, devam ettirilmesi konusunda da rol oynamaktadırlar. Toplumsal yaşam içerisinde bir insan için önemli olan, o toplumun devamlılığını sağlayacak doğum, evlilik gibi olaylar yaşlılar tarafından yönetilir. İnsanları evlendirme konusunda çeşitli oyunlar hazırlayan yaşlılar; çocuk olmaması durumunda da ortaya çıkar ve evli çifte yardımcı olur. Çocuğun doğumu, kulağına ezan okunması gibi yapılması gereken adet ve gelenekleri de aile büyüklerinin düzenleyip yönettiklerini görmek mümkündür.

Büyükler ayrıca insanlara geçmişi de aktarırlar. Toplumun tarihi yahut kendi yaşadıkları tecrübeler, çocuklara aktararak hem onların hata payları en aza indirgenmeye çalışılır hem de sözlü ortamda bir kültür eğitimi verilmiş olur. *Yaşamak*'ta Cahit Zarifoğlu'nun saygıyla bahsettiği Duran Hatun, Peygamber kıssalarını içten bir şekilde anlatması ile hafızada kalmıştır.

Çocuklardan belli rol davranışlar beklenilmiş, bazı çocukların yaşlarından önce büyümek zorunda oldukları gözlemlenmiştir. Bunların yanında insanların meslekleri de onların yaşamına etki etmekte, bazı rol davranışları edinmelerine neden olmaktadır.

İnsanların belli tezahürleri öne çıkmıştır. Bunlar içerisinde iyi olanlar yüceltilmiş, kötü olanlar yerilmiştir. Bununla beraber insanların içinde kötülük de bulunduğu gerçeği göz ardı edilmemiştir. İnsanların menfi vasıflarından idrak gücü içinde akıl-kalp birlikteliği göze çarpar. Akıl maddi yaşamı, kalp ise manevi yaşamı yönetir ve insan akledebilmek için bu ikisini birlikte çalıştırmalıdır.

Hayal insan yaşamında önemlidir. Adeta insan hayallerinden de mürettep bir varlıktır. Rüyalar ise çoğu zaman insanı uyarıcı nitelikte olup; her ne kadar rüya ile amel olmasa da insanın zihin dünyasına, dolayısıyla da yaşamına etki etmektedir.

İnsanın iyi vasıfları arasında irade vardır. İnsanlar dünya üzerinde yaptıklarından sorumludurlar. Yine iyi vasıflardan olan merhametin kaynağı olarak

Allah gösterilmiş, insanın bu vasfı taşımasının onu yücelttiği vurgulanmıştır. Tefekkür insanı diğer varlıklar arasında üstün bir konuma getirmiş; hicap, sevgi, saygı, sabır, edep, cesaret üstün vasıflar olarak öne çıkarılmıştır. Bunların yanında acelecilik, öfke, gurur-kibir, hırs, ihanet ise insanın olumsuz tezahürleri olarak gösterilmiştir.

Cahit Zarifoğlu isim konusuna önem vermiş, insana isim verilirken dikkat etmek gerektiğini vurgulamıştır. Kendisi de şahıs kadrosunu isimlendirirken dikkatli davranmış, Müslüman isimlerini kahramanlarına vermeye özen göstermiştir. Nesirlerinde geçen özel isimler ise onun “sohbet” ortamında bulunduğu, kendisini ve nesilleri etkileyen isimlerdir. Cahit Zarifoğlu, insanların “sohbet” sayesinde, birbirlerinden çok fazla şey öğrendiğini düşünmektedir. “Sohbet Medeniyeti” diye nitelendirdiği, sözlü kültür geleneği ile bir büyüğün önünde diz çöküp, anlattıklarını dinlemenin “büyüklüğünü” nesirlerinde vurgulamıştır. Kurduğu dostluklar, bulunduğu sohbet ortamlarındaki kimi insanları mektep olarak görmesi bunun bir göstergesidir. Aynı zamanda bu, geleneğin onun yaşamına bir aksidir. Geleneksel yaşamda yüz yüze öğrenme esasından dolayı, hayatındaki insanları birer mektep olarak görmüş, bu insanlardan öğrenebildiklerini heybesine atmayı ihmal etmemiştir. Bu bağlamda bazı isimler onun eserlerinde özellikle zikredilmiştir ki Fethi Gemuhluoğlu bunlar arasında başı çekmektedir. Onun düşüncelerinin tezahürünü, Cahit Zarifoğlu’nun nesirlerinde görmek mümkündür. Onunla beraber Sezai Karakoç, Necip Fazıl Kısakürek de Cahit Zarifoğlu’nun sohbet ortamlarından nasiplendiği isimlerdir.

İnsanın duygu dünyası, ele aldığımız eserlerde yerini almıştır. Aşk, mutluluk, özlem, yalnızlık, korku, üzüntü, hüznün onun insanlarında rastladığımız duygulardandır.

Cahit Zarifoğlu aşkı önemsemiştir. Onun nesirlerinde aşk, İslâmî duruşu olan bir yazarda olması beklenen bir şekilde, yani sadece ilâhî boyutuyla yer almamıştır. Aşkın bu boyutuna da yer vermekle beraber, kadın ve erkek arasında doğan aşka da yer vermiş, bu aşkın cinsel boyutlarına da dikkat çekmiştir. Fakat bunu, kendisinin de

belirttiği üzere “Müslüman ve haya duygusuyla örtülü bir toplumda belirebildiği ölçüde”² ortaya koymuştur.

İnsan temel ihtiyaçlarını giderirken bile belli edep kurallarına uymaktadır. Yemek yerken İslâm peygamberinin sünnetine uyan insan, üreme konusunda da aynı ölçüleri izler. Cinsellik İslâm toplumunun izin verdiği ölçütlere göre yaşamda yer alır.

İnsanın zaman karşısındaki tutumu konusunda, yine Müslüman insanın bakışını görmek mümkündür. İnsanlar genelin kullandığı zaman araçlarının yanı sıra, günleri bölmek, işlerini yoluna koymak için ‘vakit’lerden faydalanmıştır. Günde beş vakit namaz kılmakla yükümlü olan kahramanlar, işlerini bu vakitlere göre düzenlemektedir. Bu beş vakit, kahramanların yaşamında sadece “zaman”dan ibaret olmayıp, hayatlarını düzene sokar. Buna göre insan diğer işlerini ayarlayıp namazı araya sıkıştırılmaz; aksine namaz vakitlerine göre diğer işlerini düzenler. Bu, kahramanların ‘zaman israfçısı’ olmasını da engeller. Cahit Zarifoğlu, Müslüman insanın boşa geçirecek zamanı olmadığını ve “bütün vakitlerin diri” olduğunu bizzat kendisi vurgulamıştır.³

Zarifoğlu kahramanlarının doğduğu yahut yaşadığı yerler; onların tavır ve davranışlarına, ruh hâllerine hatta kaderlerine etki etmektedir. Bu kahramanlar için ev kaçıp sığınılacak yer iken; apartmanlar insanlar arasında diyalogun kopmasına neden olan, insanla diğer insanların arasını açan bir mekândır. İnsanları birleştirip bütünleştiren yer ise “cami”dir. Cahit Zarifoğlu camiyi önemsemiş, caminin Müslüman toplumların “kalbi” olduğunu söylemiştir. Eserlerde cami sadece ibadethane olarak kalmamış, bütün hayatın etrafında aktığı bir merkez hâlinde anlatılmıştır.

İnsanın eşya ile olan ilişkisinde, gerektiği kadar eşya kullanmanın insanı huzurlu kılacağını, aksi takdirde bir süre sonra eşyanın insanı ele geçireceğine vurgu yapılmıştır. Eşya insanı ele geçirdikçe, insan kendinden uzaklaşmaktadır.

² Cahit Zarifoğlu, “Sizi Görmeliydim”, **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011, s.41.

³ Cahit Zarifoğlu, **Okuyucularla**, Yay. Haz. Ahmet Zarifoğlu, Selçuk Azmanoğlu, İstanbul, Beyan Yayınları, 2009, s.223.

Tabiat insanın kaçıp sığındığı, kendini bulduğu yerdir. Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde tabiatla baş başa olan insan, kendisi ve evrenin varlığı hakkında düşünmekte, ruhunun derinliklerine inebilmektedir. Ayrıca incelediğimiz eserlerde toprakla kurulan bağlantı, insanın topraktan geldiği ve esas yaşam yerinin tabiatın kucağı olduğu konusuna vurgu yapılmaktadır. Cahit Zarifoğlu'na göre insan betonarme yapıların değil, tabiatın içinde kendini bulmaktadır.

Gelenek ve modernizm çerçevesinde insanların geleneksel yaşamda daha huzurlu olduklarını, modern yaşam içerisinde kendilerinden uzaklaşıp bunaldıklarını ve çıkmaza düştüklerini görmek mümkündür.

Sonuç olarak Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde insan bütün veçheleriyle ele alınmış; bu insanın Allah'ın emir ve yasaklarına riayet eden, peygamberin sünnetine uyan, dini, hayatın içinde pratiğe dökmüş, kısacası fitratına uygun davranan bir insan olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında hayatın gerçekliğinin de unutulmadığı, insanların sadece iyilikle hemhâl olmayıp kötülüğü de içlerinde barındırdıkları, insana hata yapma payının verilmiş olduğu da vurgulanmıştır. İnsan; sevabıyla, günahıyla, yanlışıyla, doğrusuyla, insandır. Kendisinin yanlış yapma olasılığı da olduğu için iradesi vardır. Yine aynı sebepten 'tövbe' insanların yaşamında yerini almıştır. İnsanın iradesiyle doğruyu yahut yanlış seçme, yanlış yaptığında ise tövbe ederek yanlışından geri dönme şansı vardır. İnsanın bu yönü de Cahit Zarifoğlu'nun nesirlerinde yerini almıştır.

KAYNAKÇA

1. Cahit Zarifoğlu'nun Eserleri

- Zarifoğlu, Cahit: **Bir Değirmendir Bu Dünya**, 5.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010.
- Zarifoğlu, Cahit: **Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk**, 2.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2010.
- Zarifoğlu, Cahit: **Hikâyeler**, 4.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011.
- Zarifoğlu, Cahit: **Konuşmalar**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006.
- Zarifoğlu, Cahit: **Kuşların Dili**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2011.
- Zarifoğlu, Cahit: **Mektuplar**, Yay. Haz. Mustafa Özçelik, İstanbul, Beyan Yayınları, 2012.
- Zarifoğlu, Cahit: **Okuyucularla**, Yay. Haz. Ahmet Zarifoğlu, Selçuk Azmanoğlu, İstanbul, Beyan Yayınları, 2009.
- Zarifoğlu, Cahit: **Radyo Oyunları**, Hz. Mustafa Ruhi Şirin, İstanbul, Beyan Yayınları, 2013.
- Zarifoğlu, Cahit: **Romanlar**, İstanbul, 3.bsk., Beyan Yayınları, 2010.
- Zarifoğlu, Cahit: **Sütçü İmam**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006.
- Zarifoğlu, Cahit: **Şiirler**, 8.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011.
- Zarifoğlu, Cahit: **Yaşamak**, 6.bsk., İstanbul, Beyan Yayınları, 2011.
- Zarifoğlu, Cahit: **Zengin Hayâller Peşinde**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2006.

2. Diğer Eserler

2.1. Kitaplar

- Adler, Alfred: **İnsanı Tanıma Sanatı**, Çev. Kâmuran Şipal, 13.bsk., İstanbul, Say Yayınları, 2012.
- Afîfi, Ebu'l-Alâ: **Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat**, 5.bsk., İstanbul, İz Yayıncılık, 2012.

- Akbayır, Sıddık: **Edebiyat Karın Doyurmaz Çay İçirir**, Samsun, Yolcu Dergisi Yayınları, 2006.
- Andı, M. Fatih: **Hayata Edebiyatla Bakmak**, 3.bs., İstanbul, 3F Yayınevi, 2006.
- Andı, M. Fatih: **Roman ve Hayat**, 2.bsk., İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2004.
- Arkan, Atilla: **İbn Rüşd Psikolojisi- Fizikten Metafiziğe İbn Rüşd'ün İnsan Tasavvuru**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.
- Arkonaç, Sibel: **Grup İlişkileri**, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1993.
- Armaner, Neda: **Din Psikolojisine Giriş**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1980, C.I.
- Aydın, Mehmet: **Din Felsefesi**, İzmir, T.C. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1990.
- Bachelard, Gaston: **Mekânın Poetikası**, Çev. Aykut Derman, İstanbul, Kesit Yayıncılık, 1996.
- Barnabas İncili: Çev. Mehmet Yıldız, 3.bs., İstanbul, Kültür Basın Yayın Birliği, t.y.
- Baudrillard, Jean: **Nesneler Sistemi**, 2.bsk., İstanbul Boğaziçi Yayınevi, 2011.
- Berkes, Niyazi: **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, 2.bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002.
- Bilgin, Nuri: **İnsan ve Eşya**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991.
- Buladı, Kerim: **Kur'an'ın İnsan Tasavvuru(Kıyâmet Sûresi Tefsiri)**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2007.
- Bühler, Charlotte: **Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi**, Çev. Feriha Baymur, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1961.
- Cassirer, Ernst: **İnsan Üstüne Bir Deneme**, Çev. Necla Arat, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- Cündioğlu, Düccane: **Hız. İnsan**, 8.bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2012.

- Çelik, Celaledin: **Sosyal Zaman ve Din (Sosyal Zaman Anlayışları ile Dindarlık İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme)**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2010.
- Çüçen, A.Kadir: **Heidegger’de Varlık ve Zaman**, 3.bsk., Bursa, Asa Kitabevi, 2003.
- Davies, Brian: **Din Felsefesine Giriş**, İstanbul, Paradigma, 2011.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal, 22.bsk., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2005.
- Eliade, Mircae: **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi (Taş Devrinden Eleusis Mysteria’larına)**, Yay. Haz. Ergun Kocabıyık, Çev. Ali Berktay, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2003, C.I.
- Elias, Norbert: **Zaman Üzerine**, Çev. Veysel Ataman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Elçin, Handan İnci: **Roman ve Mekân (Türk Romanında Ev)**, İstanbul, Arma Yayınları, 2003.
- Gemuhluoğlu, Fethi: **Dostluk Üzerine (Önce Selâm Sonra Kelâm)**, Haz. Sadık Yalsızuçanlar, 2.bsk., İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.
- Giddens, Anthony: **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, 2.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Göka, Şenol: **İnsan ve Mekan**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2001.
- Hortaçsu, Nuran: **İnsan İlişkileri**, 4.bsk., Ankara, İmge Kitabevi, 2012.
- Hökelekli, Hayati: **Din Psikolojisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar, 1993.
- İmam Nevevî: **Riyâzü’s-Sâlihîn**, Yay. Haz. İsmail Lütfi Çakan-Raşit Küçük-Yaşar Kandemir, İstanbul, Erkam Yayınları, 2001.
- Kafesoğlu, İbrahim: **Türk Millî Kültürü**, 2.bsk., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1983.

- Kağıtçıbaşı, Çiğdem: **İnsan ve İnsanlar (Sosyal Psikolojiye Giriş)**, , 6.bs., İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1985.
- Kahraman, Âlim: **Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Çile**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2007.
- Krech, Crutchfield, Ballachey: **Cemiyet İçinde Fert**, Çev. Mümtaz Turhan, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Kur'an-ı Kerim Meâli: **Diyanet İşleri Başkanlığı**, Haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş, Dr. Muzaffer Şahin, 8. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Le Bon, Gustave: **Kitleler Psikolojisi**, İstanbul, Hayat Yayınları, 1997.
- Nasr, Seyyid Hüseyin: **İnsan ve Tabiat**, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1991.
- Nasr, Seyyid Hüseyin: **Makaleler (1)**, Çev. Şahabeddin Yalçın, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.
- Ortega y Gasset, José: **İnsan ve "Herkes"**, 4.bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011.
- Özel, İsmet: **Erbain (Kırk Yılın Şiirleri)**, 25.bsk., İstanbul, Tam İstiklâl Yayıncılık Ortaklığı, 2012.
- Özdenören, Rasim: **Müslümanca Yaşamak**, 9.bsk., İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.
- Peker, Hüseyin: **Din Psikolojisi**, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2011.
- Sandström, C. I. : **Çocuk ve Gençlik Psikolojisi**, Çev. Prof. Dr. Refia Uğurel Şemin, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1982.
- Taplamacıoğlu, Mehmet: **Din Sosyolojisi**, 3.bs., Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982.
- Taşçıoğlu, Yılmaz: **Kader Hep Erken Zaman Hep Geç**, İstanbul, 3F Yayınevi, 2008.
- Vergote, Antoine: **Din İnanç ve İnançsızlık**, Çev. Veysel Uysal, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.

- Yaran, Cafer Sadık: **Din Felsefesine Giriş**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2010.
- Yıldırım, Dursun: **Türk Bitiği (Araştırma/İnceleme Yazıları)**, Ankara, Akçağ, 1998.

2.2. Ansiklopedi Maddeleri, Süreli Yayın ve Makaleler

- Alver, Köksal: “Mekân Tartışmaları ve Değişen Mekân Algısı”, **Hece: Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı**, Haziran-Temmuz-Ağustos, 2008, yıl: 12, S.138-139-140, s.557-570.
- Andı, M.Fatih: “Cahit Zarifoğlu’nun Şiirlerinde Bir Kötülük Ögesi Olarak Yılan Sembolü”, **Hece: Yedi Güzel Adamdan Biri: CAHİT ZARİFOĞLU**, Yıl: 11, Sayı:126-127-128, Haziran-Temmuz-Ağustos, 2007, s.144-159.
- Ateş, Süleyman: “Cüneyd-i Bağdâdî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Divantaş Diyanet Vakfı Neşriyat ve Pazarlama, 1993, C.VIII, s.119-121.
- Bedir, Atıf: “Cahit Zarifoğlu’nda Maraş”, **Okuntu: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı**, Yıl:3, Sayı:10, 2003, s.37-39.
- Berki, Kâmil Eşfak: “Sezai Karakoç Şiirinin Gelenekten Beslenişi”, **Hece: Bir Uygarlık Tasarımı Olarak Diriliş Dergisi ve SEZAI KARAKOÇ**, Yıl:7, Sayı: 73, Ocak 2003, s.269-272.
- Craig, William Lane: “Kelam Kozmolojik Kanıtı”, **Allah Felsefe ve Bilim**, ed. Caner Taslaman- Enis Doko, İstanbul, İstanbul Yayınevi t.y., s.145-175.
- Emre, Akif: “Büyük Doğu ve Gelecek Tasavvuru”, **Hece: Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak BÜYÜK DOĞU ve NECİP FAZIL KISAKÜREK**, Yıl: 9, Sayı: 97, Ocak 2005, s.48-56.
- Fayda, Mustafa: “Ebû Bekir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Divantaş Diyanet Vakfı Neşriyat ve Pazarlama, 1994, C.X, s.101-108.

- Fayda, Mustafa: “Ömer”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, C.XXXIV, s.44-51.
- Güleç, Yusuf Ziya: “Berat Zarifoğlu’yla” **Okuntu: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı**, Yıl:3, Sayı:10, 2003, s.139-143.
- “İsim” **Temel Britannica (Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi)**, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1993, C.IX, s.83-85.
- Kahraman, Âlim, Haksal, Ali Haydar: “Rasim Özdenören’le Cahit Zarifoğlu Üzerine Bir Konuşma” **Yedi İklim: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı**, Yıl:1, Sayı:5-6, Temmuz-Ağustos 1987, s.4-8.
- Kahraman, Âlim: “Zarifoğlu’nun Anlatımı”, **Yedi İklim: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı**, Yıl:1, sayı:5-6, Temmuz-Ağustos 1987, s.40-42.
- Kılıoğlu, İsmail: “Sanat ve Hayat”, **Mavera**, Yıl:11, Sayı:129, Eylül, 1987, s.2-9.
- Kurtdaş, M. Çağlar: “Osmanlıdan Cumhuriyete Modernleşme Sürecine Kısa Bir Bakış”, **Hikmet Yurdu**, Ocak-Haziran 2012, Yıl:5, C.V, Sayı:9, s.101-114.
- Lekesiz, Ömer: “İns ve Yedi İns”, **Mavera**, Yıl: 11, Sayı:129, Eylül 1987, s.39-43.
- Mardin, Şerif: “Batıcılık”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Yay.Yön. Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, C.I, s.245-250.
- Meriç, Cemil: “Batılama”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Yay.Yön. Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, C.I, s.234-245.
- Özaydın, Abdülkerim: “Nizâmülmülk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, C.XXXIII, s.194-196.
- Özdenören, Rasim: “Din Uygarlık İlişkisi”, **Hece: MEDENİYET Özel Sayısı**, Yıl: 16, Sayı: 186-187-188, Haziran-Temmuz-Ağustos 2012, s.28-32.

- Özdenören, Rasim: “Kuşbakışı”, **Hece: Yedi Güzel Adamdan Biri: CAHİT ZARİFOĞLU**, Yıl: 11, Sayı:126-127-128, Haziran-Temmuz-Ağustos, 2007, s.8-38.
- Sakaoğlu, Necdet: **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, “Selim I (Yavuz)”, Yay. Yön.: Ekrem Çakıroğlu, İstanbul, YKY, 1999, C.II, s.509-512.
- Sakaoğlu, Necdet: **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, “Süleyman I (Kanûî)”, Yay. Yön.: Ekrem Çakıroğlu, İstanbul, YKY, 1999, C.II, s.551-556.
- Tahralı, Mustafa: “Ahmed er-Rifâf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, C.II, s.127-130.
- Uludağ, Süleyman: “Meczip”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2003, C.XXVIII, s.285-286.

2.3. Elektronik Kaynaklar

Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr.

Ruşen Çakır, “Prof. Şerif Mardin: “Mahalle havası diye bir şey var ki AKP’yi bile döver” (Vatan gazetesi 15 Mayıs 2007), Tüm Yazılar, www.rusencakir.com.